

КЫЫМ

20 № (22671)
2024 сыл

Ыам ыйын
23 күнэ
чэбэр күн

сэттиэлэҕэ биирдэ тахсар

www.kyym.ru

<https://t.me/kyymsakha>

16+

НОРУОТ ХАҢЫАТА

«СЫЛХАҢЫАТА-2008,2015» НОМИНАЦИЯ КЫАЙЫЛААБА. «ТИРАЖКА – СЫЛРЕКОРДА 2009,2015» БҮТТҮҮН АРАССЫЙАТААҕЫ БИРИЭМИЙЭ ЛАУРЕАТА
«АРАССЫЙА БАСТЫҢ НАЦИОНАЛЬНАЙ ХАҢЫАТА-2018» БИРИЭМИЙЭ ЛАУРЕАТА

Халаан содула сүткэн: туора турумуобут!

10-11 с.

КҮН-ДЬЫЛ

Ыам ыйын 23 күнэ ЧЭБЭР КҮН Күнүс +20° С (+16° U) Түүн +6° С (+2° U) Чэмэлкэй күннээх.	Ыам ыйын 24 күнэ ЧӨЛ КҮН Күнүс +22° С (+18° U) Түүн +7° С (+3° U) Кыра былпыттаах.	Ыам ыйын 25 күнэ СҮБЭ КҮН Күнүс +20° С (+16° U) Түүн +10° С (+6° U) Чэмэлкэй күннээх.	Ыам ыйын 26 күнэ ӨРӨБҮЛ Күнүс +21° С (+17° U) Түүн +10° С (+6° U) Быстахтык ардаан ылын сөп.	Ыам ыйын 27 күнэ ААН КҮН Күнүс +21° С (+17° U) Түүн +9° С (+5° U) Быстахтык ардаан ылын сөп.	Ыам ыйын 28 күнэ ХАНЫЫ КҮН Күнүс +21° С (+17° U) Түүн +9° С (+5° U) Сөк. 9 м тыалырыан сөп.	Ыам ыйын 29 күнэ ОРТО КҮН Күнүс +18° С (+14° U) Түүн +10° С (+6° U) Ардаан ылын сөп. U – Угаров шкалата
--	---	--	---	---	--	---

Чэпчэтиилээх сурутуу – тохтообот!

Туттумахтаһан суруппакка хаалбыт аабааччыларбытыгар анаан, чэпчэтиилээх сыананан сурутууну бэс ыйын ортотугар диэри ыларбытын санатабыт.
Онуоха **8-968-150-67-15** нүөмэргэ эрийэн сурутабыт.
Эбэн эттэххэ, хаһыаты суруппуттар сүүйүүлээх сурутууга кыттар кыахтанабыт. Дьол хараба суох – бабар, сыаналаах сүүйүүгэ тиксизэххитин сөп.
“Кыымы” сурут, аах, туһан уонна бириистэ сүүй!

2024 сыл иккис аҥаарыгар чэпчэтиилээх сурутуу сыаната

	“Кыым” ПР320	“Байдам” ПР321	“Күрүлгэн” ПР322	“Кыым – 3-һү биирдэ!” ПР324
Аадырыска тиэрдии	 1595,16	 923,04	 874,05	 3244,85
Почтаттан ылыы	1525,32	909,99	860,97	3148,98

Ытыктабыллаах Саха сириҥ олохтоохторо!

Бүгүн, ыам ыйын 22 күнэ, тыйыс тым-ныылаах кыһын кэнниттэн күөххэ үктэни бэлиэ күнэ. Саха киһитэ өбүгэ сабаттан тутуһар үгэһэ – сайылыкка тахсыы күүтүүлээх уонна үөрүүлээх түгэнэ – үүннэ. Саха киһитэ кыстыгы этэнгэ туоруургар ингэмтэлээх сүөһү аһылыгын бэлэмниир түбүктээх үлэтигэр бэлэмнэнэр үтүкэннээх кэмэ – сайылык олобо.

Ыйыл өрөспүүбүлүкэбэ 348 сайылыкка 41,2 тыһыынчаттан тахса ынах сүөһү сайылыаба. Эти, үтүгү дэлэтиигэ үгэс буолбут үөрүйэби таһынан аныгы технологияны туһанан, үгүс сайылыкка ыарахан үлэни чэпчэтэргэ туһуламмыт ынах ыыр тэриллэри үлэлэтэллэр. Маныаха мэхэнысээс-сийэлээх сайылыктары сайыннарыыга өрөспүүбүлүкэ салалтата ороску-

оту толуйууга кэккэ үбүлээһини онгорор.

Сайылык үлэтэ олохтоох бордодуу-суйаны онгорон таһаары кээмэйн үрдэтиигэ, өрөспүүбүлүкэни бэйэ этинэн-үтүнэн хааччылыыга улахан суолталаах. Онон ыраах ходоһалары, маччирэн сирдэри кедьүүстээхтик туһаны эмиэ ирдэнэр.

Ытыктабыллаах биир дойдулаахтары, күндү доботтор! Сайынны сырдык үтүкэннээх кэмгэ эһиэхэ кытаанах доруобуйаны, эйэлээх, дьоллоох-соргулаах олобу баарабын. Самаан сайын хас биридди күнэ кедьүүстээхтик ааһан, эһиэхэ үгүс ситиһини, сырдык үөрүүнү сахтын!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин
Ил Дархана Айсен НИКОЛАЕВ.

Уу таһыма сыыһа түһэр

Ыам ыйын 22 күнүн сарсыардатыгар, Нам уонна Кэбээйи улуустарыгар уу таһыма сыыһа түһөн эрэрин Бырабытыалыстыба бэрэссэдээтэлин бастагы солбуйааччы Дмитрий Садовников брифинг кэмигэр иһитиннэрдэ.

Өлүөнэ өрүс мууһа Эдьигээн уонна Кэбээйи улуустарынан ааһар. Эдьигээн сэлиэнньэтигэр уу таһыма – 515 см (ыксаллаах таһым – 1430 см) тэнгэхтэр. Кэбээйи улууһун Сангаар бөһүөлэгин таһыгар уу таһыма – 951 см (ыксаллаах таһым – 1150 см). Нам улууһун Арбын

нэһилиэгэр уу таһыма – 973 см (ыксаллаах таһым – 897 см). Нам улууһугар 7 нэһилиэнньэлээх пуун ууттан босхолоно. 221 олохтор дьэ ууга турар. Хатырык уонна Маймаба нэһиликтэрин икки ардыгар айан суолун чөлүгэр түһэрэллэр.

Кытайдардыын кыталыгы харыстыахпыт

Саха сирэ Кытай Норуодунай Өрөспүүбүлүкэтин Цзянси провинциятын кытары добордуу сибээс туһунан Сөбүлэнг түһэристэ.

Арасыйа – Кытай VIII Экспо чэрчитинэн түһэрсиллибит докумуонуга ыам ыйын 17 күнүгэр өрөспүүбүлүкэ Ил Дархана Айсен Николаев уонна Цзянси провинция Норуодунай бырабытыалыстыбатын вице-күбүрүнээтэрэ Ся Вэньюн илии баттаатылар. Докумуон сүрүн пуунунан Саха сиригэр уйа туттар уонна Цзянсига кыстыыр Сибиир үрүг туруйатын харыстааһын туһунан буолла.

Айсен Николаев эппитинэн, Саха сириҥ уонна Цзянси провинция икки ардыгар бастагы сибээс өссө 2019 сыллаахха олохтоммута.

“Биһиги эрэгийиэннэрбит икки ардыларыгар добордуу сибээһи олохтуур туһунан Сөбүлэнг кыталыктары – үрүг туруйалар араастарын – харыстыыр үлэ кирибиттэн олус үөрэбин. Чуолаан Саха сиригэр уйаланар уонна ууһуур, биһиги норуоппут ытык көтөрө, биһиги эрэгийиэннэрбитин ситимнээт. Үрүг туруйа – Цзянси провинция ура-ты кэрэ көтөрө, манна Поянху күөлгэ кыстыыр. Биһиги эрэгийиэннэрбит би-

иргэ үлэлиллэрэ улахан кэскиллээбэр эрэнэбин”, – диэтэ Ил Дархан.

Ся Вэньюн тойон: “Саха Өрөспүүбүлүкэтэ Арасыйабы биһиги сүрүн биригэ үлэлэһэччибит буолар. Кэнники сылларга икки эрэгийиэн хардарыта сыһыаммыт сайдар. Үрүг туруйа биһиги норуоттарытын ситимниир далаһа буолла диэххэ сөп. Онон биһиги экология салаатыгар салгыы биригэ үлэлиэхтээхпит”, – диэтэ. Итинэн Арасыйа уонна Кытай Култууратын хардарыта сылларын биллэри салгыы биригэ үлэни кэпчэтэргэ үчүгэй түгэн буоларын бэлиэтээт уонна өрөспүүбүлүкэ салалтатын Цзянси провинциятыгар ыгырда.

Добордоһуу туһунан Сөбүлэнгэ илии баттаан, өрүттэр икки эрэгийиэнгэ эргэ-экэниэмикэ сибээһэ кэнгиригэр, тыа хаһаайыстыбатын, ас-үөл эйгэтигэр уонна бырамысыланнаска сыһыаны, инновацияны сайыннарыыга, үөрэх, билим эйгэтигэр биригэ үлэлииргэ көмөлөһөргө бэлэмнэрин эттилэр.

Биир дойдулаахпыт бэрэссэдээтэл буолла

Кузбасс Бырабытыалыстыбатын бэрэссэдээтэлинэн Саха сириттэн төрүттээх Андрей Панов ананна.

Андрей Панов Кемерово уобалаһын күбүрүнээтэрин уматык-энергетикэ комплексыгар, тырааныспарга уонна экологияга солбуйааччытынан үлэлээбитэ.

Бу иннинэ Андрей Панов СӨ

бырамысыланнаһын уонна геологиятын миниистирэ этэ.

Кини 1976 сыллаахха Мииринэй куоракка төрөөбүтэ. 2018 сыллаахха диэри Саха сиригэр олохтоһо, үлэлээбитэ.

Эдьигээнгэ суудуналар тимирдилэр

Ыам ыйын 20 күнүгэр, Эдьигээн сэлиэнньэтигэр өрүскэ муус хамсаан, үс суудуна эмсэбэлээтэ. Онтон иккитэ тимирбитин туһунан СӨ Экологияга министиэристибэтэ иһитиннэрдэ.

Тонгон турбут “Капитан Бурковский”, “Софрон Данилов” уонна “Михаил Курчатов” суудуналар кээһэммиттэр, итиэннэ ЛОРП бизс баарсата.

“Капитан Бурковский” суудуна куорпуһа алдьаммыт. Сыбааркалаан

онгоро сатаабыттар да, суудуна 19 ч. 20 мүн.-бэ тимирбит.

Оттон “Механик Курчатов” суудуна муус биэрэккэ ыган таһаарбыт. 12 киһилээх экипаж эвакуацияламмыт.

Хэйлунцзян провинциятын кытары сибээс дириҥиир

Айсен Николаев Хэйлунцзян провинциятын күбүрүнээтэрэ, хотун Лян Хуэйлин кытта оробуочай көрсүһүүтүгэр добордуу сыһыаны салгыы сайыннарыы боппуруостарын дьүүллэстилэр.

Көрсүһүү ыам ыйын 18 күнүгэр, Харбингга VIII Арасыйа-Кытай ЭКС-ПО чэрчитинэн буолла.

“Саха Өрөспүүбүлүкэтэ уонна Хэйлунцзян провинцията уруккуттан биригэ үлэлэһэллэр уонна добордуу сыһыаннаахпыт. Биһиги эрэгийиэннэрбит икки ардыларыгар эргэ-экэниэмикэ уонна гуманитарнай салаага атаһаһы уонна биригэ үлэлээһин ытыллар, добордуу сибээс ситиһилээхтик сайдар. Былырыныгы көрсүһүү кэнниттэн бары хайысхаба барытыгар кэриэтэ салгыы үлэлиибит. Былырыын Пекингэ «Один пояс – один путь» аан дойдутаабы пуорумга эрэгийиэннэр икки ардыларыгар добордуу сыһыаны олохтуур туһунан сөбүлэһи кэнниттэн сыһыаммыт сага таһымга табыста. Билигин Саха сириҥ 18 муниципалитета Хэйлунцзян 20 куоратын уонна уеһын кытта добордуу сыһыаннаах. Сыл устата холбоһуктаах балаһа тэрээһин ытылынна, дэлгээссийэлэр, үөрэнээччилэр уонна устудьуоннар икки ардыларыгар атаһаһы барар, култуура уонна үөрэх эйгэтигэр биригэ үлэ кэнгиир. Биһиги хардарыта интэриэстээх буолан, араас бырайыагы, ол иһигэр “Джалинда-Мохэ” норуоттар икки ардыларынаабы күргэни олоххо киллэриигэ үлэлиибит”, – диэтэ Айсен Николаев.

Арасыйа уонна Кытай Култууратын сылларынан быйыл уонна эһиил өрүттэр култуураба биригэ үлэлээһини сайыннарыыга кэккэ тэрээһини ытар былааннаахтар. Ил Дархан иһитиннэрбитинэн, бу күһүн СӨ Үүнэр көлүөнэ тыйаатыра Харбингга уонна Хэйхэбэ гостуруоллоуба. Ил Дархан Хэйлунцзян провинциятын кэлэктииптэрин култуура бырагыраамалаах Саха сиригэр кэлэллэригэр ыгырда. Дьокуускайга “Азия оҕолоро” норуоттар икки ардыларынаабы сайынны VIII оонньууларын ытыгы туспа боппуруоһунан

турда. Кытай спортсменнара, үгэс курдук, бу күрэхтэһиилэргэ көхтөөхтүк кытталлар.

“2024 сыл – биһиги дойдуларбыт икки ардыларыгар сайдыы барарыгар олус суолталаах сыл. Ыам ыйын 16 күнүгэр КНР Бэрэссэдээтэлэ Си Цзиньпин уонна Арасыйа бэрэсидьиэнэ Владимир Путин кэпсэтии ыыппытара, холбоһуктаах декларацияга илии баттаабытара, ол биһиги дойдуларбыт икки ардыларыгар икки өрүттээх сыһыаны сайыннарыыны күүскэ көбүлээбитэ. Бэбэһэ Си Цзиньпин Арасыйа-Кытай VIII ЭКСПО аһыллытынан эбэрдэтин ытта, Владимир Путин аһыллыы сизиригэр-туомугар кытынна, бу – Арасыйа-Кытай эрэгийиэннэрин икки ардыгар биригэ үлэлээһини сайыннара улахан болсомто баарын туоһулуур”, – диэтэ хотун Лян Хуэйлин. Түгэни туһанан, кини Айсен Николаевка икки эрэгийиэн хардарыта биригэ үлэлээһиннэрин сайыннарыыга улахан болсомтотун уонна күүһү түмүтүн иһин ытыктабылын биллэрдэ.

“Былырын муус устарга бырабытыалыстыба бэрэссэдээтэлин сырытын кэмигэр “Джалинда-Мохэ” күргэтин тутуу соруктарын ситиһии дьүүллэспиппит, биһиги дэлгээссийэ-бититтэн сорохтор бу тэрээһингэ кытытытара. Бу боппуруоһу дойдуларбыт министиэристибэлэрин таһымыгар таһаарбыппыт”, – диэн хотун Лян Хуэйлин тоһоболоон бэлиэтээтэ.

Ону сэргэ инники былаанга туризм, култуура, үөрэхтээһин, физкультура уонна успуорт эйгэтигэр култуура уонна гуманитарнай атаһаһыны күүһүрдүү турар.

Арасыйа-Кытай VIII ЭКСПО ыам ыйын 17-21 күннэригэр кэнгириэс-быыстапка киинигэр ытылынна. Айсен Николаев РФ Бэрэсидьиэнэ Владимир Путин салайбыт дэлгээссийэтигэр киирсэн үлэлээтэ.

Көмө тохтообот

Саха сиригэр Ил Дархан ыйаабыгар уонна атын нуорма-быраап аактарыгар олобуран, байыаннай сулууспалаахтарга – Анал байыаннай дьайыы кыттылаахтарыгар – кинилэр дьэ кэргэннэригэр аадырыстаах көмөнү оноруу салбанар. Эрэгийиэнгэ 28 социальной өйбүл көрүгэ баар, кэмтитэн-кэмтигэр саҕаны эбэн иһэллэр, ол иһигэр социальной тэрилтэ базатыгар сыһыаннаабы.

“Анал байыаннай дьайыы кыттылааһын 303 төрөппүтэ соно-туоруйга-куруорка эмтэнэр көмөнү туһанна. 102 ыалга олохтор дьэ-эни гаастааһынга үбүнэн көмө оҕоһулунна, 286 киһи байыаннай сулууспалаах эмтэнэ сытар сиригэр барарыгар харчынан көмө көрүлүннэ”, – диэн Бырабытыалыстыба бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Георгий Степанов иһитиннэрдэ.

“Анал байыаннай дьайыы 707 кыттылааба уонна 1015 кинилэр дьэ кэргэннэрин чилиэннэрэ до-робуйа харыстабылын, социальной хааччыыны тэрилтэлэригэр дору-обуйаларын чөлүгэр түһэриниини аастылар” диэн, бэрэссэдээтэли солбуйааччы бэлиэтээтэ.

Саха сиригэр байыаннай дьайыы бэтэрээннэрин үлэбэ ылыыга улахан болсомто ууруллар. Нэһилиэнньэ дьарыктаах буолуутун киинэригэр 372 киһи үлэ көрдүү тиийбит, ол

иһигэр 133 АБДь кыттылааба, 239 байыаннай сулууспалаах дьэ кэргэнин чилиэнэ. Кинилэртэн 102 киһини үөрэтэ ыыппыттар, 188 киһини үлэнэн хааччыбыттар.

Вице-премьер РФ Бырабытыалыстыбата 2024 сыл муус устар 11 күнүгэр 460-с №-дээх мобилизация-ламмыт дьон дьэ кэргэннэрин өйүүр эбии мизэрлэр тустарынан уураабы биһиргэппитин санатта. Ол курдук, туох эрэ төрүтүнэн тус учот прибора суох кыбартыраба олохтор мобилизацияламмыт дьон дьэ кэргэннэрэ, бэйэлэрин суох дьонун онуларыгар уу, гаас өгөтүн төлөбүрүн төлүөхтэрэ суоҕа.

Манньык чэпчэтиини туһанар туһугар, мобилизацияламмыт киһи дьэ кэргэнэ, Байанҕамааттан бу киһи чахчы ыгырыллыбытын туоһулуур до-кумуону салайар хампаанньаларыгар илдьэллэрэ ирдэнэр.

Бастын ааттанныбыт

Саха сирэ Уһук Илин федеральной уокуругар демография уонна дьэ кэргэн бэлиитикэтигэр биир бастын көрдөрүүлээһинэн ааттанна. Бу туһунан Уһук Илин, Арктиканы социальной сайыннарыы депэртээмэнин дириэктэрэ Григорий Смоляк иһитиннэрдэ.

Ыам ыйын 14 күнүгэр Уһук Илин уокуругун састаабыгар кириэр эрэгийиэннэр нэһилиэнньэлэрин ахсаанын билгэлээһингэ методологическай сэмийээр ытыллыбыт.

Бу сэмийээргэ Григорий Викторович Саха Өрөспүүбүлүкэтэ уонна Сахалин уобалаһа демографическай уонна дьэ кэргэн бэлиитикэтигэр бастын көрдөрүүлээхтэрин, үчүгэй уопуттаахтарын бэлиэтээтэ. Онон төрөөһүнү

элбэтэргэ, киһи үйэтин уһатарга Саха сириҥ уонна Сахалин уопутун туһанарга ыгырда.

Саха сириҥ нэһилиэнньэтин уонунан сылларга ситиһиллэбэтэх мөлүйүүн ахсаанын куоһарарга элбэх социальнай көмө мизэрлэрэ, тиһиктээх үлэ төһүү буолбута саарбаба суох. Ол дьэ кэргэн сылыгар бэлиэтэммитэ кэрэх-сэбиллээх.

Иран бэрэсидьиэнэ саахалга өллө

Ыам ыйын 19 күнүгэр бөртөлүөт саахалыгар түбэхэн, Иран бэрэсидьиэнэ Эбрахим Раиси өллө. Кини Азербайджанга Ильхам Алиевы кытта көрсөн баран, икки бөртөлүөт арыалдыттаах дойдутугар эргиллэн испит. Сууллубут бөртөлүөккэ Раисини кытта дойду атын чунуобунньуктара, ол иһигэр Иран МИД-ин миниистирэ, баара эбитэ үһү.

Ол күн хайалаах сиргэ күүстээх ардах, тыал-куус уонна туман түһэн, көрдүүр үлэ биллэ бытаарбыт. Сууллубут бөртөлүөтү барыта 65 быһыыр

бөлөх сатыы сылдьан көрдөөбүт, сибээс хаппата эбитэ үһү. Онон сибээстээн, хас даҕаны атын дойду бэрэсидьиэнэ көмөлөһүөхтэрин сөбүн туһунан биллэрбиттэр. Холобур, Турция БПЛА тииптээх сөмөлүөттэри, Арабсыйа 60 быһааччыны тиэммит араас анал тэриллээх икки сөмөлүөтү ыппыттар.

Саҥа быыбар буолуор диэри бэрэсидьиэн эбээһинэһин толорооччунан бастагы вице-бэрэсидьиэн Мохаммад Мохбер аһаммыт. Ити кэннэ 50 күн иһинэн дойду бэрэсидьиэннин талар саҥа быыбар тэриллээхтээх.

Иран былаастара “бөртөлүөт алдьаһы түмүгэр сууллубут, ким да саба түспэтэх” дииллэр.

Нетаньяхуну хаайары туруорсаллар

Гаагатаабы Норуоттар икки ардыларынаабы холуобунай суут (МУС) бо-рокуруора Карим Хан Израиль премьер-миниистирэ Биньямин Нетаньяхуну уонна дойду оборуонаба миниистирэ Йоава Галантаны тутан хаайарга ордер көрдөөбүт. МУС кинилэри 2023 с. алтынны 8 күнүттэн сабалаан Газа секторыгар киһи аймаабы утары буруйу онорууга буруйдур.

Ол курдук, Нетаньяхуну уонна Галантаны чуолаан эйэлээх нэһилиэнньэни хоргутууга, дьону кыргыыга, сойуолаһыыга, дьонго саба түһүүгэ, сордоһунга-муннааһыҥа, ону сэри биир ньыматын курдук туттууга

уорбалыыллар. “Израиль, син эмиэ атын судаарыстыбалар курдук, бэйэтин нэһилиэнньэтин көмүскүүн сөп. Ол гынан баран, норуоттар икки ардыларынаабы гуманитарнай быраабы умнуо суохтаах. Кинилэр сидын быһыыларыттан тыын-наах ордубут дьон кэпсээнэ, аудио-, видео- уонна хаартысканан матырыйаал, спутниктан түһэри, уопсайынан, туоһу буолар матырыйаал барыта баар”, – диэн Карим Хан суһурубанар.

МУС итини таһынан өссө ХАМАС үс салайааччытын тутан хаайары ирдиир. Кинилэри дьону өлөрүүгэ, эрэйдээһингэ, тутан хаайыыга, күүһүлээһингэ, о.д.а. сидын дьайыыга уорбалыыллар.

Белоруссия сонуннара

Белоруссияттан омук сиригэр көһөн барбыт уонна ол дойдуга олорон “судаарыстыбаны утары дьайыыны” онорор белорустары “кэтэхтэн” сууттуу-сууттуу, баайдарын-дуолларын барытын судаарыстыба туһугар былдьаан эрэллэр. Ол туһунан Белоруссия ОНТ ханаалыгар кэпсириллэр.

“Омук сиригэр көһөн барбыт оппозиция бэрэстэбиитэллэрэ Белоруссияны

утары саансыйалары туруорсаллар. Ол иһин биһиги кинилэр бириигэбэр-дэрин “кэтэхтэн” таһаарабыт. Кинилэр дьайыыларыттан экэнэмиичэскэй хоромну тахсар, оттон ону тугунан эрэ толуйуохха наада”, – диэн ОНТ эфирин кэмигэр эппиттэр. Кэпсириллэринэн, 10 оппозиционер кыбартыратын номнуо былдьаабыттар.

Санатар эбит буоллаха, уруккута Белоруссия бэрэсидьиэнигэр хандьыдаат Светлана Тихановская “Белоруссия оппозицията өссө да баар, кирийэн сытар, тахсар түгэни күүтэр. Белорусстар түөрт сыллаабы быһыыны-майгыны өссө да умна иликтэр” диирэ иһиллэр.

Дуоллар туллангыны

Инфляция үүнэ-тэһинэ суох барытыттан ыктаран, сорох судаарыстыбалар дуоллартан батынарга күһэллэллэр.

Ол туһунан АХШ кэнгириэһин бэрэстэбиитэллэрин палаататын чилиэнэ Томас Мэсси тылыгар сигэнэн, РИА Новости суруйар. Мэсси этэринэн, Эмирикэ харчытын девальвацията кутталы үөскэтэр. Оттон сылтаан судаарыстыбалар валюталарын сыаналара түһэр.

Итирик эбисийээнэ дьонго саба түстэ

Амырдаабы Комсомольской куоракка итирик эбисийээнэ босхо баран бизэс киһини ытырбытын туһунан “Амур Маш” телеграм-ханаал кэпсиир.

Суруйалларынан, эбисийээнэ 47 саастаах иччитэ дьахтар икки сылтан бэттэх саҥа эр киһилиин билсэр, кинини дьыэтигэр аҕалар буолбут. Эбисийээнэ ону күнүүлээн майгыта-сигилитэ алдьаммыт дииллэр.

Биир оннук күн эбисийээнэ дьыэбэ турбут арыгыны булан иһэн баран, куоракка кыыл куоппут. Биллэн турар, көнгүл сылдьар эбисийээнэни көрөн

дьон сөбүү-махтайыы, хаартыскаба түһүү бөбө буолбуттар. Түмүгэ өйдөнөр – кыыл бизэс киһини ытырбыт. Ол иһигэр биир хат дьахтары уонна олохтоох суруналыыһы.

Кыылы полиция үлэһиттэрэ түппуттар. Бэтэринээрдэр эбисийээнэ чахчы арыгы иһэн баран сылдыбытын би-гэргэппиттэр. Сураба, иччитэ приюттан кыылын ылар санаата суох үһү.

Наркотиктаах эмп ахсаана хангыыр

РФ Доруобуйа харыстабылыгар министиэристибэтэ “Тапентадол” диэн ыарыыны мүлүрүтэр эми наркотиктаах сириэстибэлэргэ киллэрэри туруорсар. Туһааннаах докумуону нуорма-быраап аакталарын федеральной порталыгар таһаарбыттар.

Ити эми сытыы эбэтэр ааспат-арахпат дьарба буолбут ыарыыны мүлүрүтэргэ туһаналлар. Кини дьайыы-

тынан морфинга майгынныыр. Доруобуйа харыстыбылын министиэристибэтэ ону наркотиктаах эмтэр кэккэлэригэр киллэрэн баран, атытын лаппа хаачахтыыр былааннаах.

Даҕатан эттэххэ, соторутаабыта Ярослав Нилов диэн Госдума дьокутаата телеграм-ханаалыгар “суоппар-дарга бобулар” эмт-томп испиһигин таһааран ыгырыа уйатын тобо тарды-быта. Ол гынан баран, кэлин Минздрав ону утарбыта.

Зеленскэй бэрэсидьиэнниир болдьобо бүттэ

Ыам ыйын 20 күнүгэр Украина бэрэсидьиэнэ Владимир Зеленскэй бэрэсидьиэн быһыытынан дойдуну салайар болдьобо түмүктэннэ.

Ол гынан баран, ХНТ кинини син биир Украина дынг таһымнаах салайааччытын быһыытынан ылынар былааннаах. Ол туһунан ХНТ бэрэстэбиитэлэ Стефан Дюжаррик этэр.

В.Зеленскэй Украинаны 2019 с. салайар дуоһунаһыгар официальнойдык

ыам ыйын 20 күнүгэр кирибитэ. Быйыл эмиэ ити күн саҥа бэрэсидьиэн талыллан, бар дьон иннигэр андабарын эти-эктээх этэ эрэри, ааспыт сэтиннигэ Рада дьокутааттара “байыаннай кэмгэ быыбар ытыллара табыллыбат” диэн, бэрэсидьиэн быыбара ытыллыбатаба. Биллэн турар, ону кириитикэлээчилэр, утарааччылар эмиэ бааллар. Кинилэр “Зеленскэй иккистээн кыайан талыллы-ам суоҕа диэн куттанар” дэһэллэр. Аан дойду эмиэ араастаан ылынар.

РФ Куттал суох буолуутугар сүбэтин бэрэссэдээтэлин солбуйааччыта Дмитрий Медведев Владимир Зеленскэйи Арабсыйа байыаннай сыалын быһыытынан сыаналыыр. “Ол кини бэрэсидьиэн буоларыттан-суобуттан тутулуга суох. Кини – байыаннай бүрүстүүпүнньүк” диир.

Куортам сыаната ыараабыт

“Авито Недвижимость” салайааччыта Константин Каменев быйыл Арабсыйаба дьыэ куортамын сыаната лаппа үрдээбитин туһунан “Газета.руга” кэпсээбит.

Чопчулаатааха, аҥаардас 2024 сыл ыам ыйын 1 – 15 күннэригэр орто сыана 30 тыһыынча солкуобайга тэнгэспит. Оттон ол былырынгыттан 20%-нан үрдүк.

Сиэрбис чахчыларыттан көрдөххө, 2024 сыл ыам ыйыгар арай түөрт уонна онтон элбэх хостоох кыбартыралар куортамнарын сыаната түспүт – 30 тыһыынча солкуобайынан түһэн, 150-ча

тыһыынча солк. буолбут. Оттон усту-удьуйа сыаната 5 тыһыынчанан ыраан, ортотунан, 25 000 солк. тийибит.

Биир хостоох кыбартыра сыаната эмиэ итиччэнэн ыараабыт – сыл иһигэр 4 000 солк. үрдээбит.

Икки хостоох 5 тыһыынча солкуобайынан ыраан, ортотунан, 35 000 солк. буолбут. Үс хостоох уларыйбатах, оннунан хаалбыт – 50 000 солк.

Уһуяанга миграннар оҕолоро элбээбит

Муус устар 2 күнүгэр дойду бэрэсидьиэнэ Владимир Путин ИДМ кэлиэгийэтин мунньаар миграционной бэлиитикэбэ сыһыан төрдүттэн уларыыахтаабын туһунан эппитэ.

“Миграция бэлиитикэтигэр сыһаммытын төрдүттэн уларытыахтаахпыт, сангардыахтаахпыт. ИДМ, быраабы араҥаччылыыр атын уорганнар уонна анал сулууспалар бэрэсидьиэн дьаһалтатын кытта ити боппуроска үлэлэһин”, – диэн бэрэсидьиэн сору-дахтаабыта.

Бу күннэргэ бэрэсидьиэн ити соруудаар сыһаран, РФ Бэрэсидьиэнин норуоттар икки ардыларынаабы сыһанга сүбэтин чилиэнэ, ИДМ Уопастыбаннай сүбэтин чилиэнэ Владимир Волохов “Российская газета” хаһыакка интервью биэрбит.

Кини миграннар боппуруостара ханна даҕаны улахан кыһалба буолбутун эттэ. “Кырдык, ити – кыһалба. Сорох-сорох эрэгийиэннэргэ омук оҕолорун ахсаана оскуолаларга уонна уһуяаннарга үөрэнээччи уонна иитиллээччи 30 – 40% ылар. Сүбэ бүтэһик мунньаар кыһалбаны көтөхпүтүм. Дойду салайааччыта тустаах уорганнарга боппуруоһу төхтөрүөн көрөллөрүгэр соруудахтаа-быта. Оҕо хайаан даҕаны үөрэниэхтээх. Ол гынан баран, уһуяаннарга уонна оскуолаларга омук оҕолорун ахсаанын бэрээдэктиэххэ наада”, – диэбит Вла-димир Волохов.

Бэрэсидьиэн оборуона миниистирин солбуйааччыны анаата

Ыам ыйын 20 күнүгэр Владимир Путин РФ Ааҕар-суоттуур палаататын аудитора Олег Савельевы дуоһунаһыттан ууратан, РФ оборуонаба миниистирин солбуйааччынан анаата. Ыйаахха сурулларынан, Савельев миниистири солбуйарын таһынан, министиэристибэ аппараатын салайаахтаах.

О.Савельев 2008 – 2014 сс. РФ Экэниэмикэ сайдыытын миниистирин солбуйааччынан, 2014 – 2015 сс. Кырыым дьыалаларыгар миниистиринэн (кэлин министиэристибэ суох буолбута), 2015 – 2018 сс. – кабмин аппараатын салайааччытын солбуйааччытынан, 2018 – 2019 сс. Ааҕар-

суоттуур палаата салайааччытынан үлэлээбит.

Савельев иннинэ миниистир солбуйааччытын олоһун Юрий Садовенко ханна көспүтэ ыйыллыбат. Санаттахха, аҕыйах хонуктаабыта Владимир Путин оборуона миниистиринэн Андрей Белоусовы анаабыта.

Аан дойду суон сурахтанар саҥа суоллара

Ыам ыйын 16 күнүгэр Арасыйыа бэрэсидьиэнэ Владимир Путин Кытайга ыалдьыттаата. Бэрэсидьиэн дуоһунаһыгар киирэн баран, кыраныысса таһыгар бастакы сырыыта. Кытайдар Путины хайдахтаах үрдүк таһымна көрсүбүттэрин көрөн, АХШ “Файненшл Таймс” хаһыата сөбөн, “Эмиэрикэни сирэйгэ биэрдилэр” диэн суруйбут. Уопсайынан, бу икки ыйдар аан дойду бэлиитикэтигэр улахан дьайыылаах буоллулар.

Путин Кытайга кыайыылаах сырыыта

Бэрэсидьиэнмитин сөмөлүөттөн түһүбүттэн икки күн кыһыл доруосканан хаамтаран, саамай үрдүк таһымна көрсөн, чиэстээн-бочуоттаан, ытыс үрдүгэр илдэ сырыттылар. Ый анараа өттүгэр АХШ госсэки-рэтээрэ Э.Блинкен Кытайга кэл-битигэр улахан салайааччылар көрсүбэтэхтэрэ, кыһыл доруос-канан хаамтарбатахтара. Путин Кытай уонна Арасыйыа дипло-матты сыһыаннаһыны олохто-обуттара 75 сылын үөрүүлээхтик бэлиэтии кэлбит буоллабына, Блинкен “Украина иирсээнигэр биир-бизэ тыла суох арбаа дой-дулар диэки буол, Арасыйыаны өйөөмө” диэн ыга-түүрэ кэлбит этэ. Ону кытайдар “Украинаба биһиги тэрийбэтэх иирсээм-мит уонна тобо АХШ этиитинэн арбаалары өйүөхтээхпити, са-таммат” диэн тибэн ыйппытар. АХШ Кытайтан Арасыйыаба табаар биэриитин тохотун ди-эбитин кытайдар “эргинсии икки дойду сокуонун кэспэт, ХНТ саансыйаларыгар түбэспэт, от-тон АХШ хааччахтааһына эһигини эрэ кытта сыһыаннаһыыга дьайыахтаах” диэбиттэр. Кытай Эмиэрикэбэ таала кырыылана-рын “АХШ Собируу Кытай муо-ратынан сырыыны Кытай бүүлүүр диэн аттынаабы дойдуларбытын күөртээн, тобо иирсээни тарда сатырый?” диэн утары этиитэ эпипэтэ суох хаалбыт. Тиһэбэр Блинкен “Кытай Арасыйыаны утары саансыйа киллэрбэтэҕинэ, АХШ Кытайы утары саансыйа киллэриэ” диэн куттаабыт. Кы-тайдар оччоҕо “эһиги сокуоннаа суох быһаарыгыгыгар сөптөөх харданы биэриэхпит” диэн “уо-скуппуттар”.

Арбаа прессаба Путин уонна Си Цзиньпин атах тэпсэн олорон байыаннай сибээни бөбөргөтөргө уонна АХШ ыгыытын утарарга диэн кэпсэппиттэрин тоһоҕолоон бэлиэтээбиттэр. Икки дойду лиидэрдэрэ итинэн Кытай нэһилиэнньэтигэр, бары тэрил-тэлэригэр “Арасыйыаны кытта

эргини күүскэ сайыннарын” диэн эркээи охсубуттар.

Сарсыныгар бэрэсидьиэн Путин Харбинна тийэн, Кы-тайы дьоппуон интервеннэ-риттэн босхолоонунга өлбүт сэбиэскэй буйуннарга веногу уурда. Арасыйыа-Кытай VIII ЭКСПО-тын арыыыга сырытта. Онно сылдьан икки өрүттээх сыһыаннаһы салгы сайдытын туһунан кэпсээтэ. Москуба Кытай Арасыйыаба үлэ салааларын арыар бабатын өйүүрүн, инби-эстэрдэргэ чэпчэтиини көрүн, Арасыйыа технологиятын ба-затынан туһаннарын, үрдүк квалификациялаах каадырдары үлэлэтэ биэриэн сөбүн эттэ.

Европа, Эмиэрикэ Путин сырыытын бэлиитикэбэ уон-на экэниэмикэбэ түмүктэригэр мээһэбэ улахан болҕомтолорун уурбаттар. Кинилэр бэлиитикэтэ суох, ким да ыйытыгар наа-дыйбакка бииргэ үлэлэһилэрэ аан дойду омуктарыгар хайа диэки барарга улахан эркээи охсор. Путин сырыытын экэнэ-миэчэскэй түмүгүттэн улаханник дыксинэн, Англия хаһыаттара “Кытай-Арасыйыа: аан дойдуну түөрэ эргитиэн сөптөөх экэниэ-микэлэр добордоһуула” диэн дөлөбэ суруйуохтара дуо?

Кырдык, кэлин 13 сыл биһиги экэнэмиэчэскэй сыһыаммыт күүһүрэн, Арасыйыа тас эргиз-нин 32%-нын Кытай ылар. Кытай уонна Арасыйыа 2023 с. эргиз-нэрэ 26% үрдээн, былааннаммыт 200 млрд дуоллары аһара түһөн, рекорд буолар 240 млрд дуол-ларга тийибит.

Кытай Европаны сэрэтэр

Си Цзиньпин быйыл Кыайы күнүн иннинэ Европаба сырыы-та эмиэ дыкты түмүктээбэ. Францияба, Венгрияба уонна Сербияба сылдьыбыта. Ону арбаалар “Кытай Европаба саҥа сойууһунууктары көрдүүр быһыылаах” дии санаабытта-ра. Ол эрэри, илинни норуот быһыытынан, Кытай мээһэбэ ити дойдулары талбатах, арбаалар

таайан аабалларыгар кистэлэн бэлиэ хаалларбыт диэн сыана-лыаха сөп.

Си Францияба Франсуа Макрон муус устарга Кытай-га сырытыгар эпипэт курдук сылдыбыта диир кыра. Бу Кытай баһылыга кэлин биэс сылга Европаба бастакы сы-рыыта. Онон улахан боппуруо-стары туруора бара сылдыбыта өйдөнөр.

Макрон Кытайга Евро-хамыһыһа хотуна Урсула фон дер Ляйены кытта тийэн, Арас-ыйыаны утары туруора сатаа-быттара сатамматаба. Макрон-наах Арасыйыа ядернай сэрии сэбин Белоруссияга туруорарын Кытайынан тохотторор былаан-наах эбиттэр. Ити аата, арбаалар Украинаба ыраах тэбэр сэрии сэбин биэрэллэрин утаран, көмүскэнэн, биһиги аракыта-лары Белоруссияга туруорбуп-путтун уйаларыгар уу кирибит, оонньообуттара орус буолан эрэрин, Украина иирсээнин тохоттор наадатын өйдөөбүттэр.

Ыам ыйын саҥатыгар Си Цзиньпин Францияба бара сы-рытта. Бу эмиэ улахан суолтала-ах, бүтүн Евросойууска сэрэтии диэххэ сөп. Франция туруорсу-тунан, Евро-хамыһыһа Кытай табаардарын: электромассы-налары, күн батарыйаларын, мэдиссиинэ тэриллэрин уо.д.а. соруйан чэпчэтэн атылыыт диэн силиэстийэли сылдыар. Ити Кытайы Арасыйыаны ута-ры туруораары бэлиитикэнэн кыһарыйыы буолара өйдөнөр. Кытай табаардарын бобуохтарын сөп. Си онон Евросойууу кытта экэнэмиэчэскэй атааннаһы

тахсан эрэрин тохоттор кэпсэтии ыйппыт. Ол иннинэ кытайдар тиис – тиискэ диэн эпипэттэ-эн, французтар ханнаакта-рын Кытайга соруйан чэпчэтэн атылыыллар диэн силиэстийэ аспытар.

Кытай аан дойдуга экэ-ниэмикэ бэлиитикэтэ суох сайдыахтаах диэн өйдөтө са-тыыр. Бэлиитикэлээһин “биир курдааһын – биир суол” диэн глобальнай бырайыактарын мэхэйдир. Ханлык да хааччах-тар суох буолуохтаахтар, бэли-итикэлээн эргини бопсуу, саҥа “тымны сэриигэ”, байыаннай блоктарынан утарыта турсууга тиэрдэ дириллэр.

Кытай экэниэмикэтин мөлтөтө сатыыр Францияба эпипэт курдук, Си Цзиньпин Европаба кытайдарды тол-куйдаах, Арасыйыаны утары иирсээн сыһа диэн туруорсар Венгрияба сылдьан, премьер-миниистирдэрэ Виктор Орба-ны кытта кэскиллээх кэпсэтии ыйппыт. Арбаа пресса “Венгрия Кытайга атыыланан АХШ утары барда, ол иһин кытайдар 16 млрд евро инбэстииссийэ биэрэллэр” диэн үөхсүбүт. Кинилэр Кытай Европа дойдуларын Венгрия курдук онгорооруһунар дириллэр.

Си Цзиньпин атыны бабарбыт эбит. Быйыл Венгрия Евросойуус бэрэссэдээтэлэ буоллабына, Евросойуус уонна Кытай сыһыаннарын туруктаах-тык сайыннарыгар эрэнэрин эпипт. Орбан хардатыгар Кытай экэниэмикэ уонна бэлиити-кэ бырассыастарын быһаарар кыабынан аан дойдуга элбэх кииннээх саҥа бэрээдэги кил-

лэрии биир сүрүн тирэбэ буолар диэн эпипт. Түмүккэ Кытай уонна Венгрия “Биир курдааһын – биир суол” диэн Кытай бырайыагын салгы үлэлэтэргэ тутулууга суох стратегическай партнёрдаһы доубарын түһэрибиттэр.

Сербияны көмүскүүр сырыы

Сербияба сырыыта арбааларга эмиэ улахан сэрэ-тиллээх буолла. Си Цзиньпин манна 1999 с. НАТО АХШ кытта Белграды бумбалыырыгар Кы-тай посольствотын дэлби тэп-тэрбиттэрэ 25 сыла туолбутунан, онно өлбүт кытайдары кэриэстэ-эн кэлэ сырытта. Кини Кытайы Сербияны кытта туох да араарбат кытаанах добордоһуу сибээстиир диэн, арбаа дойдулар Сербияны ыгыыларын утары көмөлөһүөм диэн эрэли сахта. Сотору, ыам ыйын 23 күнүгэр, Германия уонна Руанда үгсүүлэринэн, ХНТ Генассамблеята сербтэр “Сребреницаба 1995 с. 8 тыһ. мусульманнары кыргыбыттара геноцид этэ” диэн резолюцияны ылыны көрүөхтээх. Си Цзиньпин Белградка сырыыта ити муннах-ха уонна салгы ХНТ Куттал суох буолуутун сэбиэтигэр өйүөм диэ-битин көрдөрөр. Ити резолюция арбаалар Сербияны Арасыйыа-ны утары туарыгар ыгыыларын биир албаһа буолар. Тоҕо диэ-тэххэ, геноцид дэннэһинэ, Юго-славия ыһыллыгыгар үөскээбит дойдулар Сербиятан хоромньу-ларын төлөтөр сууттаһыылара тобо тардыллар.

Сербтэри өлөрүөхсүт омук-тар диэн билинии төһөлөөх охсуулаабын өйдөөн, бэрэсидьи-энэрэ Вучич 1945 с. маршаллар кэпсэтиилэригэр Жуков Рокос-совскайга “Европаба сорохтор биһиги кинилэр босхолообу-ппутун бырастыгы ғыныахтара суоҕа” диэн, Европа дойдулара Гитлер халабырдыттарыттан СССР босхолообутун билинэр өйдөөх дьон буолбатахтар диэн эпиптин хатылаан, ХНТ-га күүскэ көмүскэнэр бағалаабын, онно этиитэ устуоруйаба кириэбэ диэн этэригэр санаан ылбыт этэ.

Ити курдук кыайыылаах ыам ыйа биһиги дойдубуту-гар арбаалар ыгыыларын тобо көтөргө элбэх кыабы биэрде, саҥа аан дойду олохтонуутун төрдүн онгордо. Ити БРИКС дойдуларын Индияттан ура-ты лиидэрдэрэ бэс ыйын саҥатыгар арбаалар Украинанан Швейцарияба Арасыйыаны ута-ры тэрийэр кэмпиириэсийэлэри-гэр “кэлбэппит” диэн бу күннэргэ билэрииттэригэр көстөр. Индия Швейцарияба бу иирсээнгэ сыһыана суох аан дойду собуруу олорор дойдуларын санааларын тиэрдим диир.

Владимир СТЕПАНОВ.

“Үрүн бээтинэлээх” судаарыстыбаннаспыт бастакы сыллара

Бу күннэргэ былырын муус устарга ытыллыбыт СӨ устуоруктарын уонна кыраайы үөрэтээччилэрин “Саха сириҥ судаарыстыбаннаһын олохтоохун усту-оруйата: 1922–1941 сс.” диэн II научнай-быракты-часкай кэмпиириэсийэлэрин матырыйаалларын хомуурунньуга бэчээттэнэн табыста.

Саха АССР төрүттэниитин бастакы сыллара үөрүүлээх, өрөгөйдөөх, улахан ситиһиилэрдээх да, хаанынан ытаппыт ыар да кэмнэрдээбэ. Хайдахтаах ыарахан кэмнэр кэл-лэн ааспыттарын өрөспүүбүлүкэ бырабыталыстыбатын 1922–1938 сс., ол аата, саамай ыа-рахан кэмнэ 15 сыл салайбыт, норуот хаһаайыстыбатын атабар туруорбут бэрэссэдээтэллэрбит

бары ахсыан: П.А. Ойуунускай, И.Н. Барахов, С.М. Аржаков, И.Н. Винокуров, М.К. Аммосов, Н.В. Бубякин, А.К. Андреев, Х.П. Шараборин буруйа суох эрэри эрэпириэссийэлэнэн суорума суолламмыттара.

Кырдыгынан эттэххэ, өрөспүүбүлүкэбит төрүттэниитин маннайгы сыллара норуокка үчүгэйдик билибэт. Устуоруйа “үрүн бээтинэтэ” буолан,

сыллар аастахтарын аайы ыраатан, умнуллан хаалыах курдук.

Саха АССР бастакы сылыгар Пепеляев генерал авантюрата суоһаабыта. Мэнэ Хаҥалас оччотообу киинин – Төһүлүнү – штурмалаабыт Ракитин ге-нерал “сахалар, куттас, көлөөк сэрииттэр, атаакаба турбакка сыталлар” диэн Пепеляевка үгсэн суруйбут. Оттон сыл эрэ иннинэ бастаанныыс сахалар кыһылларга бэриммэккэ, бэй-элэригэр тийинэр кытаанах майгыларыттан саллан, триум-вират салалтата дэлэбэ “саха-лары барыларын кыттаахха эрэ, кыайаахха сөп” диэ дуо? Ол сахалар сирдэрэ өрөспүүбүлүкэ

буолан, саҥа олобу тутууга үлэлээбэккэ, ханлык эрэ хаама-айы үрүн генералын туһугар өлө оонньоохтара дуо? Ити холобур судаарыстыбаннас кэлиитэ саха дьонун өйүн-санаатын кэскилгэ сомоҕолообутун көрдөрөр.

Орто Халыма Сыбаатыйттан төрүттээх, саха бастакы салайа-аччыларын соратниктара, сахат-тан бастакы бэрэпиэссэр Г.Г. Ко-лесовы хааннаах эрэпириэссийэ эмиэ “сахалар дьыалаларынан” Москубаттан сойуолаан булан мэллипитэ.

Сахалартан бастакы улахан талааннаах геолог, “Алданзоло-то” бастакы кылаабынай инже-нерэ, Үөһээ Бүлүүттэн төрүттээх И.П. Лебедкин сахалары көмүс бырамыысыланнаһыгар күүскэ сыһыаран испит. 1937 с. көмүскэ 2000 саха дьыно оробуочайынан, 300 тэхиниэчэскэй үлэһитинэн үлэлээн испиттэр. Настаабын-ныыга, биллиилээх геолог Ю.А. Билибин кинини улахан учуо-най, талааннаах салайааччы диэн этиитинэн, ССРС ыарахан

бырамыысыланнаһын наркома, уонна баартыйа киин кэмитиэ-тин сэкирэтээрэ Л.М. Каганович Москубага ыҥыртарбыт. Хомой-уох иһин, Лебедкин ити иннинэ абай тутан эрэпириэссийэлэ-биттэр. Өскө эрэпириэссийэбэ түбэспэтэбэ буоллар, Саха сириҥ бырамыысыланнаһын чыҥга үрдүк таһымна таһаарыа хааллаба.

Оттон атын өттүн көрдөххө, сэ-биэскэй былаас үтүөтүнэн үөрэх, доруобуйа харыстабыла күүскэ сайдыбыта. Нэһиликтэргэ оску-олалар арыллан, бастакы учуу-таллар норуот сайдарын туһугар олохторун анаабыттара. Саха сиригэр холкуостар тэриллэби-тэрэ, т/х тизиниэчэ кэлбитэ, сибээс кирибитэ. Сайдыы күүскэ кирибитэ мэлдьэһилилбэт.

Кинигэ сүрэхтэниилэрэ Орто Халымаба, Тааттаба, Чурапчыга, Хаҥаласка, Үөһээ Бүлүүгэ, Дьо-куускайга ытылыннылар. Сал-гы атын улуустарга барыаба.

Бэй. кэр.

2032 СЫЛ

Уһук Илин Арассыыйаҕа киирбитэ 400 сылынан аабыллыахтаах

СӨ Ил Дарханын сүбэһитэ, өр сылларга Таатта улуһун баһылыгынан, СӨ тас сибээстэһиигэ миниистиринэн, СӨ Уһук Илингэ бастайааннай бэрэстэбиитэлинэн үлэлээбит Георгий Дмитриевич Никоновы үгүс аабааччы билэр. Бүгүн кинини чунуобунньук быһыытынан буолбакка, саха норуотун устуоруйатын кырдьыгын федеральнай таһымга ааттата сылдьар “Улуу сырыылар суолларынан” диэн патриоттуу улахан үлэтин өттүттэн билсиэбинг.

– Эн биһикки өссө сэбэскэй эрдэххэ – Таатта агро-бырамысыланнай холбоһугун салайа сылдьан, сопхуостар салайааччыларын илдьэ Находканан, Владивостогунан Саха сиригэ тыатын омуку сирдэрин кытта сибээстэрин олохтуу бара сырыттаахына билсибиппит. Оччолорго “омуктары кытта эргинсиэххэ” диэн санаабыа хайдах кэлбиккиннэ?

– Ол саҕана “Дойду” диэн сопхуостар, тыа сиригэ дьонун кыһалгаларын быһаарарга Саха сиригэр бастакы АХ тэрийэн турабыт. Бастакы хантараакпыт сыала-сорука Кытайтан кыра тыраахтардары, тизхиныкэни аҕалыы этэ. Ютубка “Талкы” биэриигэ, Махатыровтыын кэпсэтиигэр “Саха сиригэ дьонун олохун уларытар технологиялары киллэрии сайдыыга улахан суолталаах” диэн сөпкө эппитинг.

ССРС саҕана ыһахтан хаар түһүр диэри от айдаана буолара. Саха кинигэ сайын үтүөтүн көрбөккө, оттон орду-бата. Сайыны быһа сыра бөбө, уматык бөбө баранара. Оччолорго “кылгас кэмгэ оттууру кыайарга кыра тизхиныкэ баара ирдэнэр” диэн өйдүүрүм. Ол иһин 80–100 ат күүстээх кыра тыраахтардары, дыобус охсор, мунньар уо.д.а. үлэни толорор агрегаттары аҕалбыппыт. Кыра тизхиныкэлэнэн, саха дьонно от үлэтин кылгас кэмнэн, уһабыта 2 нэдиэлэнэн, түмүктүү буолан барбыттара.

– Саха дьонугар сайын үтүөтүн көрөр кыах биэрэн, тыа олохун улаханлык чэпчэппит эбиккит дии...

– Кытайтан балай да элбэҕи аҕалбыт бастакы тыраахтардарбыт собуот сыанатынан 725 эрэ дуоллар этэ. Баһылыктыы сырыттаахпына, М. Николаев эмиз ытан, кыра тыраахтардары өссө аҕалан тарбаппыппыт. Оччолордоо бу биер ситиһиитинэн Саха сириттэн аан астаан сүөһү тириитин экспорка таһаарбыллытын ахтыаха сөп. **Ол кээнэ ким да тириинэн дьарыктамматабыа хомолтолоох.**

– Соторутаабыта Охуоскайга баран кэллэбит. Суола суох, массыынабыт үрдүгүн саҕа хаары хайытан сылдыбыт сырыгыт туһунан кэпсии түс эрэ.

– Сахаҕа Охуоскай муора, Айаан туһунан “Лаамы суола” диэн номох куруук баар. Эһэлэрбит, хос эһэлэрбит, өбүгэлэрбит элбэхтик таһаас таһытыгар үлэлээбит сирдэрэ. **Охуоскай 200 сыл устата Арассыыйаҕа, Уһук Илингэ таһаас таһар хорук тымыра этэ.** Охуоскайынан Камчатканы, Чукотканы, Приморьены, Курильскай арыылара, Алясканы салайан олохтубута. Билигин бу – быыкаайык суол. Охуоскайдар “бу суолунан бүтэһик массыына

1993 с. сылдыбыта” дииллэр. 1200 км уһуннаах, онтон 400 км эрэ урукку суол омооно хаалбыт. Урут Ааллаах Үүнүнэн барылар буоллабына, билигин Уус Майданан сылдьаллар. Бэстээххэ тимир суол кэлбитин кээнэ, Дьоккуускайтан Охуоскайы кытта сылдыһыны сөргүтөр наада. Бу суола суох 400 км сири кыһыннары-сайыннары сылдьаргына тэлэр буоллар, Бэстээхтэн таһаас таһытын көрүүххэ сөп этэ. Тоҕо диэтэххэ, суол кэлбитин кээнэ, **Чукотка тэрилтэлэрэ таһаастарын Бэстээхтэн ылан эрэллэр.** Ааллаах Үүн, Аарка бөһүөлэктэринэн онгорбут кыһынны суолларынан, 2 тыһ. тахса км эргийэн илдьэллэр.

– Оттон тонмот муоранан ылбаттар дуо?

– Охуоскайга навигация ыам ыйыттан сэттинны сагатыгар диэри. Ол кээнэ сөмөлүөт эрэ сылдьар, атын сырыы суох. Кинилэргэ, чукоткаларга бурдук, туус, куруппа энгин навигацияга кэлэр буоллабына, атын аһы, фруктаны, обуруот аһын энгин сөмөлүөтүнэн таһаллар, сыаната олус ыарахан. Ан-24 сөмөлүөт, Иркутскайтан Амырдаабы Николаевскайга түһэн, алта чаастан ордук көтөр. Усуллубуулар сүрдээх ыарахан. Онон Охуоскайга таһаас таһыы логистикатын үөрэтэн баран, федеральнай киингэ суол арылларын туруорсуоһа баар эбит. Иккиһинэн, 2016–17 сс. “Якутия” хампаанньа үчүгэй эрдэбинэ, Охуоскайтан Дьоккуускайга диэри субсидиялаах эрийэһини толоро сылдыбыт. Ону охуоскайдар бэркэ сөбүлээбиттэр эбит. Икки чаас курдук көтөр, Хабаровскайга курдук 6 чаас көтүү буолбатах. Дьоккуускайтан дойду киинигэр бараллара-кэлэллэрэ олус табыгастаах эбит. Ону туруорсаллар. **Биһиги үөрэхпит тэрилтэлэрин кинилэр улаханлык сыаналыыллар.** Кинилэри кытта менталитетпыт да, килиимэппит да маарынныыр. Кинилэргэ сөптөөх үөрэх кыһалара биһиэхэ бааллар. Аарка курдук 600 киһи олохтор кыра бөһүөлэгиттэн Хабаровскайынан эргийэ да көттөлөр, биһиэхэ 13 оҕо үөрэнэр. Быһа көтүү баара буоллар, элбэх оҕо манна тардыллан үөрэниэн, сырыыларга чэпчээн, өссө ыраах быһа баран үөрэниэхтэрин сөп.

– 1917 с. өрөбөлүүсүэй иннинэ сахалар Уһук Илингэ киэнник тарбанан олохто сылдыбыттара. Бырайыактыынан үөрэттэххит дии. Филипп Павлов Сахалин ньиэбин булбута. Билигин онно сахалар үтүөлэрин билиини, өйдөөһүн баар дуо?

– Бэрэстэбиитэлинэн үлэли сырыттаахпына, “Улуу сырыылар суолларынан” эспэдииссийэлэри ыталаатыбыт. Саха сиринээҕи Нуучча географическай уопастыбатын чилиэнэ буоларбытынан, Саха

сиригэр тартаран көрөбүт. **1879 с. Ф.Павлов Сахалин ньиэбин булбута чуолкай докумуоннаах.** Сахалин Мэнгэ Хангаластан төрүттээх Д.П. Винокуров сэрии саҕана уонунан тыһ. табаны иитэн, Сахалин дыоплуон өттүгэр олохтубута. Сахалин табалаах ыраахтаабыта диэн ааттанара. Бэттэх кэллэххэ, Амырдаабы Николаевскай куорат бастакы дьыэтэ саха балаҕана эбит. Невельскэй адмиралга штурмана “кыстыахтаах дьыэбитин кэлэн көрбүппүт – саха балаҕана тутуллан турар” диэн суруйбута баар. “Березин диэн саха ойохтоох хаһаак сахалыыны барытын сөбүлүүр буолан туттарбыт” диэн кириитикэлээн суруйбут.

– Ол саҕана кирпииччэ түн тайбаҕа суох да буоллаҕа.

– Суох буоллаҕа. Ол диэки сылдыһыт бастакы хаһаактар бары Аматтан, Охуоскайтан сылдьаллара, онон бары сахалыыны ылыммыт, үөрүйэхтэммит дьон. Сахалар суоллара докумуоннарга баар. “Сэбэскэй Гавань (Императорскай Гавань дэнэрэ) тутуугар докумуоннарга сахалар кыттыылара баар” диэн үөрэтэн эрэллэр. “В. Арсеньев суолларынан” диэн эспэдииссийэ сылдьан турабыт. Кини 1917–18 сс. Амырынан, Амырдаабы Комсомольскай куорат сиригэр сылдыһыт. Онно олохтор сахаларга хонон, билсэн, сахалар олохторун-дьаһахтарын күннүгэр суруйбут. Кини биер да тыһынан “сахалар – кэли омук” диэбэт, олохтоохтор дири. Амырынан саха атыһыттар куруук сылдьаллар эбит. Саха ойууна кырыбытын, таҕаһын-сабын ойуулаабыт. Амырга сахалар тэнийэн олохто сылдыһыт эбиппит. А.Уваровскай туйбут Ут сиригэр, Удское эмиэ сахалары санатар хара баһаам.

– Ити чахчылар Уһук Илин арыыныга нуучча айанньыттар килиимэти, айылба уустуктарын саха өйүнэн онгоруллубут технологияларынан көмүскэнэн, астарынтааҕастарын, тимирдэрин туһанан ити үлүгүрдээх киэн сири түргэнник иилии эргийэн ылбыттарын бигэргэтэр.

– 1870 с. диэри Амырдаабы Николаевскай почтатын Айаанынан Дьоккуускайтан ыла олохтубут. Биһиги урут “сахалар хаһаактарга сирдыт буолбуттара, ас-таҕас биэрэллэрэ эрэ” диэн билэрбит. Дьингэр, **сахалар өссө Уһук Илин бастакы тутуучулары эбиттэрэ диэн кириэхтээх.** Иккиһинэн, эн эппитинг курдук, **айылба күчүмэбэйдэриттэн көмүскэнэр технологияларыбытынан сэбилэнэн, табанан, сылгынан сылдьан, саха тимирин туһанан бардахта.** Оруолбут итинэн бүппэт. Оччолордоо бу Приморье киинэ Амырдаабы Николаевскай ку-

орат устуоруйатыгар **1860 с. Соловьев диэн Нам атыһыта Саха сириттэн сылгыны, сүөһүнү үүрэн аҕалан, куораты аһынан хааччыа олохтубута докумуоннаах кирибит.** Нууччалыы билбэт буолан, икки тылбаасчыттаах сылдьар эбит. Куораты хааччыыт. Бүгүн итиччэ ыраах сылгыны, сүөһүнү үүрэн илдьии киһи төбөтүгэр баппат. Дьүгдүүр, Учур хайаларын хайдах туоратан илдьибитэ буолла? Невельскэй адмираллаах “Уһук Илин хааччыыт бастакы атыһыттар сахалар этилэр” дииллэр. Амырдаабы Николаевскай куоратынан сахалар уонна эбээннэр диэбиттэр, Сахалинҥа таба үүрэн илдьибиттэрэ суруллубут. Ол иннинэ Сахалинҥа табаны ииппэттэр эбит. Ол илдьэн, сэрии бүтүөр диэри уонунан тыһыынча табаны иитэ сылдыһыттар. Табаларын сэбэскэй саҕана эһэн кэби-спиттэр.

Кэлин сахалиннар “аҕыйах ахсааннаах омуктарбыт төрүт дьарыктарынан дьарыктаныахтаахтар” диэн, Саха сириттэн таба көрдүү сылдыһыттар. Онтон үөрэтэн көрбүттэрэ бэйэлэрин төрүт омуктара табанан дьарыктамматтар эбит. Балыксыттар, булчууттар. Былыр сахалар Сахалинҥа сылдьан, “табаны иитиэххэ сөп” диэн илдьибиттэр. Онно лабыкта хаар курдук сытар. Бөрө суох, табаны иитиэххэ табыгастаах сир.

– Урут сырдатыллыбатамын, 1632 с. ыла сахалар судаарыстыба сайдыытыгар өҥөбүт-оруолбут биһиги улахан устуоруйабыт үрүн бээтинэ буолан хаалбыт. Ити өттүгэр тугу үлэлиэхпитин сөбү?

– С.А. Токарев диэн аан дойдуга биллибит түрү омуктары үөрөппит этнограф **“Уһук Илин Арассыыйаҕа киирэригэр сахалар оруоллара сүрдээх улахан”** диэн эппитэ. Ол болгомтоҕо ылыллан, салгыы үөрэтиллиэхтээх. “2032 с. Дьоккуускай олохтонобуттун Саха сирэ Арассыыйаҕа кирибитэ” диэн бэлиэтиибит. Ити кыра, **биһиги Уһук Илин Арассыыйаҕа холбоммута 400 сыл буолла диэн, Уһук Илин эргийээннэрин кытта 2032 с. биригэ бэлиэтиэхтэ-эппит.** Оннук гыннахпытына, Дьоккуускай, Саха сирин оруола бэйэтинэн көстөн тахсыа. Тоҕо? Устуоруйаҕа бэлиэ түгэнтэн төһө кэм ааһыта улахан суолталаах. Урукку үлэбинэн элбэх куоракка, түмэлгэ сылдыһытым. Устуоруктары көрүстүм. Кинилэр дойдуларын устуоруйатын Арассыыйа Уһук Илингэ 4 үйэ баарынан буолбакка, куорат төрүттэммитинэн дуу, Беринг устан кэлбитинэн дуу эрэ ааҕаллар. Хабаровскай – 170, Владивосток – 160 сыллара, Амыр уобалаһа олохтоммута 80 сыл диэн тус-туһунан ааҕаллар. Оннук буолуо суохтаах. Онон, **Уһук Илин Арассыыйаҕа кирибитэ 4 үйэ буолбутун бэлиэтиир даата баар буолуохтаах.**

Кэлинҥи кэмгэ гео-бэлиитикэнэн Арассыыйаны күүскэ ыгы баар. Хоту муораларбыт кытыытын (шельфэтин), Курильскай арыылар тула сир былдыһытыгар, биһиги «400 сыллаах төрүт сирбит» диэн, эппит бириэхтэһиппит. Арассыыйа Уһук Илин диэки, чахчы, күүскэ эргийэн эрэр. Хара муоранан сылдьар күчүмэбэйдэнэн

иһэр. Балтийскай муора тулата барыта НАТО дойдута буолла. **Арассыыйаны аан дойдуну кытта сибээстииргэ Уһук Илин эрэ соботох, аһаҕас суол буолан хаалла.** Онон, Уһук Илингэ сайдыы барарыгар историческай тирэхтээх буолуохтаах. Арассыыйа болгомтотун күүскэ ууар гыннан баран, Уһук Илингэ сайдыы бабарбыт курдук барбат. Дьон көспүтүн курдук көһө турар. Уһук Илингэ дьону элбэтэргэ олох таһымын үрдэтэр мэхэньиисимнэри тэнэ патриоттуур боппуруос күүскэ туруохтаах. Дьон, ыччаппыт төрөөбүт дойдутун, өбүгэлэрин ситиһиилэринэн кизэн туттуохтаах. Оттон биһиэхэ Уһук Илин сайдыыта 80, 150 сылынан мээрэйдэнэр буоллабына, уустук буолуо.

– Ити дьыннээх устуоруйабытын кыараты буоллаҕа...

– Урут биһигини “сэбэскэй былаас кэлэн, сахалар харахтара сырдаан, үөрэхтэнэн атын сирдэргэ сылдьар буоллулар” дииллэрэ. Ол саҕана, урукку устуоруйабытын умунанан, сахалар Аляскаҕа тийэ сылдыһыттыбын, Арассыыйа судаарыстыбата сайдарыгар билинги Арассыыйа 1/3 саҕа сири холбоноругар туох оруолаахпытын билбэт этибит. Уһук Илин арыллытыгар, сайдытыгар биһиги оруолбут улахан диэн, Саха сирин патриоттара буолан, кизэн туттуохтаахпыт. Аҕа көлүөнэ, омукпут оруола сүрдээх улахан уонна күүстээх этэ.

– Уһук Илин төрүттэммитэ 400 сыла 2032 с. туолар диэн эргийээннэргэ санаабытын тирээдиҕэ өрөспүүбүлүкэ туох үлэни ытарый? **Хаалбыт 8 сылга санаабытын ылыннарыахпытын сөп дуо?**

– “Чычаас устуоруйалаахпыт” диэн ааҕар дьон ыараханлык ылыналлар. Биллэн турар, “Уһук Илин Саха сириттэн саҕаланан баар буолбута” диэн устуоруктар, кыраайы үөрэтээччилэр билинэллэр. 400 сыл диэн идийэ бэлиэтиччэскэй уонна уопастыбаннай суолталаах. Биһиги быйыл олунньуга ВДНХ буола турар “Арассыыйа” пуорум-быыстапкаҕа “Уһук Илин 400 сыла” диэн пуорум ытан турабыт. Госдума, Федерация Сэбиэтин дьоккутааттара, Уһук Илин эргийээннэрин бэрэстэбиитэллэрэ, учуонайдар сылдьан, “бу даата сөптөөх уонна кырдык наада эбит” диэн бэлиэтээн, резолюция ылынан, ити хамсааһын бара турар. Биһиги Ил Дархаммыт Айсен Николаев өйүүр уонна өйдүүр. Мантан иннэ хаалбыт кэмнэргэ бу тиэмэнэн, биһиги күүскэ салгыы үлэлиэхпитин уонна 2032 сылга буолар улахан бэлиэ кэми Арассыыйа судаарыстыбата сайдарыгар, бөбөргүүрүгэр анаан онгоруохтун наада.

Г.Д. Никоновтыын толору кэпсэтиини ютубка “Кыым-лайф” ханаалга “Талкы” биэриигэ көрөргүтүгэр ынгырабын. Манна Афанасий Максимов В.Штыровтуун сууттаһар устуоруйатын, “Хоту-тент” салайааччыта Афанасий Махатыров Саха сиригэр иис биисинэһэ көдүүстээбин туһунан кэпсиппэлэрин көрүүххэ, истиэххэ сөп.

Владимир СТЕПАНОВ.

Саха норуотун киэн туттуута

(Зоя Афанасьевна Корнилова бэлиэ күнүнэн)

Ыам ыйын 22 күнүгэр саха кыыс ньургунна, Зоя Афанасьевна Корнилова төрөөбүт күнэ. “Биһиги дьолбутугар төрөөбүт” диэн этии аһара туттуллан, кырасыабай эрэзри, ис хohoоно суох кураанах этиигэ кубулуйан эрэр...

**Оттон Зоя Афанасьевна Корнилованы дьинг чах-
чы итинник диэххэ сөп диэн бүк эрэллээхпит.**

Үйэлэр кирбиилэригэр үлэлээбит саха суруналыыс-стара дыкутаат, экэнэмыст Зоя Корнилованы бары билэ-бит. Суруналыыс быһыытынан дыкутаат эрдэбинэ, кинигэтэн араас сокуон барылын туһунан ыйыта, кэмэнтээрий, интервью ыла кэллэххэ, хап-халын сокуон барылын кыбына сылдьан, онтун көрөрүн, көрдөрөрүн өйдөөн кэлэбин. Ол хап-халын барыла хас биридир сирэйэ кумаабы кыбытылаах, онто суруктаах, хас биридир этимэт аннынан тардыллыбыт, стрелканын бэлиэтэммит буоларын көрөн бэркиһии саныырын – “айыбыын, бу мань барытын ааба олоруох диэтэххэ” диэн. Оттон кининэн төһөлөөх онук сокуон барыла ааспыта буолуой?!

Дээ, ол дынгнээх сокуоньут быһыыны буоллаба – сокуону сирийэн билси, үөрэти, хасыһы. Этэргэ дылы, сокуону үөрэти дынгнээх “үрдүкү пилотаһа”. “Экэнэмиис киһи, хантан үөрэх эйгэтин билиэй?” диэбитин, үөрэх, оскуола боппуруостарын сорох-сорох миниистирдэбэр да бэрэк билэр, федеральнай сокуону онорсууга кыттыбыта. Экология буоллун, сир баайын хостооһун эбэтэр тыа хаһайыстыбата буоллун – барытыгар туспа, ураты көрүүлээбэ, дириг, чачы, экэнэмиисти билиилээбэ уонна билгэргэммит этиилээх буолара. Ону кытта Сахатын сиirin олохтоохторун интэриэһин чачы туруулаһааччыта этэ.

Того эрэ оччолорго Ил Түмэнгнэ кэммитиэт да, пле-нарнай улахан да мунньахтар ураты сыгытык бараллаан, бэл, уопсастыбаннас кыта кыттыны ылаар. Онон очточообу Ил Түмэн аһаһаһын, норуокка чугаһын бэлиэти-ир наада. Билингги курдук, аһаардас кунуопканы баттыы-баттыы олорботторо аанга манаан туран, кими да кил-лэрбэт быһыы-майгы суоба. Зоя Афанасьевна мөккүөрдээх мунньахтарга тыл этэрэ эмиз умнуллубат түгэннэргэ ки-рисэрэ. Тыл көрдөөн ылан, баратын тэнгэнэн көрөн, сыппаранан-дааннайынан итээтиилээхтик ытаһалаан, ыраабынан-чугаһынан эргитэн, киһи үөйбэтэх-ахтыбатах хо-лобурдарын аһалан, олус чингик саһаран, бэйэтин по-зициятын көмүскээн этэрэ. Оттон ол позицията мэлдьи өрөспүүбүлүкэтин, дьонун-сэрг-этин интэриэһин көмүскээн этэ.

Онон кини дьку-
тааттыырын сабана, “Ил
Түмэнгэ Корнилова баар,
онон биһигини атабастатыа,
албынҥа киллэртэриэ
суоҕа” дээн кини дилин
билиитигэр, хорсун санаат-
ыгар, кыабыгар-таһымыгар,
кырдыгар бүк эрэнэр бу-
олан, көмүскэллээх курдук
сананарбыт уонна оннук
буолара даҕаны.

Зоя Афанасьевнаны сударыстыбанньык диэххэ сөп. Елчин парламенты ытыалыыр көмигэр кини Үрүн дьызэ хаалбыта. Парламены түһэн биэрбэтэх, ол аата, норуотун тагнарбатах абыйах дыкуута-аттан биридэстэр этэ. Онтун иһин өр көмнээх туоратыл-лыга, умнууллууга түбэспит да, хаһан даҕаны онтун туох да диян үгсэргии, сулана сылддыбатаҕа. Билигин эргиллэн, санаан көрдөххө, кини оччолорго ыраабы да көрбүт эбит. Аһаардас биир бэйэтин эрэгийиэнин интэриэһин эрэ көрбөккө, бүтүн Арассыйа инникитин көрбүт абыйах дынтон биридэстэр эбит.

Онон сибээстээн, биир кэнники буолбут түгэни санаан кэлэбин. Били, Арасыйый Конституциятын уларытар түгэннэ, кини ол уларыыйыны өйүүрүн биллэрэн, улаханнык соһуйбуппут. Онуоха кини кылгастык: “Арасыйыйа ыһыллыбын бороогар турар. Саамай сүрүнэ, дойдубут ыһыллыа эрэ суохтаах”, – диэн быһаарбыта. Билигин дьэ кэлэн өйдүүгүн. Төһө даҕаны билингни баар тутулга, бэлиитикэҕэ ылымбаа, сөбүлэспэтэ элбэбин иһин, “дойдубут эрэ ыһыллыбатын” диэн санааттан, улаханнык сөбүлээбэтэр да, өйүүрүн биллэрбит эбит. Сылаас олбогун санаан эбэтэр бэйэтин туһугар араас мэктиэбэ эрээн дуу буолбакка. Дьэ, онук киһи Зоя Афанасьевна. Салгыы араас кэмгэ Зоя Афанасьевна туһунан интериниэккэ тахсыбыт матырыйааллартан хомуйан, быһа тардан онорбуппунун билсинг.

* * *

– Биһиги ханна барарбы-
тын, Ельцин ханна биһигини
сирдиирин өйдүүр этибит
эрээри, норуот өйдөөбөт этэ,
киини “дьоруой” дигэн ылы-
нара, киниэхэ сүгүрүйэрэ.
Ол да буоллар парламент
судаарыстыба буоллаба, ону
абааһы көрө сылдьыан дуо?
Эн былааһы бөөрөгөтөр түһүр
үлэлиэхтээххин, судаарысты-
баны ыспат, бигэ туруктаах
хаалларар түһүтүн. Атын суол
суох. Үрүн диеэни ыталаа-
абыттарын да кэммэ, Ельцин
биһиги, уруку дыкуутааттар,
бырааппытын сотор ыйааба
тахсыбытын да кэммэ, оннук
өйдөбүл хаалбыт.

Оттон оччолорго үс эрэ эргийэн бэйтэйн дыкуутааттарын кэлэн тэийэн таһаартаа, дыизлэригэр ильдэн, бырааптары төннөрбүтэ: Татарстан, Башкортостан уонна Белгород уобалаһа. Атыттар дыкуутааттарытын akkaaстаммыттара. Биһигини үлэээ ылбатахтара, норуот өстөөхтөрүн курдук көрбүттэрэ. Саамай ынырыга ол этэ – бэҕэһээ үрдэлгэ, бүгүн – ким да буолбатаххын. Бэлиитикэ диэн оннук. Салгы олоруоххун баҕар буоллаххына, туран, иннинг диэки хардыллыахтааххын.

Милэхэ доботторум
көмөлөспүттэрэ, Москуба
төннүбүтүм, онтон эмиэ
Госдумаба дыкутаатынан та-
лаллыбытым. Биһиги “Уоп-

састыба демократтыы суолга туруо, кытайдар суолларынан барыахпыт, социальный дойдуну тутуохпут, онон саҥа сокуоннары ылыныахпыт” диэн этэбэйэ саныырбыт. Кэлин икки өрүт – биһиги уонна Ельцини өйөөччүлэр – көрсүбүппүт. Ийэ дойдубут биир буоллаба, ытыалаһа оонньуохпут дуо, бырастыы ғынары сатыахтаах буоллаахпыт... Этэн эрэ кэбиһэргэ чэпчэки... дьыалатыгар, ол олус ырахан.

Парламентга эн дяхтар буол, ким буол, онно бөлбөмтө уурбаттар. Мөккүөр сабаланнабына, төһө баҕарар имири сотуохтарын сөп. Мин экэнэмиис идэлээх уонна Новосибирскайдаагы институтка преподавателлээбит буоламмын, үп-харчы, сыана, экэниэмикэ боппурустарыгар быһаарсар уонна сатаан саңарсар буоламмын киирсэрим, бырабымыталыстыбаа да, парламентга даҕаны тыл этэрим. Дьокутаат буоларга ким да кими да күһэйбэт ээ. Оттон ылсыбыт бууллаххына, эн үлэлиэтээххин, эпипэтинэс баар буолуохтаах, тинһэбэр тийэс чизинэй уонна аһаҕас буолуохтааххын, оттон ол – саамай ыарахана.

* * *

– Двон-сэргэ уларыйар, сага көлүнэ кэлэр. Урукку биһиги тугуһар бириинситэрбит биллигин суохтар. Ыччаттар устуоруйаны билбэттэр учуобунньуктарга ол туһунан суох. Оттон бэл ССРС сүрүн кириитигэ, АХШ дипломата Генри Киссинджер этэн турар, “АХШ сүрүн буруйа – СРС-ы ыһы” диэн. Кини сиэннэрин көрөн, ону өйдөөбүтүн эппитэ. Тобо диэтэххэ, олигархия хапытаалыһыма диэн тугуй? Ол – биир илии бэлитиичэскэй былааһы уонна улахан үбү-харчыны барытын тутта сылдьара. Дьэ, ону кыйаа сатаан эрэ. Оттон олигархия хапталыһымын сыала-соруа – сэриини, өлүүнү да туһанан, барыс ылыыта. Тугу өлөрбүтэ, ситиспитэ – барыта кыра, өссө аҕал эрэ диир. Ону билигин көлүнэ, хомойуох иһин, өйдөөбөт.

Оттон ССРС сабанаабыны

өйдөөн эрэ, төнө да
дьяданытык олордорбут,
бииги кыраттан да үөрэрбит,
дьоллонорбут, тобо диэтэххэ,
сыалбыт-сорукпут олох атын
этэ. Киссинджер ону өйдөөн
эттэбэ.

Эдэрдэр ону өйдөөбөтөр да буоллар, толкуйдуур дьон кирилэргэ да баар. Биир эдэр-кээн суоппардыылар ССРС-ка баар босхо үөрэх, туруктаах олох туһунан кэпсэтиибитин өйдүүбүн. Олус сөпкө толкуйдуур уолчаан этэ. Арааһа, тийиммэт ыал оҕото буолан, итини барытын өйдүүр буолуохтаах. Манньык оболор улаатан, атах-тарыгар туран, туюх эрэ уларыттылар киририэхтэрин сөп. Онтон атын суол суох.

Биһиги идеологиябыттан
аккаастаммыппыт, Конституциябытын ылан барах-
пыппыт. Ханна, туох су-
олунан баран иһэрбитин
билигин бэйэбит дараны
өйдөөбөппүт. Мин ССРС-ы
баратын идеализациялыыр
санаам суох, устуоруйаты-
гар кыбыстыылаах, дуулаан
да кэмнэр бааллара. Ол
эрэри, үчүгэй эмиэ баа-
ра эбээт! Биһиги тобо ону
баратын туора сотуохта-
ахпытый? Мин санаабар,
биһиги дойдубутун уруккуну
билэр уонна сөпкө өйдүүр,
бэйэлэрин Ийэ дойдуларын
дыһыннэх патриоттара ула-
рытар уонна инникигэ сир-
диир эрэ кыахтаахтар (Ыам
ыйын 22 күнэ, 2019 с. ЯСИА
материалыттан).

“Куоһургун кисти түтүн”

“Дьокутаат Зоя Корнилова – биир самаай актыыбынай уонна ытыктанар дьокутаат” диэн суруйбут “Саха ньос” саайт. Ити 2006 сыл. Салгыы “Ол эрэри, ити итэҕэс. Кинини өссө парламент саамай сытыы киирсиилэригэр уонна кыргыһыларыгар уһаарыллыбыт уопуттаах саллаат-дьокутаат” диэххэ сөп буолуо. Кини иккитэ Госдума дьокутаатынан, иккитэ өрөспүүбүлүкэ парламенын дьокутаатынан талылла сылдьыбыта. Ол эбэтэр, норуоттунан былаас үрдүкү уорганыгар түөрт төгүл итэҕэл ыла сыл-

дыбыт киһи. 15 сылтан тахса бу кыра, хатынгыр саха дьах-тара мээһэ эр киһи ылсыбат даҕаны улахан кыһалбаларын быһаарсыбыта, бэйэтин бэр-тээхэй экэнэмиийинэн эрэ буолбакка, үчүгү бэлиитик быһыытынан көрдөрбүтэ.

“Госдума дыкуутаата була сылдьан, Зоя Корнилова, төһө даҕаны Бастаки бэрэсидиэн Михаил Николаевка “оппозицияҕа” сырыттар, кини министирдэрин көрдөһүүтүнэн, өрөспүүбүлүкэбит сайдар экэнэмиичэскэй бырагыраа-маларын онорсоро!” – диэбит Виталий Обедин, оччолорго “Якутск вечерний” кэрэспэ-дьиэнэ.

Ил Түмэнгэ федеральной байрайагтары кытта үлзэбэ кэммитизт бэрэссэдээтэлэ Зоя Корнилова 2005 с. түмүгүн туһунан: “Мин Арассыһа уонна биллэн турар, Саха сирэ, 90-с сыллардаабы кириисис саамай түгүбин өгөйдүлэр дии саныыбын. Билигин өрө тахсыы сагаланыа. Биллэн турар, барыта түргэнник барыан, экэнэмиичэскэй көрдөрүү сыыппаралара биһигини сөхтөрүөн бабарбыппыт иһин... алдытар огорордообор чэпчэки, санаттан барытын сайыннарар, эбитин бачча ыарахан ырыынак кэмизэр, ыарахан. Ол эрэри, биһиги ону кыйа тутан эрэбит. Аһан эрэр сыл түмүктэрэ кууһаана суохтар, сыбарыйыы баар. Экэниэмикэ үтүөрэн эрэр”, – диэбит.

Зоя Афанасьевна бу интервью бээрэйгэр “АЛРОСА” тула сүспүлгэн булаа турара. Ону үййппыттарыгар: “Мин эрдэттэн туох да диир кыабым суох. Тохсунньу 18 күнүгэр буолар улахан муннааха биһиги ону дүүллүһүөхпит. Ол иннинэ хаартыны барытын арыйар табыллыбат... соробор куюхуру киистии тута сылдьар ордук”, — диэбит, мындыр толкуйдаах дыкутаат дьахтар. Кини сүнгэн улахан үлэ барар турарын туһунан эпит: “Олох кыра бириэмэ хаалла. Бу боппуруоска Саха сириг уонна Араассыйа бэрэсидьиэннэрин көрсүүтүгэ буолаары турар. Онуоха диэри элбэх хос боппуруоһу быһаарыахха наада. Холобур, быраап өтүүтүн тирэбин. Бас билэр баай-дуол састаабын. Ол сыанабылын. Саха сириг өлүүтүн хайдах хаалларары. Дохуоту төлөөһүнү, о.д.а.” Кини онуоха Ил Түмэн хонтуруоллуур үлэтин күүһүрдэр туһунан эпит. Ол инниттэн “каадыр өтүүтүн күүһүрдэр уонна дыкутааттары хонтуруоллуур үлэгэ тардар наада”, — диэбит (“СахаНьюс”, 2006, тохсунньу).

* * *

Ытыктабыллаах Зоя Афанасьевна! Эийэхэ дириг ытыктабылбатын уонна махталбатын биллэрэн туран, бу Сиргэ ананан кэлбит кэрэ бэлиэ күнгүнүн эбэрдэлиибит! Эн үлэн-хамнаһыг, ситиһиилэриг – бу Саха Өрөспүүбүлүкэтин устуоруйатын чабылхай страницалара дьон билинэбит. Эийэхэ чөл доруобуйаны, сырддык-сылаас күннэри, үөрүүлэх түгэннэри эрэ бабарыбыт! Чугас дьонун, добогторун бары этэнгэ буоллуннар, эйигин үөрдэ эрэ сырыттыннар!

**Бэлэмнээтэ
Нина ГЕРАСИМОВА.**

ОҢУОКАЙ КҮНЭ ТҮСТЭННЭ

Ыам ыйын 25 күнэ – өрөспүүбүлүкэбэ Оһуокай күнүнэн биллэриллэн, быйыл аан бастаан бэлиэтэнэр. Арассыыа норуоттарын материальнайа суох култуурунай нэһилиэстибэлэрин үйэтитэр, сайыннарар сыалтан Ил Дархан А.С. Николаев 2023 сыл балабан ыйын 7 күнүгэр Оһуокай күнүн төрүттүүр туһунан Ыйаахха илии баттаан турар. Быйыл Оһуокай күнүн өрөспүүбүлүкэ бары улуустарыгар бэлиэтииргэ бэлэмнэнэллэр. Хас биирдии улууска, нэһилиэккэ араас таһымнаах тэрээһиннэр ыытыллыахтара.

Түөрт – Аар Дархан этээччилээхпит

Марта НИКОЛАЕВА, Дархан этээччи:

– Мин 2014 сылтан кэмпириэнсийэбэ талыллан, “Оһуокай” уопастыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан үлэлибин. Бэйэм оһуокайы 2010 сылтан этэбин. Сунтаар улуунун “Оһуокай” уопастыбатын бэрэссэдээтэлэ, Дархан этээччи И.Ф. Чириков оһуокай үлэтин-хамнаһын сырдатарым уонна оһуокайга кынат буолан кыттарым иһин “Марта, эн эмиэ этэр дьобурдааххын” диэн, Үөһээ Бүлүү Тамалакааныгар күрэххэ илдьэн кытыннарбыта. Онтон ыла оһуокайдыбын. 2022 сыллаахха Үс Хатынгга “Кылаан этээччи” аатын ылан, “Дархан этээччи” буолбутум. Онтон 2023 сыллаахха Ил Дархан оһуокайга стипендиата буолбутум.

30-ча сылы быһа туруорсуубут болбомтобо ылыллан, Ил Дархан ыйаабынан судаарыстыбаннай күннээх буоллубут. Оһуокай сайдытыгар уопастыбаннай тэрилтэ кыаба кыра, онон инникитин судаарыстыбаннай көмө баар буолуо диэн эрэнэбит.

Улуустарга филиаллардаахпыт. Үс Хатынгга уонна Олонхо ыйаахтарын кылаан кыайылыахтара “Дархан этээччи” аатын ыллаллар. Билигин 4 Аар Дархан этээччилээхпит. 97 саастаах Аар Дархан этээччи Егор Михайлович Осипов билигин да этэ сылдьар. Маны тэнгэ Аар Дархан этээччибит, 90 саастаах Афанасий Егорович Алексеев биһиги уопастыбабытыгар сирдиппит кэриэтэ буолар, билигин да оһуокайы таһаарар. Уруккута Дьоккуускай куорат исполкомун бэрэссэдээтэлин бастакы солбуйааччы быһытынан оһуокайы тэрийсибит аҕа табаарыспыт буолар. Аар Дархан этээччи Семен Ильич Черноградский – тас дойдуларга оһуокайы тэрийбит солбуйааччы. Кини быһаччы көмөтүнэн Кытайга, Эмирикэбэ, Польшага оһуокайы тарҕатар посоллардаахпыт. Дьахталлартан соботох “Аар Дархан” этээччи Розалия Михайловна Тихонова – Ньурба култуураба управлениетын салайааччыта. Аар Дархан оһуокай үрдүк аата 5 сылга биирдэ “Дар-

хан” ааты ылбыттар ортолоругар, Оһуокайга күрэх нөҥүө ингэриллэр. Элбэх дархан этээччилэрбит Сунтаарга, Ньурбага, Үөһээ Бүлүүгэ олороллор.

Биһиги уопастыбабыт тэриллибитэ быйыл 37-с сылыгар барда. 2011 сылтан А.Д. Данилов-Дьулуур Хаан бэрэссэдээтэлинэн талыллыабыттан оһуокай үлэтигэр-хамнаһыгар улахан хамсааһын табыста. Бастакытын, өрөспүүбүлүкэ таһымнанан, оһуокай Айар сойуус быһытынан, регистрацияланарын ситиспитэ буолар. Иккиннин, 2012 сыллаахха оһуокайы Гиннесс рекордун олохтуур тэрийээччилэртэн биирдэстэрэ буолар. Оһуокай күнүн туруорсуубут болбомтобо ылыллыта салайааччыбыт Александр Джурович аптарытыттан улахан тутулукаах. Дьоккуускай куорат Сыннаалан уонна култуура пааркатыгар Оһуокай искибиэрин тэрийбитэ. Бу эмиэ – улахан ситиһии. Үгкүү тылын этээччилэрин үйэтигигэ элбэх кинигэни үбүлээбитэ. Мин бэйэм оһуокайдыттары үйэтитэн, икки кинигэни бэлэмнээн таһаартардым.

Тэрээһин биир чабылхай түгэнэ – оскуланы бүтэрээччилэр “Флешмобтар” буолар. Оболор олох кизг аартыгар үктэнэр суоллара алгыстаах оһуокайынан арыалланыаба.

Мань тэнгэ Дьоккуускай куорат Добордохуу болуоссатыгар кизгэ 17-00 чаастан Добун Оһуокай буолуоба. Манна куорат олохтоохторо, ыалдытара кыттыахтара.

Дьобуруопа сиригэр-уотугар саха Оһуокайа дьиэрэйбитэ

Семен ЧЕРНОГРАДСКАЙ, Аар Дархан этээччи:

– Оһуокай күнэ олохтоммута олус үчүгэй. Улуустар сүрдээбин үөрдүлэр. Онон ыам ыйын 25 күнүгэр улуустар кииннэригэр түөлбө оһуокайдары ньиригичи тахсара буолуо диэн эрэнэ күүтэбит. Улуустарыт кииннэригэр үтүөлээх уонна дархан этээччилэрбит элбэхтэр.

2017 с. Сербия Прогар куоратыгар оһуокай түгэнэ

2014 сыллаахха Варшава киин болуоссатыгар Н.Коперник пааматынньыгын эргийэ сылдьан оһуокайдаабыппыт. Оһуокайы мин кэннибиттэн Валентин Хорунов тэбиэлэнэ-тэбиэлэнэ таһаарбыта. Онугу көрбөтөх омуктар наһаа сэргээбиттэрэ, өссө этитээри көрдөһүү бөбөлөрө. Поляк дьахталлар аттыбытыгар чугаһаан, курбутун олус сэнээрэн, тутан көрбүттэрэ “дьингнээх үрүк көмүс дуо?” диэн итэбэйбэтти көрөллөрө. Оттон дьахталларыт киэргэллэриттэн олох салаллара биллэрэ. “Олус баай омуктар сылдьаллар” диэбит буолуохтаахтар. Биһигини кытары хаартыскаба түһэн бөбөтө буолбуттара. Онно саха буоларбынан сүрдээбин кизн туттубутум. Польшага 26 оһуокайдыты илдьэ сылдыбытым. Үс сиргэ оһуокайдаабыппыт.

2017 сыллаахха Өксөкүлээх Өлөксөй сизнэ Лариса Реасовна Кулаковская Дьобуруопага олорор сахалар бастакы ыйаахтарын Сербия Прогар куоратыгар тэрийэн ыыппыта. Онно ынгырыллан, 16 оһуокайдыттаах дэлэгээс-сийэни илдьэ сылдыбытым. Сахабыт сирин тас дойдулары кытта сибээһин миниистирэ, Москубаттан бастайааннай бэрэстэбиитэлиэтибэбит чилиэнэ, артыыстар тийибиттэрэ. “Тото-хана” эрэстэрээн сахалар ыйаахтарын аһын илдьэн босхо күндүлээбиттэрэ омукпут таһымын үрдэппит. Биир дойдулаахтарбыт дойдуларын аһын амсайан, сүргэлэрэ көтөбүллүбүтэ.

Дьобуруопа 9 дойдуларын сахалара мустан ыйаах аһын аһаабыппыт. Лариса Реасовна кизг бырагыраамаах тэрээһини онорбута. Сербия урукку киин куората “Новый Сад” куоракка сырытыннарбыта. Онтон төннөн иһэн Өксөкүлээх сизнэ Атос Реасовичка анаан суруйбут хоһооммун долгутуулаахтык ааһан, дьону уйадыппытым. Лариса Реасовна “Убайбын

үйэтиттин! – диэн махтаммыта. Икки сыл буолан баран ол хоһоон ырыа буолан “Уус Алдан мелодистара” кинигэбэ бэчээттэммитэ.

Дьобуруопа сахаларын ыйаагар оһуокайдыттар 7 төгүл оһуокайдаабыппыт, онтон түөрдүгэр миигин соботохтуу этиппиттэрэ. Дунай өрүс үрдүгэр турар кырдыаҕас кири-эппэс анныгар бары көтөбүллэн тураммыт оһуокайдаабыппыт. Ол сабана үөрбүтүм, саха оһуокайыттан астыммытым суоҕа. Дунай өрүс уута дьалкыйыар диэри Саха Добун оһуокайа түспүтэ. Сербияга күүлэйдии кэлбит араас омук туристара түһүлгэбитигэр ки-ирэн тэнгэ үгкүүлэспиттэрэ олобум биир умнуллубат үтүө өйдөбүлэ буолбута.

Оһуокай утумналар, салбаанар

Розалия ТИХОНОВА, Аар Дархан этээччи, Ньурба улуунун култуураба департаменын салайааччыта:

– Үйэлэри үнүордаан, сизэртум үгэһиттэн үөскээн тахсыбыт оһуокайыт, Айыыларга үгэн, сүктэн сүгүрүйэн көрдөһүүтөн өлбөт-сүппэт үйэлэннэбэ. Былырын күһүн Ил Дархан А.С. Николаев ыам ыйын 25 күнүн “Оһуокай күнүнэн” биллэрбит уураабын, саха тыллаах эрэ барыта үөрэ-көтө, долгуйа, уруйунан айхаллаабыта. Үйэлэр күөнтэнэр суостарыгар сүтэн-ингэн хаалбакка, удьурбутун утумнаан, саха норуотун духуобунай уонна ис эйгэ култууратын түмэн көрдөрөр, омук быһытынан уратыбытын, итэбэлбитин, сырдыкка кэрэбэ дьулуһубутун, дьулуурбутун, дьаныарбытын, тулуурбутун, уус уран тылбыт сүмэтин-сүөгэин ситимниир оһуокайыт норуот түмсүүтүн, сомоллоһуутун, биир санааланытын кэрэһилиир сүдү күүс буоларын билиммиппит кэскилээх суол буолара саарбаҕа суох.

Оһуокай кэлэр кэскилэ кэнгиригэр өрөспүүбүлүкэбит оһуокайдыттары түмсүүтүн салайааччыта А.Д. Данилов-Дьулуур Хаан оһуокайга болгомтону уран үлэлииргэ туһулура, “Оһуокай” уопастыба маннайгы көбүлээччилэрэ И.А. Егоров, Н.Е. Петров үтүөлэрин-өнгөлөрүн салгыы утумнаан баран иһэллэрэ, дылан дьылы аттаран, дьуохар дьоһун үгкүүбүт уостубатын кэрэһилиир.

Күнтэн күнү көөрөтөн, көрдөөх-нардаах оонньуубут охтон биэрбэт онкулун түстүүр. Оһуокайыт тиһигин быспакка тына уһаатын, кэмнэри ситимнээн, кэскили тэнитэн, удьуору утумнуур уран тыл сүмэтин сүүмэрдээн, сиздэрэийн сизмээн, уу саха тылынан уйгуну түстээтин!

**Энтузиаст
дьон оһуокайы
умуннарбатаҕа**

**Айта МОЙТОХОНОВА,
СӨ култууратын үтүөлээх**

үлэһитэ, Дархан этээччи, Үөһээ Бүлүү улуунун култууратын департаменын салайааччыта:

– Ыам ыйын 25 күнэ Саха өрөспүүбүлүкэтигэр Оһуокай күнэ бэлиэтэнэр буолбутун биһирибин. Урукку кэмнэргэ Бүлүү түбэтигэр оһуокай кизгэлэрэ ытыллар буолан, ыччаттарбыт күүскэ сайдыбыттара. Энтузиаст салайааччылар баар буоланнар, ый аайы улуустарга уонна тыаларга иккилии күннээх оһуокай күрэхтэрэ күүскэ ытыллар этилэр.

Ол курдук, биһиги улууспутугар Дмитрий Яковлевич Федотов салайааччылаах “Оһуокай” түмсүүтүтэн элбэх оһуокайдыт тахсыбыта. Ыаллы улуустарытыттан: Бүлүүттэн, Ньурбаттан, Сунтаартан идэлээхтэр мустаммыт, аҕам саастаах дьоммут кылыһахтаах ырыаларын, хомойо хоһооннорун истэрбит.

Билингги ыччакка сахалыы тыны, сахалыы куту ингэри дьиз кэргэнтэн тахсыахтаах. Төрөппүтү кытта күүстээх үлэ барыан наада. Онук сахалыы өйдөөх-санаалаах ыччаты иитигэ уруккулуу энтузиастар баар буолуохтарын наада. Билигин үйэбит уларыан, барытын харчы баһаарар буолла. Ол – олохпут ирдэбилэ. Билигин ипэтиэкэтэ, кирэдьиитэ суох киһи диэн суох. Хас хардыыбит барыта харчы. Култуура колледжыгар, ХИФУ-га, АГИКИ-га үөрэнэн бүтэрбит фольклорист идэлээх ыччалыт элбэх. Ол эрэри санга үөрэбин бүтэрэн кэлбит оҕо кыра хамнаска үлэлээбэт. Онон ханна элбэх хамнас баар үлэтигэр үлэири.

Олонхону, оһуокайы уһууааччыга элбэх хамнас төлөнөр, олорор дьиз, үлэлиир эйгэтигэр судаарыстыба өттүттэн өйөбүл баара буоллар, сайдыы баар буолуо этэ. Хас биирдии салайааччы, оскуола дириэктэрэ, улуус, нэһилиэк баһылыктара өйүүллэрэ, баһаараллара буоллар, үчүгэйтэн атыны аҕалыа суох этэ. Үрдүкү былаас, дьоккутааттар анал сокуон таһааран, хамнас көрөллөрө буоллар, оһуокай хайысхатыгар сайдыы, үлэ-хамнас күөстүү оргуйуо этэ.

Билигин олонхоҕо улахан болгомто уурулуна, сайдыы баар. Ити курдук, аны оһуокайга болгомто ууруллара буоллар оһуокай эмиэ өрө тахсыа этэ. Анал үөрэтэр бырагыраама онгоһуллан, идэлээхтэр мустан төбөбүтүн сынньарбыт, санаабытын саамылырбыт буоллар, инники кэскилбит – оболорбут – үүнүө-сайдыа этилэр. Оскуола үөрэтэр бырагырааматыгар оһуокай бири-димиэтэ киирэрэ кэм ирдэбилэ буолан эрэр. Очотугар эдэр көлүөнэ сайдыы суолун эрэлээхтик тутуһан, аҕам көлүөнэ утумун салгыа этэ. Олонхо, оһуокай оҕо уһууааннарыгар уһууллара, үөрэтиллэрэ – ийэ тыл сайдытыгар сүгүн күүс. Оһуокай тылыгар-өһүгэр саха тылын сүмэтэ баар. Сытыары, туруору, кэккэлэспит аллитерацияны туһанан, олонхо тылын ситимнээн, уус-уран тыллаах оһуокайдыт буолан тахсыахха сөп.

**Балаһаны бэлэмнээтэ
Саргылаана БАГЫНАНОВА.**

Сүрүн буруйдаахтар СОБОТУОПСУКТАР ДУО?

Кэнники сылларга тыабыт хаһаайыстыбатын бары кэриэтэ көрдөрүүлэрэ биллэрдик таннары түстэ. Аңаардас кэнники 5 сылга ынах сүөһүбүт ахсаана 30 тыһыынчанан, ол иһигэр, ааспыт өг дьылга 12 тыһыынчанан, сибиинньэбит кыра аңаарынан абыаата. Үүт соботуопката 18 тыһ. туоннанан, ол аата, туттарыллар үүт бүтүн чиэп-пэринэн көбүрээтэ. Манньк улахан таннары түһүү төрдө-төбөтө туохханы? Төрүөт элбэх буолуо, олортон биирдэстэрэ... соботуопсуктар буолаллар дуо?

Муус устар 25 күнүнээби “Кыым” хаһыат 16 нүмэригэр Чурапчыттан төрүттээх, **СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ Роман Барашков** “Ыанар ынах төбөтүгэр көмө харчы тугунан үчүгэйи?” диир биир балаһаны толору улахан ыстатыйата тахсыбыта. Ол сүннүнэн санаабын атастаһым.

Роман Степанович – Чурапчы улуунун биир магнайгы бааһынайа. Одьулуунга “Төһүргэстээх” диир б/х тэринэн бэркэ үлэлээбитэ. Аатырбыт “Чурапчы” ТХПК биир тэрийсэ-эччитэ, чилиэнэ этэ. Ол сылдан биир кэмнэ кэпэрэтиип бэрэс-сэдээтэлэ буола сылдьыбыта. Ол кэнниттэн куоракка көһөн кирибитэ 20-чэ сыл буолла. Ол эрэри үлэлээбит тыатын хаһаайыстыбатын туһунан, орду куйаар ситимиһигэр, элбэхтик суруйар, санаа атастаһар.

Онно кини наар хайа эрэ сокуон, хаһыс эрэ ыстатыйатын, ханнык эрэ пуунугар оннук этил-лэрин “тойоттор тойооскулар” толорботтор диэбит курдук суруйарын ааһар буолуохтаах-хыт. Ол быһыыгар көннөрү да дьону хооруйталаан аһара суох буолбатах.

Саамай “сыһааба иннибит”, “сиэбит” дьыно соботуопсуктар буолаллар. Кинилэр тустарынан биир үтүө тылы быктарбакка, куруук кинилэр итэбэстэрин ытаран, т/х-н сайдыытын харгыстааччылар курдук элбэхтик суруйар.

Ол да курдук, суруйуутун “Сымыа кэпэрэтииптэр тохту-охтаахтар” диир баһыгар:

– Бүгүнгү үүтү, эти соботуопкалыыр, астыыр, батара кэпэрэтииптэр сүөһү иитэр дьонтон букатын ыраахтар. Интэриэстэрэ сөп түбэспэт. Үүт туттарааччы “бу мин тэрий-бит, мин кыһалбабын быһаарар тэрилтэм” диир төрүөтэ ханан даһаны суох”.

– ...Үүтү баара-суоҕа 10–15 солк. тутталлар... Ону туттара-ары дьон күннэрин аңаарын сүтэргэтэ”.

– Туох ороскуоттаабын-барыстаабын отучча сылы быһа чып кистэлэнгэ тутан кэлбит, хаһан да кырдыгынан отчуот-таабат тэрилтэ дьон итэбэлин ылар кыаҕа суоҕа биллэр.

– Онон барыстаахтык үлэлиирбэр (извлечение экономической выгоды) тирэх буолуо диир тэрийсипит, кири-бит кэпэрэтиибэ сүрүн сыалын толорбокко, төттөрүтүн, бэйэ-титтэн харчытын “ыан” ылар, онон улахан көдүүһэ суох.

Ол кэннэ, дьининэн, бу кэпэрэтииптэрбит 1995 с. РФ 193-с нүмэрдээх ФЗ сокуонунан тэриллибиттэрин, ол сокуон 6 бириинсипэ тутуһуллубатын ыйан баран, түмүгэр: “Үгүһү, элбэҕи лабанхалыы барбакка, бу курдук кэпэрэтииптэри тэринэр табыллыбат! Итини отут сыллаах олох уопута дака-астаабытын өйдүүр кэм кэллэ буолбатах дуо?” – дииринэн түмүктээбит. Кытаанах тыллар!

Соботуопсуктар букатын дьонтон тэйбит, паайсыктарын туһугар үлэлээбэт, туох да көмөнү онгорбот, төттөрүтүн, дьон харчытын “ыан” ылар, көдүүһэ суох тэрилтэлэр диир өйдөбүлү соннообут. Салгыы чааһынайдартан үүтү тутпакка, кинилэргэ ынах төбөтүгэр харчыны биэрэр саҥа мэхэниһим саамай сөптөөх, муударай дыһал буоларын быһаарар. Өссө биир сырытыгар “биир ынах баһыгар 100-түү тыһ. солк. биэриэххэ баар этэ”, – диир суруйа сылдьыбыта.

Ол гынан баран, хомойу-ох иһин, бу дыһал омсолоох өрүттэрин кыратык даһаны таарыйбатах. Биир суруйуутугар арыы сыаната кэлин 3 төгүл үрдээбитин этэн туран, “бу саҥа мэхэниһимтэн төрүт тутулуга суох” диэбит эрэри, ол туохтан үрдээбитин тоҕо эрэ быһаарбатах этэ.

Итинтэн сиэттэрэн, Роман Степанович кэпэрэтиипкэ сыһыаннаах этиилэрэ төһө сөптөөхтөрүн “Чурапчы” ТХПК үлэтин холобуругар сырдатан, быһааран көрүүм.

“Чурапчы” ТХПК – үүнүү-сайдыы суолунан

Мин бу кэпэрэтиипкэ тэриллиэн инниттэн, ол эбэтэр 1992 сылтан, бааһынайды барыахпыттан, 20-чэ сыл үлэлээбитим. Билигин да сибэ-эспин быспаппын. Кэпэрэтиип 10 сылыгар “”Чурапчы” ТХПК – үүнүү-сайдыы суолунан” диир ааттаах кинигэ суруйбутум.

2013 с. Чурапчыга Манча-ары оонньуулары ыытыллары-нан, “Төрүт дьарыкпыт – саҥа кэмнэ” диир үксэ кэпэрэтиип үлэтин сырдатан, бадааракка аналлаах, сыаналаах кинигэ онгорбутум. Харчытын ТХМ төлөөбүтэ. Онтон 2022с. тэрил-тэ 25 сыллаах үбүлүөйүнэн ба-лачча “эттээх” альбом-кинигэ таһаарбытым. Ол быһыыгар, биэсийэбэ тахсан баран, 4 сыл тэрилтэ пресс-киинин салайан, олохтоох “Саҥа олох” хаһыакка ый аайы “Уйгу кыһата” диир кэ-пэрэтиип үлэтин кизгик сыр-датар сыһыарыы таһаара сыл-дьыбытым. “Онон кэпэрэтиип ис “буотарабын” үчүгэйдик билэбин”, – дииһинэн сөп.

Чэ, онон... Сойууспут ыһылларын кытта, оччолорго бары оройуоннарга тигинээн олохтоох эт-үүт кэмбинээт-тэрэ мөлтөөн, бары кэриэтэ ыһыллан барбыттара. Арай биһиэхэ, Чурапчыга, оччотообу **дириэктэр А.Т. Ноговицын** уонна кэлэктиип үлэһиттэрин сырылаах, бэриинилээх үлэлэрин түмүгэр кэмбинээт нэһилиэк тыыннаах хаалбыта. Ол кэнниттэн элбэх мунньах, кэпсэтии, дьүүллэһии түмүгэр 1997 сыл ыам ыйын 6 күнүгэр “Чурапчы” ТХПК тэриллибитэ. Бу тэриллигэ оччотообу **улу-успут баһылыктара И.С. Сивцев, А.А. Шадрин**, олору таһынан **Бастакы бэрэсидьи-эммит М.Е. Николаев** улахан оруоллаахтарын бэлиэтиир тоҕоостоох.

Биһиги бүтүн улуунан биир кэпэрэтиипкэ түмсэрибитигэр олорор балаһыанньабыт даһаны күһэйбитэ дииххэ сөп. Атыттарга холоотоххо, улууспут иэнэ кыра.

Чурапчы сэлиэннээтэ атын нэһилиэктэртэн бары өттүттэн тэбис-тэг, ырааппы-та, 7 көс тэйиччи улуус саа-май ортотугар олорор. Үлэни сабалыырбыт саҥана аспаал суол буолуохтааҕар Бэстээхтэн таас суолбут да кэлэ илигэ. Ис суоллар тустарынан этэ да барыллыбат. Аны туран, 17 нэһилиэкпиттэн 15-гэр ытыс да саҥа кумах суоҕа, онуоха

эбэн үрдүк-намыһах сыыр-дарбыт элбэҕэ, этэргэ дылы, оччолорго биир күүстээх арда боппуруоһу “быһаарара”. Ону таһынан Өлүөнэ эбэбит саас-күһүн балтараалыы ый курдук хаайан, бородууксуйаны бата-рыыга ыарахаттары үөскэтэрэ. Билигин да үөскэтэр.

Онон оччолорго биһиги бары биир кэпэрэтиип тула түмсүбүппүт туох да куһаҕаны онгорбото. Санатан эттэххэ, аан магнай Мырыла, Чыаппа-ра, Хайахсыт бэйэлэрэ туспа бара сылдьыбыттара да, кы-аммакка, холбоспуттара. Онтон ыла “Чурапчы” ТХПК үйэ чи-эппэриттэн ордук кэм үлэлээн 200-тэн тахса үлэһиттээх өрөспүүбүлүкэбэ саамай ула-хан, кизг Арассыыйага тийэ биллибит, элбэх наҕараадаба тиксибит тэрилтэбэ кубулуй-бута. Ол туһунан суруйбаппын. Бары биллэлэр.

Арай “кэпэрэтиип паай-сыктарыттан тэйдэ, туох да көмөнү онгорбот” диир этиигэ кылгастык санаабын тиэрдим.

Кэпэрэтиип сүрүн үлэтин, бородууксуйа сыанатын со-тору-сотору мунньахтыыр бырабылыанньа быһаарар. Сөп буола-буола, уопсай мунньах ытыллар. Тэрилтэ үлэтэ, көрдөрүүлэрэ олохтоох хаһыакка чаастатык сырда-тыллар.

Сыллаабы үпкэ-харчыга балаһыанньата, барыһа-ночоото солкуобайыгар диэри аабыллан, хайаан да мунньахха көрүллэр, бэчээккэ тахсар. Саамай үчүгэйэ, туһалааҕа – 10-нан мөл. солк. эрдэлээн кэлбит үүт субсидиятыттан баһаам элбэх паайсыктар, чу-олаан бааһынайдар, туох баар кыһалҕаларыгар үүт суотугар харчы иэс ылан, олус абыра-наллар. Биир тылынан эттэх-хэ, кэпэрэтиип бу бу ааспыт сыллар тухары %-на суох иэс биэрэр баан оруолун толорон кэллэ.

Кэпэрэтиип кыахтаах буо-лан, бааннартан элбэх кирэ-дьиити ылан, күһүнүн тутта-рыллыбыт сүөһү харчытын тутта төлүүр буола сылдьыбыта.

Ону таһынан кирибит сайаалкаба олобуран, кэпэ-рэтиип сыл аайы сүүһүнэн сибиинньэ оботун, кууруссаны атыылаһан аҕалан, үүт суотугар нэһилиэнньэбэ түнгэтэр. Ыраах сытар Мырыла, Арыылаах, Ча-кыр, Кытаанах нэһилиэктэригэр окко туттар сэлээркэлэрин саас хаардаахха атыылаһан аҕалан, эмиз үүт суотугар диир түнгэтэрэ.

Сайын үүт, күһүн өлөрүллэр

сүөһү таһыытын кэпэрэтиип бэйэтэ тэрийэр. Үүт туттара-аччы бөтүөннээх үүтүн сарсы-арда уулуссаба таһааран анал эстакадаба уураар. Кизэһилик кэлбит “күөх үүттэрин” ылан, үгүс ыаллар сибиинньэ иит-тэллэрэ.

“Дьөһөгөй” диир сир онорго утунаан анаан дьарыкта-нар бааһынай хаһаайыстыбага (сал. Луковцев А.Е.) Т-150 саҥа тыраахтары чэпчэти-илээх сыанаба иэс биэрэн, хаһаайыстыба улууну кэрийэ сылдьан сир онорго утуугар көмөлөһөр. Кэпэрэтиип салал-тата бэйэтин бэтэрээннэрин умнубат. Саҥа дьылга, Кы-айыы күнүгэр сыһыаран, бэлэх онгорор, бэлиэтиир үгэстээх.

Үтүө өрүттэрин санаттым. Бу кэнниттэн, ама, “кэпэрэ-тиип дьонтон тэйдэ, туһата суох” дииххэ сөп дуо? Бэйэбит сыаналаан.

Кэпэрэтииппит бүгүнгү туруга

Ол туһунан элбэхтик суруй-дум. Быһааччы эттэххэ, төбөбө биэри саҥа мэхэниһимит-тэн саамай улаханлык биһиги, чурапчылар, обуостардыбыт. Ол иннинэ, 3 сыллаабыта, 7300 т үүтү туттарбыппыт. Киилэ арыы-быт 500 солк. буолан, 10-нуу киилэлээх дьааһыктаах арыынан көңүл “бырахсан” куоратынан-тытан оболорбутун, аймахтар-бытын хааччылан олохтообут.

Оттон былырын 4000 т эрэ соботуопкалаан, арыыбыт ки-илэн атыыланар. 1 кг сыаната 1400 солк. тийдэ. Үүт тоҕо ачаабыта биллэр: урут кэпэ-рэтиипкэ 976 ыал туттарара. Билигин биир да ыал туттарбат. Итинтэн сиэттэрэн, “күөх үүтэ” суох хаалан, сибиинньэ иитэн, эт эбинээччи эмиз букатын абыаата. Урукку сылларга күһүн 1200 тийэ ынах сүөһү туттуллара. Билигин эмиз бу-катын абыаата. Мин санаабар, бу барыта – саҥа мэхэниһим кириитин түмүгэ.

Онон кэпэрэтииппит балаһыанньата билигин лаппа уустугурда эрэри, билигин даһаны өрөспүүбүлүкэбэ үүт туттарытыгар инники кэккэбэ сылдьабыт, саҥа суоллары көрдүүбүт.

Түмүк

Манньк дьингээх ту-ругу билсипиннэрэн ту-раммын, били, “буруй эрэ Моттойоҕо” диэбиккэ дылы, буруйу соботуопсуктарга эрэ түһэргэбэккэ, баар балаһыанньаны сөптөөхтүк быһаарарга үөһэттэн аллараанга диэри бары турунарбыт сөп буолуо этэ дииринэн бу санааларбын түмүктүүм.

Чурапчыттан
Уйбаан ПОНОМАРЁВ.

Ытыктабыллаах биир дойдулаахтарбыт!

Бары билэ-көрө олоробут – Өлүөнэ өрүс сааскы халааны-гар Өлүөхүмэ, Нам улуустары-гар кэлинги сылларга буол-батах издээн буруукаэбитин, сир-дойду ууга баран дьон дьизэтэ-уота буорайбытын, сүөһү-сылгы эчэйиитэ, өлүүтэ-сүтүүтэ тахса турарын. Кысты-гы аһаран, күөххэ үктэнэрбит кып-кылгас кэм хаалбытын кэннэ манньк сүтүктэнэр аһытын-кыһытын, охсуула-ах издэнин биһиги, тыа дьыно ордук билэбит буоллаҕа...

Ким буруйдаабын, айылҕаны даһаны буруйдуур аны кэлэн ону быһаарар уустук. Арай ким даһаны дьонго-сэргэбэ манньк улахан охсуулаах буолуобун баҕарбатаҕа чахчы. Онон күнү-дьылы халтайга ыппаккабыт издээн ааннаан сүөһүлэрин-сылгыларын сүтэрбит биир идэлээхтэр-битигэр – тыа дьонугар, бааһынай хаһаайыстыбаларга, тыа хаһаайыстыбатын кээпэ-рэтииптэригэр көмө бэрээдэ-гинэн толкуйдаан, дыһанан барарбыт ордук.

Ытыктабыллаах Сахам сирин бааһынайдарын, тыа хаһаайыстыбатын кэпэрэтииптэрин салайааччылар!

Сахаларга “Киһи киһинэн олорор” диир өс хоһооно баар. **Бэйэ-бэйэбитин өйөөммүт, көмөлөһөммүт алдьархайы кыйдыахпыт, биир идэлэ-эхтэрбитигэр сүтүктэрин көмө бэрээдэгинэн толуй-аммыт сүөһүнэн, сылгы-**

нан көмөлөһүөххэйинг диир ынгырабын!

Оннук эрэ дыһаннахпытына – биһиги “Норуот күүһэ – көмүөл күүһэ” диир этиини сагалыы тыыннаахпыт, ха-лаан таһаарбыт хоромньу-туттан бэйэбит дьоммутун түргэнник өрүттэллэригэр кынат үүннэрэн, санааларын көтөбөн биэриэххэйин!

“Дьонноох киһи тутайбат” – ким тугунан көмөлөһөр, өйүүр кыахтаабын туһунан

этиилэргитин, санааларгытын, ылыммыт быһаарыларгытын биһиэхэ, Ассоциацияба, бил-лэрэргитигэр көрдөһөбүт. Кытаанан биир сомоҕо бу-оламмыт издээн охсуутун, халаан хоромньутун бииргэ кыйыаххайын!

**Ытыктабылы кытта,
СӨ бааһынай
хаһаайыстыбаларын уонна
тыа хаһаайыстыбатын
кэпэрэтииптэрин
ассоциациятын
салайааччыта
Александр АРТЕМЬЕВ.**

Төрүтү-тирээби сүтэрбэт туһугар Саха алмаасчыттары уонна учуонайдара Хоту сир норуоттары ытык сирдэрин үөрэтэллэр

Кэнники кэмгэ Арасыйа Арктиката түргэн тэтиминэн сайдан иһитэ Хоту сир абыаах ахсааннаах төрүт омукарар үгэс онгостубут олохторун укулаатын уонна култуурунай нэһилиэстибэлэрин көмүскэллээх онгоруу наадатын ордук сытыыра-хатар, күүһүрдэр. Ол быһыытынан итиннэ ураты болбомто уурулар буолла. Бу манна биир үтүө холобуру АПРОСА хампаанньа уһун сыллар усталаах туораларыгар көрдөрөн кэллэ диир оруннаах.

Ол курдук, Саха сири- н алмаас хостуур тэрилтэтэ өрөспүүбүлүкэ арктикатаабы улуустарыгар төһүү көмөнү онгорор, олохтоох түмсүүлэри кытта бииргэ үлэлэхтэр, Ийэ айылба харыстабылыгар уонна төрүт олохтоохтор култуураабы бырайыактары олоххо киллэрэр. Бу үлэтигэр хампаанньа Саха сири- н олохтоох учуонайдарын эмиз кытырар.

Арктика – төрүт олохтоох абыаах ахсааннаах омукарар көннөрү үлэлиир-хамсыыр сирдэрэ эрэ буолбатах, биһиктэрин ыйаабыт көмүс ньээкэ уйалара, үтүмэн үгэс сыллар тухары Ийэ айылбаларын кытта тэнгэ алтынан, ааттыын айылба оҕолоро буолан, быстыспат ситимнэммит Ийэ сирдэрэ, иэриимэ дьизэлэрэ. Ону өйдөөн-санаан, АПРОСА 2023 сылга РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна Хоту сир абыаах ахсааннаах норуоттары кыһалбаларын институтун кытта алмаас бырамысыланнаа түстээн үлэлиир зоналарыгар олоор Саха сири- н абыаах ахсааннаах төрүт омукарар (КМНС) ытык сирдэрин (сакральные места) докумуоннатар туһунан дуогабар түһэрситтэ.

АПРОСА экологтара олохтоох учуонайдарга төрүт олохтоох абыаах ахсааннаах омукарар ытык сирдэрин бултаан, чопчулаан, ол сирдэри култуурунай нэһилиэстибэ эбийиэгин быһыытынан толору докумуоннатар, тайыыр иэһнэрин, кыраныссаларын быһаарар, сиһилиир, ландшабын ойуулуур-дүүһүннүүр (описание) уонна хаартатын онгорор эппиэттээх соруу туруорбута.

Дуогабарга олобуран, учуонайдар сорох хоту улуу-

ска төрүт олохтоох омукарар ытык сирдэрин быһааран, кумаабыга түһэрэн, ойуулуур-бичийэр үлэни былырын сабалаабыттара. Итинник ытык, булгуччулаах харыстабылы эрэйэр сирдэргэ туһааннаах норуоттар төрүт-уус өбүгэлэрин көмүс унуохтара хараллыбыт уонна түһүлгэлэнэн олоорбут сирдэрэ, айылба сүдү эбийиэктэрэ: хайалар, хайаны туоруур аартыктар (переваллар), өрүстэр, күөллэр, үрдэл сирдэр, ытык мастар – исторической-култуурунай суолталаах, төрүт олохтоох омукарар сирдэригэр-туомнарыгар уонна үгэстэригэр сыһыаннаах, быһата, кинилэр баай култуураларын сорбото буолар кыахтаах барыта да киирсэр.

Бу ытык сирдэри докумуонунан бигэргэтэр үлэ түмүгэ, кэнэбэтин сир баайын хостооччулар Арктика сирдэригэр онгорон таһаарыыларын сөпкө былаанныыларыгар көмөлөһөр, туһалыыр аналлаах.

Бастагы түмүк баар

АПРОСА хампаанньаны кытта түһэрсиллибит дуогабар суолтатын уонна ол үлэ хайдах олоххо киирэн эрэрин туһунан биһиэхэ история билимин дуоктара, РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна Хоту сир абыаах ахсааннаах норуоттары кыһалбаларын институтун (ИГИПМНС) дириэктэрэ **Сардаана Боякова** кэпсээтэ.

«Арасыйа Федерациятын норуоттары култуурунай нэһилиэстибэлэрин эбийиэктэрин

туһунан федеральной сокуона баар. Онно тугу да мээһэ ыллыг да тутан кэбиһиллибэтин, туту-

уну сабалаах иннинэ хайаан да кэккэ эспэртиисэни ыытар наадатын туһунан этиллэр. Холобур, үлэни сабалаах иннинэ, хайаан да археологтаран бу тутуу барыахтаах сиргэр култуурунай нэһилиэстибэ эбийиэгэ суобун туһунан түмүк ылыллыахтаах.

Ол гынан баран, уустуга диэн – ити сокуонна култуурунай нэһилиэстибэ диэн дын баар материальнай эбийиэктэр – тутуулар, мэнэ тастар (памятники) – тустарынан эрэ этиллэр. Оттон хотугу төрүт

олохтоох абыаах ахсааннаах омукарга оннук тутуулар суоҕа. Ол эрэри оннук тутуулар суоҕа кинилэр култуурунай нэһилиэстибэлэрэ суобун көрдөрбөт. Кинилэр былыр-былыргытан олохсуйан, уутуйан олоорбут, ол иһигэр кинилэр ытык сирдэрэ, ону тэнгэ икки атахтаах үктэниэх суохтаах сирдэрэ (табуированные) барыта ытыктанар, харыстанар сиргэ киирсэллэр. Ол быһыытынан, биһиги оннук сирдэри булан, үөрэтэн уонна олору каартаабы киллэрэр гына биһиги АПРОСА-ны кытта үлэлэхтэбит», – диир Сардаана Боякова.

Туһааннаах институт үлэһиттэр алмаас хостооччулары кытта түһэрсиллибит дуогабар чэрчитинэн, былырын күһүгүттэн сабалаан, КМНС-тар ытык сирдэрин докумуоннуур үлэни сабалаабыттар. Сардаана Ильинична эппи-

бэлиэтэнэн ылбыттар. Билигин исписэлиистэр бу сайынгы хонуу үлэтигэр бэлэмнэнэллэр. Быйыл кинилэр Өлөөнгө, Мииринэй Таас Үрэхтэ уонна Сүлдүкээригэр тийэн, каартаабы киллэрэр гына, ытык сирдэр кыраныссаларын быһааран, ойуулаан-дүүһүйэн (описание), салгыы эбийиэктэр пааспардарын онгорууга үлэлэхтэһэрэ. Дуогабарга киирбит туох баар ытыллыахтаах үлэ бу дыл атырдыах ыйыгар түмүктэниэхтээх эбит.

«АПРОСА хампаанньа өйбүлүнэн, биһиги бу иннинэ хаһан да ытыллыбатах үлэбэ ылсар кыахтанныбыт. Кэнэбэтин манньк үлэни өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн ытыахпыт диэн эрэнэ саныыбыт. Кырата, сүүһүнэн итинник сирдээх, онтон хас эмэ уонунан сир ытык сиргэ киирэрэ чуолкай сирдээх-уоттаах оройуоннарга манньк хабааннаах үлэни ы-

Устуоруйа билимин хандьыдаата В.М. Дьяконов
Өлөөн түмэлигэр археологической ханы
матэрийаалларын үөрэтэ олоор

тинэн, устуоруйа-этнография эспэдииссийэлэрэ былырын уонна быйыл Мииринэй оройуонун Садын уонна Ботубуйа нэһилиэктэригэр үлэлэхтэбиттэр. Оттон Өлөөн оройуонугар институт испэсэлиистэрэ өлөөннөбү кырайы үөрэтэр түмэл пуондатын матэрийаалларын сыһыан көрбүттэр, үөрэппиттэр. Онно тустаах улууска ытыллыбыт археологической ханылар кэмнэригэр көстүбүт 600-чэ биридимизт ускуустуба айымньытыгар киирэрин эбэтэр киирэр кыахтаахтарын быһаарар үгэс үлэни (атрибутировали) ыппыттар. Идэтибит үлэһиттэр ол тэриллэр, биридимизтэр булуллубут миэстэлэрин, туох биридимизт буолалларын быһаарбыттар. Ону таһынан онно үһүннүк олоорбут ытык саастаах дьонтон ытык сир буолалларын кэрэһилиир арас үһүэһэни, номоу сурунан,

тыах кэрингээхпит. Бу манньк үлэ киэргик ытылыннабына мунгууур хоту сытар былыргы суруктары (писанины) да булан, бигэргэтэр түгэн баар буолуон сөп. Судаарыстыба ити курдук үһүлүчү суолталаах, бэлиэ сирдэри бэйэтин көмүскэлигэр ылыан, харыстыан наада», – диэн институт дириэктэрэ бэлиэтээн эттэ.

Сардаана Ильинична бу ытыллар үлэ суолтата, туһата – хотугу норуоттар култуураларын, сирдэрин-туомнарын, үгэстэрин, култуурунай нэһилиэстибэлэрин, этническэй өйдөбүллэри үйэтити буоларын, оттон ол – хотугу норуоттарга тыын суолталаабын быһаарда. Арктикаабы бырамысыланна күүскэ сайдар усулуобуйатыгар, кырдык да, бу сирдэри харах харатыны харыстыырбыт олус улахан суолталаах.

Өлөөн улууһун ытык маһа

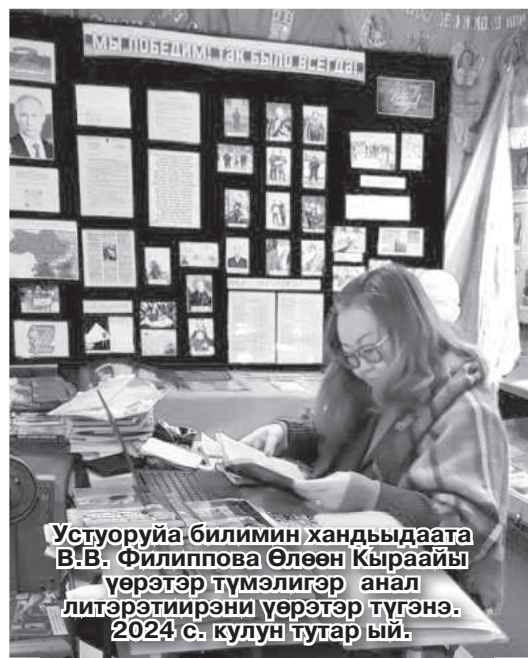
Хоту сир уонна Арктика экологиятын харыстабылыгар

Ытык сирдэри үөрэтии, бэлиэтээһин – АПРОСА хампаанньа төрүт олохтоох абыаах ахсааннаах омукарар үгэс онгостубут олохторун укулаатын, дьарыктарын үйэтитиигэ анаан ыытар тиһиктээх, кэлим үлэтин биир көстүүтэ буолар.

Манна даһатан, алмаас хампаанньата бу хайысхаа олоххо киллэрбит бырайыактары санаан аһар тобоостоох. Ол курдук, «Язык предков» диэн Хотугу норуоттар айымньылаах үлэлэрин өрөспүүбүлүкэтээби бэстибэлэ, оҕолорго аналлаах «Колодец сказок» диэн бырайыак чэрчитинэн, оҕолор суруйбут остуоруйаларын нуучча, саха уонна эбэнки тылларынан кинигэ-хомуурунньугу бэчээттээн таһаары, биир оннук үс тылыннан саңгар ойуулук сиэрийэтин бэлэмэ уонна «Айар уус» диэн Дьокуускайга тэриллит Хотугу норуоттар үгэс онгостубут ускуустубаларын онгуктары кизн хабааннаах быыстапка-дьаарбанкаа алмаас хампаанньатын быһааччы өйбүлүнэн, үбүлээһининэн олоххо киирбитэ. 2021 сыллаахха АПРОСА КМНС-тар култуураларыгар уонна үгэстэригэр, хотугу омукарар олохторун укулаатын, төрүт култуураларын, тылларын үйэтитиигэ көстөр кыһалбаларыгар бүтүн аан дойду уопастыбаннаһын болбомтотун тардар сыаллаах бэлэмнэммит «Кындыкан» диэн этно-култуура бырайыагы өйөөбүтэ да элбэти этэр. Ону сэргэ уһун сыллар тухары АПРОСА Хоту дойдуга тыын суолталаах, төрүт дьарыгы өйүүр туһуттан хотугу кыыл таба популяциятын үйэтитэр бырайыагы сыл көтүппэккэ ыытар.

Бу үлэни өссө хаңатар, кэнэтэр уонна тиһиктээхтик ыытар туһугар АПРОСА өрөспүүбүлүкэ Бырабыыталыстыбатын уонна Саха сири- н төрүт олохтоох абыаах ахсааннаах омукарар Ассоциацияларын кытта үс өрүттээх сөбүлэнгэ илии баттаспытын былырын сырдатан турабыт. Өрүттэр Хоту былырын сир төрүт, абыаах ахсааннаах омукарар тыллара-өстөрө, култуурунай нэһилиэстибэлэрэ уонна этно-култуурунай үгэстэрэ бигэттик сайдалларын туһугар көхтөөхтүк бииргэ үлэлэхтэр туһунан кэпсэппиттэрэ.

Андрей ШИЛОВ
суруйуунан ЛОУУРА.
Хаартыскалары
РАН СО ИГИПМНС-тан
ыллыбыт.

Устуоруйа билимин хандьыдаата В.В. Филиппова Өлөөн Кырайы
үөрэтэр түмэлигэр анал
литэратуураны үөрэтэр түгэнэ.
2024 с. кулун тутар ый.

ИЭДЭЭННЭЭХ ХАЛААН: КИМ ДА ТУОРА ТУРУО СУОХТААХ!

Ыам ыйын 21 күнүнээби туругунан, “алдыа-тыылаах халаантан эмсэбэлээбит Саха сириг олохтообун ахсаана 3097 киһиэхэ тийидэ” диэн иһитиннэрдилэр. Халаантан тахсыбыт хоромньуну аабар бырабыыталыстыба хамыыһыата бастакы быһа барыллаан аабытынан, 124 мөл. солк. хоромньу тахсыбыт. Биллэн турар, бу сыппара улаатыа. Хоромньуну абыаах күнүнэн аабаан кэбиспэккин. Халаантан биир киһи өллө: Нам улуусун Бөтүг сэл. аттыгар ыам ыйын 18 күнүн түүнүгэр 4 киһилээх онгочо түгнэстэн, 1 киһи суорума суолланна.

ЧС биллэрилиннэ

Ыам ыйын 20 күнүттэн Саха сириг үрдүнэн, **СӨ Ил Дархана Айсен Николаев** ыйаабынан эрэгийиэннээби ыксаллаах быһыы-майгы (ЧС) эрэсиимэ олохтонно.

Ыам ыйын 20 күнүнээби туругунан Нам улуусугар халаантан барыта 188 тизгэн, ол иһигэр 10 нэһилиэккэ 151 олохтор дьэ ууттан босхолонно. Маймаба, Көбөкөн, Фрунзе, Үөдэй, Никольскай, Аппааны, Кыһыл Дэрэбинэ, Партизан нэһилиэктэригэр уу олоччу түспүт. Ол эрэри билгигин дабааны 459 тизгэн, ол иһигэр 338 олохтор дьэ 8 нэһилиэккэ ууга турар. Быстах кэмгэ олохтор 9 пуунга 308 киһи, ол иһигэр 71 оҕо баар.

Халаан содулун туоратыга барыта 500 киһи уонна 120 араас кыамталаах тизхиникэ, ол иһигэр ЫБММ састаабыттан 100 үлэһит, 17 тизхиникэ, 3 онгочо үлэһиттэр. Быһааччылар дьээнэн сылдьан, малы-салы, мизбэли таһааран, ууну хачайдаан, мустубут бөбү-сыһы, суолу ыраастаан үгүс көмөнү онороллор.

Хоромньу улахан

Ыам ыйын 21 күнүнээби 15 чаас туругунан, Саха сиригэр халаантан 3097 киһи эмсэбэлээбит. Ол иһигэр Өлүөхүмэ улуусугар 502 киһи

Ил Дархан: “Көмө хайаан да онгоһуллуоҕа”

Ыам ыйын 20 күнүгэр СӨ Ил Дархана Айсен Николаев Нам улуусугар кэлэн үлэлээтэ.

Олохтоохтору кытта көрсүһүү Хатырыкка Максим Кирович Аммосов аатынан орто оскуолаба тэриллибит быстах кэмгэ олохтор пуунга буолла. Мана 140 кэрингэ киһи баар. Кинилэргэ итии аһылык, иһэр уу, ас-үөл, утуйар танас-сап – туохха наадыллар барыта тэриллибит. Айсен Сергеевич дьон-сэргэни кытта кэпсэтиитигэр “гуманитарнай уонна материалнай көмө толору көрүллүөбү” диэн бэлиэтээтэ.

“Наадалаах көмө толору көрүллүөбү диэн эрэнин. Чөлүгэр түһэри үлэтэ сабаланна: Хатырыкка диэри суол аһылына, мантан антах суол онгоһуугар үлэ салбанан барыаба. Бу күннүгэр халаан содулун аабаан-суоттаан, хоромньу толору сыаналанан, кэмпэсээссийэ төлөмүтүнэн барыаба”, – диэтэ Айсен Николаев.

Хатырыкка Ил Дархан ыксаллаах быһыыны-майгыны сэрэтэр, туоратар уонна баһаар куттала суоһаабатын хааччыйар хамыыһыа мунньабын ыйтта.

“Халаан ууга эмискэ балысханнык тобо көтөн кэлбитин түмүгэр Нам улуусугар 5 нэһилиэк улаханньык эмсэбэлээтэ. Чөлүгэр түһэрэр үлэ номнуо сабаланна. Хатырыкка суол аһылына эрэри, Маймабаба уонна Түбэбэ диэри айан суола түөрт сиригэр быһыттанан турар. Уу олоччу түстэ да, суол онгорооччулар суһаллык өрөмүөнгэ ылсыахтарын наада”, – диэн Ил Дархан соруудахтаата.

“Балаһыанна уустук, ол гынан баран хонтуруолланар”

диэн Айсен Николаев бэлиэтиир. Халаан ууга кэлиитин бастакы күннүгэр түүннэри-күнүстэри үлэлээбиттэргэ, Аппааныга даамбаны бөбүргөппүттэргэ улахан махталын биллэрбит. Билигин саамай бастакы соруугунан эмсэбэлээбит дьонго көмө буоларын чопчулаан эттэ. Онуоха улууска суһал дьаһал барыта ылыллан, наадалаабы барытын тэрийбиттэр. Халаан ууттан эмсэбэлээбит нэһилиэктэргэ оттук сезона уһатыллыаба. Бу хамыыһыа мунньабар Айсен Сергеевич дьон-сэргэ түргэнник көмө төлөбүрү ыларын туһугар хоромньуну аабыны суһаллык түмүктүүлэригэр соруудахтаата.

“Суһал кэм иһигэр уоту, гааһы холбоон үлэлэрин сөргүтүп итиэннэ өрөспүүбүлүкэтээби “Нам” уонна муниципальнай суоллары эмиз. Уон хонук иһигэр аграрийдарга көмө мэхэньиисимнэрин онгортон киллэрин, кинилэргэ эмиз көмө хайаан да онгоһуллуон наада”, – диэн Айсен Николаев соруу турорда. Маны таһынан халаантан эмсэбэлээбит урбаанньыттарга эмиз улахан болсомто ууруллуоҕа.

Туту министиэристибэтигэр улуусу туту матырыйаалынан хааччыйыыга биер кэлим эпэрээтэри быһаарарыгар соруудахтаата. Үөрэх министиэристибэтигэр оҕо сайынны сыйыналлар, ОГЭ, СКЭ бигэргэммит кыраапык быһыытынан ытылларыгар усуллубуйаны тэрийэригэр эттэ. Халаан ууттан улаханньык эмсэбэлээбит Хатырык, Маймаба, Граф Бизэргэ, Бөтүг, Модут нэһилиэктэригэр тустаах министиэристибэлэр министиэрдэрин солбуйааччыларга сыһыарыллан, чөлүгэр түһэриини хонтуруоллуохтара, көмөлөһүөхтэрэ.

Бырабыыталыстыба хамыыһыата

Ил Дархан соруудабынан халаан содулун туоратыга Бырабыыталыстыба анал бөлөбө тэрилиннэ. Ону **Бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлин бастакы солбуйааччы Дмитрий Садовников** салайар.

Ыам ыйын 20 күнүгэр бөлөх чилиэннэрэ, министиэрдэр, халаантан улаханньык эмсэбэлээбит Хатырык уонна Маймаба нэһилиэктэрин олохтоохторунун көрүстүлэр. Аһаас кэпсэтиигэ олохтоохтор ордук үп-харчы өттүнэн көмө болпуруон таарыйбыттар. Барыллаан аабынан, халаан ууттан 2 тыһ. тахса киһи эмсэбэлээбит. Кинилэргэ биер кэмнээх харчынан көмө бэриллибэ уонна баайдар-дуоллара эмсэбэлээбитигэр көмө ылыахтара. Олохтоохтор төлөбүрү ыларга сайабылыанналарын МФЦ-га, «Госуслуги» портал нөҕүө биэриэхтэрин сөп.

Элбэх ыйыты Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр киирдэ. **Министир Артем Александров** иһитиннэриитинэн, барыллаан аабынан, 180 ынах сүөһү уонна 140 сылгы өлбүт. Бу сыппара уларыйыан сөп.

– Билингитэ бастакы уочарат быһыытынан биһиги Бэтэринээрийэ дэпэртэмэнин кытта өлбүт сүөһүнү-сылгыны аабабыт. Сыппара халбанньыты турар. Көмө балаһыанньата уонна бэрээдэгэ бу күннүгэ быһаарыллыаба. Обуруот аһыгар уонна аһылык базатыгар тахсыбыт хоромньуну туоратыга улуус аграрийдара, өссө чугастаабы улуустар көмөлөһүөхтэрэ.

Суолу-иһи чөлүгэр түһэри

Маны тэнэ олохтоохтор алдыаммыт суолу-иһи чөлүгэр түһэриини ыйыталастылар. Онуоха **СӨ Тырааныспарга уонна суол хаһаайыстыбатыгар министри солбуйааччы Семён Коркин** быһаарбытынан, улуус дьаһалтатын кытта алдыаммыт суолу аабаан, хамыыһыаба бигэргэтэн, анал аак онгоһуллар. Муниципальнай тэриллиилэргэ суол саахалын туоратар үлэбэ 100 мөл. солк. кэрингэ үп көрүллүбүт. Бу үлэлэри кылгас кэм иһигэр, ыам-бэс ыйыгар сабаалаан, от ыйыгар бүтэрэр курдук былаанныллар. Бэдэрээтчит тэрилтэлэр үлэлииргэ бэлэмнэр. Халаан ууга “Нам” өрөспүүбүлүкэтээби суолун 102-с, 109-с, 113-с км учаа-

стактарын ыла сырытта. Ити кэмнэ суол сабыллан турбута, билигин сырыы кыра уйуктаах массыналарга сөргүтүлүннэ. Оттон улахан уйуктаах тизхинь-икэ сырыытын аспаалламмыт суол туругун бэрэбиэркэтин кэнниттэн анал быһаарыы ылылыннабына көнүлүөхтэрэ.

Уоту холбоохун

Маймаба, Хатырык уонна Аппааны сорох сиригэр уота суох олоороллор. Ыам ыйын 19 күнүн киһэттигэр 18 ч. туругунан 2,5 тыһ. киһи уота суох олоорбут эбит буоллабына, ыам ыйын 20 күнүгэр уота суох 280 киһи олоорор диэн буолла. Уу түстэ да, “Якутскэнерго” хампаанньа уонна Киин элэктэри-ичэскэй ситим биригээдэлэрэ өрөмүөнү ыппытынан барыах-тара. **Саха Өрөспүүбүлүкэтин дьыабы-уокка, хомунаалнай хаһаайыстыба уонна энергетикэ министириэ Вячеслав Емельянов** бэлиэтээбитинэн, оттук сезонун уһатыга муниципальнай тэриллиллэри кытта сайаапка оноруутугар үлэлииллэр.

Мэдиссиинэ көмөтө

Хатырыкка эмчиттэр биригээдэлэрэ үлэлиир. Быстах кэмнээх олоорор пуунга мэдиссиинэ пууна тэриллибит. **СӨ доруобуйатын харыстабылын министириэ Лена Афанасьева** иһитиннэрбитинэн, ыам ыйын 20 күнүгэр, 90-тан тахса киһи көрдөрбүт. Терапевтар, оҕо быраастара, психологтар кэлэн үлэлэрин сабалаабыттар. Мэдиссиинэ катастрофатын киһи көхтөөхтүк үлэлиир.

Биригээдэ иккис бөлөҕө Аппааныга баар. Ыам ыйын 21 күнүттэн өрөспүүбүлүкэтээҕи 2-с №-дээх балыыһа уонна өрөспүүбүлүкэтээҕи мобильнай биригээдэ киинин исписэлиистэрэ кэллилэр. Офтальмологтар, кардиологтар, невропатологтар биригээдэлэрин үлэлэрэ былаанналар. Чэпчэтиини туһанар араҥаба наадалаах эмп-томп тиэрдиллибит.

1-кы Нөөрүктээйигэ

Ил Дархан ыам ыйын 21 күнүгэр Өлүөхүмэ улуунугар үлэлээтэ, ханыы күнүгэр халаантан эмсэбэлээбит 1-кы Нөөрүктээйи олохтоохторун кытары быстах кэмнээх олоорор пуунга көрсүстэ. Ыам ыйын 21 күнүнээҕи туругунан, нэһилиэк ууттан олоочу босхоломмут. Хамыыһыа хоромньуну аабар. Миэстэтигэр халаан уутун туораты дириэксийэтин исписэли-

стэрэ үлэлииллэр. Сэрэдээ олохтоохторго көмөлөһө Өлүөхүмэтээҕи техникум устудьуоннарын тутар этэрээтэ үлэли тийиэбэ.

Быстах кэмнээх олоорор пуунга 30 киһи баар, ол иһигэр 10 оҕо. Кинилэри итии аһынан, наадалаах тэрилинэн толору хааччыйбыттар.

Көрсүһүүгэ, биллэн турар, олохтоохтор харчынан көмө туһунан ыйыталастылар. Айсен Николаев “биир кэм-нээх

үбүнэн көмө суһаллык уонна толору кээмэйинэн оноруллу” диэн эрэннэрдэ. Көмөнү өрөспүүбүлүкэ бырабыыталыстыбатын хаһаас пуондатыттан ылаахтара.

Улууска эбии үбүлээһин көрүлүөбэ, онон нэһилиэн-ньэни тутуу матырыйаалынан хааччыйахтара.

Үгүстэри уотунан хааччыллыы боппуруостара интэриэһиргэттэ. Ыам ыйын 16 күнүгэр быстах исхизмэнэн диисэл генератора холбоммут, ыам ыйын 19 күнүгэр бэкээринэ, ууну ыраастыыр ыстаан-сыйа үлэлэрин сөргүлүттэр. Бу күннэргэ чөлүгэр түһэрэр үлэ кэмигэр уоту биэри харгыһа суох барыытын хааччыйарга генератор абалан холбоохтара.

Быстах кэмнээх пуунга нэһилиэнньэни кытта көрсүһүү кэнниттэн Ил Дархан амбула-

тория тэхиниичэскэй үлэһитэ Ирина Хохолова уонна АБДь кыттылааба, демобилизацияланан кэлбит Василий Барабанский дьыэлэригэр сырытта уонна көмөнү оноруу боппуруостарын дьүүллэстэ.

“Айылбалыын киһи кыайан күрөстэспэт...”

Бассаабынан эгин хотонго үлүгэр элбэх сүөһү ууга былдьанан, дагдайан тахсыбыттарын көрөн, нохтолоох сүрэхтээх бары да уолуйдубут, харааһынныбыт... Биһиги бу үйэлэрин тухары хара көлөһүннэрин тобон, биир күн өрөбүлэ суох сыралаһпыт бааһынайдары кытта кэпсэтибит. **Александра уонна Алексей Слепцовтар** ыам ыйын 21 күнүгэр Ыкса киһэ халаантан ордубут малларын-салларын куурдан, дьыэлэрин чөлүгэр түһэрэ сылдьар кэмнэригэр эрийэ сырыттыбыт.

Александра Васильевна Слепцова, Хатырык, бааһынай хаһаайыстыба салайааччыта:

– Биһиги 1994 сылтан дьырыктаммыт, улууска бастакы бааһынай хаһаайыстыбалартан биридэстэрэ буолабыт. Саҥа сабалыырбар 1 сүөһүлээх этим, бу сыллар тухары араас мэхэи туораан, күүстээх үлэ түмүгэр **сүүстөн тахса сүөһүгэ тиэрдибитим. Билигин онтубуттан ытыс соттон хааллым!** Нэһилэ 25 ньирэйи быһаабыт.

Биһиги нэһилиэкпитин хаһан да манньк улахан уу ылбатаба. Арай “60-с сылларга улахан уу кэлбитэ” дииллэр, биһиги, оччолорго быыкаа оҕолор, өйдөөбөт буолаһпыт. Мин Нам сэл.-тэн сылдьабын, хаһан да халааны көрбөтөбүм. Арай 1998 эгин сыллаахха Хатырыкка уу киирэ сылдьыта да, оннук улаханньк ылбатаба, гарааспыттар эрэ чугаһы сылдьыбыта.

Уу эмискэ ыам ыйын 18 күнүгэр сарсыарда кэлбитэ. **Дьэ, уу кэлэрэ диэн сүрдээх эбит!** Ити күн иннинээҕи киһэттигэр “сүөһүлэргитин көһөрүн” эгин диэн сэрэтэ сылдьыбыттар, мустан муньахтаабыппыт. Арай “муус Даркылаабы этэнгэ ааспыт, тобо айманабыт” диэн буолла. Кэргэним Хомустаахха бырысыап атыылаһа барбыт буолан уонна барыта “этэнгэ, хонтуроолга” сылдьар диэни истэн, көһөрөр эгин толкуйугар түспэтэхпит. Сарсыарда туран, ынахтарбытын ыытабыстыбыт. Кубус-кураанах буолан, саппыкылаах эрэ тахсыбыппыт. Тийээн ынахтарбытын ыан, икки ынабы төрөтөн,

субайдарбытын далга хаайан аһаталаатыбыт.

Мин ынахтарбын ыан баран, **ааммын аспытым, доҕоор, улахан уу бу халыйан кута турар эбит!** Үйэбэр итинниги көрбөтөбүм! Хор, уу итинник, көрүөх бэтэрээ өттүнэн кэлэр эбит! Субайдарым тобуктарыгар дьэри ууга тураллар. Дьэ, сүөһүлэрбитин иккэйиэбин быһыы сатаан, ол сүпсүлгэнигэр түстүбүт. Аны сүөһүлэрбит уолуйан, айманан олох хамсамматтар. Билигин санаатахпына, хайдах да син биир быһыы кыахпыт суох эбит. Аны ончобут эгин суох. Ыалым “уу кэлбит” диэн этээри төлөпүүннү сатыыр эбит да, биһиги дьыэбитигэр бырабан кэлбиппит. Ыалым дьахтар “бу дьон туох эрэ буоллулар” диэн долгуйан, кэргэнин эрэһиинэ тыынан биһиэхэ ыппыт этэ. Биһиги онно хотон үрдүгэр хороллон олорон эрэ хааллыбыт. **Оскуола дириэктэрэ Павел Петрович** ончочонон кэлэн быһаталаата, ньирэй-дэрбитин баанньыкка эгин хаайдыбыт, ынахтар куттанан олорсубаттар да эбит...

Ама да ааспытын иһин, саныахха олус ыарахан. **Дьыэбит эмиз олоочу ууга барда,** өһүөтүгэр 50–60 см тийбэтэ. Хата, докумуоннарбытын кыл мүччү тутан хааллыбыт. Тэрээсэбит мала-сала утуйар хоспутугар кирибит этэ, оннук улаханньк ыһар эбит.

3 “Бөлөрүүс”, 2 “Т-40”, 2 пресс-подборщик, бодо-буос... – туох баар тизхинькэбит эмиз уу анныгар барда.

Кыһынгы таҥастарбыт сытыйдылар, ону куурда сатыы сылдьабыт да, хайаһар...

Хата, киһи сиртибэтэ суох ааспыттар Үөһээлэргэ махтанабыт. Онтон атынын **“син биир сөргүтүөхпүт”** диэн күүстээх санаалаахпыт. Ба-стаан бииртэн сабалаабыт буоллаһпына, билигин 25 төбөнү тутан хааллым, онон сүүскэ дьэри холкутук тиэрдим. “Былаастарбыт ыара-

хан кэммитигэр өйүөхтэрэ” диэн эрэх-турах санаалаахпыт. Бүгүн миниистир, экологи-ялар эгин кэлэн бардылар, “көмөлөһүөхпүт” диэн уоскуттулар. Хатырык урут ууга барбат буолан, быһааччылар сүрүн күүстэрин атын нэһилиэктэргэ уурбуттар эбит, ол да иһин көмө түргэник кэлбэтэ быһылаах.

Мин хотоммун 2013 сылла-ахха ТХМ граны ылан тутту-бутум. 2015 сыллаахха сабыс-саҥа, толору мэхэньсээссий-элээх, сэндвич-паныалынан тутуллубут хотонго киирэн астына, дуоһуя үлэлээн кэл-лэхпит дии. Граммын 2018 сыллаахха төлөөн бүтэрибитим.

Былырын от бөһөнү хаһааммыппыт, сенажтын бабастыын 100 т оппугуттан эмиз маттыбыт... Хотоммутун уу акылаатыттан көтөбөн, үөһэ өрө таһаарбыт этэ, билигин бу уу түспүтүн кэннэ, хайдах буолар?..

Айылба күүһүн утары киһи кыайан киирсибэтин, халаан иэдээнэ диэн алдьархайын эппинэн-хааммынан билэн, улаханньк айманньк, уйулгам хамсаата. Аны уу кэлэрин иһиттэхпинэ, тугу барытын бырабан, Ыйга да тийэргэ бэлэммин...

Урукку өттүгэр улахан халааны көрсүбэтэх, бу соһучу иэдээнгэ түбэспит дьон барахсаттар хайдах-таах курдук истириэскэ, санааба-онооҕо сылдьалларын сэрэйиэххэ эрэ сөп. Ол эрэри Слепцовтар санаа-лара бөбөх. Күүстээх үлэбэ мукуллубут дьон кытаанах майгылаахтар.

Бу уустук кэмнэ эмсэбэ-лээбит дьонго көмө хай-аан да оноруллуохтаах, иэдээнгэ бэйэлэрэ эрэ туран хаалыа суохтаахтар. Били, “Спасение утопающих – дело рук самих утопающих” дииллэрини, буолуо суохтаах...

Балаһалары Дмитрий ИВАНОВ бэлэмнээтэ.

Күн киһитэ көмүскэс, Айыы киһитэ аһыныгас!

Быйылгы халаан уута Нам улуунугар өтөрүнэн аҕалбатах охсуутун онорбутун, элбэх дьыа, тутуу, тизэргэн ууга барбытын, сорох дьон букатын да олоорор дьыэтиттэн ытыс сотту-бутун, улахан сыранан кыстанан таһаарбыт сыспай сизлээбиттэн, хоробор муостааһыттан көрбүтүнэн маппытын истэн олоордоххут. Бу иннинэ уу ылбатах сирдэрэ – Хатырык, бэл, оннообор олох үрдүк сиргэ турар Көбөкөн халаан уутугар хапсан, охсуу улахан буолла. Холобур, Хатырыкка ааспыт үйэ 1963 сылы-гар ууга барбыт да, манньк курдук балысхан буолбатаба үһү.

Нам улуунун дьаһалтата ууга барбыт нэһилиэктэргэ көмөлөһөн бабалаах дьонго анаан, расчётнай счёту аспыт.

Фонд поддержки социально-экономическо-го развития Намского улуса
Юридический адрес: 678380, РС(Я), с. На-мцы, ул. Октябрьская, д. 1,
ОГРН 1191447001371 ИНН/КПП

1417010525/141701001 Якутское отделение
N8603 ПАО Сбербанк г. Якутск
БИК 049805609
К/с 30101810400000000609
Расч. счет 40703810276000001475

ИНСТРУКЦИЯ ПО ПЕРЕВОДУ СРЕДСТВ С
МОБИЛЬНОГО БАНКА НА РАСЧЕТНЫЙ СЧЕТ

1. Войдите в личный кабинет Сбербанк. Онлайн под своей учетной записью.

2. В разделе «Переводы и Платежи» вы-берите «Перевод» и введите расчетный счет «40703810276000001475» – «Оплата по рек-визитам».

3. Введите следующие реквизиты:
ИНН 1417010525
БИК 049805609
КПП 141701001
Наименование организации: «Фонд под-держки СЭР Намского улуса»

4. Назначение платежа «Помощь»
5. Произведите оплату.

Түптэ сыттаах сайылыгым барахсан!

Ыам ыйын 22-тигэр – Ньюкуолунгга – Саха сиригэр Сайылык күнэ! Сайылык салгынын билбэтэх саха ахсааннаах буолуохтаах. Онно күн кытта уратытык тыгар курдук. Ынах мангырыыр, ньирэй мэңириир, сылгы ки-стиир, түптэ унаарар. Сайылык барахсан алаады, үүт сыттаах, күөрчэх, балык амтаннаах.

Дьэ эрэ, саха биир бүччүм муннугун – кыһыннары ах-тар-саныыр быйаннаах алааһын – туһунан кэпсэтиэбин!

Тийэр күммүн бэлиэр күүтэбин

Мэнэ сириин Уол Табабатын сайы-лыга – биһиги дьизэ кэргэн тапталлаах уйата, биһигэ. Үлэбиттэн быыс-арыт буллубут да, тахса турабыт. Ордук сайынын элбэхтик сылдаабыт. Онно дьизэлэспит-уоттаахпыт. Дьинэр, кы-стыыр дьизэ эрэри, сайын эрэ олоһор буоламмыт, “сайылыкпыт” диэн тапта-ан ааттыбыт. Кыһыны быһа биһигини кэтэһэн абай турбут курдук, дьизэбит барахсан кэллэхпитинэ, үөрбүккэ дылы буолар. “Дьизэ – иччилээх” дииллэрэ кырдык быһыылаах. Кэлибит да тута алаадылаан, күөрчэх ыттыан, сахалы астанан, сыт-сымар таһаардахпытна, дьизэбит сырдаан, сылыан барар. Онно баар хартыыналарбыт тиллэн кэлэр курдук буолаллар. Тэлгэһэни ыраастаан, өрө тардан кэбистэххэ, киһи ханна да барыан баҕарбат. Он-нук күндү буолар эбит төрүт дойдун. Кэргэним Сахаайаба – иккис дойду буолбут тапталлаах сирэ-уота.

Дьизэбитигэр хонон-өрөөн баран, Тарабай нэһилиэгин биир саамай ытык сиригэр – Лампа сайылыкка – тахсан,

дьоммутугар көмөлөһөбүт.

Дьэ, ол баар дьингээх сайылык! Түптэ буруота, сүөһү, сылгы, оҕо-уруу, сөтүөлүүр сир үчүгэйэ уонна тыа сириин сэмэй, үлэһит дьонно. Лампа сайылыга былыр-былыргыттан элбэх үтүө дьонунан аатырар. Кинилэр олох-суппунт үгэстэрэ билигин да салбанар. Сайылык туттаах киһитэ – биһиги ай-мах саамай күндү, ытыктыыр күтүөбүт Ефрем Николаевич Аманатов кэргэнэ, эдьиийбит Мария Никитичналыын ити сайылыгы күн бүгүнүгэр диэри уруккулун тутан олоһоллор. Элбэх ыч-чаты үлэбэ иитилэр, сөбүмэр үлэни үлэлэтилэр. Биһиги кэлибит да, дьоммут остуол хотойорунан ас арааһын тардан чэйдэтэллэр. Барыбытын анал оронноон, маанылаан көрсөллөр. Бу сайылыкка ыал буолар уруубут буол-бута. Ол да иһин буолуо, кырдыаҕас сайылык төрөппүт оҕолорун курдук мэлдьи истинник көрсөр.

Сайылыкка саамай сөбүлүүрүм – сарсыардаангы ыам. Саҥа ыам-мыт үүт сыта уонна ыана турар ынах сылааһа ураты дыкти түгэн буоллаба. Онно биһигини ким да аатырбыт ар-тыыстар диэн көрбөт, арааһы ыйтан сылаппат. Сайылык дьонун кытта биир буолан хаалабыт. Онтон сынньанабыт, уоскуйабыт. Сайылыкка сылдаар кэм-мит, кылгас да буоллар, үһүн кыһынга күүһү-уоһу эбэр, сүрэхпитин сылытар. Сотору кэмнин сайылыкка тах-сарбын санаахпытна, бэлиэр уум уйгууар.

**Александр БУРНАШОВ,
СӨ норуодунай артыыһа.**

Уһун кыһыны быһа ахтабын

Үөрэх дьыла бү-тэрэ, уопуска саба-ланара чугаһаан ис-тэрин ахсын дойду-бар ахтылганым өссө күүһүрэр. Бэстээх-тэн сабаллаан сүрэ-бим тэбэрэ күүһүрэр. Ити – оҕо сааһым уйата, тапталлаах са-йылыгым ыгырар-угуйар. Бэрдиэгэстээх сирэ – аҕам дойдута. Дьонум итиннэ ыал буолан олоһорбуттара, “һай-һат” диэбиттэрэ. Сопхуос саҥана ийэм ньирэй көрөрө. Өтөхтөрө сайылык арбаа өттүгэр баар. Мин оскуолаба киириэхпэр диэри чээлэй күөх оттоох, ып-ыраас халла-аннаах, ураты миннигэс сыттаах тап-таллаах сайылыкпытыгар олоһорбуппун.

Дьонум сыраларын салбаан, күн бүгүн бырааттарым сүөһү, сылгы

тутан, дьизэ кэргэммит уйатыгар – Бэрдиэгэстээх сайылыгар – ыам ыйыттан сүөһүнү мэччитэ көһөллөр. Улахан көмөтө суох да буолларбын, дьонноох-сэргэлээх киһи ыраахтан аат ааттаан, ахтан абай сайын аайы дой-дубар тийэбин. Сылы быһа оскуола эргин сылдыбыт сылаам сайбанан, күһүөрү ис-испиттэн чөлчөһөн, Нерюн-грибар төннөбүн. Кэм-кэрдии аһар, дьон-сэргэ уларыйар. Мин тапталлаах сайылыгым олох хаамытынан тупсар, сайдар. Бу сайын эмиэ “дойдум тыаты-гар сир астыам, миннигэс балыгыттан амсайыам” дири санаахпытна, сүргэм көтөбүллэр.

Көрсөр күммүн күүтэбин, сайы-лыгым барахсан!

**Маргарита ПОПОВА,
Нерюнгри.**

Сайылыктаах – тирэхтээх

Тыа хаһаайысты-батынан дьарыктанар киһиэхэ сайылык олус суолталаах. “Ынах үүтэ – тылыгар” диэн мээһэбэ эппэттэр. Күөх дуолга, чуумпуга астына мэччийбит ынах үүтэ сыттыын-сымардыын атын бу-олар. Майаҕатта Бэрт Хара үөскээбит ырыгар – Сыырдаах нэһилиэгин Кыыс Хаҥа диэн алааһы кытта силбэһэ турар Балыктаах диэн сиргэ – биһиги дьизэ кэргэн сопхуос сабаттан сайылыктанабыт. Ийэм Зоя Иннокентьевна Данилова өр сылларга сопхуоска ыанньыксыттаабыта. Биир ынахтан 3 туонна үүтү ыыры ситиспит чулуу үлэһит этэ. Баччаанга диэри сайылыкпытын тутан олоһорбутугар кини өгөтө улахан. 2005 сыллаахха хаһаайыстыба тэринэн, урбаанныт

буолан, хаһаайыстыбаны хангарар, сүөһүнү, сылгыны элбэтэр соруку туп-пуппун. 40 ыанар ынахха таһаарбыппыт. 2014 сыллаахха дьизэ кэргэн гранын ылан, оттуур тизхиникэ, эбии сүөһү атыыласпыппыт, хотон туттубуппун. Билигин сайылыкка балтым, быраат-ым уонна мин дьизэ кэргэммитинин тахсабыт. Бииргэ оттуубут-мастыбыт. Кэлинги түөрт сылга ийэм уонна бал-тым аах кыстыыр буоллуппун.

Биһиги сайылыкпыт айылҕа маа-нылаан анаабыт кэрэ сирэ буоллаба. Балыктаах күөллээх, сөрүүн уулаах үрэхтээх, баай хара тылаах. Сайы-лыкка тахсыбыт киһи тыына кэҥиир, үлэлиир-хамсыыр баҕата күүһүрэр.

Онон, күүһүм-кыабым тийэйрин тухары сайылыыр алаастын тутар, сайыннара баҕалаахпын.

**Пётр ДАНИЛОВ,
Уус Алдан.**

Оҕо сааспын төннөрдө

“Сайылык” диэн тылы иһиттэппинэ, оҕо сааһым саамай кэрэ, умнуллубат түгэҥнэрэ харахпар элэстэнэн ааһаллар. От-мас силигилии ситэн, солко күөххэ сууламмыт, көбүөр курдук сибэкки араа-һынан симэммит сайылыкпыт сыл аайы ахтыбытты көрсөрө. Төрөппүттэрбит иккиэн Су-буруускай аатынан сопхуос үлэһиттэрэ буолан, “Кэскил” пиэремэ сайылыыр Чы-рыдаайы диэн соботох күөллээх, киэн нэлэмэн сыһылаах сайылыкпытыгар тийэр күммүтүн, сааһыары күн аайы тарбахпытыгар баттаан кэтэһэрбит. Үксүн бэс ыйын 4–5 күнүгэр көһөрбүт. Онно хомунуу сүпсүлгэнэ бэйэтэ туһу-нан бырааһыннык курдук буолара. Сайылыкпытыгар тийээт, саламаат-таан, алаадылаан, күөс өрөн, сир-битин-уоппунун маанылыырбыт. Дьон айылҕаба тахсан, тыына кэҥиирэ, сүргэтэ көтөбүллэрэ. Ийэбит Евдокия Васильевна – ыанньыксыт, аҕабыт

Николай Егорович Егоров бостуук бу-олан, тобус оҕо кинилэргэ илии-атах буола улааппыппыт. Сайылыкка тахсан, кыргыттар ынах ырыбыт, уолаттар бо-стууктууллара, оттууллара.

Ыалларбыт оҕолорунуун бары саастыы этибит. Ыам быһыгар чугас-таабы тыаба тахсан сир астыырбыт, сайылык күөлүгэр сөтүөлээн чомпо-лонорбут. Киһэтин “үспүйүөн-ми-лииссийэ” оонньоон, лапталаан, “бы-лаах былдыһаан”, сайылык алааһын иһэ оҕо, ыччат күлүүтэ, аймалҕана толору буолара. Сопхуос ыһыллыбытын кэннэ, тапталлаах Чырыдаайыбыт тулаайах-сыйан, онгойон-соҕойон хаалбыта.

Онуоха улахан убайбыт Егоров Гри-горий Николаевич хаһаайыстыбатын сайылыкпытыгар таһааран, саҥа дьизэ-уот туттан, сагалы тыыны биэрдэ. Онон уруккулун үөрэн-көтөн, Чырыдаайыбытыгар тийээн, оттуу-бут-мастыбыт, сир астыбыт. Оҕо сааспытын төннөрбүт убайбытыгар махталбыт улахан!

**Екатерина СИДОРОВА,
Чурапчы.**

Билигин даҕаны сылдаан ааһабыт

Оройуон киини-гэр төрөөбүт-үөс-кээбит, үөрэммит киһибин. Ол эрэ-эри, дьону кытта алтыһары, ылсары-бэрсэри сатыыр бу-олан, сайылык диэн тугун билбит дьол-лоохпун. Оччотооһу уолаттар матасыы-кыл “Ыарыылаах” этибит. Бэйэбининин саастыы, ыаллыы олоһор уолаттар бары кэриэтэ матасыыкыллаахтара. Кимизэх эрэ аҕатын, убайын эргэтэ тиксибитэ баара, кимизэх эрэ дьон атыылаһан биэрэллэрэ. Аҕаардас ийэбэ үөскээбит оҕо хантан оннук баайданыамый – кэлтэй ымсыырар, уолаттарга илии-атах эрэ буолар этим. Онуоха таайым тыл көтөбөн, бөх тобор сиртэн матасыыкыл арааматын булан, онтон-мантан чааһын көрдөһөн, бөхтөн-сыыстан хомуйан, сууйан-тара-ан, бэйэбэр сөрү-сөп “тимир атта-мытым”. Оччо атахтаммыт киһи оло-руом дуо, уолаттарбын кытта бастаан бэйэбит ырыбытын уһаты-туора, онтон сыыһа ыраатан, сайылыкка тийээн хаалбыппын.

Оччолорго, сопхуос саҥана, сайы-лыктааһын олус сайдыбыт, тэнийбит этэ. Ким эрэ, тугу эрэ сорукутаах быһыылааба. Кинини батыһан тийээн баран, сыыр үрдүттэн аҕыйах дьы-элээх чөкө сайылыгы көрөн – түптэ буруотуттан, ынах мангырырыттан – омуна суох, тылбыттан маппыппын өйдүүбүн. Олохтоохтор, матасыы-кыллаах дьону, биһигини, көрөн, чугаһахпытыгар диэри кэтээн турбут-тара. Онтон биир хорсун кэрэ аҕаар “чэ, эр-биир күрдьэхтэ ылын уонна хотону ыраастаһан, үүттэ тасыһан көмөлөһүн” диэбитэ. Туран-олорон

эрэр уолаттар ону киһилээбэтэхпит. Үлэ түргэнник бүппүтүттэн бары күө-дьаа буолбуппун. Дьизэлээхтэр бүгүн эрэ буспут лэппиэскэни кытта сүөгэйдээх остуолга ыгыран, үйэбэр сиэбэтэх аспын аһаабыппын умну-баппын. “Абааһы аһаабыт сириттэн арахпат” диэбиккэ дылы, сайылыкка санаахпыт аайы тийээн, илии-атах буоларбыт. Кэһиит диэн – бэкээринэ саҥа буспут килиэбэ уонна табах. Он-тон олус үөрэллэрэ. Сайылык дьонун кытта олус дорордоспуппун. Устуан оттоһон, эһиһилтэн биригээдэбэ ки-ирэн оттоон хамнастаммыппын. Онно миигин өссө биир тардар күөс баара. Ол – кэлин кэргэним буолбут ыанньы-кыт кыыс. Үрдүкү кылааска үөрэнэр хас да кыһы кытта түүннэри оонньоон, мээчиктээн, арамаантыкалаан, олус да үчүгэй кэмнэри атаарбыппын!

Сайылык диэн – күргүөмнээх үлэ, чэбдик салгын, ыаммытынан үүт, сибиэһэй сүөгэй, балык. Сарсыар-даттан ымманыбытынан турарбыт. Хонууга тахсан тыллангыһы үчүгэй да буолара! Ардах түстэбинэ – туһунан кэрэ. Дьахталлар алаады астыыллар, дьизэ аайы сынньанабыт, домунуолу-убут.

Билигин кэргэммининин ол сайы-лыкпытыгар хайаан да таарыйа-быт. Дьизэлэрэ иччитэхсийэн, тити-иктэрэ ардыһан да турдаллар – олус ахтылбаннаах, мааны сир. Эбэтигэр балыктаан, чугаһыгар хаптаҕастаан, сайылыкпыт тэлгэһэтигэр остуол тардан, чэйдээн кэлээччибит. Дьизэ эркинигэр “Настя + Сеня” диэн дьөлө хаһан суруйбутум оччотооһу кэрэ кэми санатар.

**Семён ПЕТРОВ,
Дьокуускай.**

Саха тылын кэбинииэтигэр — болѳомтону

Оскуолаҕа саха тылын кэбинииэттэрэ аныгы ирдэбилгэ төһө эппиэттииллэр? Саха төрүт эйгэтин билэргэ, тыл сүмэтин баһылыырга төһө табыгастаахтар? Быһыл саас өрөспүүбүлүкэ оскуолаларыгар “Саха тылын уонна литэрэтиирэтин бастын кэбинииэтэ-2024” диэн көрүү-күрэх ыытылынна.

Февронья ЯДРИХИНСКАЯ, С.Н. Донской-II аатынан Үөрэби сайыннарар уонна идэ таһымын үрдэтэр институт үөрэх чааһын сэбиэдиссэйэ:

— Куонкурус тэрийээччилэрэ — СӨ Үөрэххэ уонна билимгэ министиэристибэтэ, СӨ Үөрэхтээһин идэлээхтэрин сойууһа, С.Н. Донской-II аатынан Үөрэби сайыннарар уонна идэ таһымын үрдэтэр институт. Куонкурус саха тылын учууталларын айар дьобурун, идэтийиэлэрин үрдэтиигэ, төрөөбүт (саха) тылы үөрэтиигэ саҥа инновационнай ньымалары, технологиялары туһаныны көбүлүүргэ, аныгы ирдэбилгэ эппиэттиир бастын уопуту тарҕатарга анаммыта. Барыта 45 сайаапка кирибиттэн, бастакы түһүмэххэ балаһыанньаҕа толору эппиэттиир ына матырыйаалларын бэлэмнээбит 18 үөрэх тэрилтэтэ кытынна. 14 улуус, 18 оскуола, 39 саха тылын уонна литэрэтиирэтин учууталлара киристилэр. Олортон: 29 үрдүк категориялаах, 6 — бастакы категориялаах, СЗД эппиэттиир — 5 учуутал. Куонкуруска кыттыбыт педагогтар уопсай ыстаастара — 988 сыл.

Куонкурус икки түһүмэхтээбэ:
I түһүмэх — “Кэбинииэт визитнай карточката”. Кыттааччылар кэбинииэттэрин хааччыллытын, матырыйаалларын уонна үлэлэрин видео-ролик ынан көрдөрбүттэрэ, кэбинииэттэрин пааспарын толорон ыппыттар.

II түһүмэх — “Айар лабаратыарыйа” диэн. Манна уратыта — учууталлар кэбинииэттэрин үөрэх-мэтэдиичэскэй матырыйаалларын туһанан, маастар-кылааһы ыытталар.

Дьүүлүүр сүбэҕэ Үөрэх сайдытын институтун, “Айар” Национальной кыһа, үөрэх министиэристибэтин тустаах үлэһиттэрэ уонна исписэлиистэрэ, Саха тылын учууталларын Ассоциациятыттан бааллара. “Бастын презентация”, “Саха тылын кэбинииэтин үөрэтэр-мэтэдиичэскэй матырыйаалларын туһаныыга бастын уопут” диэн икки түһүмэх түмүгүнэн, куонкурус кыайылаахтара манньктар:

Бүлүү улуустарыгар — Н.С. Степанов аатынан Бүлүү 3-с №-дээх оскуолата;

Киин улуустарга — И.М. Яковлев аатынан Покровскайдаагы 1-кы №-дээх орто оскуола;

Хотугу улуустарга — Эдьигээн орто оскуолата, Эдьигээн национальнай эбэнки улууһа;

Бырамысыланнастаах улуустарга — А.Г.Кудрин-Абаһыныскай аатынан Абаҕа орто оскуолата, Өлүкүмэ;

Илин Эңгээр улуустарыгар — И.Н. Жирков аатынан Дүпсүн орто оскуолата, Уус Алдан.

Кыайылаахтарга дьупулуомнар уонна өйдөбүннүк бэлэхтэр, саха тылын уонна литэрэтиирэтин кэбинииэтин биридии кэмпилиэгин ыларга сэртификэттэр туттарылыннылар. Куонкурус түмүгүнэн бастын наастабыныктарынан Бүлүү 3-с №-дээх орто оскуолатын учуутала М.К. Муксунова, Абаҕа орто оскуолатын учуутала Р.И. Уйгурова, Дүпсүн орто оскуолатын учуутала Т.С. Михайлова ааттанан, дьупулуомунан уонна идэлээх-

тэр сойуустарын рескомун аатыттан харчынан наҕараадаланылар.

“Айар” кыһа номинациятынан А.С. Шахурдин аатынан Төҥүлү орто оскуолатын учуутала А.Н. Баишева, Л.А. Попов аатынан Арыылаах орто оскуолатын учуутала Е.П. Ноговицына, Л.С. Никифорова, А.С. Ноговицын бэлиэтэннилэр.

ИРОиПК анал номинациялара Уус Майда улууһун Эдьээн Н.А. Атласов аатынан орто оскуолатын учуутала Л.А. Поповаҕа, Ленскэй оройуон Нуотара орто оскуолатын учуутала Н.Х. Зоринаҕа туттарылынна.

Кэбинииэт туһунан мунньах

Жанна БАРАШКОВА, “Сайды” Саха тылын учууталларын ассоциациятын салайааччыта:

— 2023 с. кулун тутар 23 күнүгэр саха тылын учууталларын мунньаҕар, кэбинииэт сүрүн кыһалбаларын туһунан олус бэрт кэпсэтии буолбута. Учууталлар саамай сүрүн этиилэрэ матырыйаалынай-тэхиниичэскэй өттүнэн хааччыллыы туһунан этэ. Холобур, саха тылын судаарыстыбаннай тыл быһыытынан үөрэтэр оскуолаларга лингафоннай кэбинииэт, сорохтор бэлэм истиэндэлэр, хаарталар, матырыйааллар наадаларын туһунан эппиттэрэ. Биллэн турар, интэриниэти күүһүрдэргэ, суох сиригэр киллэрэргэ, ону бырабыыталыстыба хонтуруолугар ылларарга диэн, о.д.а. наадалаах этиилэр бааллара. Ону кытта кэбинииэт куонкуруһун ытыахха диэн этии эмиз баара.

Ону быһыл Үөрэх сайдытын уонна учууталлар таһымнарын үрдэтэр институт, Үөрэх министиэристибэтэ олус үчүгэйдик тэрийэн, көннөрү көрүү эр курдук буолбакка, кэбинииэттэригэр баар матырыйаалы хайдах туһаналларын көрдөрөр маастар-кылаастаах куонкурус тэрийбиттэрэ олус үчүгэй. Билигин куонкуруһунан сибээстээн, саха тылын кэбинииэттэрэ хайдах туруктаахтара, уопсай кыһалбалара билиннэ, учуоттанна, салгы мунньахха ылыммыт резолюция-быт олоххо кириэн иһэ диэн эрэнэбит.

Тиэхиниикэ өттүнэн хааччыллыы — кэм ирдэбилэ

Раиса УЙГУРОВА, СӨ үөрэбириитин туйгуна, РФ бастын учууталларга бириэмийэтин лауреата (2009, 2023 с.с.), Абаҕа орто оскуолатын учуутала, Өлүкүмэ:

— Быйыл саха тылын кэбинииэттэрин күрэхэ ытылларын бары сэргии истибиппит. 2 түһүмэхтээх күрэхкэ кыттааччылар кэбинииэттэрин ис бараанын,

тупсабай көстүүтүн эрэ буолбакка, кэбинииэт “ис өттүн” — урокка туттуллар мэтэдиичэскэй матырыйаалы, өр сылларга мунньуллубут араас хайысхалаах үлэни көрүү буолла. Кэбинииэттээх учууталлар матырыйаалларын хайдах туһаналларын көрдөрөр маастар-кылаастары ыттылар. “Хата, манна кыттаары, “баайбытын-дуолбутун” барытын бэрээдэктэтибит” диэн үөрэбит.

Саха тылын, литэрэтиирэтин кэбинииэтин көрүү 2008 с. ытыллыбыта. Оччолорго кэбинииэт мэтэдиичэскэй матырыйаалларын көннөрү испиһэктээн, кумааҕы онгортон ыппыппыт, элбэх түһүмэх суоба. Ол ынан бааран күрэх түмүгүнэн кыайылаахтар саха литэрэтиирэтин кылаассыктарын айымньыларыттан, олонхолортон, тылдьыттартан турар баай библиотекэни

эт ситэриллэр (холуонка, көмпүүтэр олоппоһо эгин). Учуутал бэйэтин сибэиттэн туттара эмиз элбэх буолар.

Арай саха тылын кэбинииэтин сахалыы сиздэрэй миэбэлинен хааччылар буоллар, төһө эрэ үчүгэй буолар этэ. Ол баҕа санаа эрэ буоллаҕа...

Кэбинииэт суолтата

Татьяна ОХЛОПКОВА, саха тылын, литэрэтиирэтин учуутала, Эдьигээн улууһа:

— Кэбинииэскэ кирибит оҕо сахалыы сангарыан, кэпсэтиэн, күрэххэ кыттыан, билиэн-көрүүн баҕата күүһүрэрин туһугар кыһаллан үлэлибит, араас тэрээһини ыытабыт. Кэбинииэппит иһинээҕи кизэргэтиитин барытын бэйэбит онгоробут, оскуола дьаһалтата улахан болѳомтотун уурар, үбүлүүр.

Бырайыактар, ноутбук оскуолаҕа хас кэбинииэт аайы баар.

Урокка туттар матырыйаалбытын, киинэ буолбут айымньылары, испэктэ-эктэри бэйэбит кыахпытынан интэриниэт ситимиттэн булан көрдөрбүт. Дьингэр, киинэ, испэктээк буолбут үөрэх матырыйаалынан айымньылар хомуурунньуктара баара буоллар, бэрт да буолуо этэ. Холобур, 6-с кыл. “Куоратчыт”, “Егор Чэрин”, уо.д.а.

Эдьигээн үксэ нуучча тыллаах. Оҕо дьизэтигэр да сүгүн сахалыы сангарбат. Нэдиэлэҕэ 2 саха тыла, 1 ааҕы уроуга баар. Онно эргиллиэххэ дьэри оҕо умна сыһар. Онон үөрэх матырыйаала, уопсайынан да, уларыйыан наада курдук. Саҥа сахатыйбыт, тылбаастаммыт тыллары тутта, саңара үөрэнэллэригэр болѳомто наада. Ойуулук, наардал, сигэ, о.д.а. тыллары туттан, тизкис суруйуу, бэйэ санаатын этии, о.д.а.

Ситимнээх саңа сайдарыгар

Людмила ГОРОХОВА, Туйаара ФЁДОРОВА, Покровскай 1-кы №-дээх орто оскуолатын саха тылын уонна литэрэтиирэтин учууталлара:

— “Төрөөбүт тылбыт — сайдар тирэхпит” диэн элбэх хайысхалаах улахан бырайыагынан үлэлиибит. Бэйэбит болѳомтобутун ордук оҕо ийэ тылынан ситимнээх саңата сайдарыгар уурабыт. Онуоха “Ыллык” литэрэтиирэ куруһуога, “Дьэргэлгэн” тыйаатыр устуудьуйатын үлэлэтэрибит төһүү буолар. Ону таһынан, кэбинииэппит матырыйаалын ханатан урокка туттуллар араас кэрингнээх матырыйаалы онгоробут, үлэбитигэр сыһыаннаах, оҕо билиитин кэнэтэр, толкуйдатар элэктэриэн сыһыарылары туттабыт. Үөрэнээччи сатабылын сайыннарар сыалтан көрдүүр-чинчийэр үлэ онгорторбут.

Билингги оҕо майгытын, олоххо сыһыанын, иитиитин, интэриэһин учуоттаан, саха тылын кэбинииэтигэр анал элэктэриэн босуобуйалар, араас тизмэлээх остуол оонньуута, дьобус тылдьыттар бааллара, тэхиниичэскэй хааччыллыы сангардыллара буоллар диэн баҕа санаалаахпыт.

Инникитин үбүлээһин көрүллэн, маньк куонкурустар өссө кэнээн, диригээн истиннэр, түмүгэр толору хааччыллыбыт саха тылын кэбинииэтэ диэн анал кэмпилиэк туттарыллара буоллар, олус табыгастаах буолуо этэ.

Учууталлар СӨ Үөрэххэ уонна билимгэ министиэристибэтэ, С.Н. Донской II аатынан Идэни үрдэтэр уонна сайыннарар институт саха тылын учууталларыгар болѳомтону ууран, манньк куонкуруһу тэрийбит-тэригэр махтаналлар. “Куонкурус үлэ саңа сүүрээһин киллэрэргэ кынаттаатын, бастын уопуту тарҕатарга төһүү буоллун” диэн баҕа санааларын тирдэллэр.

Нина ГЕРАСИМОВА
бэлэмнээтэ.

Хаһан бүтэр өрөмүөнүй?!

(Куоранныт дыһунэ-бодото хайдах буолуой?!)

Долгуйар Дьокуускай куоранныт билигин күөрэ-ланкы түһэн, киин болуоссаппыт күрүөлэнэн, сынньанар пааркабыт сабыллан, уулуссалар урухсаланан, уопсайынан, киһи кута-сүрэ тохтообот куоратыгар кубулуйан турар. “Азия оҕолоро” оонньуу буолуо биһир ый хаалла. Куоранныт дыһунэ-бодото онуоха диэри тупсуо дуу, суох дуу диэн дьон-сэргэ сэмээр долгуйар. Дьэ, ол иһин тугу баттаспын-пынан киин куорат устун сылдьан, өрөмүөн үлэтин кытары билистим, төһө да барыта сабыллан турдар, быыс-хайаҕас булан илэ харахпынан көрдүм-иһиттим.

Болуоссакка “ыллыыр” кураанах фонтаны эрэннэрэллэр

Болуоссаппыт цөһөттэн көстүтэ (“Якутпроект” бырайыага)

Бастатан туран, куоранныт киин болуоссатыгар ойон-тэбэн тийдим. Бу болуоссат былырын күһүгүттэн сабыллыбыта, ыт мунна да баппат тимир күрүөнэн бүөлөммитэ. Үс сыллаабыта быһылааҕа дуу, архитектура управлениетын оччотооҕу салайааччыта бу болуоссат бырайыагын көрдөрөн турардаах. Ол кэннэ номнуо үс сыл ааста. Бу бырайыагы, хата, олохтоох тутуу хампаанньата ылан үлэлэтэ сылдьар. Онон былырынгыттан, дьэ, хамсааһын баран, балаҕан ыйыгар түмүктэниэхтээх. Күүппүт санаабытыгар, “балтараа сылы быһа сир анныгар тугу хаһар баҕайыларый?” диэн кэтэһии-манаһы бөҕө буоллубут. Күлэн эттэххэ, сорохтор “бырабыталыстыба үлэһиттэригэр сир анныгар бункер онгоро сылдьаллар быһылаах” дииллэр. Мин көрдөхпүнэ, билигин сир аннын дьөлө үттээһин кыһыны быһа ытыллан, онно үлэ бүппүт чинчилээх. Тас өттүгэр кыра дьиз курдук тутулла турар. Уопсайынан, манна урукку фонтан онугар аныгы үйбэ толору эппиэттиир, дьон санаатын көннүүрдэр “ыллыыр” кураанах фонтан онгоһулла сылдьар. Онтубут сорох үлэтэ сир анныгар ытыллан бүппүт. Манньк фонтанары собуруу улахан куораттарга, атын омук сирдэригэр эрэ көрөөччүбүт.

Ол туһунан, хата, “Сэттэ” тутуу хампаанньатын бу бырайыакка эппиэттээх маастара Иван КУЗЬМИН сиһилии манньк кэпсээтэ:

– Былырын күһүн бастаан “демонтаж-най” үлэ буолбута. Онтон күрүө тутулан баран, кыһын тохсун-нуттан сүрүн үлэбит сабаламмыта, сири дьөлө хаһы үлэтэ буолбута. Ирбэт тон тытыллыбатын курдук ол котлованы кыһыннары хаспыппыт. Фонтан урукку курдук уу түһэр ёмкоһа суох

буолар. Кураанах сиргэ сир анныттан дьөлөбөстөрүнэн уу ыһыллар. Онтубуту-гар болуоссат тула кытыларынан холуонкалар, прожектордар туруохтара. Уу ыһылларыгар 12 композиция муусука уларыта сылдьан тыаһыыр.

Ону таһынан болуоссакка 14 миэтэрэ үрдүктээх уон икки сэргэ туруоҕа. Ол сэргэлэрбитин кытайдар оргуйбут өстүөкүлэттэн онордулар. Сэргэлэрбит арааһынай уотунан оонньуулар, онон бэйэ-бэйэлэрин кытта сибээстэһэр ситимнээх буолаллар. Ол ситимнэр салама быһыытынан көстүөхтэрэ. Болуоссаты эргиччи араас өгүнэн оонньуур муусукалаах “сир анныттан тахсыбыт ирбэт тон” композицията баар буолар.

Билигин котлован хаһыытын үлэтэ бүтэн, фонтаммыт аллараангы үктэл билииттэ тэлгэммитэ. Холуонналары, сыбаайалары барытын кулун тутарга бүтэрбиппит. Онон үлэ сыбарыйан иһэр. Бу билиитэ үлэтэ бүттэ да, Кытай испис-элиистэрэ кэлэн, танган биэриэхтээхтэр. Арасыйыаҕа оннук исписэлиис суох.

Уруккутун курдук, болуоссакка оло-рор ыскамыайкалар, сибэккилээх сирдэр толору баар буолаллар. Болуоссаты таһынан, оҕо ускуустубатын дьизэтин иннигэр турар “Бочуот дуоската” уларыт-ыахтаах, бырабыталыстыба дьизэтин иннэ онгоһуллуохтаах уонна Ленин па-матыйнньыгын иннин аспааллыахтаахпыт, билиитэлиэхтээхпит. Бу барыта былаан быһыытынан сэтиннигэ бүтүөхтээх. Ол гынан баран үһөһэнгилэр Куорат күнүгэр диэн былаанныллар. Онуоха диэри барыта бүтүөхтээх.

Дьэ, онон “Сэттэ” тутуу хампаан-ньатын маастара кэпсээбитинэн, болу-оссаппыт 14 миэтэрэ үрдүктээх араас кустук уотунан оонньуур сэргэлэринэн киэргэиэхтээх, сир анныттан ыһыллар муусукалаах фонтан баар буолуохтаах. Дьинэ, хайдах буоларын аны күһүн бары да көрүөхпүт.

Болуоссат билигин

Сэргэлэр эгэлгэ уотунан оонньуохтара

Ленин пааматынньыга

Улуу өрөбүлүүсүэйни тэрийбит Ле-ниммит пааматынньыгын ылбыттарыгар куорат олохтоохторо миитинни тахса сыспытара. Ол кэннэ сотору буолан ба-ран, барахсаны төттөрү аҕалан уурбутта-ра. Бу бырайыагы “Сэттэлэр” буолбакка, атын хампаанньа онгоро сылдьар. Вяче-слав Яроев “Уран” хампаанньата ылсан онгорор. Билигин омуктар пааматынньык тула билиитэ уура сылдьаллар. Маны сэргэ болуоссат бу өттүгэр ычат мустар сирэ баар буолуохтаах эбит. Ону эмиэ “Сэттэлэр” онгороллор быһылаах. Ас-пааллаан, билиитэлээн биэрэллэр, сын-ньанар ыскамыайкалары туруораллар.

Вячеслав ЯРОЕВ, “Уран” хампаан-ньа салайааччыта:

– Пааматынньыгы онгоруу бырайыа-га сабаламмыта номнуо иккис сылыгар барда. Былырын сэтинни 3 күнүгэр Ленини бэйэтин туруорбуппут. Билигин сибэкки олордор кулуумбалары уонна пааматынньык аннынаабы үктэли онгон кыраныытынан бүрүйэ сылдьабыт. Сиб-экки кулуумбата бэс ыйын сабаланыыта бүтүөхтээх. Онтон Ленин бэйэтэ бэс ыйын 20 күнүгэр диэри түмүктэниэхтээх диэн былаанна турар. Үгүс үлэтэ Ленин турар үрдэлин урукку көстүүтүн чөлүгэр түһэри. Ону атын базаҕа онгоро сылдьа-быт. Бу күннэргэ аҕалан ууруохтаахпыт.

Ленин пааматынньыга саңардыллар

Кураанах фонтан аллараата

“Туймаада” стадион сангардыллар

“Азия оҕолоро” оонньуу үөрүүлээх аһылыта, сабыллыта, сүрүн күрэхтэһиитэ барыта “Туймаада” стадионга ытыллыахтаах. Онон бу успуорт сүрүн стадионун сангардан өрөмүөннүүр үлэ бара турар. Куорат олохтоохторо, бука, стадион дьизтин тас бүрүөһүнүн уларыппыттарын өйдөөн көрбүккүт буолуо. Лермонтов аатынан уулусса уонна паарка өттө бүтүннүү сизэрэй бүрүөһүннээх. Ис өттүгэр киирэ сылдыбытым үлэ күөстүү оргуйар. Аспаал тэлгиир улахан тизихиникэлэр сүүрэ сылдыаллар. Стадион пугбуоллуур хонуутун эмиэ уларытталлар. Чэ, уопсайынан, “Азия оҕолоро” оонньууга стадиону өрөмүөннээһин туһунан пугбуол өрөспүүбүлүкэтээби оскуолатын дириэктэрэ Николай ЦыПАНДИН сырдатар:

– “Азия оҕолоро” оонньуу чэрчитинэн “Туймаада” стадион халытаалынай өрөмүөнэ былырыын күһүн балаҕан ыйыттан саҕаламмыта. Билигин түмүктүүр кэрчигэр киирдибит, быһа холоон 80 тахса бырыһыанын бүтэрдибит. Көрөрүң курдук, түрүбүүнэ олбохторун иилэн

бүтэрэн эрэллэр. Бары халлаан күөх уонна манган дьүһүннээхтэр. Аспааллааһын бүгүн бүтэр. Сүүрэр суол эмиэ аспаалланан бүтэн сытар. Атын матырыйаалынан килиэйдиехтээхпит. Пугбуоллуур хонуу эмиэ тэлгэнэ сылдыар. Стадион ис өттүгэр манеж өттө бүппүтэ. Сүүрэр суола тэлгэнэн, килиэйдэнэн сытар. Инигэр бытархай кырааска эгин үлэтэ хаалла. Арбаа түрүбүүнэ иһинээҕи өттүгэр иккис этээһэ бүттэ. Хангас өттө кырааскалана сылдыар.

Тас бүрүөһүнүгэр Лермонтов уулусса уонна паарка өттүн металлокассетанан бүрүйдүбүт. Атыттарын “мокрай фасад” диэн ньыманан сыбаатыбыт. Саҥа табло туруордубут, уотун-күөһүн эмиэ уларыта сылдыабыт. Террору бохсор үлэ барар. Ол чэрчитинэн баһаартан сэрэхтээх буолар тэрилбит барыта уларыта, түннүктэргэ, ааннарга барытыгар датчик туруордубут. Стадион иһинэнтаһынан уопсайа 136 устар хаамыраны туруордубут, онтон 18-на киһи сирэйин быһаарыахтаах. “Азия оҕолоро” оонньууга диэри тохс баар өрөмүөн барыта этэнгэ бүтүөбэ.

Манна сыһыаран эттэххэ, “Азия оҕолоро” оонньуу ытыллыахтаах успуорт саалара, дыбарыастара, урабайдара бука бары өрөмүөнгэ тураллар. Ону кытары сорох оскуолалар остолуобайдара, “Сэргэлээх” устудьуоннар олохсуйан олорор түөлбэлэрэ, уопсайдара барыта өрөмүөннэнэ сылдыаллар.

Стадион аспааллана сылдыар

Стадион пугбуоллуур хонуута

– Билигин биһиэхэ “Азия оҕолоро” оонньуу чэрчитинэн өрөмүөн бара турар. Инньэ гынан, бэс ыйын 1 күнүгэр диэри сабыллан турар. Паарка тас көстүүтүн “Намада” диэн дизайнныыр тэрилтэ онорбута. Кинилэр эскиистэринэн, бырайыактарынан киирэр ааркаттан саҕалаан ыскамыайкаба, сибэки иһитигэр тийэ бүтүннүү оноруллар. Паарканы өрөмүөннүүргэ билинги туругунан уопсайа үс бэдэрээтчит үлэли сылдыар. Аспаал киэнэ, киирэр аартык ааны онорууга уонна уоту-күөһү сангардыга “Мупгорсвет” бэдэрээтчит быһытынан үлэли сылдыаллар. Ону таһынан “уфсиннар” ыскамыайка онорорго көмөлөһөллөр. Кинилэр паарка уопсай дизайнынэн бэйэлэригэр онороллор, бүтэрдэхтэринэ, ол ыскамыайкалары манна аҕалан туруортуубут. Сибэки кулуумбаларын оноробут, тиэндэргэ кыайыт тэрилтэ сибэкинен киэргэтиэхтээх.

Паарка иһигэр уопсайа 13 тыһыынча кв. изнгэ аспаал кутуохтаахпыт. Бу күннэргэ бэс ыйын 1 күнүгэр диэри киин өттүн барытын кутан бүтэриэхтээхпит. Соробун кэлин кутабыт. Бүгүнгүтэ суолуиһи аспааллыырга бэлэмни сылдыабыт. Оһуокайдыттар түһүлгэлэрэ, сыбаайбалыыр дьон искибиэрдэрэ эмиэ бүтүннүү аспаалланыахтаах. Киин суолга турар фонтан эмиэ өрөмүөннэнэр. Үрдүнэн сабыллыаба, иһигэр кэрэ көстүүлээх таастары угуохтара, таһын бүтүннүү кэрэ көстүүлээх гынан оноруохтаахтар. Маны сэргэ Успуорт министиэристибэтэ туруорбут дыарыктанар быһааакката турда. Өссө да ситэриллэ илик, сотору бүтүөбэ. Аһыыр сири кэргэтиэхтээхпит.

Баһар, эһиилгиттэн саҕалаан хас да сыл москубалар кэлэн паарканы бүтүннүү саҕаттан оноруохтаахтар. Ол онно, дьэ, аквапарка тутулуохтаах, аныгы аттракционнар баар буолуохтара, аһыыр сир эмиэ барыта уларыар.

Дьэ, онон, күндү ааҕааччылар, паарка дириэктэрин солбуйааччы кэпсээбитинэн, билинги туругунан “Азия оҕолоро” оонньууга диэри көннөрү өрөмүөн бара турар. Ол эбэтэр, суолуиис аспаалланар, уота-күөһэ уларыар. Онтон атынын москубалар кэлин онороллор эбит.

Өссө биир сонун сынньанар киин

Паарка иһигэр биһиги куораппытыгар суох сынньанар киин баар буолар. “Дохсун” успуорт дьизтин аттыгар чааһынай урбаанныт, куораттан 49 сыл арыандаҕа ылан, бэйэтин харчытыгар үс этээстээх дьизни туппут. Ол онно “аэротруба”

диэн саҥа сынньалан диэххэ дуу, аралдытар киин баар буолар. Хаһаайынманы билигин бакаа кистэлэнтэ тутар, “таһаарыма” диэн көрдөстө. Бэс ыйын 1 күнүгэр үөрүүлээх быһыыга-майгыга арыллыахтаах, онон бэйэбит кэлэн көрүүххүт-истиэххит, сынньаныаххыт. Биир тылынан эттэххэ, үс этээс тухары дьизэнэн бары кэлэн сынньанар сирдэрэ буолар. “Аэротруба” диэн көтө сылдыар аттракцион, батукка ыстангалыыр саал уонна оҕолор ытыалаһан оонньоохтара. Маннык киин Уһук Илингэ Приморьеҕа эрэ баар диэтилер.

Куорат киинэ киэргэйэр

Куорат киинэ сайын аайы сүктэр кыыстыы маанымсыйар, киэргэйэр. Ленин аатынан үөс суолга турар дьизэлэри кырааскалы сылдыаллар. Уулуссатын икки сыл өрөмүөннэнэн былырыын үлбэ киирбитэ. Дьынгэ, дьизэлэр тастарын уулусса өрөмүөнүн кытта тэҥинэн оноруохтаахтар этэ да, мэлдьи буоларын курдук “тийбэт тирии, тарпат тараһа” харчы кырыымчыга атахтыыр. Быйыл, арааһа, харчы көстүбүт быһыылаах: дьизэлэр тастарын абырахтаан, кырааскалаан эрэллэр. Тэрилтэлэр суруктара-бичиктэрэ, ааттара-суоллара эмиэ биир истиллээх тэг буолар диэн этэ. Дьэ, хайдах буолар?!

Атын киин уулуссалар тротуардарын эмиэ абырахтыллар. Куораппыт саамай уһун Лермонтов аатынан уулуссатын кытытын оноро (киин өттүн) сылдыаллар. Хас сыл аайы уулусса бөрө өрөмүөнгэ сабыллан, атын уулуссаларга массыыналар харгыстара үөскээчи.

Өссө тэрилтэлэр инилэригэр, уулуссалар кытылыларыгар, болуоссаттарга сибэки эгэлгэтин олортохторуна, дьэ, куораппыт киһи билбэт гына киэргэйиэ, тупсуо.

Балаһаны бэлэмнээтэ Туйаара СИККИЭР.

Паарка суола бүтүннүү аспаалланар

Киирэр аарка

Дьэ, сынньалан паарката хайдах буолар?

Куорат олохтоохторо үгүстэрэ даһаны, куорат үрдүнэн баар-суох соботох сынньанар, күүлэйдиир пааркалара өрөмүөнгэ сабыллан хаалан, айманан аҕай сылдыаллар. Ол быһыгар куйаар ситимигэр кимнээх эрэ: “Паарка бүүс-бүтүннүү уларыар үһү, бэл, аквапарка тутуллар, аттракционнар бары уларыаллар үһү...” – диэн сырдаталлар. Оннук буолбатах! 2028 сылга дуу, хаһан дуу, собуруунгүлар кэлэн 8 млрд суумаба паарканы саҕаттан оноруохтаахтар. Онно Бүлүүлүүр туора суол өттүнэн баҕалаах аквапаркабыт тутулуохтаах, саҥа аттракционнар баар

буолуохтаахтар. Чэ, уопсайынан, паарка хайдах-туох буолара оччолорго биллиэ буоллаба.

Оттон билигин “Азия оҕолоро” оонньууга бэлэмнэни чэрчитинэн паарка киирэр аанын онороллор, иһинээҕи суолу-иһи аспааллыыллар, уоту-күөһү сангардаллар, сибэки кулуумбаларын уларытталлар, фонтаны өрөмүөннүүлэр, аһыыр сири кэргэ-тэллэр. Оттон аттракционнар, оһуокайдыыр сир, сыбаайбалаахтар, тапталлаахтар тохтуур миэстэлэрэ тыытыллыбаттар, онунан хаалаллар. Бу туһунан **паарка дириэктэрин солбуйааччы Герман ГРИГОРЬЕВ** кэпсиир:

Паарка фонтана

ФИНЛЯНДИЯҔА дойдубутугар

Бүгүн Финляндия Тампере куораты-гар олоорор биир дойдулаахпыт, 35 саастаах В.А. ПАВЛОВ ыалдьыт-тыыр.

Тампере – Финляндия киин куората Хельсинки кэнниттэн 2-с улахан куораттара. Манна, сүрүннээн, финн омук түөлбөлөөн олоорор.

– Владимир Анатольевич, хаһыаппыт сүгүрүүэччитэ эбикиин.

– “Кыым” – Дьокуускайга олоорор эрдэхпинэ, хас чэппиэр аайы атыылаһан ааҕар саамай сөбүлүүр хаһыатым. Оннообор аармыйа сулууспалы сыйрыттаһына, төрөппүттэрим суруктарыгар хаһыат ыстатыйаларын кырийан ытталлара. Онон, “Кыым” сүгүрүүэччитэ буолабын.

– Бэйэн хантан төрүттээххиний?

– 1988 сыллаахха Сунтара Сизэтигэр төрөөбүтүм. Ийэм **Валентина Афанасьева** – учуутал идэлээх, биэнсийэлээх. Аҕам **Анатолий Павлов** өр сылларга салайар үлэбэ үлэлээн, эмиэ биэнсийэлээх. Ол да буоллар тохтоон, олорон хаалбакка, билигин даҕаны үлэлии-хамсыы сылдьаллар. Мин 10 саастаахпар Дьокуускай куоракка көһөн кэлбиппит. Сайсары түөлбөтигэр олорон, 14-с №-дээх орто оскуоланы үөрэнэн бүтэрбитим.

Ийэтэ Валентина Афанасьева, аҕата Анатолий Павлов

Горнайтан төрүттээх **кэргэним Сардаана** – инженер идэлээх, Москубатаабы гражданской авиация университетын бүтэрбитэ. Уоллаах кыыс оҕолоохпут. Уолум манна интеграционнай кылааһы бүтэрэн, быйыл 3-с кылааска барыахтаах. Уолбутун сарсыарда аайы дьизиттэн оскуолаба такси босхо иддэр, аҕалар. Оннообор эбиэккэ дьизитигэр кэлэн аһаан барар. Үөрэнэр оскуола дьизиттэн 4 км кэригэ. Маннаабы сокуон быһытынан, оскуола дьизиттэн 3 км-тэн ыраах буоллабына, такси босхо иддэр-аҕалар эбит. Кыһым оҕо уһууааныгар сылдьар. Дьизит иһигэр кэргэмминин сахалыы кэспэтэбит. 9 саастаах уолбут, былырын Санкт-Петербург оскуолатыгар үөрэммит буолан, нууччалыы саҕарар. 4 саастаах кыыспыт финнии, аангылыаһы, нууччалыы, сахалыы “хаһылаан” кэспэтэр.

Уолум Костя Дьокуускай куоракка дуобакка, саахымакка уонна остуол тиэнниһигэр дьарыктаммыта. 2022 сыллаахха өрөспүүбүлүкэбэ оҕолорго саахымакка – чөмпүйүн, дуобакка 2-с миэстэ буолбута (тириэньэрэ М.П. Кычкина). Билигин манна, Тампере куоракка, остуол тиэнниһигэр утумнаахтык дьарыктанар. 4 күрэхтэһиигэ кыттан, иккитигэр 3-с миэстэни ылбыта. Биирэ – Тампере куорат чөмпүйэнээтигэр, атына Юваскюля куоракка буолбут “Toshiba” күрэххэ. Кинини Дьокуускайга остуол тиэнниһигэр В.Д. Васильев диэн сүрдээх талааннаах, үлэтигэр улахан бэриниилээх фанат-тириэньэр дьарыктаабыта. Арасыйыа күрэхтэригэр 5 сааһыттан саҕалаан сылдыбыта. Онон Василий Дмитриевичкэ биһиги дьизэ кэргэн махталбыт мунура суох.

Дьокуускайга 2 хостоох кабыртырабытын, массынабытын атыылаан, евроба уларытан, уу харчынан иддэ кэлбиппит. Устудьуоннарга анаан дьизэ куортамныыр тэрилтэттэн 2 хостоох кабыртыраны куорат кытытыгар куортамнаһан олоробут. Ыйдаабы төлөбүр – 670 евро, ол эбэтэр 67000 солк. Манна уота,

Дьизэ кэргэниниин

уота, интэриниэтин төлөбүр ба-рыта киэрэ сылдьар.

– Ханна үөрэнэн, туох идэлээх-хиний?

– Оҕо эрдэхпиттэн “консервативнай” өйдөөх-санаалаах буолан, аармыйабы тылланан туран, сулууспалы барбытым. Аармыйаттан кэлэн, улахан киһи курдук сананан, дьоммор олорон күнүскү үөрэххэ үөрэниэхпин баҕарбатабым. Ол иһин быстах үлэбэ үлэлии түһэн баран, судаарыстыбаннай тэрилтэбэ үлэлии кирибитим. Үлэлии сылдьан, кэтэхтэн үрдүк үөрэххэ үөрэнэн юрист идэтин баһылаабытым. Талан ылбыт идэбинэн 10-тан тахса сыл үлэлээбитим.

Дьобуруопа дойдутугар мэдиссиинэ үлэһитэ былдьаһык

– Финляндияҕа хайдах тийэн хааллым?

– 2021 сыллаахха Саҥа дьыл иннинэ кэргэмминин “ханна эмэ көспүт киһи” диэн санааба кирибиппит. Ол иннинэ дойдубуттан барар туһунан санаабат, толкуйдаабат этибит. Биир күн Финляндия туһунан “Финляндия “нейтральной” дойдуга кирирсэр. Арасыйыаны кытта сыста турар, интеграционнай бырассыаһа быдан чэпчэки” диэн иһитиннэриини булан аахтым. Бэйэм биир да омук тылын билбэтэрбин да, үөрэтэр баҕалаабым. Онон кэргэммин кытта сүбэлэһэн бараммыт, көһөргө быһаарыммыппыт.

Кыбартырабытын, массынабытын 2022 сыл саҕаланыта атыылаан, харчыбытын барытын евроба уларытан ууруммуппут. Үлэбиттэн уурайан, сайын Санкт-Петербурга көспүппүт. Онон сыл кэригэ олорон, финн тылын үөрөппитим. Кэргэним үчүгэй хамнастаах үлэ булбута. Финн тылын үөрэтэ сылдьан, Тампере куоракка тылга экссэмэни уонна тургуту ситиһилээхтик туттаран, дьизэ кэргэммин иддэ 2023 сыл сайыныгар

көһөн кэлбиппит. Мин билигин Тампере куоракка эрэгийиэннээби колледж (TREDU) алын сүһүөх мэдиссиинэ персоналын идэтигэр, 2,5 сыллаах үөрэххэ үөрэнэбин.

Сайынныттан инбэлииттэр дьизэлэригэр идэбинэн үлэлээн барбытым. Онон, киһи баҕардабына, сыал-сорук туруоруннабына, аа-дьо санаабытын ситиһэр, олоххо киллэрэр эбит диэн санааба кэллим. Финляндияҕа, уопсайынан, Дьобуруопа дойдутугар, мэдиссиинэ идэтэ саамай былдьаһык эбит. Мэдиссиинэ үлэһитэ тийбэт. Ол иһин ман-нык идэлээх буоллахына, үлэни булар чэпчэки.

– Ханник баҕарар дойдуга тылы билэр буоллаҕа, олоорго-үлэлииргэ судургуту биллэр.

– Финн эбэтэр аангылыа тылын көңүллүк билэр киһиэхэ олоорго чэпчэки буолуо эбит. Мин аангылыаһы билбэппин. Финн тылым, санаабар, өссө да намыһах таһымга сылдьар. Ол да гыннар “B1 – орто таһымнан билэр” диэн туоһу суруктаахпын. Билигин даҕаны финн тылын “онлайн” кууруска үөрэтэ сылдьабын. Бу тылынан кинигэ ааҕабын, араадыһа истэбин, биирдэ эмэ кэргэмминин финнии субтитрдаах киинэ көрөбүт.

Финн тылын “LinguaContact” диэн Санкт-Петербург куоракка баар финн тылын оскуолатыгар күнүскү үөрэххэ сылдьан үөрөппитим. Омук тылын үөрэтэргэ киһиттэн бэйэттэн тулуур, баһа наада эбит. Сааһыттан тутулуга суох ким баҕарар, хаһан баҕарар үөрэтиэн сөп. Мин үөрэммит, үөрэнэ сылдьар оскуолабар 8-с, 9-с кылаас оҕолоруттан саҕалаан биэнсийэлээх, аҕам саастаах дьонго тийэ үөрэнэллэр.

Youtube эмиз араас куурус баар. Мин ордорор ханаалым “Самый лучший финский” диэн. Манна ааптар олус судургутук, тийимтиэтик быһаарар.

Финн тылын баһылаан баҕарар киһи бу ханаалтан саҕалыан сөп.

Этэн аһарбытым курдук, аангылыаһы билэр киһи көңүллүк, холкутук олоруон сөп эбит. Манна хас биирдии финн аангылыа тылын билэр, көңүл кэспэтэр. Судаарыстыбаннай тэрилтэлэргэ докумуоннары аангылыа тылынан онгортон биэриэхтэрин сөп. Ол да буоллар, төһө да аангылыаһы билбэтэрбит, финнии илии-атах көмөтүнэн быһаарсан сылдьабыт. Олоорго олохторун таһыма үрдүк – бары өттүнэн киһи олооругар анаан онгоһуллубут. Ону бастаан тыл экссэмэнин туттара кэлэ сылдьан сөхпүтүм. Атын дойду, атын систиэмэ, олоххо көрүү – барыта харахха тутта бырабыллар.

Килиимэтэ, айылҕата дойдубуттан итэбэһэ суох

– Килиимэтэ биһиги дойдубутугар майгынныыр собус буолуохтаах.

– Килиимэтэ, айылҕата Саха сиригэр наһаа майгынныыр. Эппиккэ дылы, куобахтар, туртастар дьизэбит аттынан сылдьаллар. Дойдубутугар баар кыыл: таба, тайах, “тыатаабы” – барыта баар. Айылҕата, үүнээйитэ барыта майгынныыр. Бүгүһүн дьизэбит аттыттан отоннообуппут, сугуннаабыппыт. Ону барытын барыаннаһаан сизэбиппит. Кыһын сылаас, тыһнарга чэпчэки, ортотунан -20–25 кыраадыс. Хаар баһаам дойдута, дүкээбили кытта көрөххэ сөп. Хоту Лапландия диэки “тымны” дииллэр.

Күһүн, кууруска бииргэ үөрэнэр устудьуон оҕолорбунуон аан бастаан билсэр кэммитигэр, биир финн кыһа, миигин сылаас дойдуттан сылдьар азиат дии санаата быһылаах: “Финляндияҕа кыһыммыт тымны, -30 кыраадыс тымныга тийэр”, – диэн кэспэтэ. Ону мин “Арасыйаттан, Сибииртэн төрүттээхпин. Биһиэхэ кыһыммыт орто тэм-пэрэтирэтэ – 45 буолар” диэбиппэр, соһуйуу бөбөгө буолла. Саха сиригэр соччо билбэттэр. “Арасыйыа, Сибиир” диэтэххэ эрэ, удумабалаталлар. Миигин үксүн “кэриэи эбэтэр казах” дии саныыллар.

– Устудьуоннарга уопсастыбаннай тырааныспарга, кафеда, тыйа-атырга, 10-тан 50 % диэри чэпчэти биэриэхтэрин сөп. Устудьуон билиэтин көрдүү, бэрэбизэркэли сатаабаттар, эппиккин итэбэйлэр.

– Инбэлиит, кэлээскэнэн сылдьар оҕолоох ийэ уопсастыбаннай тырааныспарга босхо айанныыр.

– Таһырдыа дьэллик ыт, куоска суох. Сокуоннара көңүллээбэт.

Уола Костя Юваскюля куоракка остуол тенниһигэр 3-с миэстэлээх

Үөрэх кыһатыгар ХНТ тэрилтэ тэриллибит күнүгэр анаан бары омуктарын таңаһын кэтэн тураллар

олорор курдук сананабыт

Тутуулары тыас-уус уонна быыл тахсыбатын диэн манньк пакетын бөлүкүлөр

“Арасыйаттан чугас сытар дойду диэбиһит, дойдубутуттан ыраатан хааллыбыт”

– **Питертэн чугас сытар, киирэр-гэ-тахсарга судургу дииллэр. Кыраныссанан сылдыһы баар дуу?**

– Арасыйа-Финляндия кыраныс-сата билигин Финляндия көбүлээһининэн бу өттүттэн сабыылаах. Онон барааччы-кэлээччи Финскэй хомону паромунан тураан, Эстониянан сылдыар. Кыраныс-са аһаас эрдэбинэ, биһиги олорор Тампере куоралпытыттан Санкт-Петербурга диэри массыынанан айан 8–9 чаас этэ. Онон билигин чугас дьоммут туристыыр визанан кэлиэхтэрин бабардахтарына, ол аны кыаллыбат. Финляндия визаны биэрэрин тохтотон турар. Ол иһин Евросойуус (ЕС) атын дойдутун шенген туристыыр визатын (Испания, Италия, Франция) ылан кэлиэхтэрин сөп. Виза ылар туһуттан бастаан ол дойдуга барахтарын наада. Ол дойду бэлиэтин пааспардарыгар туруортаран эрэ баран, Финляндияга кэлиэхтэрин сөп. Онон Арасыйаттан чугас сытар дойду диэн кэлбиһит эрэри, дойдубутуттан ыраатан хааллыбыт.

Тастан киирбит омук баһаам. Ордук Араап, Турция, Афганистан, Украина, Азия дойдуларыттан, мань сэргэ Арасыйаттан элбэхтэр. Куорат киинигэр сырыттаха, нууччалы саганы син истэн аһабын. Ол эрэри үксүлэрэ аангылыаһы кэспэтэллэр.

– **Эн үөрэнэр да, үлэлиир да буоллабын?**

– Мин колледжпар интернациональ-най-иммигрантскай бөлөххө үөрэнэбин. Оскуолага үөрэнэр сылларбар орто үөрэнээччи ахсааныгар сылдыарым. Ол да буоллар, билигин атын дойду устудьоннарын кытта тэҥнээтэхпинэ, билиим-көрүүм быдан киэн курдук. **Дьокуускай куорат 14-с №-дээх саха-политехнической лиссийигэр туйгуннук үөрэммит оболорум “чэпчэкирик, таабы-таах үөрэнэ эбиттэр” диэн түмүккэ кэлэн сылдыбын.**

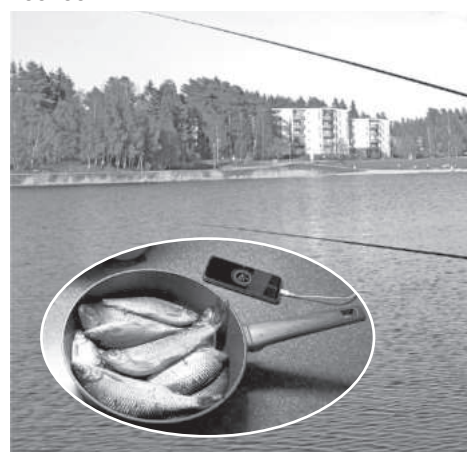
Успуорт өттүнэн ылан көрдөххө, Саха сириг тиэннисчиртэрэ, тустууктара, боксуордара, волейболистара, о.д.а. манна кэлэн холкутук күөн көрсүһүөхтэрин сөп. **Саха сириг успуорда быдан үрдүк таһымга турар эбит диэн сыаналыбын.** Бэйэм волейболлуубун. Кыһыны быһа волейболлаан, Тампере куорат хамаандатыгар киирэн, чөмпүйөнээккэ кытынным.

Дьокуускайга олорор эрдэхпинэ, хам-түм да буоллар, Саха тыйаатырыгар, Опера уонна балет тыйаатырыгар

сылдыарым. Тыйаатырга тапталы ийэм уонна Дьокуускай 14-с №-дээх оскуолатын нуучча тылыгар уонна литэрэтиирэтигэр үөрэппит учууталым Г.Г. Попова ингэрбиттэрэ. Манна Тампере куорат академической тыйаатырыгар сырыттым. Санаабар, олох Саха тыйаатырыгар олорор курдукпун. Артыстар оруолларын толороллоро, куоластара, тутталлара-хапталлара оруобуна биһиги артыстарбыт курдук. Ону көрөн олороммун, тэҥнээн көрдүм. **Саха артыстара сүрдээх талааннахтарын, аан дойду таһымыгар күрөстэһэр күүстэрэ сөбүмэрин киэн тутта, сөбө-махтайа санаатым.**

– **«Лапландия – Моруос обонньор дойдута» диэн оболорго өйдөбүл баар. Итиннэ баар буоллабы.**

– Лапландия, кырдык, Санта-Клаус дойдутунан биллэр. Финнии аата “Йоулупукки” диэн. Аан дойдуттан хара баһаам турист сылдыар сирэ. Биһиги онно сылдыа иликпит эрэри, хаһан эмэ дьыһан бара сылдыбыт киһи диэн санаалаахпыт.

Бүгүһү Финляндия

– **Финляндия туһунан сиһилии билиһиннэрэрин буоллар. Ханньк, туох итэһэллээхтэри?**

– Билигин Финляндия – күүскэ сайда турар судаарыстыба. Сайдыылаах Дьобуруопа чугаһа, сылы эргиччи аан дойдуну кытта сибээстиир тонмот муро пуорда баара элбэһи быһаарар. Ол эрэри, сонуннары кэтээн көрдөххө-иһиттэххэ, Финляндияга син биир кириисис бара турар, собуот-баабырыка бөбө сабыллар. **Дойду бырабытатыстыбата бары хайысхаба барытыгар үбүн-харчытын кэмчилиирэ көстөр.** Ол кэмчилээһини утаран быйыл дойду идэлээх сойуустара хаста дараны собо-стуопкалаатылар. Онон ис-иһигэр киир-

дэххэ, бэйэлэрин истэригэр син биир кыһалба баар.

Итэһэллэрэ – христианство. Евангелической-лютеранскай тангара дьидэлэ-эхтэр. Тангара дьидэтигэр бары сылдыал-лар диэн буолбатах, ким эрэ сылдыар, ким эрэ сылдыбат. Финнэр бэйэлэрэ омук быһытынан сүрдээх холкулар, набыллар. Араас омугу кытта олус иллэ-эхтик олороллор. Тус бэйэм атын омук диэн үөрэхпэр, үлэбэр, күннээһи олохпор туоратыны көрсө иликпин.

– **Олохторун таһыма хайдабы?**

Мэдиссийнэ төлөбүрдээх дуу?

– Олохторун таһыма үрдүк. Бу олорор сирбитин ойуулаан көрдөрөр буоллаха, саха уус обонньоро ууран-тутан кэби-спитин курдук, туох да олус ыраас, көнө дойду. Барыта мизэстэтигэр, лоп бааччы.

Ол эрэри итэһэс-быһаас ханна барыай? Аһыйабы холобурдаахтаха, кыраадыс бөбө тахсан ыалдыа сыттаахына, эйиэхэ “Суһал көмө” кэлбэт. 39 кыраады-стаах да буол, балыыһага бэйэн баран көрдөрүнэбин. Онон да тийдэххинэ, үгэс курдук, кыраадыс түһэрэ эми аныыллар уонна “элбэх уута ис” дииллэр. Тумуула-атахтарына биитэр тымныйан ыарыйдах-тарына, вируһу утары эми, антибиотиги испэттэр. Ырысыаба суох буоллаахына, бу эмтэри кыйан атыыласпаккын. Арай битэмииннэр, кыраадыс түһэрэр, мун-нугун сайбыыр эми уонна мааһы эрэ ырысыаба суох ылааха сөп.

– **“Суһал көмө” киһи олобор дьиннээх куттал суоһабыт эрэ буоллабына кэлэр.** Былырыын саҥа кэлэ сырыттаах-тына, 3 саастаах кыспыт сауна иһигэр халтарыйан охтубута. Хата, дьолго, кэтэбин тириитин кыратык дьуккуруп-пута, улаханнык оһолломмото. Онон дьуккуруйбут сириттэн хаан кэлбитигэр ыксаан, “Суһал көмө” эрийбиһитигэр кэлбиттэрэ. “Бааскыт улахаана суох,

ол эрэри балыыһага баран көрдөрүң. Биһиги илдьибэллэп, бэйэбит барабыт”, – диэбиттэрэ. Арасыйага эбитэ буоллар, тутта балыыһага илдьиз этилэр.

Күһүн бииргэ үөрэнэр кыһым хал-тарыйан охтон, илиитин тоһупута. Ону судаарыстыба балыыһатыгар, травма-тология отделениетыгар эпэрээссийэ-лээн, илиитигэр тимир кэтэрдиттэрэ. **Сотору буолан баран, почтатыгар 800 евроба сыппыт балыыһата счёт ыып-пыт этэ. Солкуобайга таһаардаха, быһа холоон 80 000 тыһ.солк.** Кини Финляндияга саҥа кэлэ сылдыар буолан, страховката оҥоһула илигэ. Страхов-калаах буоллаахына, ити суума улахан аһаарын, страховка аабыныстыбата төлүүр. Быраас тийибэт буолан, сорох исписэлиискэ сүл аһаарынан биирдэ түбэһэбин. Уолум бу ыам ыйыгар тиһин көрдөрдө, эмтэттэ. Аныгыскы учарата атырдыах ыйыгар биирдэ кэлэр. Онон “Финляндияга ыалдыар ноһооттоох” ди-эни хаста да иһиттим.

Бырааһынньыкка гречканы, бэлимиэни күндү ас курдук атыылаһабыт

– **Ас-үөл, өгө...**

– Бородуукта хаачыстыбата олус үчүгэй. Олус хаачыстыбалаах астаахтар. Болдьобо бүтэрэ 3 күн хааллабына, сыа-ната 30% чэпчири. **Саамай сөбүлүүрүм – тымныы ууну кыраантан оргуппакка тутта иһиллэр.** Оннук ыраас. Бытыылка-лаах уу маһаһынга суоһун тэнэ. Арас-ыйа бородууктатын аһыннаахтына, Эстония маһаһыныттан, сыаната ы-

рахан да буоллар, атыылаһан сизч-чибит. Холобур, гречка солкуобайга таһаардаха, киилэтэ – 700 солк., бэли-миэн киилэтэ – 1000–2000 солкуобай. Бу астары – халандаар “кыһыл күннэригэр” атыылаһан сиһибит.

Арасыйага интэриниэт-сыһыарыла-рын ылан көрөр буоллаха, **Сбербаан Онлайн, 2Gis, Госуслуги, drive, Яндекс такси олох “супер сыһыарылар эбит” дии санаатым.** Финляндияга манньк сыһыарылар хаачыстыбалара олох намыһах, туттарга табыгаһа суох.

– **Үөрэх чааһыгар киирдэххэ...**

– Оскуолага уонна орто үөрэххэ финн тылынан үөрэх – босхо. Оттон үрдүк үөрэх бырагырааматыттан көрөн, бос-хото да, төлөбүрдээһи да баар. Манна олохтоох дьон уратыта – биһиги курдук бары үрдүк үөрэһи ыла сатаабаттар. Ким ханнык сөбүлээбит үөрэбэр үөрэнэн, идэ ылар, үлэлиир.

Хамнас, биэнсийэ...

– **Ыйдаабы орто хамнас төһөнүй, быһыыта?**

– Быһа холоон 2000–4000 евро кур-дук. 2500 евро хамнаса киһи аа-дьуо олоруон сөп. Колледж, университет пре-подавателин орто хамнаһа быһа холоон – 4000 евро. Суоппар – 2600 евро, дьиз сууһааччы, оҕо үһуһаанын ньээнкэтин хамнастара – 2200 евро, туттааччы – 2700 евро, мэдиссийнэ сизэстэрэтэ 3200 евро хамнастаахтар. Аны нолуоктара үрдээн иһэр. Ол эбэтэр, **төһөнөн үрдүк хамнастааххын да, соччонон элбэх нолуогу төлүүгүн.** Аны төһөнөн үрдүк хамнастааххын да, эмиэ соччонон элбэх ыстараабы төлүүгүн.

Холобур быһыытынан ыллааха, массыынанан айаннаан иһэн түргэн эрэсими кэстэххэ... Финн омук биллэр бизнесменэ Андерс Виклэф массыынанан түргэнник айаннаан испитин түмүгэр аан дойду үрдүнэн саамай улахан – 121 тыһ. € (129 тыһ.

\$) ыстарааптаммыт. Биһиги солку-обайбытыгар таһаардаха, бу киһи быһа холоон 12 мөл.100 тыһ.солк. ыстараабы төлөөбүт. Дьэ, ыстараап буолбатах дуо?!

– **Биэнсийэһи хас саастарыгар тахсалларый?**

– Финляндияга дьахталлар, эр дьон 63 саастарыттан биэнсийэһи тахсаллар. Үлэлээбэтэх дьон “народная пенсия” диэн лаппа кыра биэнсийэни ылааллар. Биэнсийэ орто кээмэйэ финн саайта көрдөрүнэн, 2023 сылга быһа холоон – 2 000 евро.

1 евро – быһа холоон 100 солк. 2000–4000 евро – быһа холоон 200 000–400 000 тыһ.солк.

– **Саха төһө элбэһи?**

– Соччо билсибэллэп. WhatsApp бөлөхтөөхпүт, онно 21 киһи баар. Урут-уруккуттан олорооччулар бэйэ-бэйэ-лэригэр сылдыһаллар, суруйсаллар быһыылаах. Тампере диэн 250 тыһ. нэһилиэнньэлээх куоракка биһиги дьиз кэргэн – соботох сахабыт. Бөлөххө ки-ирэбитигэр “Финляндия үрдүнэн соботох толору саха ыалабыт” диэбиттэрэ. Ол аата, Финляндияга олорор сахалартан эрэ дуу, ойобо дуу атын омук – нуучча, финн буолун сөп. Баһар, биллибэккэ-билсиспэккэ, бэйэлэрэ-бэйэлэригэр олорор саха ыаллара баар буолуохтарын сөп.

Түгэни туһанан, дьоммутугар-сэргэбитигэр сайын кэлэн иһэринэн эбэрдэбитин тиэрдэбит. Дьолу, чэги-эн-чэбдик олобу, эйэни, эрэли, күүһү баһарабыт!

Саргылаана БАҒЫНАНОВА.

Кэргэнэ Сардаана араас омуктары кытта финн тылын куурсугар

Чирээйэп үөрэбэ салҕанар

Бастагы Чирээйэптии аабылар 1997 сыллаахха Бүөһэ Бүлүүгэ Ороһутаабы норуот педагогикатын тэрийээччи, академик Константин Спиридонович Чиряев төрөөбүтэ 70 сылыгар ананан тэриллибиттэрэ. Ол кэмтэн ыла бу аабылар кэнээн, сайдан, биир улуус таһымыттан тахсан, өрөспүүбүлүкэ үгүс нэһилиэгэр, улууһугар уонна Дьокуускай куоракка ыытыллаллар. Антонина Гаврильевна, Николай Константинович Чирээйэптэр ааттарынан Дьокуускай куорат национальной гимназията, «Олох үөрэбэ» этнопедагогика киинэ Чирээйэптии аабылары тэрийбитэ уонча сыл буолла. Бу күннэргэ, ыам ыйын 17 күнүгэр – «ЫАЛ СЭҔЭНЭ» диэн ааттаан быйылгы Чирээйэптии аабы бэрт сэргэхтик, уратытык ыытылынна диэн бэлиэтиэххэ наада.

Чакчы даһаны, барыта ыалтан саҕаланар эбээт...

Быйылгы Чирээйэптии аабы «Ыал сэхэнэ» тэрээһини гимназия төрөппүттэрэ, эбэлэрэ, эһэлэрэ оболоро үөрэнэр кыһаларыгар тобуоруна мустан араас сахалыы онгоһугу, иис-уус дьаарбанкатын, ас-үөл эгэлгэтин тардан кэбистилэр. Дьэ, бу буоллаҕа ыаллар тус сата-былларын, үөрүйэхтэрин, үгэстэрин киэн эйгэбэ билиһиннэриилэрэ. Тэрээһин үөрүүлээх аһыллытыгар **гимназия дириэктэрэ Валентина Пермьякова** эбэрдэ тыл эппитин кэннэ, үһүс кылаас оболоро тахсан, бэрт хомоһойдук чабырбахтаан, олонголоон иһитиннэрдилэр. Куорат оболоро диэтэххэ, куукулалаах олонхону толорууну, чабырбаҕы этиини бүтүн кылааһынан баһылаабыттара тутта көстөр. Барах-саттар сахалыы сайа сангараллара сайабаһын, тутталлара-хапталлара үчүгэйдик! Бука, гимназия учууталларын, уһууааччыларын иитэр-үөрэтэр, уһуйар үлэлэрин түмүгэ буолан эрдэбэ.

Быйылгы Чирээйэптии аабы «Ыал сэхэнэ» диэн ааттаммыта мээһэбэ буолбатах. Эбэрдэ кэнииттэн үлэ-хамнас сиэксийэнэн тырыллан, лиэктердэр араас тиэмэбэ төрөппүттэрдийн атах тэпсэн олорон сэхэргэстилэр, уопуттарыттан үлэһиннэлэр. Тиэмэлэрэ барыта дьэ кэргэн, ыал туһунан буолла. Сэттэ түһүлгэттэн аһыйагы холобурдаан эттэххэ, **«Олорор биһикпит, ньээкэ уйабыт – биһиги дьэбэит»** диэн түһүлгэбэ **«Уран»** дизайн тэрилтэтин **салайааччыта Екатерина Яроева** кэпсээтэ. «Өбүгэлэрбит онгорбут тутууларын билингги кэмгэ хайдах туттуохха сөбү?» диэн дьэ тутуутун, ис бараанын, истиилин туһунан ханнык баҕарар ыалга туһалаах кэпсэтии.

«Дьэ кэргэнгэ аабы култууратын үрдэтии» түһүлгэбэ **«Ааһар Саха сирэ» хамсааһын ааптара, салайааччыта Саргылаана Ноева** дьэһэнэн аабы туһунан бэйэтин холобуругар олобуран кэпсээтэ. Төрөппүттэр оболорун бэрт кыраларыттан кинигэ аабытыгар сыһыарыахтаахтарын, бэйэлэрэ эмиз тэһгэ аабыахтаахтарын санатта. Чакчыта да, оччоҕо эрэ бу ыалга аабы култуурата үөскүүрүн хас биирдии киһи өйдүүр буолуохтаах.

«Саха таһаһын тула сэхэргэһии» түһүлгэбэ **«Сыахай» уһууааччыта Айталиа Иванова** араас сүбэни бизэрдэ, ыйытыларга хоруйдаата.

Норуот маастардара, иистэнньэҥнэр төрөппүттэргэ маастар-кылаас ыытылар, сахалыы таһны култууратын сэхэргэстилэр. Онон хас биирдии ыал ийэтигэр туһалаах кэпсэтии диэххэ сөп. **«Күн сандалы»** саха төрүт аһа хайдах курдук киһи, оҕо доруобуйатыгар туһаны аҕаларын, ингэмтэлээбин **Константин Степанов** кэпсээтэ.

Эдэр ийэлэр тэриммит **«Күөрэгэй»** түмсүүлэрэ **(«Уучу-ку-чук» уһууаан сэмбэдиһсэйэ Ирина Жарина, «Барбары» пуонда бэрэстэбиитэлэ Майя Поисеева, блогер Саргылана Аммосова)** эмиз түһүлгэбэ кыттан төрөппүттэр кытта оҕо доруобуйатын туһунан кэпсэтиилэр. Түһүлгэни **Вероника Кобякова** иилээн-саҕалаан ыытта. Манна Сунтаартан кэлэ сылдьар **Алена Сергеева** диэн үс оболоох ийэ кыттан, куорат төрөппүттэригэр уопутун билиһиннэрдэ. Уопсайынан, кэпсэтиигэ обону сахалыы үгэскэ иитиэн, куорат оболорун сайыннын тыаба ыытан окко-маска үлэлэтэн, булка-балыкка, сир аһыгар тэһгэ илдэ сырыттаахха, чэгиэн буолалларын туһунан тус холобурдарыгар олобуран кэпсэтиилэр. Өбүгэлэрбит үтүө үгэстэригэр уһуйуллубут, итиллибит оболорго кэнэбэс улааталларыгар олохторугар туһаттан атыны аҕалбата өйдөнөр. Обону үлэбэ сыһыарыы сүдү суолтатын ким даһаны мэлдьэһэр кыаба суох. Ол ғынан баран үлэ оҕоһо туох даһаны хаачыстыбаны инэрбэт буоллабына, туһата кыра.

Удьуору утумнааччы

Обону төрөөбүт тылынан иити-үөрэтии сүрүн сыала-сорука: саха тылын-өһүн, төрүт култууратын, үгэһин, итэбэлин өлбөт үөстээн, саха омук быһыытынан сүтэн, симэлийэн хаалбатын ситиһии. Маныаха тэтимнээхтик сайда турар аныгы олохпугар үүнэр көлүөнэ, ыччат цивилизацияба суураллан хаалбакка, бэйэтин биэ миэстэтин булунарын хаачыйыы. Ол төһүү күүһүнэн төрөөбүт тыл буолар. Бэл, оччолорго бу кыһалба **Константин Спиридоновиһи** күүскэ долгуппута, толкуйдаппыта, өйүн-санаатын ытыйбата. Саха оботун норуотун үтүө үгэһигэр, олобор-дьаһаҕар сыһыаран иитэр «Норуот педагогиката» диэн ааттаан бу тула элбэх үлэни ыыппыта, кинигэни суруйбута. Бэрт эдэр сааһыттан олобун тиһэх күннэригэр диэри үүнэр көлүөнэни иитиигэ өйүн-санаатын, сыратын-сылбатын, сүрэбин-быарын ууран үлэлээбит киһи суруйуута итинтэн атын буолбат.

Оттон кини уола **Николай Константинович кэргэнэ Антонина Гаврильевна** төрөппүт, учуутал буолалларын быһыытынан «куорат оботун сахалыы эйгэбэ сыһыардахпыт» диэн сүдү эппиэтинэһи ылынан, сахалыы иити-илээх куорат оболорун уйата буолбут Дьокуускай к. национальной гимназияны 1992 сыллаахха тэрийбиттэрэ. Бу кыһа куорат оботугар сахалыы эйгэбэ сыстар, төрүт үгэһи инэринэр дьэиэтэ, билиигэ тардыһар биһигэ буолбута. Николай Константинович төрөппүттэриттэн инэриммит билиитэ-көрүүтэ, бөлүһөктүү өйө-санаата гимназияттан кынат анһынан тахсыбыт хас эмэ тыһыынчанан үөрэнээччилэригэр үтүө өйдөбүл, олоххо холобур буолбута. Аны да буола туруо диэн эрэнэбит. Кэргэнни Чирээйэптэр төһө да суохтарын иһин, кинилэр удьуордарын утумнуур уоллара **Анатолий Николаевич** билигин бу гимназияба айымньылаахтык үлэлии-хамсыы сылдьар. Хас да сыл гимназия иһинэн, төрөппүттэрэ олохтообут «Олох үөрэбэ» этнопедагогика киинин тэрийэн үлэлэппитэ.

Удьуор утумун салгыы сылдьар Анатолий ЧИРЭЭЙЭП, национальной гимназия дириэктэрин солбуйааччы:

– Хас биирдии норуот көлүөнэттэн көлүөнэбэ хаалларан иһэр сиэрэ-туома, үгэстэрэ, үлэтэ-хамнаһа кэлэр кэнчэ-эри ыччатыгар бэриллэ, үйэтитиллэ, сайда турара оҕо инники олобор олус туһалаах, эрэллээх. Төрөппүт бэйэтин холобуругар ииттэбинэ соччонон обото төрөппүккэ чугас буолар. Оччоҕо эрэ төрөппүт оботун сиэрин-майгытын, олоххо билиитин-көрүүтүн, дьонго-сэргэбэ сыһыана хайдах сайдан иһэрин билиэбэ. Хас биирдии дьэ кэргэн туспа олоххо көрүүлээх, ону тугу чорботон, туохха туһаайан, хайдах иитэриттэн оҕо инникитэ улахан тутулуктаах. Ол эрэри биһиги гимназиябыт обону киһи быһыытынан иитэн таһаарытыгар төрөппүттэргэ улахан көмөнү онгорор. Гимназиябытыгар наар модьуйуу, сору-дах буолбакка, сөбүн көрөн сынньалангы, эбии үөрэби, өбүгэлэрбит дьарыктарын тэрийэн ыытабыт. Бу үлэ барыта обону иитиигэ суолтата улахана саарбаҕа суох. Оҕо иннигэр төрөппүттэр, кырдыбаастар эппиэтинэстэрэ үрдүүр. Бу ытык изс, утумнааһын, удьуордааһын, туйах хатарааччыны иити. Оччобуна эрэ оболорбут бу үгэстэри тутуһан сиэр-майгы өттүнэн уйан, сайаҕас, чиэһинэй буолуохтара, билиини эттэригэр-хааннарыгар инэринэн үтүө үлэһиттэр тахсыахтара. Ол буолуо уруу-аймах дьоло, омук быһыытынан сайдыыбыт чыпчалаа. Итилэри ситиһэр наадаттан ыал педагогиката, норуот педагогиката сайдыахтаах. Өбүгэлэрбит үтүө үгэстэрэ, иитэр-үөрэтэр ньымалара көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэн иһэллэр. Ол иһин үтүөнү түстүүр үйэлээх үгэстэр хас биирдии олохпугар хардытын айы бааллар. Баары байытан, үтүөнү үксэтэн үйэ хаамытынан эбии сайыннаран уонна өссө диригэтэн иһиэхтээхпит.

«Олох үөрэбэ» обону олоххо бэлэмниир

Хайа баҕарар норуот үүнэр-сайдар кыаба төрөөбүт тылыгар тирээбирэин өйдүүбүт. Саха оботун кута-сүрэ, өйө-

санаата, уйулбата кэһилибэккэ улаатарын туһугар сахалыы эйгэни, тыыны, култуураны, үгэһи киллэриэхтээхпит. Маныаха ханнык баҕарар оскуола, гимназия, лиссэй оҕо үтүө киһи буолан үүнэригэр-сайдарыгар, бастатан туран, итии үлэтигэр сүрүн болломтону ууруохтаах. Оҕо оскуоланы бүтэрэн барарыгар киһилии киһи буолан олох киэн аартыгар үктэниэхтээх. Дьэ, бу буолар – оҕо туһугар кэскиллээби, үйэлээби онгоруу.

Татьяна ЖИРКОВА, «Олох үөрэбэ» норуот педагогикатын киинин салайааччыта:

– Биһиги гимназиябыт сэхэнигэр Чирээйэптии аабылар диэн ыалга туһуламмыт, төрөппүккэ көмө буолар кэмпириэнсийэбит быйыл тохсус сылын ыытылынна. Ардыгар кэмпириэнсийэ, арыт сыл көннөрү сэхэргэһи быһыытынан ыытыллар. Сыл айы ньыматын көрөн уларытабыт. Быйыл арыычча сонун буоллун диэн, эмиз төрөппүттэрбит баҕаларын учуоттаан, туһааннаах дьону ыһырдыбыт. Икки сылтан бэттэх биһиги гимназиябыт сэхэнигэр норуот педагогикатын киинин иһинэн «Экодухобунас» диэн сайдыы саҕа үөрэбин тобула сылдьабыт. Мантыбыт сүрүн өйдөбүлэ – **айылба тыһынан айар-дьайар тыһынаны диэн**. Бу этнопедагогика биир сүрүн салаата буолар. Биһигэ норуот педагогикатын киинин иһинэн үлэлиир идэлээх дьон, уһууааччы элбэх. Холобур, «Сыахай» уһууаана, олонхо үөрэбэ, фольклор уонна да атын. Биһиги биир сүрүн салаабыт **«Ситим»** эбэлэр түмсүүлэрэ буолар. Кинилэр гимназияба эбэ үөрэбин көхтөөхтүк ыта сылдьаллар, тэрээһиннэрибитигэр мэлдьи кытталлар. Билииллээх этнопедагог Геннадий Волков өрдөөбүтэ: «Надо думать о школах-лабораториях», – диэн өтө көрбүттүү этэн турардаах. Урут да, билигин да норуот ыччатын иитэр уйата, өйө-санаата «Олох үөрэбэ» буолар. Биһиги, Чирээйэптэр ааттарынан гимназия үлэһиттэрэ, баҕа санаабыт: хас биирдии оскуола норуот педагогикатын үөрэтэр, чинчийэр оскуола-лабаратыарыйалар баар буолуохтарын баҕарабыт. Манна идэтибит педагогтар, уһууааччылар оболору кыра саастарыттан дьылбаны салайар кыахтарын билэ улааталларыгар сирдиэхтэрин наада.

Түмүк онугар

Саха киһитэ төрөөбүт дьарыгыттан тэийэ суохтаах. Кэргэнни Чирээйэптэр ааттарын сүгэр гимназия бу суолтан туораабат. Айыы суолун тутуһан, өбүгэлэрбит үтүө үгэстэрин умнубакка, Константин Чирээйэп «Быһыы-майгы аймалбаннаах кэмигэр олох педагогикатын үтүө үгэстэрин сатабыллаахтык туһаны олох бэйэтин ирдэбилинэн буолла», – диэбитин өйдөөн-санаан туран, саха буолан сандаарар, киһи буолан килбэйэр туһугар саха ылын сиэрин-туомун тутта сылдьыахтаахпыт. Омук быһыытынан уратыбытын, үгэстэрибитин, култуурабытын уонна тылбытын өрө тутуохтаахпыт!

Онон, бу Чирээйэптии аабы суолтата дириг, саха кэскилин түстүүр аналлаах диэн билиниэххэ наада.

Туйаара СИККИЭР.

БҮТҮН ДЫИЭНЭН

Сайын ханник бабарар ыал дыэтин ис-тас өттүн хаһаангытаафар дабаны киэргэтэр, тупсарар кэмэ. Онуоха дыэни киэргэтигэ анаан бэйэ дыалатын тэринэн, оболорун кытта бүтүн дыэненн үлэли-хамсыы сылдыар ыаллар бааллар. Быйыл Арассыыйаба – Дыэ кэргэн, Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр – Оҕо саас сылларынан биллэриллбитэ. Мэнэ Хангалас улуһун Хаптабай нэһилиэгин алта оболоох Татьяна уонна Михаил ИГНАТЬЕВТАР дыэ кэргэннэрин таһаарга быһаарынныбыт. Кинилэр сахалыы ураты тыыннаах, илиилэригэр дыобурдаах, тарбахтарыгар талааннаах уонна элбэх оболоох ыал.

Санатар буоллааха, былырыын кинилэр өрөспүүбүлүкэ бастын ыалын аатын ылбыттара.

Бастын дыэ кэргэн

Кэнники сылларга нэһилиэктэргэ дабаны бииртэн биир кэрэ көстүүлээх, толору хааччыллыылаах, истиин-тастын тупсабай дыэлэри туттар буоллулар. Игнатъевтар күн күбэй ийэлэрэ Татьяна Хаптабай балыһатыгар саны-таарканан үлэлиир. Дыэлээх хаһаайын Михаил бэйэтэ бэйэтигэр дыарыгыраар эбит. 2019 сылга социальной хантараагынан көмө ылан мастарыскайа туттубуттар. Инньэ гынан, элбэх оболоох дыэ кэргэн үлэлэрин таһынан эбии дохуоттанаары нэһилиэнньэттэн сакаас ылан үлэлииллэр эбит.

Дыэлээх хаһаайка Татьяна Витальевна дыэ кэргэнин туһунан ман-нык диэн кэпсиир:

– Биһиги алта оболоох улахан дыэ кэргэн буолабыт. Улахан кыыспыт Элеонора быйыл Чурапчыга бэтиринээр идэтигэр иккис кууруска кирирдэ. Иккис кыыспыт Паулина Балыктаах орто оскулатын бүтүрдэ уонна тохсус кылааһы бүтэрбит игирэ оболорбут Эльдар уонна Эвелина. Уолбут байыаннай, полиция дуу, борокуруор дуу буолуон бабарар буолан, кадет кыһатыгар үөрэнэ сылдыар. Кыыс эмиэ Балыктаах оскуолатыгар үөрэнэр, мас тардыһытынан дыарыгыраар. Кыраларбыт: Уйгулаана – биэс, Арчылан үс саастаахтар, уһуаан итиллээччилэрэ. Улахан оболорбут кыра эрдэхтэриттэн сабалаан дыссаат, оскуола тэрээһиннэригэр, күрэхтэригэр мэлдьи көхтөөхтүк кыттабыт. Онтон ыла 2018 сылтан нэһилиэкпитигэр, улууска дыэненн кыра-кыралаан күрэхтэргэ кыт-

тааччыбыт. “Обону үлэнэн иити” диэн дыэ кэргэнинэн бырайыактаахпыт. Сыл аайы онтубутун кэнгэтэн биэрэбит. Дыэ таһынаабы тутууларга, сакаас дабаны кирирдэбинэ оболорбут биһигини кытары тэбис-тэнгэ үлэлииллэр. Манник куонкурустарга кыттыы оболорго дабаны үтүнү эрэ аҕалар эбит. Оболорбут бастаан олус симик эбит буоллахтарына, билигин камера да иннигэр, сыанаба дабаны санааларын этэллэр, ыллыыллар, хоһоон ааһаллар. Билингги экс-ээмэн барыта камера нөнгө буолар, ону биһиги оболорбутун хаамыраба үөрэппиппит эмиэ үчүгэйдээх эбит.

Бары бииргэ үлэлибит

Үгүс ыалга ыал аҕата бэйэтэ эрэ түбүгүрэр, үлэлиир эбит буоллабына, бу ыалга олох атын. Игнатъевтар 2017 сыллаахха бэйэ дыалатын тэринэн үлэли сылдыаллар. Социальной хантараагынан көмө ылан мастарыскайа туттубуттар, үстүрүмүөн арааһын атыласпыттар. Бу ыал уратыта диэн – улаханньын-кыра-лыын, уоллуун-кыыстыын, дыэненн бары үлэлииллэр.

“Аҕабыт уруккуттан тутууга састаабыс буолан, маһынан уһанар этэ. Мин аҕам эмиэ уһанар буолан, аҕабын кытары тэнгэ сылдыһааччыбын. Бары көмөлөөн бэсиздэни, мизбэл арааһын, быһыһы, харысхаллаах күрүөлэри, боруоталары, оһуордаах түннүктэри оһоробут. Бастаан мин кумаабыга уруһуйдаан оһуор түһэрэн, киэп оһорон биэрэбин. Онтон аҕабыт дьөлө үүттээн лобзигынан быһан оһорор. Ким дабаны көрөн турбат. Аҕабыт оболордуун бары саба түһэн көмөлөөн быһан-отон, түргэнник бүтэрэн-оһорон иһэллэр. Ыксаллаах сакаас кирирдэбинэ, бары көмөлөөн саба түһэбит. Оболорбут бастаан кырааскаба энгир эрэ сылдыар эбит буоллахтарына, билигин кэм улаатан, үстүрүмүөнү тутта үөрэннилэр. Төһө бабарар быһахтары, оһоруохтары сөп. Сылтан сыл тутталлара-хапталлара тупсан иһэр. Бэл, бэйэлэрин санааларын, идийэлэрин этэр, сүбэлэһэр буоллулар. Оболорбут эттэхтэринэ: “Ээ, кырдык дабаны, наһаа үчүгэй идийэ эбит”, – диэн тэптэрэн биэрэбит. Оччобуна оболор бэйэлэрэ да ис-истэриттэн астынан, бэйэлэрин идийэлэрин түмүгүн көрө оһсоору өрө мөхсөллөр, түргэнник бүтэрэ сатыыллар. Уопсайынан, кыраларыттан тэнгэ үлэлэһэр буолан уопутуран иһэллэр.

Идийэ бэйэбит дыэбититтэн тахсар

Биллэн турар, дыэ-уот хайдаба, саҕаттан саҕа тутуу тутууларга, биллэн турар, дыэлээх хаһаайынтан тутулукутаах. Кини туран-олорон, санаабытын олоххо киллэрэн иһэр буоллабына, тутуу барар буоллаба. Дыэлээх хаһаайын Михаил Михайлович дыэтин-уотун хайдах туттубутун манник диэн кэпсиир:

– Мин уруккуттан бииргэ төрөөбүт убайбын кытары дыэ тутар этибит. Бу биһиги дыэбитин 2010 сыллаахха туттубуппут, сыста турар гараастаах. Былырыын дыэбитигэр эбии дыэ тутан толору хааччылы киллэрэн биэрбиппит. Билигин куораттартан туох да итэбэһэ суохпут, дуус, танас сууйар

аптамаат массыына, бэл, иһит сууйар кытары баар.

2017 сылтан иккиэн маһынан оһуор түһэрэринэн, быһарынан дыарыгыран барбыппыт. Олох хаһан да оһорботох оһукупутун бастаан бэйэбитигэр боруобалаан көрөбүт. Идийэ бэйэбит дыэбититтэн сабалаанар диэххэ сөп. Дьон көрөн-истэн, сакаастаан кириэн барадллар. Дьэ, онтон илиибит бара үөрэннэбинэ, сакааспытыгар хорсунук кириэбит. Холобур, бэсиздэбитин бэйэбитигэр оһорбуппут кэннэ, сакаас бөбөтө кирибитэ. Оһуордуурбутун, биллэн турар, бэйэбит дыэбититтэн сабалаабыппыт. Тэрээсэбитин бэрэндэ курдук оһуордаан-мандардаан оһорбуппут. Эһилигэр аны бэсиздэ туттубуппут. Онтубутун эмиэ быһан-отон оһуордаан оһостубуппут. Ол кэннэ кыраларбытыгар анаан оҕо былаһааккатын туптубуппут. Сылтан сыл олохпутун тупсаран иһэр буоллахпыт.

Бастаан күрүөбүт түөрт өттө көннөрү сизэрдийэнэн эрэ көрөн турбута. Онтон аҕабыт профлиистээн саҕаттан туптута. Боруотатыгар, күрүөбүт уулусса өттүнээҕи көстөр өттүгэр дыэ кэргэн харысхалларын быһан-отон оһорон биэрбиппит. Бу күннэргэ тэлгэһэбит иһигэр сахалыы балаһан туттуохтаахпыт. Матырыйаалбытын барытын бэлэмнээтибит. Быйыл бакаа сайынны да буоллун диэн буолла. Эһиил бүрүйдэхпитинэ, кыһынны балаһан буолар буоллаба.

Билигин интэриниэттинэн да киһи көрөн үтүктэр. Дыэненн киһэ сыһыанарга аналлаах “мангалнай зона” оһорбуппут. Уоттан сэрэхтээх буоллун диэн, сизмэни кутан оһорбуппут. Быйыл аҕабыт шашлыктыыр зона оһорбута. Сыл аайы итинник дыэбитигэр, тэлгэһэбитигэр тугу эмэ эбии тутан, оһорон иһэбит.

Дьэ, бу курдук аныгы ыал сизэринэн Игнатъевтар туохтан да толлон турбат ыал. Бэйэ дыалатын тэринэн, дьонтон сакаас ылан тигинэччи үлэли-хамсыы олоһоллор. Тьа сиригэр толору хааччылыылаах дыэлээхтэр. Бэйэлэрэ уһанар буолан, хас сыл ахсын дыэлэригэр, тэлгэһэлэригэр тутуу бөбөтүн ыыталлар. Хаартыскаба көрбүккүт курдук, дыэлэрин иһэ-таһа киһи эрэ кэрэхсиз ураты тупсабай оһуордаах-мандардаах. Иккиэн да айар куттаах дьон буолан, бииртэн биир идийэни олоххо киллэрэн иһэллэр эбит. Мангаллаах зона, сыһыанар мунук диэн – аныгы кэмгэ үөдүйбүт тутуулар. Өссө сотору кэмнинэн бассыйынанан, фонтаннанан турдаһтарына да киһи соһуйбат. Чахчы да, эдэр дьон холобур эрэ ылар ыаллара. Биисинэһи, дыэни-уоту, обону-урууну тэгинэн дьүөрэлээн таһаарыылаахтык үлэли-хамсыы сылдыар дьон.

Туйаара СИККИЭР.

ЭСПИЭР СҮБЭТЭ: 2024 сылга харчыбытын хайдах тутан хаалабытый уонна улаатыннарабытый?

Экэниэмикэ балаһыанньата халбанг, импилээссийэ, үп-харчы суолтата намтаабытын туһунан кэпсэтии тахсар кэмигэр үбү-харчыны тутан хаалар ньымалары эрдэттэн тобулар ордук. Бу ыстатыйаҕа кириисис кэмигэр тус уурунуу харчыбытын сүтэрбэт, ону ааһан элбэтэр ньымалары кэпсэтиэхпит.

Харчыны хайдах туттар табыллыбаты?

Хапытаалы харыстыыр, улаатыннар ньыма буолла да, ол барыта көдүүстээх буолар диэн өйдүүр сыһа.

“Бу эйгэбэ уопута эбэтэр сибээһэ суох буоллаххына, санга урбааны сабалыыр табыгаһа суох” диэн испис-элиистэр сүбэлииллэр. Экэниэмикэ

халбанг кэмигэр уурунуу харчыны тутан хаалар ордук уустук буолара өйдөнөр.

Харчыны дьиэбэ ууран сытыарар – табыгаһа суох ньыма. Уу харчыга импилээссийэ эмиз дьайар, ол сыһыа-бааһа хапытаал сыаннаһын сүтэрэргэ тиэрдэр. Страховка быһыытынан дьиэбэ кыра сууманы хаалларар ордук, оттон уурунуу харчы улахан чааһа “үлэлиэхтээх”, дохуот киллэриэхтээх.

Кириисис кэмигэр түргэн уонна

мэктиэлээх ньыманан үгүөрү үбү киллэрэргэ ынгыраар түөкүттэр күөрэйэн тахсаллар. Кинилэр этиилэрэ төһө да ылыннарыылаах курдугун иһин, угаайыга киирэн биэрбэт наада.

Кириисис кэмигэр харчыбытын хайдах тутан хаалабытый?

Халбанг кэмгэ уурунуу харчыга барытыгар куттал суоһуур диэн өйдүүбүт. Ол гынан баран харчыны тутан хаалар, онно эбии улаатыннарар ньымалар бааллар.

Харчыны уурдарыыга биир саамай тобоостоох уонна туһалаах ньыма – баан кылаата. Бу ньыма импилээссийэттэн харчыны харыстыыр эрэ буолбакка, улаатыннарар-элбэтэр кыабы биэрэр. Маны таһынан кылаат көмөтүнэн эрэсиэрбэ пуондатын астарыахха уонна сыалы ситиһэр туһугар үбү-харчыны сөпкө наардаан аттарыахха сөп.

Алмаасэргизэнбаан “Сверхновый, сверхвыгодный” кылаатын көмөтүнэн эбии дохуоту киллэриэххэ сөп.

Кылаат туһунан

Олохтоммут (фиксированной) ыстаапката – **16,8%.**

Кылаат болдьоһо – **91 күн.**

Уурдарар харчы саамай кыра кээмэйэ – **250 000 солк.**

Төһө баҕарар элбэх харчыны уурдараахха сөп.

Кылаакка харчыны эбии угуохха сөп, устар көнүллөммөт.

Бырыһыаны төлүүр кэм: кылаат болдьобун бүтүүтэ.

**8-800-100-34-22,
8(4112)342-222**

нүөмэрдэргэ эрийэн сиһилии билсинг. Эбэтэр Баан саайтыгар киирэн сайаапката хаалларын, сотору кэминэн сибээскэ тахсыахпыт, сүбэлиэхпит-амалыахпыт. Кылааты “АЭБ” онлайн сыһыарыытын туһанан эмиэ аһахха сөп. Тиэтэйинг, сайаапка ахсаана хаччахтаах.

Эбии иһитиннэри:

Кылаат бырыһыана дуогабар болдьобун бүтүүтэ аабыллар. Бырыһыан капитализацията көрүллүбэт.

Ыстаапка усулуобуйата

Санга эбэтэр бааны кытта уруккуттан үлэлэһэр килийиэннэр бу усулуобуйаны тутустахтарына, ыстаапканы туһанар кыахтаналлар:

- кылаат суумата килийиэн укпут харчытынан 250 000 солкубайынан эбэтэр ити сууматтан өссө улахан буолара ирдэнэр;

- үөһэ этилибит ыстаапка усулуобуйатын тутуспат буоллаахха, дуогабар кыайан түһэрсиллбэт.

АКБ “Алмаасэргизэнбаан” АУо, ИНН 1435138944, Генеральной лиссиэнсийэтэ ЦБ РФ №2602 (08.06.2015 тахсыбыт)

**“Алмаасэргизэнбаан”
АУо АКБ
пресс-сулууспата.**

Төлөбүрдээх матырыйаал.

АКБ «Алмаэсэргизэнбаан» АО, лицензия ЦБ РФ №2602

РЕКЛАМА

Суоппар эрэллээх доҕоро — ТИМИР КӨЛӨ

Хас биирдии суоппар ырата – сымнаҕас айаннаах, сылаас солуоннаах, ыраах айанга эрэллээх доҕор буолар массыына. Дьиэнэн айылҕаҕа күүлэйдии эбэтэр Сахабыт сиригэр кини сирдэринэн тэлэһиэ барарга-кэлэргэ сынньаланг айаны эһиэхэ CHERY мааркалаах Кытай омук массыыналарга мэктиэлииллэр.

Бу туһунан биһиэхэ **ООО “Востокевротехника”** консултаана **Михаил Середкин** билиһиннэрэр:

– Биһиги солуоммутугар CHERY мааркалаах массыына бары көрүнгэ атыыга баар: TIGGO 4 PRO, TIGGO 7 PRO MAX, TIGGO 8 PRO MAX, ARRIZA 8. Онон ким ханныгы талара бэйэтин көнүлү.

CHERY мааркалаах массыыналар Дьокуускайга аан бастаан 2022 с. кэлбиттэрэ, онон номнуо Сахабыт сиригэр тымныы кыһынын тулуйалларын дакаастаатылар. CHERY саамай судургу комплектациялаах мадыалларыгар кытта урууллара, кириэһилэлэрэ, инники түннүктэрэ сылытылаллар, онон тымныы кэмгэ олус табыгастаах.

Ону тэнгэ тимир көлө мадыалыттан көрөн, 3-тэн 5 сылга эбэтэр 100–150 тыһ. км диэри мотуордарыгар, коробкаларыгар, кырааскаларыгар мэктиэлээхтэр. Өскөтүн массыына онгортон таһаарааччы буруйунан алдьаннабына, килийиэннэрбит тутта биһиэхэ кэлэллэр уонна үөскээбит кыһалҕаны быһаартараллар.

Маны таһынан, дьонго табыгастаах буоллун диэн, “сервис” өнгөтүн эмиз онгоруот. Ол, биллэн турар, туспа төлөбүрдээх.

Массыына мадыалыттан көрөн айан эрэсиимэ атын-атын буолуон сөп. Холобур, судургу онгоһуулаах комплектацияҕа “эко-эрэсиимнэ-э”, оттон толору приводтаах TIGGO 8 PRO MAX курдуктарга хаарга, бадаранга, түргэн айанга сылдыарга аналлаах 6-ттан 9-ка тийиэ элбэх эрэсиим баар буолуон сөп.

CHERY маарка официальной дилерэ буоларбыт быһыытынан, мэлдьи уларытыллыахтаах о.э. “расходный” сапчаастар мэлдьи бааллар. Оттон бампер энтин курдук улахан сапчаастары Москваттан эбэтэр CHERY атын ыскылааттарыттан сакаастаан аҕалтарабыт.

“Востокевротехника” Росбанк, Совкомбанк, Драйв Клик Банк бааннары кытта үлэлэһэр. Онон бу бааннартан 2–7 сылга кирэдьиит ылан сөбүлээбит массыынабытын атылаһааххытын сөп. Ол курдук, төлөбүр 60 %-нын тутта биэрэр дьонго 2 уонна 3 сыллаах уһатыы (рассрочка) баар.

Ону тэнгэ “трейд-ин” диэн бырагырааманы туһанан, урукку массыынабытын аҕалан тэхниичэскэй туругун, тас көрүнгүн сыаналатан, санга ылар массыынабыт төлөбүрүттэн көбүрэттэриэххитин сөп.

АТЫЛАҕААЧЧЫЛАР САНААЛАРА:

Евгений Кривошапкин, Өймөкөөн, Уус Ныара:

– Быһыл тохсунньуга “трейд-ин” бырагырааманан Hyundai Creta массыынабын туттаран баран, сана CHERY TIGGO 7 PRO MAX атылаһпытым. Атылаһарбар массыына сыаната уонна аныгылыы онгоһуулаах приборун паныала болжомтобун тардыбыта. Онон бу массыына талан ылбыппын кэмсим-мэппин. Бастаан “биһиэхэ -50 С кыраадыс уһундук турар Өймөкөөн тымныытын хайдах тулуйара буолла?” диэн санаалар бааллара. Ол эрэри, сөбүөм иһин бэркэ тулуйар эбит, тымныыга туох да буолбата. Атылаһан баран дойдубар ай-аннаан кэлэргэ да, ол кэннэ Дьокуускайга айаннырбар да массыынам иһэ сып-сылаас этэ. Онон “эрэллээх көлө эбит” диэн түмүккэ кэллим.

Олег Белянин, Дьокуускай:

– Былырын муус устар 14 күнүгэр санга массыына атылаһпытым. Бастаан Hyundai Creta көрөн иһэн, сыанатын уонна тэхниичэскэй хааччыллыытын тэнгээн көрөн CHERY TIGGO-ны ордорбутум.

Килийиэн быһыытынан менеджер уонна маркетинг салаатын кыргыттарын үчүгэй үлэлэрин бэлиэтиэм этэ. Оттон массыынам туһунан этэр буоллаахха, комплектацията, өнгөтө үрдүк таһымнаахтара чопчу бу солунтан массыынаны ыларбар төрүөт буолбуттара. Өссө “трейд ин” бырагырааманы биһирээтим.

CHERY TIGGO кыһынын сылаас, инники түннүгүн сылытардаабыттан үөрэбин. Уруулу, кириэһилэлэри сылытар опция бэркэ үлэлиир. Биһиги дьиэ кэргэн санга массыынабытынан 22 тыһ. км тахсаны айаннаатыбыт. Амыр уобалаһыгар, Забайкальеҕа, Бурятияҕа, Иркутскай уобалаһыгар уонна Саха-быт сиригэр кэрэ миэстэлэринэн күүлэйдээтибит. Онон доботторбор, билэр дьоммор манньк массыынаны ылым диэн сүбэлиибин!

Эбэн эттэххэ, ыам ыйын 31 күнүгэр диэри “Семейный автомобиль” бырагырааманан икки эбэтэр иккиттэн элбэх оболоох ыалларга CHERY TIGGO 7 уонна TIGGO 8 массыыналарга 100 000 солк. чэпчэтии көрүллэр. Бу чэпчэтии “Прямая скидка” уонна “трейд-ин” акцияларга эбилиннэбинэ, быдан барыстаах буолар.

Онон, тимир көлө атылаһыан баҕалаах дьон “Востокевротехника” солуонугар тийиэн эбэтэр бу куар-куодунан маҕаһыын саайтыгар киирэн сиһилии билсиэххитин сөп.

Мария САННИКОВА.

ООО “Востокевротехника” аадырыһа:

**Дьокуускай к.,
Бүлүүлүүр аартык 3 км,
53 дьиэтэ**

**Билсэр төл.:
+7(4112)255550
+79241661090**

www.chery.ru

Төлөбүрдээх матырыйаал.

БОЛБОЙУН!!!

25%
дизри чэпчэти биллэрэбит!

МИР СЛУХА
ИСТИИ ЭЙГЭТЭ

Истэр аппарата араас көрүнгэ атыыланар!!!

Тэлэбиисэргэ истэр аппаратааттары 900 солк. атыылыларын көрбүккүт дуо? Атыыныт чэпчэки сыаналаах, кэтэргэ табыгастаах диэн хайгыыр эрэри, хаачыстыбатын уонна чэхчы туһалаах буоларын туһунан сангарбат. Билигин истэр аппарата арааһа олус элбэх. Сөптөөбү дьэ хайдах талабытый?

Ачыккыны, атах таһаһын, уопсайынан, таннар таһаспытын кэтэн көрбөккө эрэ кыайан талбаппыт.

Истэр аппарата – тулалыыр эйгэни ылынарга көмөлөһөр уустук тэхиниичэскэй тэрил.

Истэр аппарата талыы исписэлиис диагностикатыттан саҕаланар. Хас биридди киһи истэр уоргана уратылаах буолан, хайаан даҕаны бастаан кэтэн көрүүххэ наада.

Көннөрү (физическэй) истиини (тыаһы-ууһу истиини) таһынан өссө функциональнай диэн баар. Ол – киһи мэйиитэ тыаһы-ууһу хайдах арааран ылынарыттан тутулуктаах. Араас частотаҕа иһиллэр тыаһы дьон араастык ылынар. Холобур, киинэ тыйаатырыгар эбэтэр маассабай тэрээһингэ сорох киһи улахан тыаһы-ууһу сөбүлээбэт, оттон сорох төрүт кыһаммат.

Ону барытын учуоттаан туран, истэр аппарата талыахтааххыт уонна ностуруойдатыахтааххыт. Консултаасыйабыт буор босхо. **Маны таһынан сэнээрэр эбэтэр мунаарар буоллаххытына, 70-70-54, 70-50-47 нүөмэрдэргэ эрийэн ыйытыаххытын сөп.**

4+1 аахсыа баар!

4 батарыйа нобуорун атыыластаххытына, 1-ри бэлэх биэрэбит!

Аадырыспыт:
Дьокуускай куорат, Хабаров уул. 19.

Сбербаан, ХКРбаан уонна Почтабаан кирэдьиитин туһанаахха сөп. Уһатан төлүүр ньыма (рассрочка) эмиз баар.

Реклама

НАЧАЛО СТРОИТЕЛЬНОГО СЕЗОНА!!!

SATA SAKHA
ИНСТРУМЕНТЫ

- Бензоинструменты
- Электроинструменты
- Ручные инструменты
- Расходные материалы
- Крепежи

Наш адрес: г. Якутск, ул. 50 лет Советской армии 48/3
Тел: +7 (999) 174-10-88

Реклама

АТОМИР ул. Курнатовского 86
89142725063 W/A 89142784434

СНИЖЕНИЕ ЦЕН НА СЕЛЬХОЗТЕХНИКУ

Реклама

Саҕа проектор «Epson EB-L1715S» атыылыбын!

Киинэни олус хаачыстыбалаахтык көрдөрөр.

Б.н. 89142801120

Реклама

Хагалас улуунугар Еланкаба 10 суотайдаах, олбуордаах сир учаастагын атыылыбын.
Билсэр төл.: 8914-261-36-00.

26/05/24 17:00

АЛАМПА СААЛАТА

Мэатр Дьоно

ИЗАБЕЛЛА АНАТОЛИЙ НИКОЛАЕВТАР

Тел. 34-13-31, 34-33-26. Каасса өрөбүлэ суох 10:00-18:00
ОНЛАЙН БИЛИЭТ SAKHATHEATRE.RU

Реклама

Мүчүк гынан мичээрдиирин сүрэхпитигэр илдьэ сылдыахпыт

Күндү, таптыыр киһибит, кэргэним, аҕабыт, эһэбит, хос эһэбит, Горнай улуунун Бэрдигэстээх сэлиэнньэтин олохтооҕо

**БОРИСОВ
НИКОЛАЙ ВАСИЛЬЕВИЧ**

бу сыл ыам ыйын 10 күнүгэр ыарахан ыарыыга ыалдьан, сэттэ сылы быһа ыарыыны утары тулуурдаахтык охсуһан, күн сириттэн барда.

Николай Васильевич Борисов 1949 сыл бэс ыйын 15 күнүгэр Алдан оройуонун Кутана нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Кутана оскуолатын, Дьокуускайдаабы сибээс техникумун бүтэрэн, аармыйаҕа сулууспалаан баран, Бэрдигэстээх сэлиэнньэтигэр күтүөт буолан кэлбитэ. Онтон ыла Бэрдигэстээххэ ыал буолан, дьыэ-уот туттан, үс оҕону төрөтөн, сэттэ сиэннэнэн, биир хос сиэннэнэн, үлэлээн-хамсаан быр бааччы олорбута.

Николай Васильевич олобун тухары ситиһиилээхтик

үлэлээн-хамсаан, Горнай улуунун сайдытыгар улахан кылаатын киллэрбитэ. Ол курдук, Бэрдигэстээххэ магнай линейнай сибээс мончуорунан, онтон ЛТС (линейная-техническая станция) начаалынньыгынан үлэлээбитэ. Горнай улуунугар төлөпүн аптамаат сибээһэ киирэригэр элбэх сыратын уурбута.

Онтон 90-с сылларга урбаанньыттаабыта. Бэрдигэстээх нэһилиэнньэтигэр дьыэ-уот өнгөтүн онгорор, ол эбэтэр халадыынньыгы, тэлэбиисэри, араас тиэһиньикэни өрөмүөннүүр “Аартык” диэн тэрилтэни арыйбыта. Ол үлэли сылдьан, оройуонҥа бастакынан кэрийэ омок тэлэбиисэрин (Gold Star) саппаас чаастарын аҕалан, бэйэтэ түппүт мастарыскайыгар танган онгорон, нэһилиэнньэҕэ атылыыр этэ. Тэрилтэтэ төһө да кылгас кэмгэ үлэлээтэр, билингээнтгэ диэри ити тэлэбиисэрдэрэ сорох ыалга үлэли тураллар. Ол киһини үөрдэр эрэ.

Урбаанньыттаан бүтэн баран, ТУЦМ диэн радиорелейнай сибээс тэрилтэтигэр симиэнэ инженеринэн “Түгэнэ” диэн сиргэ турар 49-с радиорелейнай шыскаҕа хас да сыл үлэлээбитэ.

Кэлин Бэрдигэстээххэ “Почта России” отделениетыгар начаалынньыгынан аһаммыта. Ол саҕана Арасыйыа почтатыгар реформа буолбутунан, Николай Васильевич улуус почтатын дьэтин райком таас дьэитигэр көһөртөрөн, аныгылыы “Почта России” отделениетын үлэҕэ киллэрбитэ.

Биэнсийэҕэ тахсан баран, нэһилиэнньэҕэ эрэ буолбакка, тэрилтэлэргэ эмиэ халадыынньыгы, тонгорор аппарааттары өрөмүөннүүр, массыына кондиционерын сапыраапкалыыра. Итиннэ барытыгар бэйэтэ булан-талан, кыһаллан туран араас кууруска үөрэммитэ. Нэһилиэнньэ тонгорор аппарааттарын үрдүк таһымнаахтык, кичэйэн, кыһаллан туран өрөмүөннүүр, чөлүгэр түһэрэрэ.

Ити курдук Николай Васильевич линейнай сибээс мончуоруттан салайар дуоһунастарга тийэ улаатан, үйэтин тухары кыһамнылаахтык, чизинэйдик үлэлээбитэ. Тэрийэр дьобурунан, үлэһиттэр кыһалгаларын өйдөөн, сайаастык сыһаннаһарынан,

аһыныгас сүрэхтээбинэн, үөрэхтээх, културалаах интэлигиэн буоларынан, олобу таптырынан, ханна да үлэлээтэр, дьон убаастабылын, тапталын ылбыта. Кини Бэрдигэстээх сэлиэнньэтин бочуоттаах олохтооҕо, “Үлэ бэтэрээнэ”, “Горнай улуунун сайдытыгар кылаатын иһин” мэтээлинэн наҕараадалааммыта.

Эдэр эрдэбиттэн успуордунан олус сөбүлээн дьарыктанара. Оройуон чизин көмүскээн волейболга, хайыһарынан күрэхтэһиигэ, биатлонҥа киирсэрэ, скандинавскай хаамыыны баһылаабыта. Ордук волейболу сөбүлүүрү, “САХАВА” бочуотунай маастара аат ингэриллибитэ.

Николай Васильевич уолаттарын, уол сиэннэрин дьыннээх эр киһи курдук иппитэ: дьыэ тутуута буоллун, олбуор ис-тас үлэтэ буоллун, булка-алка, балыктыырга, сир астыырга — барытыгар үөрэппитэ. Ону тэнгэ айылҕаны ытыктыырга, өбүгэлэрин үгэстэрин тутуһарга, дьонҥо-сэргэҕэ үтүө сыһаннаах буоларга үөрэтэрин умнубат этэ.

Биһиги аҕабыт олус үтүө майгылааҕа, кини хаһан да кыһыра, дьону кыһаһанньык саҕара сылдыарын көрбөтөхпүт да, истибэтэхпит да. Мэлдьи буоларын курдук, хас биирдии киһи олобор ыараханы син биир көрсөр. Итинник түгэннэргэ Николай Васильевич санаатын түһэрбэт этэ, олобу олус таптыыра. Ыалдьан да баран, олоххо тардыһарын сүтэрбэтэҕэ, чугас дьонун-аймаҕын куруук көрө-истэ сылдыара.

Николай Васильевич — биһиги дьыэ кэргэнгэ таптыыр эр, кыһамнылаах аҕа, эһэ, хос эһэ, тапталлаах убай, күтүөт, итэҕэллээх, эрэбил табаарыс.

Кини сырдык мөссүөнэ, мүчүк гынан күлэн ылара биһиги сүрэхпитигэр үйэлэр тухары хаалыаҕа.

**Кэргэнэ Александра Саввична,
оҕолоро Савва уонна Күүнэ,
кийииттэрэ Джемма, Кристина,
сиэннэрэ Айаал, Сашенька, Юра, Сэмэнчик,
Настёна, Артем уонна Рома.**

Сүрэхпитигэр мэлдьи баар

Тапталлаах эдьийбит, балтым

**УВАРОВСКАЯ
ТАТЬЯНА ДАНИЛОВНА**

80 сааһыгар уһун ыарахан ыарыыттан күн сириттэн барбыта ыам ыйын 29 күнүгэр 40 хонуҕа туолар.

Кини 1944 с. тохсунньу 5 күнүгэр Мэнгэ Хаҥалас Моорук нэһилиэгэр күн сирин көрбүтэ. Мария Александровна, Данил Гаврильевич Егоровтар холкуостаах дьыэ кэргэнтэ бэһис — мурун бүтэ — оҕонон төрөөбүтэ.

Ахсыс кылаас кэннэ куоракка мед. училищеҕа акушер-биэлсэр идэтигэр үөрэнэ киирбитэ. 1963 с. үөрэбин бүтэрэн, Муома улуунугар ананан үлэли барар. Үлэтин Муомаҕа, сэллик сонотуоруйугар, сиэстэрэнэн саҕалыйр. 1964–1983 сс. Сайдыы, Собоолоох нэһиликтэригэр биэлсэр-акушер пуунун сэбидиссэийинэн үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Гаврил Гаврильевичи кытта ыал буолан, үс оҕолонон ньир бааччы олорбуттара. 1983 сыллаахха Муома оройуонун киинигэр көһөн кэ-

лэн, Татьяна Даниловна дьыссаакка үлэлээбитэ. Онтон сыл буолаат, 19 сыл устата оройуоннаабы сэллик дьыспаансырыгар ыстаарсай сиэстэрэлээбитэ. 2003–2020 сс. оройуоннаабы поликлиника проф-кэбиниеэтигэр биэлсэринэн үлэлээбитэ. 50-тан тахса сыл дьон доруобуйатын тупсарар, эмтиир эйгэҕэ үтүө суобастаахтык үлэтин туоһута — Муома оройуонун, САСР Доруобуйа харыстабылын министиэристибэтин Бочуотунай кырааматалара, “СӨ доруобуйа харыстабылын туйгуна”, “РФ доруобуйа харыстабылын туйгуна”, “Муома оройуонун бочуоттаах олохтооҕо” бэлиэлэр буолаллар.

Биһиги эдьийбит ыраас туттуулаах, улахан дьыэ кэргэн ийэтэ, хаһаайката этэ. Ону таһынан наһаа үчүгэй куоластаах ырыаһыт. Муома оройуонун бэстибээллэригэр, нэһилиэк кэнсиэрдэригэр өрүү кытара. Бииргэ үлэлээбит кэлиэгэлэрэ, иккис дойдуну оҕостубут Муоматын дьон-сэргэтэ уйан дууһалаах, аһыныгас майгылаах эдьийбитин ытыктаан саныылларын киэн туттабыт.

Ыар кэммитигэр көмөлөспүт, өр сылларга үлэлээбит кэлэктиибигэр, Муома оройуонун киин балыһатын кэлэктиибигэр, чуолаан терапевт-быраас Слепцова Людмила Васильевнаҕа, улахан уола Орхон дьыэ кэргэнигэр, дьүөгэлэригэр, чугас аймахтарбытыгар махталбытын тиэрдэбит.

Күндү киһибит — эдьийбит — биһиэхэ, аймахтарыгар, сырдык мөссүөнэ, эйгэс майгыта, сүбэтэ-амата сүрэхпитигэр, өйбүтүгэр мэлдьи хаалыаҕа, ситэ олорботох олобун оҕолоро, сиэннэрэ утумнаан салгыахтара.

**Эдьийэ Вера Петровна,
бырааттара, балтылара,
сиэн аймахтара,
Мэнгэ Хаҥаластан,
Дьокуускайтан, Чурапчыттан
бары аймахтара.**

«Айар уустар» креативнай индустрия колледжын преподавателэ, РФ үөрэҕириитин бочуоттаах үлэһитэ, СӨ идэлээх үөрэхтээһинин туйгуна, Сардана Васильевна Жукова күндү аҕата, үлэ бэтэрээнэ, сэрии кэмин оҕото, Хаҥалас улуунун II Малдьаҕар нэһилиэгин ытык кырдыаҕа

ЖУКОВ ВАСИЛИЙ ПЕТРОВИЧ

ыам ыйын 20 күнүгэр ыарахан ыарыыттан 83 сааһыгар олохтон барбытынан, кэргэнэ Светлана Саввичнаҕа, оҕолоругар, сиэннэригэр дириг кутурбаммытын тиэрдэбит.

«Айар уустар» креативнай индустрия колледжын кэлэктиибэ.

Ытыктыыр саҕаспыт, оскуола иннинээҕи үөрэхтээһин бэтэрээнэ

**КИРИЛЛИНА
ИРИНА ВАСИЛЬЕВНА**

бу дьыл ыам ыйын 8 күнүгэр 83 сааһыгар ыарахан ыарыыттан бу күн сириттэн күрэммитинэн, оҕолоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тиэрдэбит. Аһыгытын тэнгэ үллэстэбит.

Егоровтар.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруналыыстарын сойууһун бырабылыанньата ытыктыыр кэлиэгэбит, Арасыйыа Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ, СӨ културатын үтүөлээх үлэһитэ, бэчээт бэтэрээнэ Ксенофонов Иван Ивановичта таптыыр кэргэнэ, СӨ, РФ доруобуйатын харыстабылын туйгуна, СӨ үтүөлээх бырааһа, доруобуйа харыстабылын бэтэрээнэ, өр сылларга офтальмологунан, хирурунан үлэлээбит

КСЕНОФОНТОВА

АННА ИВАНОВНА

уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туюраабытынан, дириг кутурбаммытын тиэрдэбит, ыар аһыгытын тэнгэ үллэстэбит.

Тапталлаах күндү балтыбыт, эдьийбит, Өймөкөөн сириттэн төрүттээх, Тыва хаһаайыстыбатын дэпартэммэнигэр сүрүннүүр исписэлиининэн уһуннук үлэлээбит СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна, үлэ бэтэрээнэ

ВИНОКУРОВА ГАЛИНА ПРОКОПЬЕВНА

2024 с. ыам ыйын 3 күнүгэр соһумардык ыалдьан, Орто дойдуну олобуттан туюраабытынан, бииргэ үлэлээбиттэригэр, дьүөгэлэригэр, аймахтарыгар дириг кутурбаммытын биллэрэбит.

Ыарахан күммүтүгэр күүс-көмө буолбут дьоммутугар истинник махтанабыт.

**Убайа, эдьийэ, балта,
күтүөтэ, сиэннэрэ.**

СӨ културатын үтүөлээх үлэһитэ, бэчээт бэтэрээнэ Ксенофонов Иван Ивановичта таптыыр кэргэнэ, СӨ, РФ доруобуйатын харыстабылын туйгуна, СӨ үтүөлээх бырааһа, доруобуйа харыстабылын бэтэрээнэ, өр сылларга офтальмологунан, хирурунан үлэлээбит

КСЕНОФОНТОВА

АННА ИВАНОВНА

уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туюраабытынан, дириг кутурбаммытын тириэрдэбит.

“Кыым” хаһыат кэлэктиибэ.

М.К. Аммосов аатынан ХИФУ Физико-техническэй институтун кэлэктиибэ СГУ-ХИФУ бочуоттаах бэтэрээнэ, радиофизика уонна информационнай систиэмэ кафедратын бэрэпиэссэрэ

СОЛОВЬЁВ

ТИМОФЕЙ НИКОЛАЕВИЧ

уһун ыарахан ыарыыттан хомолтолоохтук олохтон барбытынан, кэргэнэ Сэсэг Бадмажаповнаҕа, уола Жаргалга, кыһа Алёнаҕа, сиэннэригэр, чугас аймах дьонугар дириг кутурбаммытын тиэрдэбит, аһыгытын тэнгэ үллэстэбит.

Аан күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдыс 6+ 11:15 Проавто 12+ 11:45 Дойдум дьоно 12+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Уонна...12+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Актуальное интервью 12+ 17:15 Якутия. Прощание с веком. 25 лет спустя 12+ 17:45 Дойдум дьоно 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Фонд памяти 12+ 18:30 Урбаан 6+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Талбан 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Үлэ дьоно 12+ 21:30 Дойдум дьоно 12+ 21:45 Якутия в деталях 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Талбан 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдыс 6+ 4:15 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Ханыы күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ Аан күн 10:45 Сайдыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Өркөн өй 12+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Актуальное интервью 12+ 17:15 Якутия. Прощание с веком. 25 лет спустя 12+ 17:45 Дойдум дьоно 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Фонд памяти 12+ 18:30 Эр Бэрдэ 12+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Олох үөһүгэр 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Үлэ дьоно 12+ 21:30 Дойдум дьоно 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Дойдум дьоно 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Олох үөһүгэр 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдыс 6+ 4:15 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Орто күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Ума палата 6+ 15:30 Хотугу сулус 6+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Кэрэ кэпсээн 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Актуальное интервью 12+ 17:15 Якутия. Прощание с веком. 25 лет спустя 12+ 17:45 Дойдум дьоно 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Фонд памяти 12+ 18:30 Күн дэлэйэ 6+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Талбан 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Перетянуть весь мир. Мас-рестлинг 12+ 21:30 Репортаж 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Дойдум дьоно 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Талбан 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдыс 6+ 4:15 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Чэбэр күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Ума палата 6+ 15:30 Хотугу сулус 6+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ онная программа 12+ 19:15 Өркөн өй 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Төлкө түөрэбэ 6+ 21:30 Репортаж 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Дойдум дьоно 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Олох үөһүгэр 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдыс 6+ 4:15 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Чөл күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Кыыс Сайын 6+ 10:45 Навстречу МСИ "Дети Азии-2024" 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Үлэ дьоно 12+ 15:30 Сэбэрэ 12+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Актуальное интервью 12+ 17:15 Төлкө түөрэбэ 6+ 17:45 Дойдум дьоно 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Фонд памяти 12+ 18:30 Проавто 12+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ онная программа 12+ 19:15 Өркөн өй 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Уонна...12+ 22:00 Кыыс Сайын 6+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Өркөн өй 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдыс 6+ 4:15 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Сүбэ күн 6:00 Сайдыс 6+ 6:30 Геван 12+ 7:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Истинг илдьит 6+ 9:45 Парламентский вест- ник 12+ 10:00 Сэбэрэ 12+ 10:45 Кэрэ кэпсээн 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 "Тооку" оҕо ханаалын сүрэхтэниитэ 6+ 13:00 Күн дэлэйэ 6+ 13:30 Саха Сирэ. Күнтэн күн 12+ 14:30 Сайдыс 6+ 17:00 Кыыс Сайын 6+ 17:30 Геван 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Истинг илдьит 6+ 18:45 Кэнсиэр 6+ 20:30 Урбаан 6+ 21:00 Якутия. День за днем 12+ 22:00 Кэнсиэр 6+ 0:00 Күн дэлэйэ 6+ 0:30 Кыыс Сайын 6+ 1:00 Общее дело 12+ 2:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 2:15 Актуальное интервью 12+ 2:30 Якутск сегодня 12+ 4:00 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+ Өрөбүл 6:00 Сайдыс 6+ 6:30 Геван 12+ 7:45 Айар-тутар тыам сирэ 6+ 8:30 Саха итэҕэлэ 12+ 9:30 Истинг илдьит 6+ 10:00 Наш университет. Сырдат 6+ 10:30 Хотугу сулус 6+ 11:00 Ума палата 6+ 11:30 Эр Бэрдэ 12+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Аал-луук мас 6+ 13:00 Үлэ дьоно 12+ 13:30 Якутия. День за днем 12+ 14:30 "Сарсын, сарсын сарсыарда..." Ырыа күнүгэр уонна С.А.Зверев-Кыыл Уола төрөөбүтэ 125 сылыгар аналлаах кэнсиэр 6+ 16:30 Клевая рыбалка 12+ 17:00 Северный Патрик 12+ 17:30 Геван 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Истинг илдьит 6+ 18:45 Кэнсиэр 6+ 20:30 Урбаан 6+ 21:00 Якутия. День за днем 12+ 22:00 Кэнсиэр 6+ 0:00 Күн дэлэйэ 6+ 0:30 Кыыс Сайын 6+ 1:00 Общее дело 12+ 2:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 2:15 Актуальное интервью 12+ 2:30 Якутск сегодня 12+ 4:00 Документальный фильм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+

КУТУРБАН

 Күндүтүк саныыр тап- таллаах убайбыт, үлэ бэ- тэрээнэ КОНОНОВ НИКОЛАЙ ВАСИЛЬЕВИЧ бу дьыл ыам ыйын 14 күнүгэр 73 сааһыгар уһун ыарахан ыарыыт- тан олохтон туораабыты- нан, кэргэнэ Татьяна Гаврильевнаба, оҕолоругар, сиэннэригэр дириг кутурбаммытын тиэрдэбит. Аһыгытын тэҥгэ үллэстэбит. Бииргэ төрөөбүттэрэ, кинилэр дьиэ кэргэннэрэ.	 Тапталлаах убайбыт МЕККЮСЯРОВ САМСОН ПЕТРОВИЧ ыам ыйын 7 күнүгэр уһун ыарахан ыарыыттан күн сириттэн күрэмми- тинэн, саҥаспыт Гали- на Васильевнаба, аймахтарыгар, доботторугар дириг кутурбаммытын тиэрдэбит. Аймахтар Бурнашевтар, Платоновтар.	 Тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит, өр сыл- ларга Ньурба улууһун дьаһалтатыгар сүрүннүүр исписэлиининэн биэнси- йэбэ тахсыар диэри үлэлээбит СЕМЯНОВ НИКОЛАЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ыам ыйын 17 күнүгэр 80 сааһыгар олохтон туораабытын курутуян ту- ран аймахтарыгар, билэр дьонугар иһитиннэрэбит. Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ.	 Тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит, быраап- пыт, убайбыт, авиаинже- нер, урут “Сахаавиа”, Кэ- бээйи улууһун хомсомуо- лун 1-кы сэкирэтээринэн үлэлээбит, урбаанныт ТЕРЕХОВ ВЛАДИСЛАВ ИННОКЕНТЬЕВИЧ бу дьыл ыам ыйын 20 күнүгэр ыарахан ыарыыттан күн сириттэн барбытын ай- махтарыгар, доботторугар, билэр дьо- нугар, курутуян туран иһитиннэрэбит. Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ, убайа, балта.
Күндү эдьиийбит, Бүлүү улууһун уонна 1-кы Лүүчүн нэһилиэгин бочуот- таах олохтооҕо, үлэ бэтэрээнэ, норуот маастара, Бүлүү улууһун далбар хотуна ПЕТРОВА ЕФРОСИНИЯ ДМИТРИЕВНА ыам ыйын 16 күнүгэр ыарахан ыа- рыыттан олохтон туораабытынан, оҕолоругар, сиэннэригэр, аймах-билэ дьоммутугар дириг кутурбаммытын тиэрдэбит Дьокуускайтан Угаровтар, Акимовтар, Тимофеевтар, Ахметшиннар, Каратаевтар, Титовтар.	Күндү таптыыр, убаастыыр киһибит, СӨ Үп министиэристибэтин хонту- руоллуур-эрэбиисийэлиир уорганын бэтэрээнэ, өр сылларга финансист араас дуоһунаһыгар таһаарылаахтык үлэлээбит, килбиэннээх үлэтин иһин араас бэлиэнэн набараадаламмыт, Мэҥэ Хаҥалас улууһун Хорообут нэһилиэгиттэн төрүттээх ПТИЦЫН МИХАИЛ ИЛЬИЧ бу дьыл ыам ыйын 16 күнүгэр ыарахан ыарыыттан биһиги кэккэбититтэн туо- раабытын билэр дьонугар, ыраах, чугас аймахтарыгар биллэрэбит. Кэргэнэ, оҕолоро, аймахтара.	Күндү киһибит, таптыыр кэргэним, аҕабыт, эһэбит, бэрэпиэссэр, үлэ, СГУ- ХИФУ бэтэрээнэ, РСФСР үөрэбириитин туйгуна, СӨ идэлээх үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ, Хаҥалас улууһун уонна Тумул нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо СОЛОВЬЁВ ТИМОФЕЙ НИКОЛАЕВИЧ бу дьыл ыам ыйын 20 күнүгэр соһуччу күн сириттэн күрэммитин билэр дьону- гар, аймахтарыгар диригник курутуян туран иһитиннэрэбит. Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ.	Күндүтүк саныыр эдьиийбит Лю- бовь Семёновнаба, балтыларбыт Ньургуйаанаба, Алёнаба, Катяба, Машаба, сиэннэргэ тапталлаах кэргэ- нинг, аҕабыт, эһэбит, Ньурба оройуо- нун Антоновка бөһүөлэгин олохтооҕо, сибээс бэтэрээнэ ФЕДОТОВ ВИКТОР ДМИТРИЕВИЧ 72 сааһыгар соһумардык суох буол- бутунан, дириг кутурбаммытын тири- эрдэбит. Дьокуускайтан Фёдоровтар.

Элбэҕи эрэннэрбэт биэнсийэ

Киһи барахсан мэлдьи ат уорбатыгар сылдыбат. Айы-Клгытынан сааһыар, мөлтүүр-ахсыыр. Ол кэми бары өттүнэн ааҕан-суоттаан, судаарыстыба биэнсийэ аныыр. Ол урут судургутук быһаарыллан кэлбит буоллабына, билигин киһи аайы атын-атыннык тиксэр биэнсийэ туһунан кэпсэтии убаарабат. Олохторун орто омурҕаныгар тийибит көлүөнэ дьон ким төһө биэнсийэҕэ, хайдах быһыылаахтык тахсыбытын ырыталлар. Ким эрэ эбии харчыттан үөрэр-көтөр, оттон ким эрэ мәлийэн, сири кымыстыыр. Ким эрэ кэмэ кэлэ илигиттэн өрө тыынар. Саха сиригэр 50 сааска иккиттэн элбэх оҕолоох ийэлэр биэнсийэҕэ тахсаллар. Биир оҕолоохтор, киһи күлүөх, өссө да эдэр дэннэхтэрэ, өссө биэс сылы кэтэһэргэ тийиэллэр. Оттон эр дьон барахсаттар биэнсийэҕэ тийэри эрэммэт да буоллулар. Онуоха эр киһи биэнсийэҕэ тахсар сааһа сыбарыйан иһэрэ, үгүс эр киһи бүддьүөт тэрилтэтигэр үлэлээбэтэ интериэһи самнарар. Онон, ким эрэ төһөнү үлэлээбититтэн сынньаланнык кырдыар харчытын ылар биитэр сэмсэ сууматыттан кэлэйэр. Бу суруйуубар анаан Саха сиригэр уонна Санкт-Петербург биэнсийэлээхтэриниин кэпсэттим.

1966 сыллаахтар

Людмила, Мэнэ Хагалас:
– 1964–1967 сыллаах төрүүх дьахталлар биэнсийэҕэ 50 саасыгыгар тахсыбыппыт. Ити – 2016 сыллаахха. Ол эрэри, холобур, миигин, 1966 сыллаах төрүүх киһини, кэлин үлэлээбиппинэн буолбакка, 90-с сыллардаагы хамнаспынан таһаарбыттара. Онон “биэс сыл биир сиргэ үлэлээбит буолуохтааххын” диэн ирдэбиллээбэ. Оччолорго, ыһыллы-тобуллу кэмигэр, биир сиргэ хатанан үлэлиир эдэр киһи абыайа да буолуо. Онон 1992–1995 сылларга иэмэ-дьаама биллибэт кэм тэрилтэтин хамнаһынан биэнсийэҕэ тахсыбытым. Ол үс сылбын биэс сылга түгэппиттэрэ баара-суоҕа 10 тыһ. солк. тахсыбыта. Оскуолаҕа үөрэнэр оҕобор эбии 2 тыһ. солк. эбиллибитэ. Аны ити бириэмэҕэ үлэлиир дьонго индексацияны тохтотон кэбиспиттэрэ. Онон биэнсийэбит сылга баара-суоҕа 100 – 200 солк. эбиллэн, ыйдаагы биэнсийэм нэһиилэ 14 тыһ. солк. курдук буолла. Үлэлээн бүтэр түгэммэр биэнсийэм 23 тыһ. солк. эрэ буолар. Ол харчынан киһи Саха сиригэр хайдах да тийинэн олоҕбото биллэр. Хас биирдии киһи оҕолоох-уруулаах. Онон тонхоччу кырдыахпытыгар диэри үлэлиирбитигэр тийиэбит. Эдэрдэргэ үлэ миэстэтэ тахсыбата ол иһин өйдөнөр. Биһиги миэстэбитин туран биэрбэппит чуолкай. Биэнсийэ билингни хамнаспытыттан, саатар, 50% үрдүүрэ буоллар, үөрүүнү кытта уурайан, сынньаланга барыам этэ. Оннук миэстэни тутан олоҕор кырдыаҕас көлүөнэ мин үлэлиир тэрилтэбэр олус элбэх.

Биэнсийэ үрдүүрэ буоллар, эдэрдэргэ үлэ миэстэтэ бөҕө тахсан, уопастыба тутула уларыыа, олох да биллэ түпсүө этэ.

Наталья, Санкт-Петербург:
– 1983 сыллаахха Бүлүүттэн тутуу техникумугар үөрэнэ кэлбитим. Уу уонна канализация ситимин тиэхинык-тутааччытын идэтин ылан, тутуу тэрилтэтигэр үлэлээбитим. Уларыта тутуу кэмигэр тиэхиныктэри уураталаабыттара. Ол кэмнэ миигин инженер дуоһунаһыгар таһаарбыттара. Онон, 140 солк. кээмэйдээх орто хамнастаммытым. Оччолорго Дьокуускайга көтөр сөмөлүөт билиэтин сыаната оччо этэ. Биир оҕолоох эрдэхпинэ, дойдубар сыл аайы сылдыарым. Иккис оҕоломмутом кэннэ айанныыр ыараабыта. Онон биэс сылга биирдэ баран кэлэбин.

Саха сиригэр тэнгэнэтэххэ, Санкт-Петербургта биэнсийэ биэс сыл хойутаан кэлэр. Онон эбии 1966 сыллаагы төрүүхтэр реформаҕа түбэһэн, 58 сааспар диэри үлэлээн, абыайа хонуктаабыта эр бастагы биэнсийэбин ылым. Үөрүөм уонна соһуйуом иһин, 30 тыһ. солк. биэнсийэҕэ табыстым! Онуоха сааһым тухары харыс да сири халбарыйбакка, дьэнкэтик көстөр бүддьүөттээх тэрилтэлээбим тирэх буолла. Уларыта тутуу кэмигэр көнгүл барбыт, бүддьүөккэ көстүбэт хамнастаах дьон, биллэн турар, обустардылар. 30 тыһ. солк. биэнсийэнэн Петербурга бэйэ дьиэлээх-уоттаах киһи холкутук олоруон сөп. Ол иһин үлэбиттэн уурайдым. Сылайдым, хал буоллум даҕаны. Сиэнэрбин да көрсөр буолан, салгы үлэлиирим сылаалаах.

Сыбарыйыы аа-дьуо барар. Биһиги кэнни-бититтэн дьахталлар – 60, эр дьон 65 саастарыгар биэнсийэҕэ тахсыахтара. Саха сиригэр биир саастыылаахтарым бары биэнсийэҕэ тахсыбыттара ырааттааҕа. Оттон мин, дойдубуттан тэйиэн, арыый хойутаан табыстым. Ол сөп даҕаны. Саха сиригэр олох ыарахана биллэр.

1973 сыллаахтар

Ульяна, Дьокуускай:
– Сааһым тухары судаарыстыбанай сулуспаҕа үлэлээбит буоламмын, 50 сааспар биэнсийэҕэ тахсыбатабым. **Сулууспалаах дьахтар 55 сааһыгар тахсар.** Бииргэ үөрэммит кыргытта-рым ким төһө биэнсийэни ылбыттарын кэпсэтэллэрин истэн, олус ымсыыра санаабытым уонна үлэлиир тэрилтэбин уларытарга быһаарыммытым. Дьингэр, тэрилтэбин, кэллигэлэрбин сөбүлүүрүм. Онуоха ылын да барбак-кын. Сулуспаттан тахсарга ыстааһын толору, кырата 15 сыл үлэлээбит буолуохтааххын. Оттон мин толору 27 сыл үлэлээбит эбиппин. Сылынан таһаарбыттарыгар 68 бырыһыан буолбута. 30 сыл үлэлээтэхпинэ, 70 бырыһыан буолар. Ол эрэри ону кэтэһэ барбакка уурайбытым. Дьыалам-куолум судургутук толоруллубута. Ону кытта сааспынан биэнсийэм эмиз тутта онгоһуллубута. Онон 29 тыһ. солк. – сааспынан, 29 тыһ. солк. – судаарыстыбанай сулууспанан, **уопсайа 58 тыһ. солк. биэнсийэҕэ табыстым.** Тугу кистэниллиэй, соһуйааччы да баар, ордук санааччы да баар. Оттон мин сааһым тухары биир үлэҕэ үлэлээбитим өнгөтө улахан буолан табыстаҕа. Эдэр эрдэххэ, биэнсийэ туһунан санаабат буоллабын. Онон олобум орто омурҕаныгар соһуччу бэлэх буолла. Тэрилтэбэр, олоҕор дойдубар махтанабын! Биэнсийэм, төһө да үрдүүгүн иһин, Саха сиригэр ити харчы син биир тийибэт. Ол иһин

үлэлииргэ тийиэбин. Сыанабыт үрдүгэ, ороскуоппут улахана саастаах дьону сынньаланнык олордубат.

Екатерина, Саха сирэ:

– Икки оҕолообум быһыытынан 50 сааспар биэнсийэҕэ тахсыбытым. Дуоһунастаах үлэҕэ да сырыттарбын, тохтообокко үлэлээбит ыстаастаах буолларбын, кыра хамнаска сылды-бытым охсон, 23 тыһ. солк. биэнсийэҕэ тахсыбытым. Кэлэ турар харчыттан киһи үөрэр эрэ буоллаҕа. Хамнаһы таһынан биэнсийэ кэлэр буолан, элбэх дьыала-куолу быһаарыллар. Ол эрэри ити онуоха-маныаха эрэ диэри буолара хомолтолоох. Хаһан эрэ үлэлээн бүтүөм турдаҕа. **Ити суумаҕа күн-түүн ыарыы турар сыанаҕа киһи хайдах даҕаны олоҕбот.** Аһаардас аспыт-үөлбүт сыаната сүрдэннэ. Онон кыах баарын тухары үлэ миэстэтин туһугар охсуһар санаалаахпын. Омук дойдуларын биэнсийэлээхтэрэ сынньанартан атыны билбэттэр. “Хаһан эмэ оннук кэмнэ тийибит киһи” диэн баҕарабын.

Елена, Санкт-Петербург:

– Биэнсийэҕэ тахсарбын олус уһуннук кэтэспитим. Биэнсийэбин ылаахпар диэри итэҕэйбэккэ сылды-бытым. Петербурга олоҕбутум биэс сыл буолла эрэри, Саха сиригэр бэрэпиискэтинэн, үрдүк кээписиэнинэн, түөрт оҕолоохпунан уонна 15 сыл тохто-ло суох ыстаасынан “үлэ бэтэрээнэ” буолбутум уонна үрдүк биэнсийэҕэ

тахсыбытым. Быыкаа оҕолорбун биэс күннээх уһууаанга туттаран туран, түүнү-күнүҥү аахсыбакка үлэлээбитим сүрдээбин абыраата. Эбиитин биэнсийэм мунньуллубут чааһын, кырата суох сууманы ылбытым. Төрөөбүт Саха сиригэр ол иһин улаханнак махтанабын! Билигин да үлэлиир-хамсыыр сааспар сырыттабым. Бастаан быстах-остох үлэҕэ сылдьан баран, билигин идэбинэн полиһы биэрэр пуун салайааччытынан үлэлиибин. Ый аайы биэнсийэ харчыта тардыллыбакка кэлэ турара үчүгэйэ сүрдээх. Үлэлээн бүтэр түгэммэр икки сылга биирдэ босхо айаннырбын санаатахпына, өссө үөрэбин. **Оннук өгө Саха сиригэр эрэ баар.** Сорох биир дойдулаахтар-быт Петербурга көһөн баран, **бэрэпиискэлэнэн кэбинэн, биэнсийэҕэ олус обустараллар. Онон, биэнсийэҕэ тахса илик дьону сэрэтиэм этэ.**

Петербургта алтыһар биир саастыылаах кыргыттарым биэнсийэҕэ тахса илик буоланнар, түөспүн охсуммаппын. Биэнсийэҕэ тахсар сааһы үрдэтэн кэбинэннэр, дьон олус хомойоллор. Санкт-Петербургта олохтооммут биэнсийэнэн киһи кыайан олоҕбот. Ол иһин кырдыаҕастар түмөл, тэрилтэ аайы харабылынан үлэлииллэр, гардеробка тураллар, собуокка үлэ булаллар. Сөптөөх биэнсийэлээхтэрэ буоллар, үөрэ-көтө дьиэлэригэр олоруохтара, сөбүлүүр дьыалаларынан дьарыктаны-ахтара, кэлиэхтэрэ-барыахтара эбитэ буолуо.

Биэнсийэҕэ тиксибит эр дьон

Владимир, Саха сирэ:

– Биэнсийэни уларытыы иннинэ 2015 сыллаахха, 55 сааспар, биэнсийэҕэ тахсыбытым. Биир тэрилтэҕэ үлэлээбит 37 сыл ыстаастаабым. Биэнсийэм суумата – 16 435 солк. Дьэ, ити харчыга хайа эр киһи ыал аҕа баһылыгын, дурдатын-хаххатын курдук сананыай?! Өссө мин табыллыбыт дьонго кириэбин. Биир тэрилтэҕэ өр үлэлээн, син биэнсийэлэнэр дьоллонобум. Оттон төһөлөөх элбэх эр киһи тэрилтэтин, үлэтин уларытан, сырмыр сылдыан, кырдыар сааһыгар айаҕар эрэ булунартан эрэйдэнэрэ буолуой?! Туохха да тиксибэт, тиксэрэ да билибэт киһи өссө элбэх. Биэнсийэм кырата бэрт буолан, тэрилтэҕэ харабыллыбын. Онон туох да эбиллибэт. **Онон “үлэлиир биэнсийэлээхтэргэ индексация тэнгэ онгоһуллан иһэрэ буоллар” диэн баҕалаахпын.** Күн бүгүн биһигини көмүскэхэр киһи суох. Урут суот-учуот үлэтигэр сылдыбыт буоламмын, үчүгэйдик суоттуубун. Онон дьон толору олоҕоругар, сиэрдээхтик сыл-

дьарыгар салайааччыларбыт, дьокуата-аттарбыт туруорсаллара буоллар диэн санаабын тирээдэбин.

Александр, Санкт-Петербург:

– 1975 сыллаахха профтехучилищени бүтэрэн, собуокка үлэлээбитим. Аармыйа кэнниттэн саха кыһынын кэргэн ылан, иккиэн тутууга барбыппыт. Кини – билиитэ уурааччынан, мин – мас ууһунан. Уларыта тутуу кэнниттэн быстах үлэҕэ барбытым.

Сүрүннээн, кыбартыыра өрөмүөннүүрүм. Оччолорго банккырдарга үлэлиир буоламмын, хамнаспын дуолларынан ыларым. Ол биир дьээбэлээбэ. Биир нэдиэлэ үлэлээн баран, биир ый тугу да гыммат этим. 90-с сылларга Саха сиригэр эмиз кыбартыыра өрөмүөннүү сылдыбыттаахпыт. Быһыгар тэрилтэҕэ кириэн көрбүтүм да, өр буолбатабым. Онон биэнсийэбэр олус обустардым. 2008 сыллаахха олус кыра суумаҕа тахсыбытым. Күн бүгүн 14 тыһ. солк. ылабын. Ол харчы хомунаалынай өнгөнү төлүүргэ уонна аска эрэ тийэр. Оҕолор көрдөөбөтөхтөрүнэ, мун-ьян, биир эмэ сыл муораҕа сын-ьянан кэлиэххэ сөп. **Эдэр дьонго дьонун идэни талан, кырдыар сааһы санаан, өйдөөхтүк быһаарынан үлэлииллэригэр баҕарабын.**

Киһи Орто дойдуга үлэли эрэ кэлбэт. Олох бары кэрэтин көрүөхтээх, сынньалангы да билиэхтээх.

Балаһаны Оксана ЖИРКОВА бэлэмнээтэ.

“ОЛОХХУН УЛАРЫТ!”

Күүстээх санаалаах, булгуруйбат майгылаах киһи өлөн-охтон биэрбэт. Ол эрэ-Кри түһүүлээх-тахсыылаах олоххо араас буолар. Тыйыс усулуобуйалаах дойдуга баччаанга диэри тыыннаах хаалбыт саха омок былыр-былыргыттан бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөһөр үгэспит – суруллубатах сокуон. Дэлэбэ, “Уулаах балык быстыбат, ойуурдаах күөбөх охтубат, дьонноох киһи тутайбат” диэн өс хоһооно үөскүө дуо?

Ыарахан балаһыанньага түбэспит дьонго илиини уунан көмөлөстөххө, бабар, көнөр суолга тураайаллар? Манньык санааба салайтаран, Дьокуускай Үрүттээх ырыынак түөлбөтигэр ыам ыйын 16 күнүгэр “Олоххун уларыт” аахсыйа ыытылынна.

12-с төгүлүн

Бу аахсыйаны **Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр киһи быраабыгар боломуочуу алаах Сардаана Гурьева уонна кини аппараатын үлэһиттэрэ** тэрийэн ыыталлар. Аахсыйа 2018 сылтан тиһигин быспат, быйыл номнуо 12-с төгүлүн буолла. Урукку сылларга “Путь к дому” диэн ааттанар этэ.

Аахсыйа, үгэс курдук, Фёдор Попов уул. турар “Хоттей” кафе тизэргэнигэр сарсыарда 10 чаастан кийэ 17 чааска диэри. Манна араас социальнай сулууспа бэрэстэбиитэллэрэ мустан, олох очуругар обустаран, ыарахан балаһыанньага түбэспит дьонго көмөлөһөллөр. Бу сир мээһэбэ талыллыбатаба. Манна, үгэс курдук, хаамаайылар, араас асоциальной дьон мусталлар.

Сулууспа араас – психологтар, социальнай хайысхалаах кэмизэрчэскэйэ суох тэрилтэлэр, быраастар, докумуону сөргүтөр судаарыстыбаннай структура-лар, аһымал тэрилтэлэрэ. Кинилэр ити үлэлэрэ – буор босхо. Бу күн үлэлиир усулуобуйаларын – оробуочай миэстэлэрин, уотунан хааччыллыларын, остуоллары уонна олоппостору, тырааныспары – барытын куорат **Бырамысылланнай уокругун быраабата** буор босхо тэрийдэ. Аахсыйага бары ыарахан түгэнгэ тиийбит дьонго көмөлөһөөрү ис сүрэхтэн кытталлар.

Докумуона суох буоллааха,

кыра үөһүгэ дьүөрэбин

Киһи төрүүбүттэн, өлбүтүн да кэннэ, тус докумуоннаах буолуохтаах. Онто суох, этэргэ дылы, эн ким да буолбатаххын. Киһи пааспара суох буоллабына – аан барыта сабыылаах. Ол иһин бу аахсыйага, үгэс курдук, докумуону сөргүтүүгэ унньуктаах уһун уочарат буолар. Бу сырыыга докумуону оңорууга, чөлүгэр түһэриигэ элбэх киһи көмө көрдөөн кэллэ. Күн устата 15 киһи сана пааспары ылар буолбут, 29 киһиэхэ СНИЛС бэриллбит. Кэнники үс сылга аахсыйага Социальной пуонда быһа gymмакка кыттыһар буолла.

Доруобуйаларын көрөллөр

Аахсыйа чэрчитинэн кэлбит дьон, учуокка туран баран, салгыы быраастарга көрдөрүнэллэр. Бу сырыыга Өрөспүүбүлүкэтээби СПИД-киинэ, терапевтар, нарколог уонна фтизиатр быраастар көрдүлөр-иһиттилэр. Көрдөрбүт дьонтон алта киһини сэлликкэ уорбалаатылар, үс киһи – В гепатит, алта киһи – С гепатит уонна сэттэ киһи сиипилистээбин анаалыс көрдөрбүт. Кинилэри салгыы эмтэнэллэригэр ыйан ыыттылар. Маны таһынан тэрийээччилэр биир киһиэхэ “Суһал көмөнү” ыгыран, балыыһага уктулар. Баһалаахтар арыгыттан уонна да атын

куһаҥан дьаллык-тан босхо-лонорго суруйтарар кыахтаннылар.

“Сыһаа үктүөн – аллара сурулуон”

Ускул-тэсбил сылдыар, хаамаайы **Уйбаан** атабынан сордоммута добуочча буолбут. Икки үрдүк үөрэхтээх – юрист уонна тылбаасчыт. Бэйэтэ билинэринэн, чэпчэки харчыны сырсан уонна арыгыга ылларан манньык олоххо тиийбит. “Олох диэн бэрт дыкти. Үрдүк кириллиһи дабайарга тэҥнээх. Оттон сыһаа тайаннын да – таннары түспүтүнэн барабын. Оттон оломо суох улуу үрэххэ устан суолгун булуон эрэ кэрэх – уолан бэрдэ дэтэр буолабын”, – диэн бөлүһүөктүү санаатын үллэстэр. Уйбаан “киһи да киһи!” дэтэр баһата уостубатах, сөптөөх суолга турунарга баһалаах. Киниэхэ суһал мэдиссиинэ көмөтүн оңордулар, сүбэ-ама биэрди-лэр, тоторо-ханнара аһаттылар уонна сана таһаһы биэрди-лэр. Итиэннэ “Тирэх” социальнай-реабилитационнай киингэ киирээригэр эгитилэр. Уйбаан, чаччы, көнөр суолга тиийиэ диэн эрэнэбит. “Ускул-тэсбил сылдыарбыттан сылайдым, манньык сылдыан охтон хааллахпына, таах ыт, суор аһылыга эрэ буолуом дии...” диэр.

Итии, минньигэс аһынан аттынаабы “Хоттей” илинги куукуна кафетын урбаанньыта хааччыйбыт. Бу амарах санаалаах дьонго тэрийээччилэр уонна аахсыйа кыттыылаахтара махталлара мунгура суох.

Уйулҕаттан элбэх тутулуктаах

Санаа туймуутттан, уйулба ыһыллыыттан манньык олоххо тиийэллэрэ саарбахтаммат. Ол иһин кинилэргэ анаан уйулба үөрэхтээхтэрэ кытыннылар. Аатыгар эрэ дьупулуомнаах психологтар буолбакка, идэлэригэр бэриниилээх, ааттаах-суоллаах, баай уопуттаах исписэлиистэр үлэлээбэттэр.

Сардаана Гурьева, СӨ Киһи быраабыгар боломуочуулаах:

– Хоруона хамсыгын иннинэ ыытыллыбыт аахсыйаларбытыгар хаамаайы икки хат дьахтар кэлбиттэрэ. Бу ийэ буолаары сылдыар дьахталлар, тобо эрэ уулусса олохтоого буолбуттар уонна дьыллэригэр төннүөхтэрин отой бабарбаттар этэ. Ол да буоллар психологтар күүстээх үлэлэрин түмүгэр дьахталлар ис туруктарыгар, уйулбаларыгар сөптөөхтүк дьайан, тылларыгар киллэрэн, кинилэри дойдутарыгар ыытан, этэнгэ оболонорун ситиспибит. Хамсык кэмизгэр кинилэрдийн төлөпүүнүнэн билсэ сылдыбыппыт, хата, этэнгэ оболонор, оболорун көрөн, быр бааччы олоролор этэ.

НКО-лар

Бу аахсыйага биир улахан суолталаах оруолу кэмизэрчэскэйэ суох тэрилтэлэр (НКО) ылаллар. Бу сырыыга “Алмаас” уонна “Линия жизни” аһымал пуондалара кытыннылар. Кинилэр бу иннинэ РФ Бэрэсидьиэнин, СӨ Ил Дарханын уонна “Норут буддьүөтүн” граннарын кыйыылаахтара буолбуттар. 2018 сыл-

лаахха диэри манньык граннар суохтар этэ – бэйэлэрэ-бэйэлэригэр буһан-хатан үлэли олобуруттар. Оттон грант энгин курдук судаарыстыба өйөбүлэ баар буолуобуттан ис сүрэхтэриттэн олус кыһамньылаахтык үлэлиир тэрилтэлэр үлэлэрэ биллэ күүһүрбүт.

Манньык тэрилтэлэргэ, үгэс курдук, кыһалҕаны төрдүттэн, ис-иһиттэн билбит дьон үлэлииллэр. Биир оннук киһи бу аахсыйаны бэйэтинэн билбит Евгений Росляков буолар. Кини хаһаангыта эрэ эмиэ бу дьон курдук хаамаайы, “асоциальной элэмизэн” диэнгэ киирсэрэ. Оттон билигин “Алмаас” аһымал пуондатыгар көмө көрдөөн кэлбиттэргэ көмөлөһөр.

Маны таһынан аахсыйага “Маяк” аһымал тэрилтэтэ саҥа таҥастары уонна саныытаарынай, гигиениэ нобуорун абалан түгэттэ. Маны таһынан кизгник биллэр “Тирэх” социальнай дьыэ кытынна.

– Миэхэ биир хаамаайы тобо уулуссага илиитин уунан харчы умналаһарын быһаарбыта – олоорор дьыэтигэр харчыта суобуттан. Кини баара-суоба 42 саастааба, ол эрэри абыс уонна-ах обонньортон туох да атына суох көрүнгээбэ. Кинини “Тирэх” социальнай дьыэбэ киллэрбибит. Онно биир сыл устата босхо олоруохтарын сөп. Кинилэри араас тэрилтэттэн кэлэн хамнастаах үлэбэ ылаллар. Ити кэпсээбит киһибин ТХПК үлэбэ ылбыта, билигин этэнгэ үлэлээн-хамсаан, дьыэлэнэн-уоттанан, киһи сиэринэн олоорор, – диэр Сардаана Михайловна.

АБДь-га биэс киһи суруйтарда

Аахсыйага хантараагынан байыаннай сулууспа сүүмэрдиир мобильнай пуон балаакката үлэлээтэ. Урут ытыллыбыт аахсыйаларга бу пуон нөҥүө Анал байыаннай дьайыыга дьыэтэ-уота суох, ускул-тэсбил сылдыар 19 киһи суруйтаран барбыт. Бу сырыыга АБДь-га баран, дойдутарын көмүскүүр баһаларын биллэрэн биэс киһи суруйтарбыт.

Түмүк оннугар

“Бу аахсыйага 66 киһи көмөнү ылла” диэн эттилэр. Биир күн иһигэр – баһаам сыппара. Оттон да түмүктээтэххэ, манньык аахсыйа уопастыбага туһалаах, олус наада. Ол эрэри туох эрэ тийбэт курдук. Оттон көмөбө, өйөбүлгэ уонна реабилитацияга наадыааччы ахсаана аһыаабат, элбии турар. Олохпун күн-түүн ырыыры, онон инникитин өссө туох-туох буолуо биллибэт. Оттон бу кыһалҕаны систиэмэлээхтик уонна кэлиминик быһаарарга туох тийбэттэй? Тугу гынабыт?”

Сардаана Гурьева, СӨ Киһи быраабыгар боломуочуулаах:

– Биһиги өрөспүүбүлүкэбэ быра-дьяагалааһыны уонна умнаһыттааһыны профилактикалыыр анал сокуон ылылларын туруорсабыт. Сокуон мэхэни-исимизгэр МСУ уонна НКО уорганнара диэн суох. Ол иһин манньык сокуон наада, ону “ситэри тутан” бириэһпитин наада. Биһиги Ил Түмэн сыһааннаах сис кэмизитиэтигэр оробуочай бөлөбү тэрийэр туһунан хадатаайыстыбала-абыппыт. Мэхэниисим оҥорулунна, ону сокуон барылыгар тагарбыт эрэ хаалла.

– Манньык аахсыйаны төһө элбэ-тик тэрийэр нааданый?

– Аахсыйаны гражданскай уопастыба наадыытынан ытыабыт. Социальной ситимнэри, суруналыыстар суруйууларын куруук кэтээн көрөбүт. Биир өттүнэн, граждандар көхтөрүн көрдөрөллөр. Урут наадыыны сотору-сотору киирэрэ, сылга түөртэ ытыгар этибит. Наадыыны баар буоллабына, чаастатык ытыарга бэлэммит. Ол эрэри биир сүрүнү өйдүөххэ наада – киһи көнөр суолга бэйэтэ бабарар эрэ буоллабына, үлэ түмүктээх буолар. Этэргэ дылы, дьылбан – бэйэн илии-гэр. Баһалаах буоллабына, биһиги бары усулуобуйаны тэрийэ сатыыбыт.

Дмитрий ИВАНОВ.

Биири кэпсиим

Бу түбэлтэ “дохсун 90-с сылларга” буолбута. Ленскэй куоракка үлэлии сылдьабыт. Үһүс транзика. Ыскалаакка гуруусчуктуубут. Биригээдэбигигэр 6–7 киһи баар. Бары сахаларбыт.

Биирдэ кинигэ ыскалаатыгар кинигэ тизий бардыбыт. Таһар сирбит ыраах соҕус. Дьааһыктаах кинигэлэр ыарахаттара сүрдээх. Иккилии буолан нэһиилэ мадьыктаһабыт. Ол сылдьан ыскалаат дьахталлара (нууччалар) чубугураспыттарыгар көрбүппүт – биир саамай кыра, хатынгыр уолбут дьааһыгы холку бэйэлээхтик көтөбөн таһа сылдьар эбит. Боох диэн Ньурба уола этэ. Биһиги эмиэ соһуйдубут. Бүтэн баран сынньана олорон табаарыһа: “Бу удьуор күүстээх дыон”, – диэн нуучча кыргыттарыгар эрэкэлээмэлиир. “Абатын туйабын хатарбыт” диэни бары көмөлүү сатаатыбыт да кыайан тылбаастабатыбыт. Түмүгэр манньк буолан табыста: “Короче, он копыта отца засухарил...” Кыргызтар айманан турдулар. “Как?! Засухарил?!” – дэһэ хааллылар. Биһиги таһырдыа ойдурут.

Саха тылын уруогар

Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан саха тылын уруогар -ама, -эмэ диэн сыһыарыылары үөрэттибит. Учууталбыт биир кыыһы дуоскаҕа ынгырда. “Бу тылга ханнык сыһыарыы эбиллэрий?” – диэн ыйытта. Кыыспыт ыксаан хаалла. -эмэ диэн сыһыарыы эмэһэ диэн тылга маарынньыр эбит диэн өйдөөн хаалбыт эбит. Онтун өйдүү туран дуоскаҕа “эмэһэ” диэн суруйан соһутта. Биһиги күлсүү бөҕө.

Эбэм кэпсиир

Биирдэ дэриэбинэҕэ уулуссанан хааман иһэн икки эмээхсин көрсө түһэллэр. Биирдэһэ: “Индира Ганди өлбүт”, – диэн кэпси тоһуйар. Иккиһэ: “Оо, бу сордообу! Бэҕэһээ эрэ суолу туораан эрэр этэ”, – диэн олус аһынар. Индира Гандины Ингнэри Гаанньа диэн истибит. Ингнэри Гаанньа – дэриэбинэ буор иһээччитэ.

Ленин “куоластаабыт”

Былыр. Уларыта тутуу иннинэ. Күһүн этэ. Олус хараҥа. Бырыы да бадараан. Түүн. Утуйа сыһа-сыһа массыынан айаннаан иһэбит.

Арай массыына пааратын уотугар дьиибэ баҕайы кылабачыгас танастаах, наһаа билэр киһибит куоластыы турар. Тохтоору гынан баран, аһара түстүбүт.

Сарсыарда сырдыкка көрбүппүт Ленин эһэбит “көһөн” кэлэн куоластыы турар эбит. Айдаан бөҕөтө буолан төттөрү миэстэтигэр илдьэн туруорбуттара.

Каадыр отделыгар

– Эн тугу сатыгыныи?
– Араас идэлээхпин.
– Биһиги сыбаарсыкка наадыабыт.
– Мин үрдүк эрэсэрээттээх сыбаарсыкпын.

– Олус бэрт, оччотугар үлэҕэ ылабыт. Ол эрэри биир усулуобуйалаахпыт: оонньууну-күлүүнү сатаан өйдүүр буолуохтааххын.

– Дьэ, онно баҕас маастарбын. Ол эһиэхэ туохха нааданый?

– Үлэбит олус диэн эппиэтинэстээх, оттон хамнаспыт киһи күлүүн курдук.

– Чэ сөп, сөбүлэһэбин. Ол эрэри онгорбут үлэбиттэн эмиэ уңа-таала күлүөххүт диэн сэрэтэбин...

Көрбүөччүлүчүн кэпсэтии

– Алло, бу көрбүөччү Антонина дуо?
– Истэбин. Туохха эрийдинг, Сергей Иванович?
– Мин Сергей Иванович буолбатахпын.
– Билэбин.

“Шоу”

Кыыспыт таһырдыаттан улахан уолаттары кытары этиһэн киридэ. Эбээтигэр үнүстэ. Онуоха эбээбит таһырдыа таһаары туран: “Хайдах буолбут оҕолоруй, билигин тахсан мөбөттүөм”, – диэтэ уонна тахсан барда. Кыыһым миэхэ сүүрэн кэллэ уонна: “Аҕаа, болкуонҥа тахсыахха, билигин шоу буолуоҕа”, – диэн саайда.

Ташкенҕа

Эдэр сылдьан буйаһынан түүн Ташкенҥа тийдибит. Санаабытын түһэрбэккэ “Узбекистан” диэн крутой гостиницаттан миэстэ ыйыттыбыт. Мэлийөн бөйдүө хаамса сырыттыбыт. Ахсынньы. Биһиги, тымныы дойдуттан кэлбит дыон, истээх сон, халыҥ соппуоска бөбөбүт. Онно өйдөөн көрбүппүт – сибэкки тыллан турар эбит. Чэ, ити туһунан кэпсээн. Арай диэххэ, кэннибиттэн биир киһи сүүрэн аҕай иһэр эбит. Биир кыыспыт уолуйан хаалбыт куолаһынан “быһахтаах!” диэтэ. Биһиги “дьэ, өлөртөөрү иһэр” диэн паника бөбө буоллубут. Куотар аакка түстүбүт. Ситтэрэрбит буолан дуу, сылайан дуу, синэ биир диэн баран үһүөн куустуһан биир сиргэ турунан кэбистибит. Киһибит тохтоон өрө хорос гынна уонна: “Девушки, дальше не побежим”, – диэннээх буолла. Биһиги эмиэ да күллүбүт, эмиэ да ытастыбыт. Билсирһээри гиммыт дуу, дьээбэлээбит дуу... Ол курдук кыайан өйдөөбөтөхпүт.

Ыйбаныаба

Кыыһым бастагы кылааска саҥа кирибит кэмэ этэ. Биир үтүө күн буукубаларынан араспаанньа таайса олордубут. Кыыһым ыйытар:

– Бастагы буукубата “Й”, кэнникитэ “А”.

Мин оннук араспаанньа суох диибин. Онуоха этэр:

– Мин билэбин ээ. Ыйбаныаба!

Өйдөспөтөхтөр

Кыбартыырабыттан тахсан истим. Кэргэним массыынаҕа кэтэһэн олорор. Ол ыксыы сылдьан кириэр аанҥа ыаллыы олорор эмээхсиммин көрүстүм. “Хайа, бу ханна бардын?” – диэн ыйытым. “Үөскэ”, – диир. Ону ыксаан хаалан суон соҕус куоласпынан: “Бырахтарабын дуо?” – диэтим. Дьэ, добоор, киһим ысыкырыыс тылын куптата дуо? Мин быара суох бардым. Киһибэр өйдөттүм.

Сордоох халааччылар

Түүн үс чаас саҕана ааны тонсуйаллар.

– Кимий?
– Халааччыларбыт, биһиэхэ 100 киилэ кыһыл көмүс наада.

– Баҕар, 105 киилэ наада буолаарай?

– Һэ, сүүс биэһи да аҕал!

– Кэтэрииннэ-э, көмүһүм оҕотоо-оо, тур эрэ, эйигин ыла кэллилэр.

Атын халбаһы

1994 сыл. Новай Зеландияҕа үлэлии сылдьабыт. Сынньана диэн киэһэ айы баарга барарбыт. Биир уолбут дьахтары “уһулан” онтугар хонон кэллэ. Аангылыа тылын олох мөлтөхтүк билэр сордоохторбут. Манньк кэпсээннээх буолла: “Түүн аччыктаан халадьынынныгы туран астым. Араас халбаһы кэчигирэһэн сытар эбит. Саамай улаханнарын талан сии олордохпуна, дьахтарым кэллэ уонна халбаһыбын төттөрү халадьынынныкка уган кэбистэ. Кып-кыра, сип-синнигэс халбаһыны таһааран быһан биэрдэ. Ити – ыт халбаһытын сиэбиккин”, – диэтэ.

Эрэйдээх сакалаат!

Кыра сылдьан сакалаат оҕото этим. Ийэбит буоллар кээмэйдээн күнгэ биридди эрэ сакалааты биэрэр. Мин ыал улахан оҕото буолан сүрдээхпин. Иккис сакалааспын ыскааптан уоран ыллым. Ыстааным эрэһиникэтигэр кыбыттым уонна этэнтгэ умнан кэбиһэн оройбунаан көрөн оонньуу сырыттым. Кырыысалар тустарынан уубутугар-хаарбытыгар кириэн кэпсэттибит. Мин тоҕо эрэ эмискэ истиэнэни тэптим. Арай атаһар туох эрэ сүүрэкэлиир. Мин кырыыса дии санаан, “аа-аа” дии-дии иэрийэ-иэрийэ, таттара-таттара ытаан аллайдым. Ийэм эрэйдээх сүүрэн кэллэ. Атаһын ыйабын. Ыстааналаабым айы тэнтгэ сүүрэр да сүүрэр. Ийэм сирэйэ кубарыйан хаалла. Олох өлөн эрэр курдук орулуубун. Тыммын да кыайан ылымаары гынным. Атаһын ыйа-ыйа охсуолуу сатыыбын. Саҥам тахсыбакка иэрийэбин. Ийэм син өйдөөн ыстааммын уһулу тарпытааа, “облом!” Сакалаат кэмпиэтим түһэн саккыраан кэлбэтэ дуо?! Балыыҥка киһи буоллабым, сакалааппын кырыыса сүүрэр дии санаабыппын.

Ити кэннэ кэһээн ыйыппакка эрэ тугу да ылбат буолбутум.

Түң-таң, түһүчү

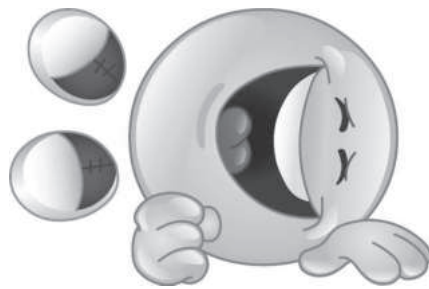
Кыһын. Ахсынньы сүүрбэтин эргин. Оскуола киһитэбин. Биирдэ ыалларбар көмпүүтэр оонньуу табыстым. Киэһэ алта диэки аҕалара холуочук кэлэн утуяан хаалла. Биһиги оонньоо да оонньоо. Ол олордохпутуна, дыонум эрийдилэр. “Оройуон киинигэр кириэр буоллубут. Эн итиннэ хоноор”, – диэттилэр. “Убайың, баҕар, хойутуу кэлиэ”, – диэн буолла. Оонньуу түһэн баран утуйардыы онгостон сыттыбыт. Ким да чаһыны көрө барбыта. Хас буолбута эбитэ буолла...

Утуяан ортоголоон эрдэхпинэ, ыалларым аҕалара: “Туруң, нокоолоор! Хайдах баччаанҥа диэри утуяан бөскөйө сытабыт!” – диэн барыбытын үрүө-тараа түһэртээн туруортаата. Уубутун хаммат дьон чаһыны көрбүппүт 8 буолуо 15 мүнүүтэ баар. Биир уоллара оскуолатыгар тэбиннэ. Аҕалара хотонугар тахсыбыта ынахтара кытары сыталлар эбит. Үнтү тэбилэлэн нэһиилэ туруортаабыт. Аны бу сүөһүлэр үүттэрэ тоҕо аҕыйаата диэн буолла.

Мин буоллабына, утуктуу-утуктуу дыи-эбэр табыстым. Хата, гарааспыт уоттаах буолан биэрдэ. Онно кирибитим убайым баар. “Хайа, нокоо! Тоҕо түүннэри илэ бардын?” – диэтэ. Акаары дуу, хайдах дуу дии санаатым уонна: “Үөрэнэ барыам дии”, – диэтим. Убайым: “Ол түүн 3 чаастан үөрэнэр буоллугут дуо? – диэтэ. Онтукайым баара ыалларым чаһыта киэһэ 8 буолуо 15 баарына утуяан хаалбыт. Аны бүтүн дьэиэ үрдүнэн соботох эрэ чаһылаахтар эбит.

Аҕалара уһуктан баран түң-тан түһэрэн дыонун атаҕар туруортаатаҕа дии.

КӨР-КҮЛҮҮ

Москубаҕа

Биирдэ балтыбынынан Москубаҕа супермаркетка киридибит. Кассир “следующий покупатель” диэн суруктаах үһүн синнигэс планканы биһиги бородууктабыт иннигэр ууран кэбистэ. Саатар суруга баран хаалбыт. Балтым сангата суох ол планканы төттөрү киэр анньар. Кассир иккистээн ууар. Балтым эмиэ төттөрү анньар. Кассир үсүһүн ууар. Балтым “это не наше” диэн саайда. Мин өйдөөн көрөн: “Бүт эрэ”, – диибин. Киһим кыһырыбыт куолаһынан: “Эн ыллың дуо?” – диир. Оҕом сыһа фольга дии санаабыт. Бу ыксалга фольгаланан тугу астаары гиммыт диир үһү. Мин күлэн “без быара” сытабын. Кассир дьахтар “хон” мэийилэр” дии санаабыт буолуохтаах.

Эмиэ ити балтыбынаан. Москубаҕа тырамбаайга киридибит. Билиэппин компостердаан баран ааһа турдум. Арай балтым кэлбэт да кэлбэт. Төттөрү аанҥа бардым. Дьэ, киһим билиэтин компостерга симии кытаанаҕа! Атын өттүнэн укпун уонна сим да сим. Кэнигэр дыон бөбө кэтэһэн турарыттан ыксаабыт аҕай. Кэлэн кыыспын аһаран биэрдим уонна күлэн тоҕо бардым. Метроҕа диэри быарым быһынна. Саха ньобой, оҕото өссө ньобой. Өссө чуут, чуут уонна компостер иннин ылыа этэ дии саныыбын. Аҥаарын симпит этэ.

Б-тан...

3,5 саастаах кыысчааммар буукубалары үөрэтэр кинигэ атыластым. Онтум нэкилизикэлээх. Холобур, А буукубаҕа арбуз ойуутун ылан сыһыарабын. Чыычаабым барахсан бэйэтин-бэйэтигэр кинигэтин ылан көрө олордо. Онтон ыйыталаһан барда. Мин тэлэбиисэр көрө олорон киниэхэ эрэ наадыбаппын. Аан манҥай син көмөлөстүм. Онтон “Б” буукуба кэлбитигэр ыйыт да ыйыт буолбутугар кыһырыах санаам кэллэ. Куоласпын соното-соното: “Б” буукубаттан туох тахсарый оттон?” – диэтим. Киһичээним өйдөөн быстыбат. Мин кыһыран: “Оо дьэ, Б-тан туох тахсарый? Б-таан?!” – диэбилпэр, “Ийээ, БЫТтан оттон БЫТ оҕото тахсар буоллаҕа” – диэхтээтэ.

Мин күлэн тоҕо бардым.

**Хомуйан бэлэмнээтэ
Диана КЛЕПАНДИНА.**

Үйэлээх ЫРЫАЛАР умнуллубаттар

Үчүгэйиэн Ырыа күнэ
Арахсыспат аргыс буолта,
Сахам сиригэр киирбэт күнэ
Буолан дьонго сырдаабыта!

Ыам ыйын 21 күнүгэр Саха сиригэр ЫРЫА КҮНЭ бэлиэтэнэр. Онон үйэлэргэ “хит” буолан ылланан кэлбит ырыалары, аныгы олох сиэринэн, куар кодтаан, аабааччыларбытыгар бэлэх уунабыт. Ырыа бырааһынньыгынан, күндү доботтор! Сахабыт сиригэр Ырыа күнэ дьизэрэйдин!

Олоххо таптал мунутуур күүһүнэн (“Мин хотугу тиитим”)

Бэйиэт, араадыа суруналыыһа Степан Дадаскинов Үөһээ Бүлүүттэн төрүттээбэ даҕаны, үйэтин тухары Хоту дойдуга тыйыс айылбатын, хоһуун дьонун хоһуйбут, кинилэр кыһалбаларын кыһалба онгостубут

киһи этэ.

Араадыаҕа уонна тэлэбидэһэһэ дукугу абыайах ахсааннаах норуоттар – дүкээгир, эбээн, эбэнки тылларын уонна култуураларын хараанньырга уонна сайыннараарга аналлаах “Геван” биэриини бэлэмниир эрдээксийэни тэрийбитэ.

Бэйиэт сааһырбытын кэннэ, 2008 с. “Кыталык ырыалаах сылларым” диэн хоһуунуньуга «Бичик» кинигэ кыһатыгар тахсыбыта. Мин, бэчээккэ бэлэмниир эрдээктэр, хоһуунуньукка бары сөбүлээн истэр, ылбаҕай ырыа буолан көппүт “Мин хотугу

тиитим” диэн айымньытын бастакынан киллэрибитим. Уонна бэйиэккэ бэйиэтигэр бу ырыа олус табыллыбытын ис хоһооно даҕаны, матыыба (Аркадий Алексеев) даҕаны дьүөрэлэллэрин астына бэлиэтээтим. Онуоха ааптарым бэйэтэ эмиэ, ити ырыаны оччолорго күөгэйэр күнүгэр сылдьар тапталлаах ырыаһыппыт Райса Захарова доллоһуга толорорун сөбүлүү истэрин эттэ. Мин туохтан сиэттэрэн, бу хоһоону айбытын ыйыталастым. Онуоха Степан Егорович, улахан, дьобуннаахай киһи, кэбинизт ортотугар олоппоско олоһон лоп бааччытык, киниэхэ эрэ баар ураты – лонкунас, холку куолаһынан сһэргээн барбыта:

– Биридэ саас, куолубунан, Уһук Хоту биир улууска хомондуропкаҕа бардым. Ыраах ыстаадаҕа тамайар табанан айаннатын истибит. Күнүс сынньана түһээри аргыстарбыныын туруук таас хайа тэллээбэр тохтоотубут. Арай көрбүтүм – тиит мас төрүт даҕаны үүммэт сиригэр, икки бээгэй тиит, буурба-силлиэ булгу сөрөөн, бэрт эрэйинэн, бэйэ-бэйэлэриттэн тутуһуохтарынан тутуһан, өйөһө-

силбэхэ үүммүттэрин көрдүм. Чээн, барахсаттары-ы!.. Мин, оччолообу көрөн баран, бэл, уйадыан харабым уута табыста. Ол көстүү харахпар хаартыска курдук хатанан хаалбыта. Хас да күн ол тииттэри санаан табыстым. Олоххо тардыһы, таптал күүһүн аһара сөхпүтүм. Дьэ, ол уйулбам хамсыар диэри улахан долгуйуубуттан бу хоһоон төрөөбүтэ...

Мин хотугу тиитим

Эйигин, тиит маспын,
Махтана көрбүтүн.
Хорсунгун хайгыбын,
Тулуургун сөбөбүн!

Санаабар, сахалы
Саһарар курдуккун,
Лабаабын далбааты
Эн миэхэ ууммуккун.

Бэйэбэр холуйа
Көрбүтүн өрүүтүн –
Тыал сөрөөн, ыттыан,
Эриллэн үүммүккүн.

Тон буорга, тон мууска
Турабын тутуһан.
Тон буорга, тон мууска
Силискин эн тардан.

Эн эрэ аттыгар
Көмөөрүң дуу диэммин,
Тихэх күн бар дьоммор
Этиэбим кэриэспин.

Силискин кууһаммын
Уһуннук утуйуом,
Лабаабар тылламмын
Талбан саас уһуктуом!

Оттон бүгүн биһиги бары бу сүрэхпит ортотунан киирэр ырыаны истэн олоһон, долгуйар күөхтэрдээх сайынҥа үрүң күн диэки хайыһан, чэгийн, хойуу лабааларынан тыалга оргуудук суугунуу турар, хара тыабыт кизгэлин – баарабай тиити харахпытыгар көрөбүт, ис санаабытынан чугастык ылынабыт.

Ол гынан баран бу саха баарын туһары, үйэлэргэ хаалар айымньы арыый да атын ис хоһоонноох – тиит мас үүнүө суохтаах сиригэр өсөһөн туран, эриллэн-мускуллан, барытын тулуйан, кыһалбалары, буюмнары кыйаан, олоххо улахан Таптал эрэ күүһүнэн бэрт эрэйинэн үүммүт мастар тустарынан эбит.

Людмила БАИШЕВА-ФЕДОРОВА.

“Биригэдьиэр Марыына”

“Биригэдьиэр Марыына” ырыа туһунан санаабын этиэхпин баһарабын. Аҕам оччолорго Майаҕа үлэлиирэ. Аҕам, ырыа айааччы Серафим Павлов уонна суруйааччы Иннокентий Сосин үһүө буолан олодохторуна, Сосин “Дьэ, бу хоһоонҥо

хайабыт үчүгэй ырыаны айар эбитий? Аны икки хоһуунан ырыабытын айан кэлэнҥит ыллыгыт”, – диэн этэн туран, хоһоонун тылларын биэртэлээбит уонна дьэ, сакылааттаспыттар. Туохха сакылааттаспыттарын билбэтим, “об этом история умалчивает”. Болдьоммут күнүгэр кэлэн иккиэн ыллаабыттар. Мин аҕам мелодията дьонго-сэргэбэ ордук сөбүлээн, тарбанан биллибит уонна норуот уостан түспэт ырыата буолбут.

Биригэдьиэр Марыына

Үрдүк мыраан кэтэбэр
Үрүң күммүт түһүүтэ,
Суола үрэх үрдүнэн
Куустуктана испитэ
Биригэдьиэр Марыына,
Нарын-сэмэй Марыына.

Охсуубутун мээрэйдээн
“Олус-олус” диэбитэ,
Куотуһууну түмүктээн
Кыйаыбыттан үөрбүтэ
Биригэдьиэр Марыына,
Нарын-сэмэй Марыына.

Үөрбүт-көппүт быһыынан
Төгүрүччү көрбүтэ,
Көхтөөх үлэ туһунан
Кэпсии-ипсии испитэ
Биригэдьиэр Марыына,
Нарын-сэмэй Марыына.

**Иннокентий МАКСИМОВ,
уола.**

Ырыа диэн аҕаардас биир эрэ киһи дьылбата буолбатах. Бу – тылын суруйбут бэйиэт дьылбата, мэлиэдьиэтин суруйбут мусукаан дьылбата. Ону толорооччу, тизэрдээчи – ырыаһыт дьылбата. Уонна истээчи, ылынааччы дьылбата...” – диэн Анастасия Варламова-Эдьий Настаа этэн турардаах.

“Аҕам алааһа”

“1978 сыллаахха Анастасия Варламова Сыымахха учууталлыы сылдьан А.Г. Тарабукиналыын дуэттыылара. Онон күтүөтүм В.Г. Никифоров байаанныра. Оччолорго мин хайыы үйэ Наһаа ырыаларын аатырбыт “Сэргэлээх уоттара” ансаамбылга солистыы сылдьан ыллан, тарбатан, устудьуон аймах кини аатын билэрэ. Онтон Сыымахха тахсыбытым кэннэ, хас да кэнсиэртэргэ бииргэ ыллаан баран, эдьийим: “Володя, наһаа да үчүгэйдик оонньуугун, иккиэн бииргэ үлэлиэх эрэ, мин ырыаларбар”, – диэбитэ. Мин сөбүлэспитим. Ити 1979 сыл сабаланыта этэ. Онтон саас, ыам ыйын бүтэһигэр биир үтүө күн: «Киирэ сырыт эрэ миэхэ, мин ырыа суруйдум», – диэтэ. Кэпкэлэһэ турар оскуола уопсайыгар олоһор этибит. Ыллаан биэрбитигэр, оонньоон биэрдим. “Тыллара үчүгэй баҕайылар, сүһүөхтэрин ахсаанын тэҥнээ. Хос ырыатын үрдэтиэххэ, монотоннайа бэрт”, – диэн атыннык оонньоон биэрдим. Үөрэ түстэ. “Итинник, итинник үчүгэй буолсу”, – диэтэ.

Ол “Аҕам алааһа” ырыа аан бастаан айыллыта этэ”.

Кыһыл көмүс күһүңгэ, сайынныын
арахсар,
Биир дыкти түгэнгэ айылбам
иһийэр.
Оччобуна дууһабар туоххаһыйа,
долгуйа
Дойдубун ахтарым күннэтэ күүһүрэр.

Мин аҕам алааһар, Лэбийэм күөлүгэр
Аар хатын күлүгүн көрүнэн эрдэбэ.

Алааһын кытабар, хатынҥаах чарангар
Отуутун таһыгар, оллоонун аттыгар,
Хотурун таптайар, табабын уурунар
Уонна дьэ аргыйдык бугулуун
бэрийэр.

Мин аҕам алааһар, Лэбийэм күөлүгэр
Аар хатын күлүгүн көрүнэн эрдэбэ.

Хас биирдии бэйэбит, улаатан
бараммыт
Тус-туспа дьылбалаах дьон буолан
сылдыабыт,
Ол эрэн дууһабар, сүрэхпэр өрүү
баар
Умнубат өйдөбүл – аҕабыт алааһа.

**СӨ култууратын туйгуна
Владимир КУЗЬМИН
ахтыытыттан.**

“Балыктаах кизһэтэ”

1972 сыллаахха саҥа аармыйаттан сулууспалаан кэлэ сылдьар кэмим этэ. Онон ырыа учууталынан Галина Шахурдина үлэли кэлбитэ. Кини наһаа эдэр, кэпсэтинньэн, эйэбэс майгылаах буолан дьону, эдэр ыччаты бэйэтин тула түмүтэ. Оччолорго тыа сириг эдэр ыччата сүрдээх көхтөөбө. Кулууптан олох арахпаттара, сөбүлээн түмсэр сирдэрэ буолара. Үңкүү-бити, ырыа-тойук оройуттан тутуллаа. Аны ол кэмгэ олохтоох кулууп иһинэн үлэлиир тыйаатырбыт “норуодун тыйаатыр” боулаары сылдьар кэмэ. Онон кулууппут – бөһүөлэк олохтоохторун саамай тардар киинэ этэ.

Бэйэм үңкүүгэ кыттаарым. Оччоттон истэриҥ мөлтөх буолан ырыаҕа чугаһаабатым. Ону биридэ Галина Никитична миһигин “дээбэлээх уол” диэн таба көрөн, пантомимаҕа үөрэллэ. Онон буолар кэнсиэрдэргэ, оннообор, биридэ Дьокуускай куоракка киирэммин телестудияҕа уһуллан турардаахпын.

Кэнсиэргэ бэлэмнэнии боулаабына, түн хойукка диэри сылдьарбыт. Ол сылдьан биир кизһэ ыччаттарга: “Бөһүөлэк бары ырыалаах – Бүтэйдээх, Майа тустарынан ырыалар бааллар. Оттон биһиэхэ тобо суобуй?” – диэн кэпсэтии буолла, толкуйга түспүт. Онтон миһигин соһон таһаардылар уонна: “Эн оскуолаҕа үөрэнэ сылдьангың, литэрэтиирэ куруһуогар сылдыһыгың, дьарыктаммыгың. Балыктаах туһунан хоһоонно суруй”, – диэн муннукка ыган кэбистилэр. Ону аҕаастанным. Ол эрэри эрэпэтииссийэ кэнниттэн дьизбэр кэлэн, кинигэ бөбөтүн хаһыстым, “дьон дойдутун, эдэр ыччат үөрэрин-көтөрүн, ыллырын-туойарын туһунан хоһооннору хайдах суруйаллар эбитий?” диэн, булан ылан аабыталаатым. Балтым биллэти-экэр буолан, дьизбигиэр кинигэ элбэх этэ. “Тыһынччанан уот лаампалар” диэн Аркадий Алексеев оччоттон биллэр ырыалаах. Ону аахтым уонна “Куорат

тыһынччанан уоттаах боулаабына, биһиэхэ сүүһүнэн да баар буоллун ээ дии санаан бараммын “Сүүһүнэн уот лаампалар” диэн тылтан сабалаппын, ким эрэ этэн биэрэрин курдук, хоһооммун кудуһхайдык суруйан киирэн барбытым. Ол кэмгэ сото-сото суруйбутум буоллар, олох даҕаны булкуллуом этэ. Онтукам бэйэтигэр бэйэтэ тылларым тахсан кэлбиттэрэ.

Дьэ, ити курдук суруйан бүтэн, Галина Никитичнаҕа аҕалан биэрбиппэр, начаас икки ардыгар матыып айа охсон, ыллаан киирэн барбыттара. Ону истэн наһаа соһуйбутум, үөрбүтүм даҕаны. Кэлин Галина Никитична дьүөгэтэ Зоя Романовалыын Москуба куоракка баран тэлэбиисэринэн ыллаабыттарын көрөммүн, биллэн турар, наһаа үөрбүтүм.

Онтон ыла “Балыктаах ырыата” гиимин кэриэтэ буолан, билингээнгэ диэри ылланар. Галина Никитична баарыгар, бары дьизэн добордоһор этибит. Бу ырыа икки сыл анараа өттүгэр айыллыбыта 50 сылын туолбута. Төһө даҕаны кэм кэрдиис аастар, норуот сөбүлээн ыллыыр, истэр ырыатыгар кубулуйда. Тыл судургу, матыыба наһаа табыллыбыт ырыа. Хамсанылаах үңкүүлэргэ олус барсар. Кэлин саҥардыллан, эдэр ырыаһыт Нарыйаана Куо ыллыыра, истиэххэ олус үчүгэй. Ону Галина Никитична истэ-истэ сөбүлүүрү, үөрэрэ. Онон, бу ырыа 1972 сыл кулун тутар ыйга айыллыбыта.

Сүүһүнэн уот лаампалар
Мичилиһэ үөрэллэр,
Балыктаах ыччатын
Угуйар курдуктар.

Хос ырыата:
Тулабыт эргичи
Тоҕо бабас кэрэтэй!
Балыктаах, Балыктаах,
Балыктаах кизһэтэ!

Көрдөөх-нардаах ыччаттар
Хаамыстылар кэккэлээн,
Бары дьону көбүлээн
Ыллылар-туойаллар.

Иллэнг кэми атаарар
Манньк үтүө кизһэлэр
Балыктаахха, биһиэхэ,
Мэлдьитин буолаллар.

**Павел ГАБЫШЕВ,
хоһоон ааптара,
сыана бэтэрээһэ,
Мэнгэ нэһилиэгин бочуоттаах
олохтооҕо, Мэнгэ Хаҥалас.**

Балаһаны бэлэмнээтэ Саргылаана БАҒЫНАНОВА.

“Күлүм түгэннэр үгүстэрэ...”

Үлэм сүннүнэн литэрэтиирэ эйгэтигэр айар куттаах дьоннуун үгүс сылларга алтыспыт буоламмын, кинилэр тус олохторуттан өйгө-санааҕа хаалар түгэннэри уонна биллэр айымньылара туохтан сиэттэрэн үөскээбиттэрин, дэннэ да буоллар, сырдаталлара. Чуумпуга ол бүччүм кэпсэтиилэргэ арыллан, киэн эйгэбэ иһиллибэтэҕи кэп-сииллэрэ.

Бастаан – киһибин, онтон – дьахтарбын.
Бастаан – киһибин, онтон – сахабын.
Ол иһин дьахтарды уйаһаспын.
Ол иһин сахалыы сайаһаспын.

Сабарай Илгэ
«Санаа сарбынньахтара,
изийи ирбэнниктэрэ»
хоһоонноруттан.

Анна Парникова-Сабарай Илгэ... Аан бастаан, арааһа, оччолорго “Сахаада” хаһыат ыҕа биридэ таһаарар литература балаһатыгар быһыылааҕа, арай кини бу хоһоонун булан аахпытым

Аһыыта суох ыраас этим мин
төрүүрбэр.
Айыыттан атыммын билигин –
төннөрбөр,
Кириргизэх курдукпун мин бэйэм
бэйэбиттэн...
Кии гынаар, Таһара, далгын
түптэлииргэр!

уонна киһи этин сааһа аһыллар тыллартан “һык” гыммытым... Ийэ тылбыт иччилээбин, күүһэ уратытын, тыл суолтата өссө күүстээбин билэбит дии. “Тый, бу да кыыс... сэрэммитин” диэн салла санаабытым...

Онтон дьэ 2003 сыл сааһыгар Анна Парникова-Сабарай Илгэ «**Күн баҕам**» хоһооннорун хомуурунууҕа «Бичик» кинигэ кыһатыгар тахсар буолла. Оччолорго саха норуот бэйиэтэ Моисей Дмитриевич Ефимов СӨ Суруйааччыларын сойууһун салайа олороро. Кинигэни бэчээккэ бэлэмниир үлэ хаамыытын киирэн билсирээччи. Биир сарсыарда ачыкыта килэбэчийбитинэн киирэн кэллэ. “Анна Парникова хомуурунууҕа хаһан баттаныаҕай?” – диэн чопчуласта. Сотору улахан мунньах буолуохтаабын (манна дуу, Москваҕа дуу чуолкайын өйдөөбөппүн) санатта уонна “ол суолталаах тэрээһини көрсө хомуурунууҕа тахсара буоллар” диэн тиэтэттэ. Уонна “биһиги кэннибиттэн хаалар тыыппалаах бакаа Анна Парникова-Сабарай Илгэ эрэ баар”, – диэн тоһоболоон эттэ.

Ол кэмгэ кинигэ корректурата аабылла, худохунууҕа кинигэ таһын онгоро сылдьара. Биридэ ааптар Анна Алексеевна күнүс Намтан айаннаан кэлбитэ. Эбиэт кэмэ буолан, кини кинигэтин көрөн-истэн таһаарар тус эрэдээктэрэ суоҕа, мин кэбиниеккэ соботобум. Кини күүтэрдийи киирэн, түннүк диэки хайыһан олоҕубута. Тыл бырахсан кэпсэппиппит. Онтон мин, «уонна бу улахан хоһоонһуту кытта хаһан кэпсэтиэхпиний?» дии санааттан быһыылаах, түгэни мүччү туппакка, кини, бэйэм санаабар, чыпчаал айымньытыттан – «Эн кэллэргин» диэн хоһоонуттан быһа тардан өйбүттэн ааҕан барбытым. Онуоха Анна Алексеевна мин диэки бүтүннүү эргийэн, күбархай сирэйэ сырдаан, ис киирбэхтик мичик гыммыта: «Ээ, ити хоһоону билэр эбикиин дуу... Сөбүлүүгүн дуо?» – диэн ыйыппыта. Мин бу айымньы олус табыллыбытын эппитим, “саха дьахтарын уратытын – сэмэйин, килбигин, ол ээрэри кини кистэлэн таптал изийиитин саба тутар күүһүн – саха ис дьинин барытын көрдөрбүккүн дии” диэбитим. Онтон кини ити айымньытын Ленинградка култуура институтугар бибилиэтиэкэ факкультетыгар үөрэнэ сылдьан суруйбутун кэпсээн барбыта.

Биридэ түмэлгэ устудьуон дьүөгэтинин сылдьан, былыргы саха олоҕун көрдөрөр хартыынаны көрбүттэр. Эриэккэһэ диэн, ол хартыынаҕа бэйиэт болломтотун сүрүн дьоруойдар буолбакка, балаһан түгэһэр ойдом олоҕор уоттаах харахтаах кыыс тардыбыт эбит.

... Былыр-былыргыттан өбүгэлэрбит барахсаттар аҕа ууһунан бэйэ-бэйэлэрин көрсөн, өйөһөн олоҕдохторо. Ол да иһин бу томооро тымныылаах муус-хаар дойдуга инчэбэй тирбэбэ быстыбатынан, кыл сабаттан салбанан, тыыннаах хааллахтара, олох олоҕдохто-

ро... Баҕар, ол сизэринэн, кыыс тулаайах хаалбытын кыахтаах аймахтара ииттэ ылбыттара буолуу дуу? Табыллыбакка, кыһалбаттан ыал муннугар кыбыллан олоҕорго күһэллэбит биллибэт кыыс дьылбата бэйиэти долгуппут эбит.

Арааһа, киниэхэ Үөһэттэн туох эрэ улахан соруктаах ыппыттары толорботох, ис кыабын толору арийбатах, уустук дьылбалаах, ол эрээри көңүл санаата булгуруйбатах, олоххо тардыһыта сөбүрээбэтэх киһини санаппыт бадахтаах.

Биитэр, бэйэтигэр холообута эбитэ дуу...

Сабарай Илгэ «Эн кэллэргин» диэн дьобус хоһоонугар үйэлээх таптал уматар, уулларар тыллара суохтар эрээри, этэргэ дылы, хас биридии устуруока ыраас таптал тыынын илгийэр. Судургу тылларынан элбэби, дириги, таайтарыылааҕы эңсээн этэри; күннэ түөрт уонна уларыар санаатын ытылбаныгар сылдьар кыыс-дьахтар соһуччу тапталлааҕа киирэн кэлбиттэн ис туруга уонна тас быһыыта-майгыта утарыта харсыытын итинник судургутук уонна итэбэтиилээхтик көрдөрөрү улахан дьобурдаах, айда-рыылаах эрэ бэйиэт табар буоллаҕа.

Эн кэллэргин

Эн көбөччөр атын
Сиэлигэр умса түһэн,
Хаайбыт харабым уутун
Эмискэ тобо сүөкүөм...

Эн күрдүккэ аспыт
Эргэрит кымньыын угун
Тарбаһым төбөтүнэн
Аргыый дабайан ааһыам...

Эн эбэрдэ тылгар
Аат харата хардара,
Күөс хоторбута буола
Оһох чанчыгын маньам.

Эн иннигэр уурбут
Буспут эттээх кытыям
Дьарбаатын одуулаһа
Саһата суох олоҕуом...

Эн аанҕа эргиллэн
Сабынньаххын кэтэргэр,
Сайыспыт харахпынан
Санныгын имэрийиэм...

Эн атаһын тыаһа
Сүтэрин иһилим,
Муус түннүгүм кырыатын
Кыһыа сатыы туруом...

Мин сыһаах баттанан олоҕон, Анна Алексеевнаттан “Хайдах манньк үчүгэйдик суруйабыный?.. Хоһоонорун хаһан, хайдах айааччыгыный?” диэн ыйыталаспыппар, кини аһыллан, киһи хараһар көрөн олоҕорунуу, субу курдук хоруйдаабыта:

– Эдэр сылдьан дойдубар сопхуска хонуу биригэдьииринэн үлэлии сылдьыбыттаабым. Ол ыарахан үлэбэ үксүн эр дьон үлэлээччилэр.

Сайынҕы сарсыарда ааттаах эрдэ туран, кип-киэн сыһыыга-хонууга то-букпунан сииктээх оту кэһэн, тахсан эрэр күн уун-утары, ыраах да ыраах суос-сатыы барарым. Ардыгар, туман хойуутук түспүт буоллабына, таһаһым ибис-инчэбэй буолара...

Билэрин дуу – күн тахсыгыгар, көтөр-сүүрэр бары иһийэн, уу чуумпу буолааччы. Бэл, чыычаах ыллаабат. Сиккиэр тыал эрэ сөп-сөрүүнүнэн ор-гууй үрээччи... Айбыт Аар айылҕа киэн дуолугар, Сир уонна Халлаан икки ар-дыгар ... арай Мин эрэ суос-сөботобун баар курдук сананарым...

Дьэ ол баран истэхпинэ – итэ-бэйиэн дуу, итэбэйимизэн дуу – хоһоон Үөһэттэн бэйэтэ кутуллан киирэрэ.

Били урут санныга быата туора сүгүллэр “биригэдьиир суумката” ба-ара дии... онтукабыттан кумааҕы бо-локунуоппун ойутан таһааран, түргэн үлүгэрдик харандааһынан тарда эрэ ох-сорум... Элбэх хоһоон кэлбитэ. Этэргэ дылы, “туттумахтаһан, баттаһа сурунан эрэ хаал” диэбиттии, итинник күлүм түгэннэр үгүстэрэ...

Билигин эргиллэн көрдөхпүнэ, ол сопхуос ыарахан үлэтигэр атаарбыт сылларым – саамай айыахтаах, суруй-уохтаах кэмим эбит... Ааһан хаалбыт...

Онтон салгыы Анна Алексеевна, хомойуох иһин, бүөрүнэн ыараханньк ыалдьан, үлэлиир кыабыттан тахсыбы-тын курустук эппитэ, саха эмчиттэригэр барыан баҕарарын быктарбыта.

Онтон дьэ 2015 сыллаахха “**Күһүмгү ыһыабым**” диэн кинигэтэ тахсар буол-бута. Бу сырыыга мин бэчээккэ бэлэм-ниир буолбутум. Анна Алексеевна ити кэмгэ ыалдьан дьиэттэн кыайан тахсы-бат буолбут этэ, инньэ гынан, биригэ төрөөбүт балта Антонина Харитонованы нөҕүө сибээһи туппуппут.

Бу хомуурунууҕа түөрт тус-туһунан түһүмэххэ араарыллыбыт бөлүһүөктүү, хомуһуннаах хоһооннор күүстээх изй-иинэн, бүччүм санааны кыбыстыбакка аһаҕастык этэллэринэн уратылаахтар. Таарыйар тиэмэлэрэ – Киһи, Куйаар, Өлүү, Олох. Бэйиэт дьын сахалыы тыла-өһө киһи сүрэбин ортотунан киирэр, хомойой хоһооннорун дорбоонноро муусука курдук кутуллар.

Баар эрэ ааҕааччыбар

Тулаайах дууһам кубата түһэрбит
куорсунун
Ыйдаһа үрүм көмүс санныыарыгар
умһааммын
Суруйдарбын туналыгар уйан
хоһооннорбун,
Уйулбаһан уу долгурангын суһумнуур
дуйдааммын.

Өйүм өркөн муудараһын үйэлээх
бөрүөтүн
Сардаһа кыһыл көмүс саргытыгар
биһэммин
Бичийдэрбин арылыгар чин-чан
аман өспүн,
Эрэл кэнчээритинэн сүрэххин
чэлгитэммин.

Мунгурдаммыт буор кутум мунгур
уруучукатын
Хараһа муннарар хара кутурбанынан
абаан
Бооччойботорбун боруорар муор-
туор ырыаларбын,
Олобун хартыынатын хоруончаханан
дыбахтаан.

Айыы сыдыаайданыахтын айар
изийим толоно,
Эйиэхэ күнүн-ыйын буолар суолун
солоно.

Эн миигин
Билбэккэбин эрэ
Бүтэйдии сэрэйэнгин
Бэйэбинэн охсонгун,
Тордуйа кэриэтэ
Туос ама киһиэхэ
Тоҕо холуугун?

Суох, мин
Суолга-айаһа
Сулбу-халбы аҕайдык
Суллана охсуллар туостан
Судургутук онгоһуллар,
Сотору солбуллар
Суорума онгоруулаах
Сордооххо холоммоппун;
Ыт төбөтүн бэйэтэ
Ыраах төкүнүтэр килиэ
Көмүс кытыа тэнгэ,
Көрдөрүүгэ эрэ турар
Көрүннүк күндү-кэрэ
Көстүүгэ эмиэ
Кур бэйэм аны
Кубулуйууму даҕаны...

Мин –
Киэн-холку
Киэлим мунгуан
Илгэ хоһоону,
Ингэмтэлээх ис хоһоону
Толору мунньуоһу
Туос албан
Сабарай чабычакпын, –
Саамал алгыспынан
Эйигин аях тутан
Эстибэт салан
Эр уохтуох
Эрэл чаптаахпын.

Иччитэ суох тыллара
Эппит да, эппэтэх да –
Биир.
Изийиэтэ суох олобу
Олордун эрэ, суох эрэ? –
Син биир.

Талаана суох хоһуйбут
Устар ууну суруйбукка
Тэн,
Таптала суох олоҕуу –
Ардаҕа суох кураанах
Этин:

Туох буолуой, оонньооммун
Уу чуумпуну оймуум ээ
Мин,
Дьылбабынан, олохпунан
Ылдьаа бороруоктуу
Этиим...

Саргыбын былаах гынан
Салаллым сарсынҕыга,
Ырам аллаах атынан
Ыллыы-ыллыы сахсылла,

Иннибэр баар үтүгэн
Иингэ түһэрминэ,
Пегас мингэм көтүтэн
Мэнгитизбинии – Күһүмгэ!...

Айар куттаах улахан бэйиэт кэлэр көлүөнэлэргэ хаалларара – кини алгыстаах айымньыла-ра – кылгас устуруокаларга хара буукубалар. Ол эрээри бу быы-каа буукубалар үйэлэргэ хаалар дьылбалаахтар – ол курдук киһини ытатар, ыллатар дуул күүстээхтэр, куйаары куустарар чараас эрээри, модун кынаттаахтар.

Халын хаартан туох хаалыай?
– Халаан.
Модун муустан туох ордуой?
– Көмүөл.
Онтон хаар-муус
былыттаах халлаан
Бааллаах акыйаан буолан,
– өлүө.
Миигиттэн тугум ордуой?
– Хоһоонум.
Тугум тыыннаах хаалыай?
– Изийиэлэрим.
Оттон мин
Аар куйаар хомуһуна,
Сир абылаһа буолан,
– өлүөбүм.

Хоһооннор – Сабарай Илгэ «Күн баҕам», «Күһүмгү ыһыабым» кинигэлэриттэн. Людмила БАИШЕВА-ФЕДОРОВА.

Урбанизация тыа сиригн эһэр туруктаах

Соторутаабыта суруналыыс Виталий Иванов-Сур, олох-пут уустук боппуруоһугар диригн ис хоһоонноох “Саха өлөр өлүүтэ. Хайдах утарсыахха?” диэн ыстатыйаны таһааран турар. Тыа сиригэр ыарахан олох кэлэн иһэрин туһунан киһини толкуйдатар боппуру-остары көтөхпүт.

Урбанизация диэн тугуй? Урбанизация латынны тылтан куорат диэн буолар. Биир тылынан эттэххэ, **нэһилиэнньэ куоракка мустан оло-руута.** Тоҕо диэтэххэ, куоракка аныгы үйэ бары сайдыыта, ырыынак экэниэ-микэтин араас көрүнгэ, тэрилтэлэр, со-буоттар, баабырыкалар бааллар. Элбэх өгөнү онгорор, сынньанар, күүлэйдир тэрилтэлэр, кулууптар, балыыһалар, сонотуоруйдар, эмтиэкэлэр, о.д.а.

Саха сиригэр тыаба 32% эрэ киһи олоорор. Тыаба дьон абыыаһына быы-бардарга улаханник билиннэ. Холобур, Дьааныга – 2 тыһ., Үөһээ Бүлүүгэ 2,8 тыһ. киһи куоракка олоорор буолан, улуус быыбардааччытын испиһигиттэн көбүрэттилер диэн буолар. Дьокуускай 20 сыл иһигэр 155 тыһ. киһинэн, 10 сыл иһигэр 80 тыһ. киһинэн эбилиннэ. Бу барыта кэриэтэ – тыа сириттэн кир-ибит дьон.

Биһиги улууспут дьоно-сэргэтэ бу сылларга эмиэ “урбанизация сабы-дылынан” диригэ тийээбит, көһүүтэ элбээтэ. Быйылгы үөрэх дьылыгар тыабыт сиригэр 2 эрэ оскуола – Та-

балаах уонна Адыаччы 100-тэн тахса үөрэнээччилээх. Урут 150-тан тахса оҕо үөрэммит нэһилиэктеригэр: Сартанга – 54, Арыылаахха – 67, Дулбалаахха – 33, Энгэбэ 52 оҕо үөрэнэр. Оттон кыра оскуолаларга: Токумаба – 5, Охоттооххо – 5, Алыһардаахха – 9, Мачахха – 10, Барыласка 1 оҕо үөрэнэр. Улуус үрдүнэн 1595 оҕо үөрэнэр. Быйыл күһүн 130 оҕо 1-кы кылааска кириэр.

Сорох кыра нэһилиэкпитигэр киһи күүскэ абыыыр туруктаах олоробут. Дьааны олохтоохторо: “Арктика зо-натыгар киридибит. Таһаас барыта урукку курдук Хотугу муора суолунан кэлиэ, бырамысыланнас күүскэ сай-дан, суол-иис тутуллуо”, – диэн эрэне кэтэһэбит. Өбүгэ сабаттан иитиллэн кэл-бит өтөхтөрбүтүн, сирбитин-уоппутун, нэһилиэктербитин киһи-сүөһү олохсуйар ғына толкуйдуубут дуо? Саатар, арыый бөдөн нэһилиэктербитин хайдах эмэ ха-алларыахха баара. Ол курдук, Сартанга, Арыылаабы, Суордаабы, Дулбалаабы, Верхоянскыйы, Элгэни, Энгэни, Ады-аччыны, Боруулаабы уонна Табалаабы. Оҕону үчүгэйдик үөрэттэрэр, сайынна-

рар инниттэн урукку курдук интэринээти үөскэтиэххэ. Билигин куйаар сибээһэ баар, оҕо төрөппүттэрин кытта күнү быһа кэлсэтэ олоорор кэмэ.

Үлэ чааһыгар тохтоотоххо... Тыаба хоччулунайтан уонна сүөһү иитииттэн атын онгорон таһаарар үлэ суох. Арай билигин бүддьүөт үлэһитэ элбээн, олох хамнастарын кэтэһи буолла. Билигин бөһүөлэктэр бары кииннэммит хоччу-лунайдарга кириэннэр, хачыгаар үлэтэ эмиэ абыйах. Урукку курдук хас тэрилтэ аайы 2–4 хачыгаар суох. Оттон сүөһү үлэтигэр бары кэтэххэ баран хаалан, табаарынай бородууксуйаны онгорор тэрилтэ да, кыах да бүттэ. Табаарынай бородууксуйаны биирдиилээн кэтэх хаһаайыстыба хаһан да онгорбот. Таба-ары онгорбот буоллубут да, экэниэмикэ салаатыттан туораан кэтии буолар. Дьэ, ол иһин сайдыылаах дойдуларга тыа дьон бары кыттыһан үлэлииллэр.

Кэпэрээссийэ диэн тугуй? Бу – баай омукар өссө 19-с үйэбэ дьадаҥы, биирдиилээн хаһаайыстыбалары көнүл өттүнэн кытыннарар, сайдан кэлбит дьаһаллара буолар. Чааһынай бас били-илээх бытархай хаһаайыстыбалар бары кыттыһан үлэлээн, тизэхиньикэ үлэтин күүскэ киллэрэн, чэпчэки сыаналаах табаары онгорон, көнүл ырыынакка атыылаан, байан тахсыбыттар.

Кэпэрэтиип холкуостарынан буолба-тах. Бу – кэтэх бас билиилээхтэр көнүл өттүнэн кыттыспыт тэрилтэлэрэ биир киһи дьаһайбат, кыттыгас дьон түмсэн бары дьаһайар тэрилтэлэрэ. Манньык дьаһаныы биһиэхэ олох кыайтарбата,

дьон кыттыспата, үлэттэн тэйдэ. Кэ-пэрэтиип, кыттыһы үлэтин олохтоох былаастар тэрийэн үлэлэтиэхтээхтэр. **Биир тылынан эттэххэ, тэрээһиннээх хаһаайыстыбаны хас нэһилиэк аайы тэрийэн үлэлэтэ сатыахтаахпыт.** Билигин Баатабай бөһүөлэгин үүтүнэн хаачыйарга 300 ынах, ол эбэтэр улуус үрдүнэн 900 ынах сөп. Оттон сылгыны элбэти иитиэхпитин уонна судаарыстыбаттан туох эмэ көмөнү ылыахпытын баҕарар буоллахпытна, эмиэ кыттыһан, хас да үөр сылгыны хол-бооттохпутна, дьингээх сылгыһыттар баар буолуохтара. Билигин сылгыбыт эмиэ абыйаата. Быйыл саас төрүөх кэ-мигэр күүстээх аабыны ТХУ салалтата, нэһилиэк исписэлиистэрэ, бэтэринэ-эрдэрэ хас нэһилиэк аайы ыыталлара наада.

Дэриэбинэбэ олоорор ыал киин-нэммит итии баарын туһанан, төһө кыалларын дьэтиин толору хаачыл-лыылаах ғына туттар олох ирдэбилэ буолла. Очотугар ычат тыа сиригэр олохсуйан үлэлиэ-хамныа этэ. Биир ты-лынан этэр буоллаахха, урбанизацияны утары күүстээх саҥа дьаһал, өр сыллаах бырагыраама, үп-харчы тыаба кэлиитин, эргийиитин элбэтэр, сыалыгар туһанар кэмэ кэллэ. Уопсайынан, хоту улуу-старга туох дохуоттаах салааны тутан, сайыннарар дьоммут-сэргэбит көс-пөккө, олохсуйа хаалалларын ситиһэ-бит? Биһиги научнай институттарбыт, учуонайдарбыт бу 30-ча сыл устата тугу үөрэтэн, толкуйдаан таһаардылар?

Сылгыһыт уола.

Августина Филиппова түмэлигэр сырыыттан

“Кэрэни айа-тута” диэн Семён Данилов тыллара айар үлэ алыбар ылларбыт сүдү киһибитин хоһуйарга анаан-минээн суруллубут курдуктар. Бу кэрэмэс тыллар, чакчы даҕаны, иис кэрэ эйгэтигэр кутун туттарбыт, уйан дууһалаах А.Н. Филиппова олорун устата тутуһар, ыра санаатын чыпчаалыгар ынырар сулус онгостубут ымыыта буолар.

Биһиги, Магадаан пединститу-тун 1985 сыллаахха бүтэрбит дьон, кулун тутар ыйга Бэрдьигэстээххэ Августина Филиппова декоратив-най-прикладной ускуустуба уонна дизайн аныгылыы технологиятын үөрэтэр-айар лабаратыарыйтаргы сырыттыбыт. Манна ХИФУ устудь-оннара үөрэнэллэр. Августина Ни-колаевна үөрэ-көтө көрүстэ. Кини ангаардас тас да көрүнгэ: таҥаһа-саба, сирэйэ-хараба, тутта-хапта сылдыра киһини бэйэтигэр тар-дар күүстээх. Сангаран-ингэрэн, кэпсээн-ипсээн бардабына, чак-чы, саха интэлигиэнсийэтин биир чабылхай бэрэстэбиитэлэ буола-рын итэбэйэбин. **Кинини бу сиргэ Кэрэни кэрэхсэһи кэлбит эрэ буолбакка, ол Кэрэни норуоту-гар тарбатааччы быһыытынан билинэбит. Кини үлэлэрин, талба талаанын Сахабыт сиригэр эрэ буолбакка, бүтүн Араассыйаба, аан дойдуга көрдөрбүт, кэрэхс-эппит хуудоһуннук буолар.**

Августина Николаевна баста-ан оҕо сааһын, дьонун, бииргэ төрөөбүттэрин, элбэх ободоох ыал обото үрдүкү ускуустубага хайдах кэлбитин туһунан сиһилии кэпсээ-тэ. Төрөппүттэрэ тутта сылдыбыт малларын көрдөрдө. Устудьуон-нар үлэлиир хосторугар сылдьан көрдүбүт-иһиттибит. Онно хоруонка

арааһа, бииртэн биир үчүгэй таҥас кырыы кырыытынан, барыта орун-онугар, миэстэтигэр кыстанан тураллар. Онтон бүтэһик хоско ки-ирэн, чочумча саҥата суох турдубут. Харах халтарыар көрөтүттэн үөрэн, хас биирдии көстүүмү ымпыгар-чымпыгар диэри сирийэн көрөн, киһи тылынан эппэт кэрэтигэр кыттыһан, санаабыт ырааһырда, дууһалыын дуоһуйдубут, куппут-сүрбүт үөһэттэн үөһэ көтөн тахсан, айар үлэ абыланар куустардыбыт. Хас биирдии мадьыал кизгэһэ, оһуора-мандара ураты дууһалаах, кэпсиир тыллаах айымны буолан, киһини абылыыр күүстээх.

Августина Николаевна бэйэтэ суруйбут “Иэйэхсит” хартыынатын сиһилии кэпсээтэ. Хартыынаба кыыс оҕо бу Орто дойдуга туох сыаллаах-соруктаах кэлэрэ кестөр. Хас биирдии оһуор, ойуу, оннообор, судургу сурааһын даҕаны барыта тугу эрэ кэпсиир суолталаах. Бу лабаратыарыйаба оскуола оболоро кини кэпсээнин истэн, манньык кэрэ үлэлэри көрөн, ис турукта-рын байыталлар, төрүт үгэстэрин ингэриниэхтэрин ингэринэллэр эбит диэн сыаналаатыбыт.

Магаданнаагы пединституту 1985 с. бүтэригэр ааттарыттан Марта Яковлева.

Хаһан оннун булар саха тыла эбитэ буолла?

Сахалар нууччалары кытта булкуһа олоорор буо-ламмыт, нууччалыы да, сахалыы да булкуйа сангарар дьоммут элбээтэ. Ону мэлдьи истэ үөрэнэн, улаханга уурбат да буоллубут.

Ону сүөргүлээн “сахалыы са-гарыабын” дири киһи элбээтэ быһыылаах. Күннээби олох холо-буруттан ыллаахха, нэдиэлэ күн-нэрин киһи өйдөөбөт тылларынан ааттаабыттар. Биир да тыл киһи өйүгэр хатамат. Быһынньык, бииринньык, иккинньык дэтэ са-таабыттар сатамтатаба. Баҕар, мин кырдыаһаһым бэрт буолан, өйдөөбөтүм буолуо. Мантан иннэ үөрэхтээх сахалары кытта биһиги, кыра үөрэхтээх дьон, сахалыы са-

таан кэпсэппэт буоларбыт буолуо. Иннэ дьили санаабаһыт дуо? Чэ, баҕар, дьыссааты “уһуйаан” диэ-тиннэр. Онно-манна үөрэтэллэрэ, уһуйаллара буолуо.

Үөрэхтээхтэрбит аһара сэнээ-риллэн хаалан, көннөрү дьону өйдүү сатаабаттар дуу диэх курдук.

Хаһан оннун булар саха тыла эбитэ буолла?

**ХОТУНАА,
Үөдүгэй, Үөһээ Бүлүү.**

Бор детдома тэриллибитэ 80 сылын көрсө...

1941 сыл бэс ыйын 22 күнүгэр сарсыарда 4 чааска урукку кизгн нэлэмэн ССРС-ка фашистскай Германия уонна кини куо-муннаахтара биллэрбэккэ эрэ сэриинэн саба түспүттэрэ. 1418 күннээх суоһаах суодаллаах Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сабаламмыта. Ийэ дой-дуну адырбалартан көмүскүүргэ, норуот бүтүтүүнэ туррумтута. Ол иһигэр Кыайыы туһугар сахабыт норуота бэйэтин сүдү кылаатын киллэрсибитэ. Улуу Кыайыы үгүс харах уулаах, тонгуулаах, аччыктааһыннаах, сүтүктээх ситиһиллибитэ.

Сэбиэскай Сойуус 27 мөлүйүөн дьонун сүтэрбитэ. 100 мөлүйүөн ыал тулаайах хаалбыта. Баартыйа уонна Бырабыталы-стыба кыһамнытынан сэрии сылларыгар төгүрүк тулаайах хаалбыт оболоро көрүүгэ-харайыга, иитиигэ, үөрэтиигэ анал оҕо дьэилэрэ (детдом) тэриллибиттэрэ. Ол курдук, Сахабыт сиригэр 33 детдом аһыллан үлэлээбит. Бу дьэилэргэ 2000-тан тахса оҕо итиллилэрэ ситиһиллибитэ.

Олортон биридэстэринэн 1944 сыл-лаахха кэрэ айылбалаах, хатын чаран алардардаах, тула күс санатынан туолар элгээннэрдээх, сайын сардаана сибэк-кинэн симэнэр хонуулардаах, көмүс күһүн араас эгэлгэ өгүнүн кизгэһиэр, олохпут араас кэрдиис кэмнэригэр устуруйаба хаалар чакчыларынан биллэр, дьон-сэргэ сөбүлээн тобуоруһан олорут Бор алааһыгар тэриллибит детдом буолар. Бу детдомга итиллибит төгүрүк тулаайах оболор Эбэ алааһын, Кыртас хайатын чэбдик салгынынан тыыммыттарын, ыра-ас уулаах Маатта, Дыллай үрэхтэригэр сөтүөлээбиттэрин, кырылас кумахтаах кытылларыгар дуоһуйа таалалаабыттарын, кытара буспут халтабастардаах Быллараат-таахха оонньообуттарын-көрүлээбиттэрин кэлин улаатан, ыал, үлэһит буолан баран, үтүө тылларынан ахталлара.

Детдом бастакы дириэктэринэн 1944 с. атырдьах ыйын 10 күнүнээби Куору-най оройуонун үөрэбин салаатын бири-кээһинэн **Егор Егорович Лукин** үлэтин саҥалаабыт. Онтон ыла оруобуна 10 сыл Борго детдом тигинэчи үлэлээбитэ. Бастаан тэриллэригэр 47 оҕо баар эбит. Онтон кэнники сылларга 75 оҕо тийэ

сылдыбыт. Детдом үлэлээбит сыллары-гар сэрии сылларын оболоро киһи-хара буолалларыгар, олоххо бигэтик үктэнэн үлэһит дьон буола улааталларыгар, бу кэрдиис кэмнэргэ үлэлээбит дириэктэр-дэр, учууталлар, уонна да атын салаа үлэһиттэрэ ис сүрэхтэриттэн кыһаллан үлэлээбиттэрин, оболорго ийэли, аҕалыы сыһыаннаспыттарын туһунан детдомга итиллибит оболор, улаатан баран сыла-ас истинг тылларынан кэпсимиллэрэ. Ити курдук, Мытаах нэһилиэгин Бор детдомун итиллээччилэрэ үгүстэрэ араас идэлээх үлэһиттэр буолан тахсыбыттар. Сахабыт сиригэр олохпут чэчири сайдарыгар бэйэлэрин сүдү кылааттарын киллэрсэн сайдыыны түстэспиттэрэ.

Быйыл “Бор” детдома тэриллибитэ 80 сылын туолар. Онон детдомга итиллибит оболор, үлэлээбит аҕа саастаах көлүөнэ дьоннорбут тустарынан иккис төгүлүн кинигэ тахсарынан, Мытаах нэһилиэгин дьаһалтата, тэрийэр хамыыһыа, олохтоох бибилиэтиэкэ матырыйааллары хомуй-аллар. Очотообу кэм туоһулара, күндү дьоннорбут, ону таһынан олох тутулун көрдөбүлүнэн, үгүстэр олохтон туораабыт-тарын быһыытынан оболоро, аймахтара, билэр дьонноро, ахтыы суруйан, сурут-таран **diklib@list.ru** электроннай почтаба ытаргытыгар. Билсэр төлөпүөнгүт, бас-саап **89681504230 Снежана Сергеевна Чемезоваба** ытаргытыгар көрдөһөбүт.

**Тэрийэр хамыыһыа
Куорунай улууһа, Дьикимдэ б.
Ыам ыйын 20 к. 2024 с.**

Куолу үчүгэй

“Саха көмүлүөгүн иннигэр олорто да улахана – олонхоһут, кырата – куолуһут” диэн этии баар. “Куолу” диэн тыл чуокай суолтатын билээри тылдьыкка көрбүтүм манньык эбит.

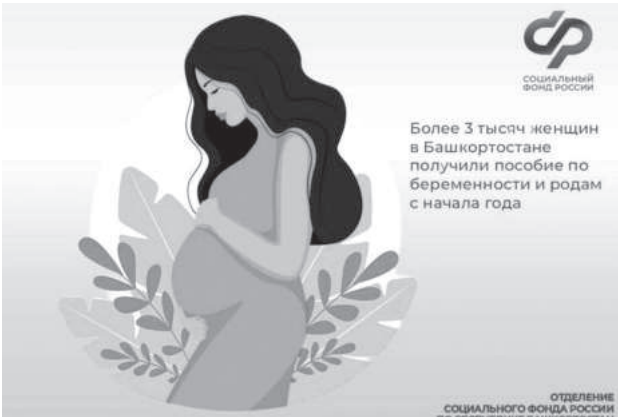
Куолу I – туох эмэ буолуутун быһыыта-майгыта, олохурбут үгэс, үөрүйэх.

Куолу II – тугу эмэ оннук буолуохтаах диэн тылынан сагарыы, үөрэтин, өйдөтүү. Л.А. Афанасьев-Тэрис суруйарынан, саха куолута 1822 сыллаахха суруллу-бут. Киһи сарсыарда уһуктан, оронуттан туруобуттан кизгэ утуйуор диэри хайдах туттан-хаптан, үлэлээн-хамсаан, аһаан-сиэн сылдыахтаабын туһунан үһү. Кэлин

атын бэрээдэктээх дьон кэлэн, биһиги куолубут умнуллубут.

Өбүгэлэрбит барахсаттар үөрэтиилэрэ билигин да кэрэхсэтиэ эбитэ буолуо ээ, сэрэйдэххэ. Хаарыаны, аахпыт киһи!

**Егор НОГОВИЦЫН-
Туой Хайа Дьөгүөрэ,
Дьокуускай.**

Дьахтар хат уонна оҕолонор кэммин уоппукската

Ийэ буолаары сылдыар дьахтар барыта хат уонна оҕолонор кэмигэр төлөнөр босуобуйа хайдах аабылларын билиэн баҕарара чахчы. Дьэ, онтубут төһө буоларый? Быһа холуйан хайдах суоттаан көрүүххэ сөбүй? Бу сырыыга – чуолаан үлэһит, ол эбэтэр үлэһиир тэрилтэлээх дьахтар босуобуйатыгар сыһыаннаах иһитиннэриии.

Босуобуйа кээмэйин дьахтар хат буолуон иннинээҕи икки сыллаах үлэтин орто хамнаһыттан суоттаан, онно олобуран таһаараллар. Холобур, манньк уоппуксаны хат дьахтар 2024 сылга ылбыт. Бу түгэнгэ 2023 уонна 2022 сыллаагы орто хамнаһын көрөллөр. Ол кэнниттэн анал халыыпка (формулаба) туруоран, суоттаан таһаараллар.

Дьахтар икки сыллаах хамнаһа / 730 эбэтэр 731 күн хат кэмэ хайдах ааспытттан тутулуктанан, аабыллар уоппукска күнэ = босуобуйа кээмэйэ.

*Хат уонна оҕолонор кэм уоппукската төһө хонуктаах уонна босуобуйа кээмэйэ төһө буоларый?

Маныха уоппукска күнүн ахсааныгар лимити диэн баар, ону таһынан төлөбүр мунутуур алын уонна үрдүк кээмэйдэрэ диэн бигэргэммит.

*Холобур, дьахтар хат уонна оҕолонор кэмэ туох да уратыта суох, олобурбут нуорма иһинэн ааспыт түгэнигэр ити босуобуйа 140 күнүнэн суоттаан бэриллэр. Онуоха **суумата, дьахтар хамнаһыттан тутулуктанан, кыччаабыта 88 565, 40 солк. сабалана, үрдүк хамнастаахтарга мунутаан элбээбитэ 565 562, 20 солк. иһинэн халбангыан сөп.**

*Өскөтүн дьахтар хат уонна оҕолонор кэмигэр улаханньк кыһалбаланаан, уустуктук оҕоломмут түгэнигэр **босуобуйа 156 күнүгэ аабыллар.** Оттон суумата **98 687,16 солк. сабалана, мунутаан элбээбитэ 630 197,88 солк. буолуон сөп.**

*Оттон дьахтар игирэ оҕоломмут буоллабына, киниэхэ ити босуобуйата биллэ элбэх – 194 күнүгэ аабыллар. Онон төлөбүр да биир оҕоломмуттаабыр үрдүк буолар: 122 726, 34 солк. сабалаан, мунутаан улааппыта 783 707,62 солк. буолуон сөп.

Аны РФ суруйарынан, босуобуйаны ааҕан та-

һаарыыга туттуллар икки иннинээҕи сылы ити кэмнээбэр үрдүк дохуоту аахсыбыт атын кэмгэ уларыттарыахха эмиэ сөп. Онуоха ону туруорсар сайабылыанньаны үлэнэн хааччыйааччыны кытта уоппукска болдьобун сөпсөһүннэрэр сабана «Госуслуга» нөнгө туттарыахха сөп диэн.

*Аны үлэ ханнык кэммин төлөбүрэ ити босуобуйаны ааҕан таһаарыыга учуоттаммат эбитий?

Бу иннинэ хат уонна оҕолонор кэмгэ ылбыт уоппукска төлөбүрэ.

Оҕону көрөн олоруу уоппуксатын харчыта.

Быстах кэмгэ үлэлээбэтэх күннэрин (бүлүтүөнүг төлөбүрэ) аабыллыбат.

АБДь кыттыылаахтара уонна бойобуой дьайыылар бэтэрээннэрэ

Сизэрдээх быһаарыы ылыллыбыта. Онуоха кинилэр “АлмаасЭргизБаан” офиһыгар пааспардаах, СНИЛС-тээх, тустаах көрүнгэ киисэллэрин кэрэһилиир докумуоннаах кэлэн, сайабылыанньа суруйан куорат оптуобуһунан босхо айанныыр “Карта жителя Якутии” ылахтаахтар.

Итинник каартата суох көннөрү байыаннай сулуспалаах даһтабырыанньатын (онтон атын да докумуону) көрдөрөн, хомойуох иһин, босхо айанныыр кыахтара суох. Бу туһунан куорат “Куораттаагы суолтырааныспар сулууспата” МКУ биллэрбит. Өйдөспөт балаһыанньа үөскээбэтин курдук, АЭБ анал каартатын ылар ордук.

Үөрэххэ туттарсааччылар болломтолоруугар

Быйыл үөрэххэ туттарсыы сүрүн уратыта тус сыаллаах (целевой) үөрэххэ туттарсааччыларга сыһыаннаабын эрдэ иһитиннэрбиппит. Бу – бүтүн Арассыйа үрдүнэн кирибит уларыыы.

Урукку курдук, сэттэ сириэнэн сүүрэн, ким тус сыаллаах үөрэххэ абитуриены ытарын билэ, туттарса барыах иннинэ дуогабардаһа сатыыр кыһалгыны суох онорбуттар. Бастаан сайаапкалаһар, оттон дуогабара киирдэҕинэ, дьэ түһэрсэр. Ол иһин биир эрэ үөрэҕи (идэни) чопчу талыы ирдэнэр.

Мантан инньэ үлэ көрдөөччү эрэ буолбакка, тус сыаллаах үөрэххэ хапсыан бағалаах абитуриент “Работа России” саайты манаһара наада буолла. Ол курдук, Саха сириин тус сыаллаах үөрэххэ үөрэттэриэн бағалаах тэрилтэлэрэ эмиэ бука бары туох идэбэ харчы төлөөн үөрэттэрэргэ бэлэмнэрин, үөрэҕин кэнниттэн үөрэттэрбит киһилэрин хайдах усулуобуйалаах

үлэ миэстэтинэн хааччыйалларын туһунан толору иһитиннэриини “Работа России” саайка бэс ыйын 10 күнүттэн хойутааһына суох угуох тустаахтар.

Ону көрөн, абитуриент “миэхэ сөптөөх эбит” диэбит идэтин, үлэһиир миэстэтин талан ылан, элэктэриэн көрүнгүнэн сайабылыанньа ытыахтаах.

Саха сириин үрдүнэн 2024–2025 сыллаагы үөрэх дьылыгар уопсайа федеральной бүддьүөт суотугар – тус сыаллаах 923 үөрэх миэстэтэ, оттон өрөспүүбүлүкэ бүддьүөтүн суотугар 785 үөрэх миэстэтэ көрүлүбүт. Бу туһунан Якутия телеграм-ханаал иһитиннэрбит.

Тэрилтэни кытта дуогабар түһэрсэн, тус сыаллаах үөрэх миэстэтигэр кириии үтүө өрүтэ – үөрэххин тэрилтэ уйунарын таһынан, “бүтэрдэхпинэ, ханна үлэбэ киирэбин?” диэн долгуйбат буолабын. Барыахтаах сириин, тэрилтэбин, хайдах усулуобуйа күүтэрин билэ сылдыарыг саныахха да астык.

Туох идэ бүгүн ордук нааданый?

Туох идэни талыахтарын өссө да быһаарына иликтэргэ анаан, билигин тэрилтэлэр чуолаан туох үлэһиккэ, ханнык исписэлиискэ ордук наадыалларын билиһиннэрэр тобоостоох.

Ол курдук, ыам ыйын сағаланыыта үөһэ этиллибит “Работа Якутии” порталга Саха сириин үрдүнэн аһаҕас турар 10 тыһ. 758 үлэ миэстэтэ, атынньк эттэххэ, бакаансыа баара бэлиэтэммит. Бу мантан баһыйар улахан аңаара – оробуочай идэ. Чопчулуур буоллаахха, мунутуур наадалаах идэлэр: суопгар, силиэсэр, уот мончуора, оробуочай, уот, гаас сыбаарсыга, муоста сууһааччы, араас тэрил элэрээтэрэ, ону таһынан, соһуйуман, быраас, инженер, учуутал, медсиэстэрэ, биэлсэр, мэхээнньк уонна харабынай миэстэтэ үгүстүк тахсар эбит. Ол аата, итинник идэлээх киһи үлэтэ суох хаалар кыаға суобун тэнэ.

Быйыл саахсаланааччыларга

Кэнники кэрдиис кэмгэ сокуоннайдык холбоһор, ол аата саахсаланаар күнү чыыһылатыттан тутулуктанан, анаан талааччы элбиир курдук. Ол – сыппара дьылбаға

дьайар дыктитин уонна аат дьайар оруолун суолталыыр буолбуттарыттан буолуон сөп. Оттон ким эрэ хайа сатанарынан өйдөнүмтүө, хатыланар эбэтэр “зеркальной” күнү тала сатыыр.

Ол эрэри быйыл, 2024 сылга, оннук, үйэбэ биирдэ кэлэр сыппаралаах күн да кэмчи, суох да быһыылаах. Арай 24.06.2024, 24.07.2024 эбэтэр 24.08.2024 диэннэр бааллар. Бу күнүгэ хапсар туһугар “Госуслуги” порталы туһунан, талбыт күнүгүт буолуо, кылгаабыта, ый иннинэ сайаапкалаһаххытын наада. Бээ, итинтигит былдыаһык быһыылаах.

рэллэрин курдук, сайабылыанньа суруйан туттарар. Ол сөбүлэнгэ тэрилтэ салайааччытын аата-суола, дуоһунаһа уонна тэрилтэ бэчээтэ булгуччу баар буолуохтаах. Ол докумуоннарын уонна пааспарын илдэ тустаах элэрээтэр офиһыгар кэлэн, бу нүөмэри тус бэйэтин аатыгар көһөртөрөр туһунан сайабылыанньаны туттарар.

Пааспарыг уларыдабына, симка ылбыт сиргэр бэлиэтэттэрэбин.

Хаһаайына биллибэт симканы эбэтэр уруккута корпоративнай симканы туһунан, араас суол албыннааһынынан дьарыктаныы элбэх. Ол иһин дойду үрдүнэн туттулла, сибээскэ баар хас биирдии симка тус хаһаайына ким-туох буолара дьэнкэ буоларын туһугар үлэ ытыллар. Холобур, хайагытыгар эрэ “эн симканы ыларгар түһэрсибит дуогабаргар баар персональной дааннайгын бигэргэппэтэбин” быһыытынан, эн нүөмэринг блоктаныа” диэн СМС кэлэр буолуон сөп. Түөкүн элбээн, үгүстэр олорго күтүрээн, онно эрэ аахайаппыт. Ону баара, ол дуогабардаспытын кэнниттэн ыал буолан, пааспар уларытар сааһыг кэлэн эбэтэр аатыг, араспаанньаг уларыарын быһыытынан, атын пааспардаммыт буоллааххына, симка ылбыт элэрээтэргэ тийэн, саңа пааспаргын киллэртэртэртэх түгэнгэр оннук иһитиннэриини ытталлар эбит.

Дьингин билэ таарыйа элэрээтэринг офиһыгар пааспаргын туппутунан тийэн, саңа пааспарыг дааннайдарын киллэртэрдэххинэ, сылайааххар диэри кэлэр СМС тохтуур. Оттон быһаарсар дьон, ханна да тийэ сатаабакка, мобилнай сыһарыы уонна Госуслуга көмөтүнэн дааннайы саңардыахтарын сөп.

Балаһаны ЛОҺУУРА бэлэмнээтэ.

Симканы (о.э. төлөпүөн нүөмэрин) ылсыахха-бэрсиеххэ сөп

Төлөпүөн “кырасыабай”, өйдөнүмтүө нүөмэри ыла сатыыр уххан эмиэ көстөр. Оннук саңа нүөмэри ылыаххын бағардаахха, билигин эбии төлөөн туран, иллэнг нүөмэрдэртэн талбыккын суруйтарыаххын сөп. Провайдертан тутулуктанан, ол талар кыах иһин төлөбүр араас буолар, ол иһигэр олох көстүүлээгин – “золотой”, арыый өйдөнүмтүөтүн – “серебрянай”, онтон судургу эрэри көннөрүттэн атыны – “бронзовай” диэн дархаһытан, эбии төлөбүргэ биэрэллэр. Маны биисинэстээхтэр ордук биһирээн тутталлар.

Маны таһынан атын киһи аатыгар сылдыбыт симканы (нүөмэри) бэйэ аатыгар көһөртөрөр кыах эмиэ баар эбит. Эбэтэр бэйэнг нүөмэргин атын киһиэхэ эмиэ биэриэххин син. Маны олоххо киллэрэргэ икки киһи сөбүлэнгэ наада: нүөмэрдээх уонна ол нүөмэри бэйэ аатыгар көһөртөрөөн бағалаах киһи.

Иккиһинэн, ол хаһаайына уларыыар симкаға мунһулуубут, төлөммөтөх изс суох буолара булгуччулаах.

Үсүһүнэн, симкатын биэрээччи уонна ылааччы симка регистрацияламмыт провайдерын офиһыгар иккиэн тийиэхтээхтэр. Симкатын биэрээччи онно бу симкатын бу аргыс киһитигэр биэрэргэ сөбүлэнирин туһунан сайабылыанньа суруйар. Бу өңө удамыр да буоллар төлөбүрдээх: провайдертан тутулуктанан, 100 солк. сабалаан 300 солк. диэри буолуон сөп. Дьэ, ол кэнниттэн симканы ылааччы киһи провайдеры кытта саңалы дуогабары түһэрсэр, симканы ылсыы-бэрсии аахтатыгар илии баттыыр.

Арай симкалаах табаарыс симканы ылааччыны кытта кыайан офиска тийэр кыаға суох эбит. Оччотугар эрдэ нотариуска тийэн, симканы ылааччы биэрэр киһиттэн дэбиэринэс суруйтарар. Онтун илдэ провайдерга тийэн, симка хаһаайына кыайан кэлбэтин быһаарар, дэбиэринэһи туттарар уонна бэйэтэ “мин ааппар көһөрүн” диэн сайабылыанньа суруйар. Бу түгэнгэ тустаах каарта дэбиэринэс сурулуубут киһитигэр эмиэ ити күн иһинэн көһөрүллэр.

Өссө манньк түгэн эмиэ баар эбит. Симка

Сорох тэрилтэлэр үлэһиттэригэр анаан, симка ылан баран, төлөһүүтүгэр барыһыраары, корпоративнай тарыыбы туһаннарааччылар. Ол сылдыан үлэһит ол симкатын, холобур, бэйэтин аатыгар уларыттарыан

Сэрбэкэ оһуокайа

Николай Саввич Саввинов-Сэрбэкэ 1919 сыллаахха Бүлүү оройуонун Бөкчөгөө нэһилиэгэр, Бөтүнгэ төрөөбүтэ. Аҕата Көөбүр Саабыска, ийэтэ Сөдүөччүэ Күүлэлээххэ олоһбуттар. Сэрбэкэ ийэлээх аҕата иккиэн ырыаһыт, тойуксут, олонхоһут, оһуокайдыт талааннаах эбиттэр. Этэргэ дылы, иккиэн ыы-быччары ырыалаах, тобус-толору тойуктаах дьон. Ньукулай Саабыс дьонун утумнаабыт эбит. Бииргэ төрөөбүттэрэ Михаил, Уйбан, Ньукулай, балта Маарыйа диэннэр. “Мария Саввична (Баартыйа) үчүгэй, кэрэ куоластаах ырыаһыт, үңкүү тылын этээччи бэрдэ” диэн кэпсииллэрэ. Сэри иннигэр Бөтүнгэ Муку хонуутугар Егор Петров (Буччаан уола) лонкунас куолаһынан, Сэрбэкэ балта Маарыйалыын бииртэн биир кэрэ куоластарынан күн үөһэ күөрэйиэр диэри оһуокайдыллара эбитэ үһү.

1941 сыллаахха сэриигэ барааччылар, дьоннорун кытта быраһаайдаһан баран, атынан Бүлүү куоратыгар кирибиттэр. Бэрт төрөл, доруобай, сиппит-хоппут, сүһүөхтэрин үрдүгэр сылдьар уолаттар дойдуларын, дьоннорун-сэргэлэрин кытта быраһаайдаһан, илбиһирэн туран оһуокай эппиттэр, туйууттар. Онно биһиги киһибит 22 саастаах **Николай Саввич Саввинов (Сэрбэкэ)** сирэйэ-хараба төһө да тыйыһырдар, аңаардас **көтүүнэн түөрт чаас эппитэ билигин да уос номоҕо буолан кэпсэлгэ сылдьар.**

Сэри кэмигэр убайа **Михаил Саввич Саввинов (Мырабай)** 1942 сыллаах-

ха ыңгырыллан, Калининград уобалаһын Ржев куорат аттыгар Находково дэриэбинэбэ дьоруойдуу өлбүт. Биир убайа **Николай Саввич Саввинов (Көрдүгэн)** 1941 сыл бүтүүтүгэр ыңгырыллар уонна Курскайдаагы кыргыһыга сураба суох сүтэр.

Сэрбэкэ сэриигэ 1942–1944 сс. Белоруссия, Украина, Польша, Эстония сирдэринэн 20-чэ кыргыһыга кирисибит, түөртэ бааһыра, ол иһигэр иккитэ ыараханньык уонна “Бойобуой үтүөлэрин иһин”, “Германияны кыайыы иһин” мэтээллээх сэрииттэн эргиллэн кэлэр. Кэлин 1985 сыллаахха Кыайыы 40 сылыгар Аҕа дойду сэриитин 2-с истиэпэннээх уордьанынан наҕараадаланар.

Кыайыы өрөгөйдөөх күнүгэр Бөтүнгэ ыам ыйын 9 күнүгэр сэбиэт дьэизигэр оболуун-улаханньык бары мустубуттар, миитин буолбут. Николай Саввич (Сэрбэкэ) ол киэһэни, түүнү быһа эһиэккэй эппит. “Сэрбэкэ эппит эһиэккэй хас да күн кулгаахпытыгар иһиллэ сылдьыбыта”, – диэн оччотообу оҕолор, кырдыабаастар кэпсииллэрин билигин биһиги, сааһырбыт дьон, истэр ээтибит. Кырдык, Сэрбэкэ хас бырааһынньык, ыһах, быыбар күнүн ахсын хайаан да үңкүү тылын этээччи. Кинини кытта тэнгэ биһиги Бөтүнгүтүттэн 4–5 киһи солбуйса сылдьан этэллэрэ. Нэһилиэк, оройуон ыһахтарыгар Сэрбэкэ куруук бастыг этээччи буолар этэ.

Сэрбэкэ кэргэнэ **Балааһыйа балта Татьяна Иванова** Ньурбаҕа кийиит буолан олохсуйбута. Онно балтыларын сыбаайбатыгар Ньукулай бэркэ көтөбүллэн, үөрэн оһуокай эппит, эдэр дьону алҕаабыт. Ньурба курдук

элбэх биллэр оһуокайдыттаах оройуонҕа уруу ыалдыттара, аймактар олуһун диэн астынан, сыбаайба түүннэри барбыт. Сарсыныгар биһирэмгэ кыратык сынньана түһэн баран, “Сэрбэкэ оһуокайын истээри, өссө элбэх киһи кэлбитэ үһү” диэн сыбаайбалаахтар билигин бэйэлэрэ кэпсииллэр. Айыыһыт, оҕо кутун мээһэ дьонго туттарбат диһиллэрэ сөп эбит: Ньукулай кэргэнэ Балааһыйа уон оболуох Дьоруой ийэ буолбута.

Сэрбэкэ эдэр сылдьан Хампа Боохуудата диэн улахан Эбэ элбэх киһилээх мунҕатыгар, ыһахтарга Тааһаҕарга, Хампаҕа, Бүлүү куоракка Кыайыы 40 сылыгар анаан оһуокай эппитэ билигин да кэпсэлгэ сылдьар. Сэрбэкэ курдук этэр киһини Бүлүү эргин истэ иликпит. Ол курдук, сыыйа эрийдистээн этэн, эңсэлитэн, кэрэтик дырылатан, төбөтүн кэннин диэки кэбийэн, икки өттүгэр кыһаһанан, үөмөрчүмөр үктэнэн, ис-иһиттэн сыыйан, күөгэтэн таһааран, түһүлгэтин саҕалыыр буолар.

Кини киһи, хайдах эрэ дырылас кэрэ куолаһынан дыалкытан хаамтаран, күөгэлдытэн эриэ-дэхситик этэн кириэн бардаҕына, кини биэрбит тэтимигэр үтүктэр дьонно бэйэлэрэ да билбэккэ, хамсаан-имсэнэн, түһүлгэ биир тэҥник күөгэлдытэн олоһор. Оһуокай эргиригэр баппатах кырдыаҕас өттө ыскамайаҕа олонор үңкүү тэтиминэн хамсаан олоһоллорун көрөр, биһиэхэ оҕо дьонго эмиз дыкти, сонун көстүү буолар.

Оо, онно Сэрбэкэ сирэйэ-хараба сырдаан, боччумуран, хара баттаҕа өрүкүйэн, хайдах эрэ атын сиртэн кэлбит ураты киһи курдук көстөрө. Онно

Орто дойду эгэлгэ кэрэтэ, от-мас тиллиитэ, күөрэгэй ырыата, кэбэ этиитэ, сылгы-сүөһү тобуоруйуута, үлэ дьонун үөрүүтэ, таптал, олох арааһа – биирэ биирин хатылаабакка, хантан эрэ бэлэми хостоон эрэр курдук, хомоҕой тылларын хойунан иһэрэ уонна үңкүүтүн ис хогоонун кытта сибээстээн, куолаһын, хаамытын уларытан, тус-тустатык хаамтаран түргэтэтэрэ эбэтэр сыыйа бытаардара кэрэ да буолар. Үңкүүтүн көтүүтүгэр Сэрбэкэ үһүннүк этэрэ. Онно көрдөххө, кини атабын сиртэн соччо өрүтэ көтөбөн тэппэккэ, икки саннын ыгдантанан, бэйэтэ көтөн эрэр курдук көстөрө. Өссө киһи сөбөрө – тириэтин хорутан, көлөһүнэ сарт түһэрин тоҕо эрэ көрбөт этибит. Ол курдук үһүн тыыннаах этээччи, аллаах ат курдук хаамылаах түһүлгэлээх буолааччы.

Оттон куолаһа тустатын туһунан өссө биир манньык түбэлтэ баар. 70-с сыллар саҕаланыылара, өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн кыһыннары-сайыннары сүөгүттэн күрдүк эбиллини ылар иһин күстээх үлэ бара турар кэмигэр, Николай Саввинов уонна Филипп Трофимов-Сэгэби, Дьаам сирдэринэн үс сүүсчэ субайы тутан үлэлии сылдьаллара.

Николай Николаевич Иванов, оччотообу отделение зоотехник-биргидьирэ: “Мин бостууктарын кытта сүөгүбүтүн ыйылар күммүтүн болдьоһон, ыйааһыммыт баар сиригэр, Дьаамна, дэриэбинэттэн кэлиим. Сүөгүлэр кэлэ иликтэр. Бостууктар сүөгүлэрин үүрэр сагалара чугаһаабыт. Тиэтэлинэн уот отто охсон, икки биэдэрэбэ уу баһан, оргута уурталаан кэбистим. Солурдар оргуйалларын саҕана,

сүөгүлэр бастаакылара далга элбээн бардылар. Өтөр Силип обонньорум: “Хайа, былыр кэл-биккин дуу, чаайын оргуйбут, ыл, хата, чаайды олоһуох. Ити Ньукулайбыт ырыата бу иһиллэр курдук да, итинтин Чыыбыттан таһа илик. Биир чааһа суох кэлиэ суоҕа”, – диир. Ону-маһы кэпсэтэрибит быһыгар киһибит сайдыыр, ыллыыр саҕатын истэ олоһорбут. Кырдык, дьэ, чаастан ордон баран, өтөххө кириэн, ырыатын тохотон, үөрүйэбинэн “һай-һай!” диэн сүөгүлэрин үүрэн, хааччаха киллэрдэ. “Дьэ ити, мин киһим итинник, кэбэ курдук куоластаах киһи. Кэбэ этэр маһын аттыттан да истэрин, күөл уңуор да этэрэ биирдик иһиллэр буолбат дуо?” – диир Силип. Онно Сэрбэкэ “манньык дыкти уратылаах куоластаабын” туһунан, Үөһэттэн ураты айдарылаабын өссө төгүл итэҕэйбиппит, сөхпүппүт...

Бу дьүһүйүүнү Виктор Ионович Харламыев, Николай Иванович Иванов, Николай Филиппович Трофимов суруйууларыгар олобуран, Николай Саввич Саввинов-Сэрбэкэ 105 сааһын бэлиэтээн, аатын үйэтитэргэ, Бөкчөгөө нэһилиэгэр 2024 сылга буолар ыһаахха “Сэрбэкэ оһуокайа” күрэхтэһии түһүлгэтэ ытылларыгар анаан сурулунна.

*Дойдум кэлэр кэскилин,
Дьонун үтүө дьоннорун
Дьоллоох кэрэ олобу
Тутар, айар үлэни,
Туйгун, бастыг үөрэби
Туругурдар туһугар
Ийэ-куойан хоһуйан,
Эһиэккэйдэн дьэирэттим,
Оһуокайдаан оонньоттум...*

**Николай Трофимов,
Дьокуускай-Бөтүг
(Бүлүү), 2024 с.**

Мин хос эһэм туһунан Дьонум кэпсээниттэн...

Хос эһэм Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттылааҕа, Сэбиэскэй Сойуус Дьоруойа Николай Саввич Степанов буоларынан наһаа киэн туттабын, астынабын. Саас ахсын Улуу Кыайыы күнүгэр “Өлбөт үйэлээх пуолка” холооннатыгар хаартыскатын күөрэччи тутан хаамабыт. Кыра эрдэпиттэн ийэм, чугас дьонум хос эһэбит буоларын куруук кэпсииллэр. Николай Саввич олоһун, Дьоруой бойобуой суолун, үлэтин-хамнаһын туһунан элбэх кинигэ суруллубут. Ол эрээри мин хос эһэбинин алтыспыт ийэбиттэн, кини туһунан тугу билэрин сураһан, ситэ арыллыбатах кэрчик олоһун бэлиэтиэхпин баҕардым.

Николай Саввич кэргэнэ Марина Егоровна бииргэ төрөөбүт балта Григорьева Матрена оболоро отой кыраларыгар ыалдьан өлбүтүгэр кыра кыһын Зинаны (Григорьева Зинаида Павловна) ылан, бэйэлэрин түөрт оболорун кытта оҕо гын, бииргэ иитэн олох суолугар үктэнэрибиттэр. Онон, эбэм Зина Степановтарга улахан оболоро буолбут. Улаатан, Николай Николаевич Ивановка кэргэн таһан, түөрт кыыс оҕону төрөтөр. Онон бастакынан Саабыстары эһэ, эбэ онгоруобут.

Ийэм кэпсииринэн, эһэлэрэ Саабыс айылҕаҕа, үлэбэ чугас

буолан, сиэннэрин кытта бииргэ абыс оҕону илдьэ сылдьан саһааннаан, оттоон, сир астан, араас сатабылга үөрэтэрэ. Мөхпөт да буоллар, сиэннэрэ бары толлолор эбит.

Ийэм Варвара Николаевна ахтар: “Эһэм сэрии бэтэрээнэ буоларын үһүяанҕа сылдьан, таҕаһыттан көрөн билбитим. Кыайыы күнүгэр кэтээри ыллаһына, мэтээллэрин тыаһыттан астынарым, элбэбин сөбөрүм. Мин 7-с кылаас кэнниттэн Үөһэ Бүлүү физмат оскуолатыгар үөрэнэ барбытым. Ол саҕана сырыы суоҕа. Тиэхиньикэ аҕыйаҕа эрээри,

эһэм уолунаан Дьууруйдуун суолбутун булан, таһалларын өйдүүбүн. Эһэбин кытта элбэхтэ сөмөлүөтүнэн көппүтүм.

Оскуоланы бүтэрэн баран, “Мастаах” сопхуоска ыанньык-сыттаабытым. Үрдүк үөрэххэ туттарсан, баалым тийбэккэ, кирибэтэбим. “Эһэм туох дириэ буолла” дии саныырым. Ол эрээри эһэм: “Чэ, өссө аахтан баран туттарсыан. Үлэ барыта үчүгэй”, – диэбитигэр уоскуйбутум. Ол саҕана биһиги аймакха ыанньыксыт диэн суоҕа. Онон “ыарахан үлэбэ сылдьар” диэн убаастарым. Эбэлээхпэр күүлэйдии тийдэхпинэ, эһэм үлэбин интэриэһиргээн ыйыталаһар. Эһэм дьону кытта кэпсэтэригэр, барыны-бары билэрин-көрөрүн сөбөччүбүн. Билбэт боппуруоһа суох быһылаах дии саныырым.

Биһиги улаатыхпытыгар диэри эбэбит бэрэскитин, эһэбит “минньигэһин” (хайаатар да оччолорго сэдэх “Ассорти” хомпуот, кэмпит-бэчиэннэ уурунуулаах буолара) сии барааччыбыт. Эбэлээх эһэм мэлдьи ыалдыттаах, хоһоһолоох буолалара. Айан дьонун чэйдэтэн, хоннорон ыйталлара. Олохтоохтор сүбэлэтэри кинилэргэ таарыйаллара. Элбэх дьону, оболору чугаһатаннар, аймактарын курдук көрөн, көмөлөһөн, билигин Саабыстары саныыр-ахтар дьон элбэх. Мин эбэлээх

эһэм саха мааны ыала этилэр”, – диэн мэлдьи кэпсиирэ. Ийэм биһиэхэ: “Мин эһэм – Дьоруой!” – диэн киэн туттан этэрин, олус астына истэбин.

Күндү эһэбит Николай Саввич Степанов үтүө аата сыдыаныгар үрдүк холобур буоллун диэн, сыл ахсын Бүлүүгэ, Дьокуускайга ыам ыйын 9–13 күннэригэр мемориалыгар мустабыт, сибэкки дьөрбөтүн уурабыт. Аҕа дьон Николай Саввич туһунан кэпсииллэрин истэбит, таарыйа бэйэ-бэйэбитин көрсөн астына-дуоһуа кэпсэтэбит. Кини аата сырдык сулус буолан, үйэлэргэ аймактарын-урууларын сомоҕолуу туруо диэн эрэнэбин.

Эһэбит, хос эһэбит Н.С. Степанов 1990 сыл ыам ыйын 5 күнүгэр тыыннаах сылдьан Дьоруой үрдүк аатын ылар дьолломмута. “Кыһыл Көмүс Сулуһу кытта 3 уорданынан, 8 бойобуой уонна үлэ, 6 үбүлүөй мэтээлинэн наҕараадаламмытым. Төрөөбүт Ийэ сирбин көмүскээбиппиттэн киэн туттабын” диэн ахтыбыта баар. Хос эһэм наар инники кириигэ сылдьан, хорсундук сэриилэспитин бу наҕараадалара туоһулууллар.

Умнуллубат хорсун быһыыны кэрэстээн, ытык үтүө аата сүппэтигэр Сэбиэскэй Сойуус Дьоруойа Николай Саввич Степанов интэриһибит бэлиэ сирдэр уонна пааматынньыктар:

– 1991 сыл тохсунньу 29 күнүгэр өрөспүүбүлүкэ Министирдэрин Сэбиэтин 36-с №-дээх уурааһынан, бэрэсэдээтэл К.Е. Иванов илии баттааһыннаах Дьоруой аата Бүлүү куоратын 3-с №-дээх оскуолатыгар интэриһибитэ.

– 2017 сыл ыам ыйын 13 күнүгэр Бүлүү куорат 3-с №-дээх оскуолатын тизгэнигэр Дьоруойга аналлаах иски-биэр арыллыбыта.

– Н.С. Степанов аатынан уулусса баар.

– 2015 сыл балаһан ыйын 16 күнүгэр Дьокуускай куоракка Култуура уонна сынньалан пааркатыгар “Лесник сквера” арыллыбыт, Н.С. Степанов бүүһэ туруоруллубут.

– 1995 сыл Кыайыы 50 сылыгар Мастаахха сэриигэ кытыбыт биир дойдулаахтарыгар “Албан Аат” мемориал, сэргэлэр, билиэтэлэр дьэндэһэллэр.

– Балабааччыга Дьоруой бүүһэ туруоруллубута.

– Кини аатыгар араас успуорт тэрээһиннэрэ, буулдьанан ытыыга уонна сүүрүүгэ күрэхтэр ыытыллар.

Мин санаабар, биһиги, бу күнүгэ олоһор дьон Дьоруойдарбытын билиэхтээхпит, ыраас, эйэлээх халлааны бэлэхтэбит-тэргэ махтаныхтаахпыт, сүгүрүйүөхтээхпит, киэн тутта кэлэр көлүөнэлэргэ кэпсиэхтээхпит.

**Валерия ЛЬВОВА,
Хабын оскуолатын
11-с кылааһын
үөрэнээччитэ,
Бүлүү.**

“Өрөгөйгө” тустуу өрөгөйө тосхойуо

“Азия оҕолоро” норуоттар икки ардыларынааҕы VIII успуорт оонньуута үөрүүлээх арыллыытыгар диэри баара-суоҕа биир ый үс күн хаалла. Бу кэмнэ күрэхтэһии ытыллыахтаах сирдэринэн өрөмүөн күнүстэри-түүннэри барар. Баараҕай эбийиэк-тэртэн биирдэстэрэ 2012 сыллаахха V Оонньууга тутуллан кирибит “Өрөгөй” успуорт киинэ буолар. 12 сыл тухары эбийиэккэ хапытаалынай өрөмүөн ытыллыа илик. Онон олимпиецтарбыт Монреаль Олимпиадатыгар ситиспит өрөгөйдөөх кыайы-ларынан ааттаммыт успуорт эргийэр киинигэр иһинэн-таһынан саҥардыы, тупсарыы, чөлүгэр түһэри күүскэ ытыллар.

Саха сириг сүүмэрдэммит хамаандалара успуорка бэлэми ааһар өрөспүүбүлүкэтээҕи кииннэрин салайааччы Михаил Пахомовы кытта көрсөн, бу күнүгэ “Өрөгөй” эбийиэккэ өрөмүөн төһөлөспүтүн билистим.

Арыананы кондиционердар сөрүүкэтиэхтэрэ

– Кэпсэтиибитин кииммит тэбэр сүрэҕиттэн – арыанаттан – саҕалыахха. Билигин кырааска-лыыр өрөмүөн барар, сорбото бүттэ. Манна бырайыагынан кондиционер диэн суоҕа, сайын салгына суох буолааччы. Бу ал-лараа өттүгэр, арыана иннинэн – 10 кондиционеры, үөһэнэн икки өттүнэн 4 стационарнай улахан кондиционеры туруорду-бүт. Онон аны сайын арыанабыт сөрүүн буолуохтаах. Сүүрэр ыллык “Mondo” диэн үрдүк хаачыстыбалаах итальянскэй бүрүөһүннээх. Саангсыйанан билигин Кытай эрэ матырыаала кэлэр, ол иһин доруоскабытын уларыппаппыт диэн буолла. Алдьаммыта-кээһэммитэ суох, 2016 сыллаахха сорох сиригэн уларыппыппыт. Ыраастаан, суу-ан-сотон биэриэхпит, манган бэ-лиэлэрин саҥардыахпыт. “Азия оҕолоругар” үс көбүөрү тэлги-эхпит, манна тустуу 7 көрүнгэр күрэхтэһиэхтэрэ.

Көстүүнэйгэ судьуйалар түһүөхтэрэ

– Көстүүнэйбигиэр 72 хосто-охпут: 1–2 миэстэлээхтэр, 4 вип-хос баар. 7 этээһинэн муостаны саҥартыбыт, истиэнэни кыра-аскалаатыбыт, санга билиитэ-лэри сыһыардыбыт. Түһүктэри уларыттыбыт, кыһынын үрэр этэ. Дизайн бырайыагы-нан көстүүнэйбит аныгылыы буолуоҕа, декоративнай уотунан кизгэтиэхпит. Манна Оон-ньуу судьуйалара олоруохтара, көрүг бүттэ да, атыттар киирэн иһиэхтэрэ.

– Ону сэргэ эбийиэккэ кут-тал суох буолуутун хааччыыы систиэмэтигэр 65 хаамыраны эптитибит, санга турникеттары сакаастаатыбыт. Фэйс айди диэн сирэйгинэн көрөн киллэ-рэр оборудованиебыт айаннаан

иһэр. Быһайын ситими барытын саҥардыбыппыт: 14 теплооб-меннигы, 654 кырааны уларыт-тыбыт. Иттиги систиэмэтэ 2012 сыллаахтан олох уларыыа илик, күөх төлөнүнэн сылытар хочуол 8 баарыттан 2 эрэ үлэли турбута. Болдьоҕо да табыстаҕа дии. Би-лигин 8 хочуол толору кыагынан үлэлиир буолла. Онон “Өрөгөй” кииммит өссө 10 сыл этэнгэ туруохтаах.

Лиидэрдэр таҥастарын вип-хоско уларыттыахтара

– Саҥа дьыл кэннэ ту-стуу уонна буюуска саалала-рын өрөмүөннээбиппит. Арас-сыыйа чөмпүйэнтэртэрин иннинэ бөҕөстөрбүт арыанаҕа тахсан би-эрбиттэрэ, алта көбүөрү тэлгэ-эбиппит, эдэрдэр уонна улахаттар онно эрчилибиттэрэ. Ону сэргэ боксуордар, кикбоксуордар эмиэ арыанаҕа дьарыктаммыт-тара. Ол иннинэ Олимпийскэй эрэл училищетыгар, универси-тетка эрчилибиттэрэ. Дьарык тохтооботоҕо. Улахан уларыы-ы тустуу саалатыгар барда. Эрдэтээҕи бырайыакпытынан манна үс көбүөр тэлгэниэхтээҕэ. Көбүөрдэр кытылыларынан икки өттүнэн элбэх кыбадыраат туһата суох хаалар этэ – ол сири туһанныбыт. Исписэли-стэри кытта сүбэлэһэммит, кэ-эмэйэ арыый кыра буолан ба-ран, 8 көбүөрү батардыбыт. Онтун дьарыкка өссө үчүгэй. Анал сакааһынан оҕоһуллубут көбүөрдэрибт кэлиэхтэрэ. Ула-хан күрэхтэһиигэ бу саалаҕа 80–90 киһи тэҥинэн дьарыкта-нар, ханан да баппаттар. Онон, дьэ, 8 көбүөрүнэн дьарыкка кириэхтэрэ. Тренажёрка саала түгэҕэр буолуо. Олимпийскэй тиэрбэстэри, “Sakha team” диэн логотиппытын иилиэхпит. Бары-та орун-оннун буллабына, уо-латтар бастагы эрчилиилэрин бэлиэтээн, үөрүүлээх арыллыы оҕоруохпут.

– Ону сэргэ тустуук, боксуор лиидэрдэрибигиэр туһунан усулуобуйа олохтооммут, вип-хоһу оҕордубут. Олимпиада лис-сиэнсийэтин ыл-быт тустууктар-быт, Лев Павлов, Василий Егоров – уопсайа 16 ба-стын спортсмен кириэ. Ыскаап-тарга ааттара-су-оллара суруллуо,

хаартыскалара ыйаныа, уотунан кизгэтиэхпит. Үөһэ логотип-пытын уматыахпыт. Сыл аайы көрдөрүүлэрин учуоттаан, улары-тан иһиэхпит. Мөлтөөбүт спор-тсмен, хайдах гыныай, тахсан биэрэригэр тийэр. Эдэрдэри көбүлээһин буолуо этэ.

Тренажёрка сириг уларыттыбыт

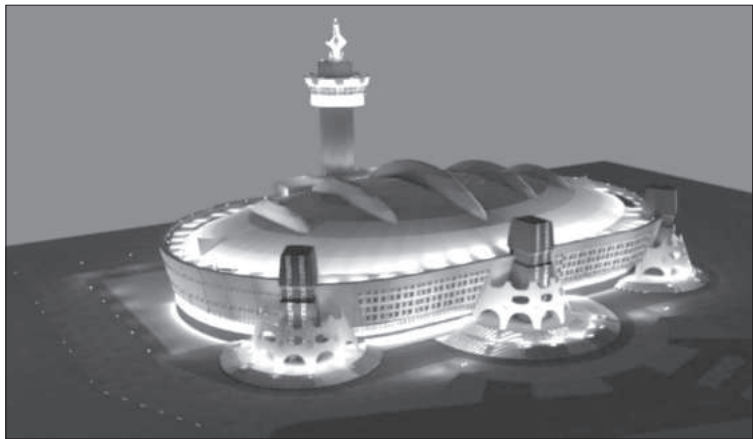
– “Өрөгөй” киингэ тре-нажёрканы бырайыакка эмиэ киллэрбэтэхтэр этэ. Инньэ гы-нан, аллара арыана кытыыты-гар дьон кэлэр-барар сиригэр олохтообуппут. Олус табыҕаҥа суох уонна баһаарынай өттүнэн көнүллээбэттэр этэ. Ол иһин сүбэлэһэн баран, иккис этээскэ үс кэбинизт оннугар трена-жёрканы оҕоро сылдыабыт. “Кирдээх” үлэтэ бүттэ. Бырайы-агынан аһаҕас сирдэрэ тааһынан бүрүллүөхтэрэ, көрүдүөртэн тренажёрка иһэ, кимнээх дьа-рыктана сылдыаллара көстөн туруо. Биһиэхэ нэдиэлэҕэ 3 тыһыынча кэрингэ киһи сүүрэр, дьарыктанар. Таҥас уларыттар хос, буоларын курдук, тийибэт. Онон эбии икки сыгыныахта-нар сири оҕордубут, биирдии хоско 25–30-туу ыскаабы туру-оруохпут. Дуустаах, туалеттаах. Матырыйаал барыта суол-иис баар эрдэбинэ кэлбитэ. Биригэ-эдэ кулун тутар ыйтан үлэлээн, силигин ситэрдэ. Сууһуллара, сотуллара эрэ хаалла.

– Аны бу иккис этээспит үрдүн, дизайнердары кытта үлэлээн, брендбукпутугар сөп түбэһиннэрэн, үс мунукутуу манган элэмизнэри ыйата сыл-дыабыт, уотунан кизгэтиэхпит. Билигин элиэктирикэтин оҕоро сылдыаллар.

Остолобуйга кэлим аһылыгы киллэриэхпит

– Биир бастакынан өрөмүөн остолобуйбутугар барбыта. Декоративнай кыра лаампала-ры эбэн биэриэхпит. Чэ, кыра бытархай өттө хаалла. “Азия оҕолорун” кэннэ сарсыарда 6,30 чаастан үлэлиир былааннаахпыт. Арыый чөлчөки сыаналаах кэлим аһылыгы киллэриэхпит. Дьон сарсыарда сүүрэн баран, үчүгэй кофе иһэн, ПП-аһы тото-хана аһаан, үлэтигэр барарын курдук. Оттон кизгэтин 21 чааска диэри үлэлиэхпитин сөп. Үлэ чааһын кэннэ дьарыктанан баран, мин-ныгэстик аһаан-сиэн, дьылэ-ригэр тийэн, үчүгэй баҕайытык утуйан хаалаллар. Технологи-тары наймылаһан, аһылык талбатын оҕорбуппут. Онон дьоммутун-сэргэбитин “Өрөгөй” киингэ ынырабыт, кэлэн дьарыктанын, экиитин-хаангытын сайынна-рын!

“Өрөгөй” киин иннэ Саха сириг былаабын өҥнөрүнэн умайыа

Оттон, дьэ, успуорт ки-ин тас өттүгэр үлэ-хамнас эмиэ күөстүү оргуйар. Уулусса-тан көрдөххө, барыта үрэллэн, хаһыллан турар. Сайсары күөл диэки биэрэккэ анал былаһаакка оҕоһуллуохтаах, тиэхиникэ үлэлиир. Эбийиэк иннигэр 14 киһилээх биригээдэ тутар.

Лука Иванов, “Өрөгөй” киин иннин сырдаттытын онорор тэрилтэ бэрэстэби- итэлэ:

– Дьонго-сэргэҕэ улахан сюрприз бэлэмниибит, табыл-лар ини диэн эрэнэбит. Уот-күөс, сырдатты чааһыгар Дьокку-скайга хаһан даҕаны буола илик көстүүнү оҕоро сылдыабыт. Күн кириитэ уонна хараҥа кэмнэ ордук кырасыабай көстүүлэниэ. Санкт-Петербург тэрилтэтин кытта дизайнерды үлэ барбы-та. Прожектордар дьон хараҕар бырабыллар саамай көстүүлээх сиргэ ыйаннылар – 60% бэлэм. Билигин аллараа эрэ өттүн туру-орарбыт хаалла. Эбийиэк иннэ газон буолуохтаах, онтубут от күөбүнэн умайыахтаах. Уопсай көстүүтэ Саха сириг былаабын өҥнөрүнэн оонньуохтаах. Оттон дьэ үрдэ – Арассыыйа былаабын үс өгүнэн. Үлэбитин дьон көрөн-истэн, соһуйан, үөрэн, астынан сылдыаллар. Онтон бэйэбит да сүргэбит көтөбүллэр! Биһиги биригээдэ V уонна С булуоктар-га эппиэттээхпит. Көстүүнэй өттүгэр дизайнердыы штука-турканы сыбаатыбыт, шпаклевка, кырааска-самааска үлэтин ыы-тыбыт: көстүүтэ лаппа тубуста. Тутулуобуттан

кырааскаламматах буоллаҕа, эр-гэрбитэ, хайа барбыта элбэх этэ. Күүстээх үлэ барда, тас өттө 80% бүтэн турар. Ыам ыйын бүтүүтэ туттарыахпыт.

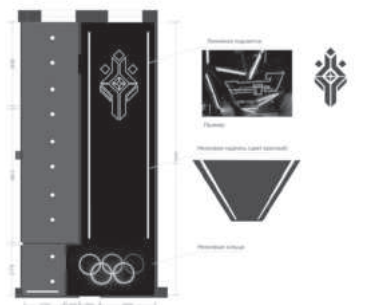
“Азия оҕолоро” оонньууну оҕо эрдэхпиттэн кэтээн көрөр, кыттыахпын да баҕарар этим. Быйылгы күрэххэ уолум саахы-макка талыллан киридэ. Онон үлэлииргэ да ордук үөрүүлээх, хаһаангытааҕар да күүстээхтик хара сарсыардаттан кизгээнгэ диэри үлэли-хамсы сылдыа-быт.

Михаил Пахомов, Саха си- риг сүүмэрдэммит хамаанда- лара успуорка бэлэми ааһар өрөспүүбүлүкэтээҕи киинин салайааччыта:

– Эбийиэк тас өттүгэр бор-дюр, тротуар уларыыар – бу барыта хастанан турар. Алдьам-мыт сирдэрин аспааллыыллар, киирэр өттө эмиэ санга аспаалы-нан бүрүллүөҕэ. Уоппут-күөспүт санаа хоту табыллан, араас дьүһүнүнэн суһумнуу умайара буоллар, “Өрөгөйбүт” сили-гин ситиз, тупсуо, кизгэиэ этэ. Биһиэхэ сылбыт улахан аҥаара хараҥа кэмнэ ааһар, тэрээһиннэрибигиэр барыты-гар фасад уотун уматыахпыт, дьон көрөн астынарын курдук.

Чөмпүйөүттэр пааматыннык-тарын кэммитэн кэмигэр тахсан сууйабыт, ыраастыбыт. Үтүө үгэс быһыытынан, эдэрдэри кытыара сатыыбыт. Былырын Ньургун Скрябин бэйэтинэн тахсан сууйбута-соппута. Онон спортсменнарбыт улуу убай-дарын көрө-истэ сылдыаллар, ыраастык туталлар. Бу улахан күрэхтэһии иннинэ эмиэ тах-сыахпыт. Дьэ ис өттүн бу ый бүтүүтэ туттарабыт, оттон тас тупсарытын, көбөрдүүтүн бэс ыйын сабана бүтэрэн ыалдыт-тарбытын көрсөргө 100% бэлэм буолуохтаахпыт.

Олимпиада путёвкатын ылбыттар – “Азия оҕолоро” оонньуу кыттылаахтара

– “Азия оҕолоро” успуорт оонньуутун Бастагы бэрэси-дьиэммит Михаил Николаев кэскиллээҕи көрөн толкуй-даабыт, сүҥкэн суолталаах нэһилиэстибэни хаалларбыт эбит. Бу күрэхтэһииттэн элбэх чабылхай спортсмен табыста. Быйыл Олимпиада путевката хаһаангытааҕар да элбэх кэл-лэ дии! Кирилэр бары бастагы улахан ыстаартарын “Азия оҕолоругар” оҕорбуттара.

Арыаан Тютрин, Виктор Рас-садин чөмпүйөүттэрибигэрэ, **Айаал Лазарев** үһүс буолбута, **Сардаана Трофимова** – Оон-ньуу кыттылааҕа. Виктор Рас-садин кыайылаах буолан, 2008 сыллаахха Пекин Олимпиада-тын көрөр чиэскэ тиксибитэ. 16 сыл буолан баран, аны бэйэтэ Олимпиада көбүөрүгэр тахсар-га бэлэмнэнэр. Мин бу уолатта-ры кытта биригэ эрчилиннэбим дии, “Азия оҕолоругар” эмиэ кыттыбытым, онон бэлэмнэни хайдаҕын, накалын билэбин. Өйдүүбүн ээ, түөрт сыл иннит-тэн “Азия оҕолоро” оонньуунан олорор этибит. “Састаапка кирибит, үчүгэй көрдөрүүнү си-тиспит киһи” диэн буолара. Хас биирдиибигиэр сыал-сорук, улахан эпизитинэс этэ. Оҕолор билигин да оннук санаалаах-тар. Дойдугар күрэхтэһэр диэн атын буоллаҕа, “төрөппүттэrim, аймахтарым көрөн олордохто-руна, түһэн биэриэ суохтаах-пын” диэн, кыахтара баары-нан кириэтиэхтэрэ. Оҕолорбут үчүгэйдик кытталларыгар бабарабын, үрдүк ситиһиилэри көрдөрүөхтэрэ, дьоннорун-сэргэлэрин үөрдүөхтэрэ дии саныыбын!

“Өрөгөйбүтүгэр” тустуу өрөгөйө тосхойдун!

Тустууктарбыт ситиһиилэрэ

Ааспыт өрөбүллэргэ “Кыайы 50 сыла” успуорт дыбарыаһыгар Саха сириг бастакы бэрэсидьиэнэ Михаил Николаев сырдык кэриэһигэр устудьуоннарга Арасыйыа чөмпүйөннэтэ түмүктэннэ.

Түһүлгэбэ тустуу сайдыбыт эргийиэннэригэр: Москубаттан, Осетияттан, Дагестантан, Бурятияттан, Красноярсктаан, онтон да атын сирдэртэн – барыта 32 үөрэх кыһатыттан 250-ча бөбөс кытынна. Саха сириттэн 50 устудьуон ХИФУ, АГАТУ уонна ЧИФКИС чизһин көмүскээтилэр. Күрэхтэһии хаамытын Арасыйыа устудьуоннарын спортивнай тустууга лигатын бэрэсидьиэнэ Мурат Остаев үрдүктүк

сыаналаата.

Үс күннээх тыҥааһыннаах күрэхтэһии түмүгүнэн саха бөбөстөрө хас ыйааһын ахсын миэстэлэстилэр. Көҥүл тустууга 70 кг – Олег Фомин, 74 кг – Станислав Свинобоев, 125 кг Харысхан Баппабай чөмпүйөн үрдүк аатын ыллылар. 57 кг Любомир Ашеин – иккис, Алексей Копылов, 61 кг Ньургун Терентьев, Александр Авелов, 65 кг Эдуард Попов, 70 кг Александр Иванов, 74 кг Конс-

тантин Капрынов, 79 кг Анатолий Никитин, 86 кг Андриан Ленскэй, 125 кг Никита Хабаров боруонса мэтээл кэтиллэр.

Мэнгэтэн төрүттээх Станислав Свинобоев иккис сылын субуруччу бастаата. Финалга Бурятияттан Түмэн Бодиевы 3:2 ахсаанынан сабырыя тутта.

– Сарсыарда илиим, атабым бычыннара хам тутан кэби-спиттэрэ, ситэ эрчиллбэтэбим таайда быһылаах. Киэһэнэн арыллан туһунум, күрэхтэһии этэнгэ түмүктэннэ. Састаап оннук айылаах күүстээх дьэ-бэппин эрэри, кыттааччылар мөлтөх буолбатахтар. Быйылгы чөмпүйөннэт тус бэйэбэр тобо эрэ ыараханнаах ааста. Түмэн Бодиевын көбүөргэ аан бастаан көрүстүм. 70 кг тустар эрдэхпинэ, кини 74 этэ, онтон 74 кг тахсы-быппар 79 кг тустар буолбута. Арасыйыа атын-атын сиккэбэ түбэспиппит, көрсүбэтэхпит. Быйыл ыйааһын түһэрэн киристэ. Салгыы үлэлибит, арааһа, Бүтүн Арасыйыатаабы универсиада кыттарым буолуо.

Оттон гректии-римнии тустууга Иван Шамаев кыйда, Никита Софронов – иккис, Родион Степанов үһүс буоллур. 32 хамаанда кыттыбытыттан М.К. Аммосов аатынан ХИФУ 145 очукуолаах инники күөҥнэ табыста, Чурапчы института 123 очукуолаах иккис көрдөрүүлүнэ, 122 очукуолаах Хотугу Осетияттан Владикавказ университетин хамаандата үс бастыг иһигэр кирдэ. Кыайылаахтар сайынгы Универсиада уонна эһиилги Арасыйыа чөмпүйөннэттэргэ кыттар быраабы ыллылар.

римнии тустууга Саха сириг ыстаарсай тириэньэрэ:

– Мин 5 араас-араас саска ыстаарсайбын. Оҕону кыра сааһыттан дьарыктаат-ахха, көрдөрүү кэлэр. Биһиги үлэбит сыралаах-сылбалаах, чөмпүйөнү иитэн таһаарар манан аҕай буолбатах. Онон мин көрдөһүүм диэн: тириэньэр ыстаабын улаатыннаралара буоллар. Билигин 5 буолан хас да сиригэн эрчийэбит. Эрдэ Олимпийскай эрэл училищетыгар көҥүл тустууктар уонна охчууттар саалаларыгар эрчиллэр этибит. Маныаха мин бастакы тириэньэрим Михаил Степанов улахан өгөлөөх. Бастакы саҥалааһыннарга Дмитрий Григорьев Арасыйыа – үһүс, Иван Шамаев устудьуоннарга үһүс буолбута уонна сахаттан бастакынан маастар нурматын толорбута. Бу күннэ маастарбыт 9 буолла. Онон Олимпиада бу күрүгэ биһигэ даҕаны сайдар кэскиллээх. Александр туһунан этэр буоллаха, кини миэхэ 8 кылааска сылдьан кэлбитэ, дьобурдааба көстөр этэ. 2017 с. тириэньэр Кирилл Павлов кытта үлэлэһэн, Саша 18 саастарыгар диэри Арасыйыа 2-с буолбута. Эһиилгэр үөрэнээччилэр спартакиадаларыгар боруонса мэтээли кэппитэ. Ол түмүгүнэн Москуба орто үөрэххэ ылбыттара. Сайын кэлбитигэр оттоон, күһөрү бултаан-алтаан, Саша миэхэ олус чугаһабыта, аһыллыбыта. Байанайбыт мүчүк гынан бултуйбуппун.

Саша дойдуну чөмпүйөннэттэргэ кыйыта, Дьобуруопа тахсыта бу – 15 сыллаах сыралаах үлэ түмүгэ. Маныаха Успуорт министриэс-тибэтэ, УОР, ЦСП, биирдиһэн тириэньэрдэр, тустууну өйүүр дьон улахан өгөлөөхтөр. Саша тустууга иннитигэр буоллаба, өссө элбэх үлэ күүтэр. Кыайтарыыта суох кыйыы кэлбэт.

Матвей Матвеев, гректии-

Дуобатчыт Тунаара

Узбекистан киин куоратыгар Ташкенга 64 харахтаах дуобакка Аан дойдуну куубага түмүктэннэ. Күрэхтэһиигэ 10 дойдуттан 120 спортсмен кытынна.

Дойду сүүмүрдэммит хамаандатыттан бастыг көрдөрүүнү дьахталларга норуоттар икки ардыларынаабы кылаастаах маастар Тунаара Федорова ситистэ. Саха кыйыа үс көрүгнэ: кылаассыка, рапид, блиц – барытыгар кыйыылаах табыста. Бу күрэхтэһиигэ дуобатчыттарбыт алта мэтээли ыллылар. Тунаараны таһынан Сандаара Апросимова блиц уонна кылаассыка көрүгнэ иккис буолла, Альбина Большакова кылаассыка боруонса мэтээли кэттэ.

Кырабы харахтаах сахалар

Ытыы хас да көрүгэр сахалар инники күөҥнэ сылдьаллар. Мөлтөхтүк истэр дьонго Арасыйыа буулдьанан ытыыга чөмпүйөннэттэргэ Александр Сотников салалтатынан Паралимпиада призёра Евдокия Каторгина уонна Мария Егорова кытын-нылар.

тухтары инники күөҥнэ сылдьы-быта. Пётр Егоров, Сергей Демин, Марат Нежданов са-стааптаах хамаанда “скит” көрүгнэ 225 очукуоттан 218-н ылан, финалга тахсыбыт-тара. Көмүс мэтээл иһин ытыыга Курган уобалаһын хамаандатын 6:4 ахсаанынан кый-айан, пьедестал үрдүкү үктэлигэр табыстылар.

Эдэрдэригэр да хаалсыбаттар. Москуба уобалаһыгар “Лисья нора” сын-

Александр Андреев — Дьобуруопа түһүлгэтигэр

Азербайджан киинэ Бакуга спортивнай тустууга 23 саастарыгар диэри күрэхтэһии ытыллар. Саха сириттэн Амнаттан төрүттээх Р.М. Дмитриев аатынан Олимпийскай эрэл училищетын иитиллээччигэ, билигин Москуба МССУОР-га үөрэнэр Александр Андреев 63 кг кытынна.

Бастакы эргийгэ Португалияттан Мигель Лурейроны итэбэтиллээхтик 10:0 ахсаанынан кыйыта. Салгыы финал чибэппэригэр тэн киирсиигэ Украина бөбөһүн 5:5 ахсаанынан сабырыда. Финал аҥаарыгар Молдоваттан Виталий Еременконы туоратан, күрэхтэһии быһаарылаах хапсыһытыгар Турцияттан Бекир Атес диэн бөбөһү кытта кытаанахтык кииристэ. Утарсааччыта баалы бастакынан хомуйан барбыта. Ол эрэри биһиги, көҥүл тустууну көрө үөрэммит дьон, кылаас-сыка тустуутун быраабылатын соччо өйдөөбөппүт, билбэппит быһылаах. Партерга уолбут үстэ накаттаан ээрэ, баал-ларын биэрбиттэрэ ээрэри, “атабынан көмөлөһүннэрдэ” диэн, туюктар челлендж бырабанныр, Александр хамса-нытын сотторон кэбистилэр. Быраабыла быһытынан манна атаххын токуруппакка эргити-эхтээххин, тобуккун токурутун да – баал аабыллыбат. Аны аҕыйах сөкүүндэ хаалбытыгар бүтэһик хамсанынан арбы-тырдар икки баалы Александр-га биэрбиттэрин бийдийэни хос көрөн, баалын уһуллулар. Турок сыһыллан-соһуллан ха-албыта, наһаа сылайбыта, кыйан турбат буолуор диэри илистибит этэ. Ол ээрэри 6:5 ахсаанынан кыйда, хайыыр да

кыах суох. Александр Андреев бастакы улахан түһүлгэтигэр мэтээлтэн кыл мүчү матта.

Гректии-римнии тустуу – Олимпиада көрүгэ. Саха сиригэр 2014 сылтан сайдар. Уон сыллаах утумнаах дьарыктар бастакы көрдөрүүлэрэ көстөн эрэллэр. “Өрөгөй” киинигэр, Олимпийскай эрэл училищеты-гар, оҕо 2-с №-х успуорт оскуо-латыгар – уопсайа 150-чэ киһи дьарыктанар. Училище иһинэн кылаассыктарга анал сааланы Олимпиада хас да төгүллээх чөмпүйөнэ Александр Каре-лин арийсыбыта, алгыс тылын анаабыта.

Күрэхтэһии Ижевскэй ку-оракка буолан ааста. 21 эрэг-ийэнтэн сүүсчэ спортсмен кытынна, олоҕ истэригэр Паралимпиада, аан дойдуну он-

ньалан базатыгар ыам ыйын 12–23 күнүгэр буулдьанан ытыыга 21 саастарыгар диэри дойдуну аһаҕас Куубага ыты-

лынна. Манна тас дойдуттан тийэ 450-тэн тахса киһи кы-тынна. Саха сириг кырабы харахтаах спортсменнара Алина Готовцева уонна Айхал Ковров ПП-ПС (пара смешанная, пневматический пистолет) диэн көрүгнэ кыйылы көмүс мэтээли ылан, үөрүүлэрэ үксээтэ! Бу эр иннинэ Алина ПП-60 көрүгнэ хатыһылаах киирсиигэ үһүс көрдөрүүлэммитэ.

Аны истиэндэнэн ыты-га Пётр Егоров Арасыйыа чөмпүйөннэттин кыйыылааба буолла. Татарстан Өрөспүү-бүлүкэтин хамаандатыттан кыттар Сунтаартан төрүттээх спортсменнэ Адыгея ситиһиһилэннэ. Татарстан хамаандата күрэхтэһии былаһын

Балаһалары Айаана ЛАРИОНОВА бэлэмнээтэ.

Куталаахха

Үчүгэйдик билэр киһим биирдэ маньыгы кэпсээн турар. Ол-бу арааһы көрөр аһаҕас эттээх киһи. Түөрт дуу, биэс дуу сыллаабыта күһүн иккиэ буолан матасыкылынан кустуу барбыттар.

Биһиги дэриэбинэбитигэр Куталаах диэн уруккута быраҕыллыбыт сайылык баар. Онно кус ийэтэ-аҕата түһэр улахан уулаах. Кустуу баран эрэр дьон хайыахтарай, дьэ, үөрэн-көтөн, айдааран-куйдааран тиийбиттэр. Айахтара сабыллыбат дьон баар буолаллар дии, ол киһи эмиэ айаҕа хам буолбат. Ол-бу көрүдүөс түгэннэри кэпсэтэн, киэһэни быһа айдаарбыттар.

Арай ол олодохторуна, ыраах собустан бүүчээн дуу, эһэ дуу хаһыытын курдук иһиллибит. “Ээ, бүүчээн сылдыар быһыылаах” диэн манһай аахайбатахтар. Сотору буолат, иккистээн хаһыытаан сатырыппыт. Ол кэннэ үһүстээн...

Хаһыыта улам чугаһаатар чугаһаан иһэр үһү. Сангата өссө дуорааннанан испит, тугу эрэ сиппит-хоппут, кыайбыт курдук үһү.

Соһуйбуттар аҕай. Сангата суох иһиллээн олобруттар. Ол олодохторуна, күөл уңуор туох эрэ хара баҕайы күлүк курдук барыйбыт. Ууну туораан бара турбут, таарыйбакка үрдүнэн устар курдук үһү. Куп-куһаҕан амырыын сыт кэлбит. Уолаттар, киһи эрэ буоллаллар, били көрүлүү-нарылыы олобруттара тохтоон, уолуйан хаалбыттар. Киһим: “Сангара сатыырым да, бэл, испиттэн сангам кыайан тахсыбат буолбута”, – диэбитэ. Өй ылан, табаарыһын илиититтэн соһон матасыкылларын диэки сүүрбүттэр.

Били күтүр хаһыыта олох ынырык үһү. Субу ситэн кэлиэх курдук! Матасыкыллара хаста эмэ үктээтэххэ, собуоттанар бэйэтэ түргэнник эстибит: уолаттар биирдэ үктээн кэбиспиттэр. Дэриэбинэ диэки көтүтэ турбуттар.

Киһи уңуобар

Кыһын. Мас көтөрүгэр хаама сылдыабын. Хаар түһэ турар буолан, лаппа бытааран, уңуох-уңуобум халыр босхо барыар диэри тириппит кэмим. Сыбыдахтана түһээри, үрдэл сири көрдөөтүм.

Арай көрбүтүм – хаар аныгар туох эрэ үллэн сытар. Онно оймоон тиийэн, үрдүн хаарын барбах түһэрэн баран, таңаспын ол мас үрдүгэр аргылыы быраҕан кэбистим. Сонум иһинэн кэтэ сылдыар халыг өрүү бээсинкэбин суулуу тутан, үрүсэккэр угуннум. Сын-һаммычча диэн, укта сылдыар ыһыгым дуомун хостоон ылан, өрүү сирбэр-уоплар уурарым курдук, ууран кэбистим.

Кыһыгны булчут өр оло-руо баара дуо, хаба түһээт, хаама сылдьан да хабыллааччы диэн санаалаах ойон турдум. Сэппин-сэбиргэлбин хомуйа тутат, ол хаар аныгар сытар мастан ыллым. Арай инньэ ғынааппын кытта, кэннибэр киһи сөтөллөр сангата олох бу төбөм оройунан ныйргийэн кирирдэ. «Ким кэллэбэй?» диэн, кэтэ сылдыар кулгаахтаах бэргэһэбин уста биэрэн иһиллээтим. Кулгаах мөлтөһүөр буолан, ким эрэ кэлэн үөгүлүүрүн истибэккэ хаалан «улахамсык дуу, балай дуу» аатыран хаалыам диэн, балай эмэ эргим-ургум көрүтэлээтим. Ким да баара билилбэт, арай тыял мастер төбөлөрүн хамнаттар. Дьэ, ол туран өй киирэн, били, сылгы тымныы ууну иһэн баран илгистэригэр дылы буоллум. Өйдөөн көрбүтүм ойуур

быыһыгар ырааһыйа курдукка, томторго киһи уңуобун үрдүгэр олонор турбут эбиппин!

Күһүн бу диэкинэн отоннуу сылдьан, “тыа быыһыгар киһи уңуоба баар эбит дуу”, дии санаабыт сирбэр кэлэн турар эбиппин. Хайдах халыйан кэлбиппин билигин да таайа сатыыбын. Дьингар, хаардаахха былгыттаах күн мунаарыахха сөп да, урукку суолум олох да атын сиринэн барар эбээт. Туох эрэ сааттаах дьыаланы онгорбуппун тутта сэрэйэ охсон, көрдөһөн-ааттаһан, ыһыгым баарын-суобун онно уурталаан кэбистим. Бу эрэ кэнниттэн хайдах эрэ уоскуйбут курдук буоллум. Саарбах собус да буоллар, санаам намыраан, син арахтым.

Киһи соһуйоох, ол күн хас да улардаах уонна икки куобахтаах төннөммүн, үөрүүм үксээбитэ. Онтон ыла ол билбэт киһим уңуобар наар таарыйан, баарбыттан-суохпуттан бэрсэ түһэн ааһар буолбутум. Хайдах эрэ соробор ыксаабыта буола сылдьан таарыйбакка атын сиринэн халыйан хааллахха, табыллыбакка төннөр курдук буолан хааларым. Дьэ, дыкты.

Оскуола абааһыта

Урут, сэбиэскэй кэм сабана, оҕо үксэ интэринээккэ олонор үөрэнэрэ. Биһиги алын кылаастаах оскуолабытыгар чугастаабы нэһилиэктэртэн үөрэнэ кэлбит оҕолор интэринээккэ ололорло.

Мин, тоҕо эбитэ буолла, төһө да дьылзээх буолларбын, эмиэ бу сири булбутум. Бары биир ыал оҕолорун курдук субуруһа сылдыарбыт, мэлдьи кэриэтэ бииргэ оонньуурбут. Оскуолабыт улахан дьыэ буолан, дэриэбинэ кулуубун эмиэ солбуйара. Киэн-куон саалалааҕа, үрдүк сыаналааҕа. Уруок бүттэ да, киэһэ аны кулууп тигинэччи үлэлэбитинэн барара. Араас тэрээһин буолара. Киэн саалаҕа сүүнэ бэйэлээх билийээр баара. Оҕолор оччолоох оонньууттан матыахпыт баара дуо, онно киирэн билийээрдээн айдаан-куйдаан бөрө буоларбыт.

Биир киэһэ уолаттар, кыргыттар хаһыа да буолан мустан

саалаҕа оонньуу бардыбыт. Интэринээт чугас буолан, начаас икки ардыгар сүүрэн мэңгийэн кэллибит. Оскуолабыт ис бараанын кэпсиим. Кирилизинэн табыстааха, синньигэс собус көрүдүөр, саала түгэбэр сыана баара.

Киирбиппит – хабыс-хараҕа. Арай сыанаҕа уот умайар. Сүүрэн тэлэмээттэнэн иһэн, саала ортоугар хорус ғына түстүбүт. Тоҕо эрэ сирэй-сирэйбитин көрүстүбүт. Тугу эрэ иһиллиир курдук, дыкти баҕайы уу чуумпу буолан хаалла. Биһиги туохтан эрэ куттамыт курдукпугут. Арай сыана диэки көрбүппүт, доҕоор, быыс ойбоһууттан кып-кыһыл сирэйдээх, хараҕа уоттаах курдук умайан көстөр, курданарыттан үөһэ өттө сыгыннах киһи дуу, туох дуу (ону быһаарар кыах суох) былтас ғынна.

Бары хаһыытаспытынан, төттөрү ааммытыгар ыстан-ныбыт. Үтүрүйсүү, охто-охто сүүрүү дьэ манна буолла! Ыксаабыт санаабытыгар буоллаҕа, көрүдүөрбүт уһаан хаалбыт кур-

дук. Таһырдыа кирилизэскэ тахсан тохтоотубут. Тыын ылан баран ким тугу көрбүтүн, туохтан куоппутун-куттамытын быһаарыстыбыт. Бары били куһаҕан сирэйи көрбүт буоллубут. Арыый уоскуйан баран, баҕар, кулуупка кэлбит киһи сылдыара буолуо диэн, иккистээн киирэн көрөргө быһаарынныбыт. Ким да кириэн баҕарбата, онон интэринээккэ атын оҕолору ыгыра бардыбыт. Баҕар, тахсан барыа диэн, икки уол аанҕа маньы хааллылар. Кулууп сыанатын ойбоһос хоһугар киирэр туспа ааннаах. Ааммыт күлүүстээх турар. Сотору уолаттар кэллилэр, оттон кыргыттар куттаннаҕа буолан хаалбыттар. Ким мастаах, ким сылгы саабын ылан кулууп иһигэр баар буола түстүбүт. Куттас буолуулаары, ким да хаалбакка бары бииргэ хаамтыбыт. Хараҕа көрүдүөрүнэн хааман истэхпитинэ, ким эрэ сарылаата. Ону кытта өлө куттанан, төттөрү аанҕа ыстанныбыт. Куттаабыт оҕону ээбин этитэн баран, иккистээн киирдибит. Бу сырыыга ким да куттаабата. Сэрэнэн сыанаҕа табыстыбыт. Ким да суох. Ойбоһос хос уотун уматтыбыт. Быыс кэннигэр эмиэ ким да суох. Хайыахпытый, интэринээппигитер табыстыбыт.

Кэлин, улаатан баран, биирдэ эмэ кылааһынан көрсүһүүгэ ити түбэлтэ туһунан кэпсэтиһэрибит. Бииргэ үөрэммит оҕолорум умнубаттар эбит. Кэлин билбиппит урут кулууп ааныгар биир киһи тонгон өлбүт үһү. Баҕар, ол киһи үөрэ илэ көстүбүтэ буолуо. Оскуолабыт билигин да үлэлиир. Арай акылаата эмэбирэн, атын сиргэ көһөрбүттэрэ.

Дьэ, дыкти...

Бу түбэлтэ 2013 сыл-Блаахха буолбута. Мин оччолорго урукку таңара дьийэтин утары таас, хас да этээстээх дьыбэ вахтёрдуурум. Бу дьыэни тутууга хара маннайгыттан үлэлээбит киһини кытта үлэлиирим. Ол киһи аата Көстөкүүн Накатов диэн. Кини кэпсээнинэн, дьыс сыбаайатын үүттүүлэригэр баара үһү. Буур үүттээн таһаарбыт буоругар киһи уңуохтарын кырамталара кытта тахсаллар эбит.

Дьыбэ түүн-күнүс тыас иһиллэрэ. Биирдэ Көстөкүүн биһики үгэспитинэн хаартылыы олобуппугут. Сарсыарда сырдык этэ. Арай иккис дуу, үһүс дуу этээскэ муоста сууялалара иһиллэн кэллэ. Биэдэрэни сыбарыталлара, сыбаабыра тыаһыыра, аан сабыллара-аһыллара чуолкайдык иһиллэрэ. Чочумча буолан баран, тыаспыт чугаһаатар чугаһаан иһэр. Олох субу кэлбитигэр Көстөкүүн миэхэ имнэнэнэ. “Нохто, чугаһаата. Хоскор киирэн оонньоохха”, – диэтэ. Көрүдүөртэн хоско көстүбүт. Хоско киирэн, эмиэ оонньоон бардыбыт. Арай туох да иһиллибэт буолан хаалла. Ол онон ааста. Киһим олох да кыһаллыбат, туох да диэн быһаарбат, мин да улаханньык ыһыйаласпатабым. Буолуохтаабын курдук санаабытым.

Сынньанар хоспут кыра баҕайы, уруккута лиип турбут хоһо эбит. Лиип хайаҕаһын бүөлээбиттэр, онон хос хоһунан. Биир дыктитэ: ол лиип туһайытынан сарсыарда биэс чаас сабана ырыа иһиллэр, чуолкайа

суох, хуор ыллыырын курдук үһүн-киэн. “Хуор” бээтинсэ күн эрэ чаас аанҕара ыланар. Хас нэдиэлэ аайы иһиллэр, атын күннэргэ ылаабат. Ол курдук үлэли сырыттым, дьонум кэллэхтэринэ, кэпсиимбин да, төрүт кыһаллыбаттар. Онон кэнники кэпсээбэт да буолбутум. Кэпсэтэхпинэ, сирэйбин-харахпын көрөллөр уонна киэр хайыһаллар. Олох итэҕэйбэттэрэ көстөн турар.

Ити сыл сааһа буолла. Киэһэ үлэһиттэрим күлүүстэрин туттаран бары бардылар. Мин иккис этээскэ тахсан көбүрэттэр сир кыраанын сабыахтаахпын. Бу туталет уута куруук тэстэр, ол иһин түүнүгэр кыраанын сабабын. Тоҕо эбитэ буолла, ону тустаах анал үлэһит да кыайан онгорбот. Ол иһин кыра тойонум Уйбаан куруук саптарара сөп буоллаҕа дии. Дьэ, мин эмиэ кыайтарбатах кырааммын саба табыстым.

Иккис этээскэ тахсыбытым утары хос аана нэлэччи аһыллан турар. Били барбыт кыргыттары бары үлэли ололорлор, таах кумаабыларын үрдүгэр төңкөйөн олонор суруй да суруй.

Арай атына диэн, аан таһыгар чугас остуол баар буолубут. Ол үрдүгэр былыргы илин кэбиһэри уонна эмиэ үрүг көмүс бастыҕаны кэппит биир саас ортолоох дьахтар үһүн суһуобун тараана олонор эбит. Ити дьахтары урут олох көрбөтөх эбиппин. Дьиктитэ диэн, хап-хара үһүн ырбаахылаах, үһүн муос тараахтаах. Итинник тараабы урут, өрдөөбүтэ, кыра оҕо сылдьан дэңнэ көрөр этим. Бастаан утаа дыктиргии санаабытым да, улаханньык баардылаабатабым.

Били кырааммын саппытым. Кыраантан ол аһаҕас аан үс эрэ миэтэрэ буолуо, омуннаатахха, оннук чугас. Арай кырааны сабан тахсыбытым, били аһаҕас ааным сабыылаах. “Хайа, ааны ити ыккардыгар саптыбыттар дуу?” дии санаатым. Баран тардан көрбүтүм – аан хатааһынаах, тонсуйан көрбүтүм – ким да аспата. Бу кыргыттар күлүүс биэрэн, бакаалаһан, барбыттарын санаан кэллим.

Атын үлүгэри көрбүппүн дьэ өйдөөтүм – изним устун тымныы көлөһүн сүүрдэ. “Тоҕо бэрдэй, илэ көстөрө” дии санаатым. Үлэбэр арыгы иһээччим суох, көннөрү да сылдьан, экирэтэн туран испэт идэлээхпин. Эдэр да сылдьан, бу дьыалаҕа сыстыбатах киһибин. Баҕар, иһэ сылдьан көрбүтэ буолуо диэххит да – оннук суох этэ.

Онон, илэ көрөн турабын. Урут да, күндү дьоммун сүтэрээри ғыннахпына, ону-маны куруук көрөр этим. Баҕар, этэллэрин курдук, аһаҕас эттээх буолуом, туох билэр? Ол эрэри, дьэ, дыкти.

Ити түбэлтэ кэнниттэн, биир сыл буолан баран, таптыыр киһибин сүтэрбитим.

Аатырбыт-сурабырбыт ытык киһибит, үгүс киһи этин-сиинин чэбдигирдэн, үрүг тыынын өрүүһүбүт, айылбаттан айдарыылаах улахан эмчит, уңуох туттааччы ГУРИЙ ТУРАНТАЕВ-БОРОБОН ОБОННЬОР туһунан истибэтэх саха, арааһа, суох эбэтэр ахсааннаах буолуохтаах. Олохтон туораабыта төһө да быданнаатар, кини сүдү аатын ытыктыы, махтана, кизэн

тутта ааттааччы күн бүгүнүгэр диэри элбэх. Гурий Иванович айылбаттан бэриллибит сүдү талаанын сэргэ айылбаа олус чугас, саха сиэринэн булчут, мындыр, барыны-бары өйдөөн-дьүүлээн көрөр кырабы харахтаах, бултууругар туһанар туһунан албастардаах, ньымалардаах эбит. Ону эһиги киһи эрэ сэргээн олоруон курдук бэртээхэй айымньылардаах, суруйар

талаана айылбаттан бэриллибит, бэйэтэ эмиэ бултуурун олус сөбүлүүр ЕГОР КАРТУЗОВ “ГУРИЙ ТУРАНТАЕВ-БОРОБОН ОБОННЬОР” диэн, 2015 с. таһаартарбыт бэртээхэй кинигэтигэр ааҕан билиэххитин сөп. Бүгүн ол кинигэттэн быһа тардыыны билиһиннэриим.

Лопуура.

Чааркаанга киирбэт **КЫРЫНААС** баар буолар, тыгкырайы ыраахтан туран, тыгырабынан тарбаан эһэн, мэниэбин мэлиппит буолар. Ону чааркаангар тыгкырайа суох икки балтыһах онгортон эбэн биэрэбин. Биир чаардаах буолан баран, икки балтыһахтаах буолар. Кырынаас иһирдэ маннайгы, тыгкырайа суох балтыһах анныгар киирэн туран, тыгкырайы тарбаан, чааркааны эһэн, маннайгы балтыһаха баттатан былдыанар.

Биирдэ быраатым Сэмэниин бултуу сырыттаһытына, биир кырынаас чааркаанга төрүт киирбэт. Биздэрэбэ уу тонгордубут, дейө тонгорбокко эрэ, үөһөнэн кыра хайабаастаан баран уугун тохтубут. Иһирдэ муус иһигэр мэниэ бырахтыбыт, ол кэнниттэн муус иһиппитин хаарга батары баттаан кэбистибит. Биирдэ кэлбиппит бу түөкүн муус иһигэр киирэн үрэн чангырыгы олорор эбит. Оннук онгордоххо, кыайан тахсыбат: муус халтархай буолан тирэммит. Моонньоох баһа быган олорон, үрэн чангырыгы, көрөгө үчүгэй баҕайы.

Көндөйгө киирбит **КИИНИ** саппыкы иһигэр эбэтэр куулга түһэрэн ылабын. Киис – бөбө кыыл, өлөн биэрбэт. Оттон кырынаас былыр чааркаанга киирбэт буоллабына, өлбүт кырынааһы ыстаанын иһигэр уктабын. Оччоно кырынаас эн чааркаангар киирбитинэн барар. Ол кырынаас холоҥсото эн быттыккар киирэр, онтон илиигэр көһөн, чааркаанга тиийэр.

Ыалларбыт

Дьарааһыннаах үс сыллаабыта саас андылыы тахсаллар. Күөллэрэ син обургу күөл. Дьарааһын атын үүтээнин таһыгар сыабынан атаһа тардан, ытан кэбихэр. Арай биир түүн иһиттэбинэ, уу чалымныыр. “Сатана ата ити туохха күөлгө киирэр?” – дии саныыр. Таннан тахсан, атын көрдүүр.

Кыыл-сүөл, үөн-көйүүр

Биирдэ Алдан эбэбэ **БТИНГ** өрүүгү туорурун көрбүтүм. Дьон ыйан биэрбиттигэр көрбүтүм – биир тинг 20–30 сэнтиметир уһуннаах хаппыт мутугу туора ытыран баран устан иһэрэ. Кутуругун өрө хороппут этэ, кутуругун баарыс онугар тутан иһэрэ. Тылал балаһатыгар орустаран биһиэхэ кэлбитэ. Оттон биһигини көрөн, халыйа сатаан баран, тыалга уонна сүүрүккэ орустаран, синэ биир диэтэ быһыылаах, утары тахсан кэлбитэ. Ууттан тахсан, түүтүн ыт курдук тэбэнэн баран тэмтэ-экэйдээбитэ, сылайбыт аҕай этэ, куотар кыаба суоҕа. Биһиги диэки тытыахтара суоҕа диэн эрэммиттии көрөрө. Биһиги бу дыкты түбэлтэни мүччү туппакка хаартыскаҕа түһэрбиппит. Онтум ханна эрэ баара буолуо. Тинг тэллэйи мутукка батары анньан, хатаран кэбихэр. Онтун кыһын хомуйан сиир. Болбукта эриэхэтин кистиир, ону кыһын чуо кэлэн хаһан, булан сиир. Мутукка ыйаабытын кукаакы уоран сиэн кэбихэр. Соробор кукаакы хаһааммыт тэллэйин аны тинг уоран сиир. (Боробон обонньор кэпсээниттэн сиэттэрэн, Үөһээ Дьааһыга, Бүтүрү атаһа, нуучча киһитин кэпсээнин өйдөөн кэлиим. Ол киһи “тинг айаннаан иһэн, тэллэйи хатырыкка кыбыта анньан, хаһаана-хаһаана айанныыр” диэбитэ. Оттон дьон атын киһиэхэ ас бэлэмнээбэтэр диэбитэ. Онно дыктиргии санаабытым, “эргийэн кэлэн сиэбэт аата тоҕо бэлэмниир буоллахтарай” диэн. Оттон кэлин өйдөөбүтүм – ол тинг иннигэр баран иһэр тингнэр эмиэ бэлэмниир-бэлэмниир баран истэхтэрэ. Бу өйдөрүн, дэлэбэ да “тинг мэйии” диэхтэрэ дуо.)

Салгыы обонньор кэпсээнин истэбин: **ЧЫС КУТУЙАХ** улахан сэрйи сабана быстан хаалта. Көстүбэт буолбута кэнники. Дьэ, онтон быйыл кэлэн көрүстүбүт. Сурабын иһиттэппинэ, Таас Үрэххэ уонна Өймөкөөнгө баар диэн. Быйыл Таалаба баар

үүтээним хоспобор кучуну хаһааммыт. Үүтээн боруогар олорон “чыс” диэн хатаннык сангарар. Маска чэрэллэн олорон, “чыс” диэн сангарар этэ. Үүтээнгэ киирэргэр “чыс” диэн дорооболоһон сангарар, тахсарыгар сангарбакка барар. Киһи уурдахпына, киһиэппин сиэбэт, онтон эбиэс табыгынаттым, ону сиэн иһэн, куттанан, элэс гынан хаалар. Оттон эмиэ “чыс” диэбитинэн, киирэн кэлэн чобулуннуур. Урут сүтэрбит, суохтаабыт кутуйабым кэлэн үөрдүм. Ардах кэлээри гыннабына, бэлиэ буолар, кини тахсан “чыс” да “чыс” диир. Оччоҕо ардах кэлэр. Күөһүкү наһаа үөскээтэбинэ, чыс кутуйах хасааһын сиэн кэбихэр. Чыс кутуйах хасааһа наһаа күөх, үчүгэй буоларын билэр, сиир аһа буолан, үчүгэин эрэ хомуйара буолуо. Ордук кучуну хаһаанар, сут да дьылга кучу баар буоллаҕа, элбэби – биир көтөбү – хаһаанар. Көндөй тииккэ сэбирдэби үчүгэйдик дьаарыстаан хаһаанар, онтука лаахтаах хаарты курдук лачыгыраччы хатар.

ЧЫЫБЫС кэлбитэ 40 сыл буолла. Улахан уолум Гуриан төрөөбүтүгэр кинини балыһаттан таһааран иһэн, өтөхпөр Туруйалаахха көрбүтүм. Баласкаайдаа да, баласкаайдаа, хаһытаа да хаһытаа буола сылдыаллара. Билигин хаһытаабат, баласкаайдаабат буолбуттар. Урут сир-уот былдыһан, атын кыылы-көтөрү куттаары, сирдиргээ да сирдиргээ буолаллара. Кынатын дуу, тугун дуу тыаһа туох да ынырык. Билигин итинник гыммат. Урут тэлиэс-былаас дайбаан, уол обото этэ. Кэнники сир-уот булан, олохсуйан уоскуйда. Былыр сут сабана кураанга **АҢЫҢА** турбута. Ходуһаны ту-

оруохха диэри аһыҥа этэрбэс оһунан киирэн туолара. Ходуһа, сонуок кытытыгыгар омуһах хаһан, сити тардан күрэтэн, умуһахха түһэрэн абыйата сатыыр этибит. Кизэ күн кириитэ тыа сабатынан кыһыл былыт иһэр буолара, ол – аһыҥа уонна **КӨТӨР КЫМЫРДАБАС ҮӨРЭ**. Тиит саба үрдүгүнэн көтөн кэлэллэр. Ол биир алас отун сиэн бүтэрэн баран, атын алааска айаннаан иһэр дьүһүннэрэ.

Үс хонуктаах Бөтүрүөп ардаба түстэбинэ, аһыҥа буута иһэн өлөр. Буута иһэн, окко тахсан, халлаан диэки хантайан олорбут буоллабына, “атаһым кэһэйбикиин” диэххэ сөп. Күһүн сиргэ тимирэн сүттэбинэ, эһиил эмиэ үөскүүр. Оттон окко олорон өллөбүнэ, эһиил сайын сүтэр.

Алааска биир сиргэ мустан сымыттыыллар, оболоро биир сиртэн бурбайан тахсаллар. Ону уу кутан өлөрбөккүн, ууга кыһаммат. Өтөхпөр тууһу эмиэ кутан көрбүтүм да, кыайбатабым.

Бултуур ньымалар

Тууга киирбэт **АНДААТАР** баар буолар. Ыамаҕы аҕалан, туу сүрээбэр батары анньан, туу бүөлээн кэбихэр. Оннук киирбэт андаатарга атын сиртэн бултаабыт андаатаргын аҕалан уган кэбихэбин. Бастаан, дьэ, хайыыр эбит диэн, атын күөл андаатарын, тон андаатары уган кэбиспитим. Онно киирбитэ, онтон сиэркилэни туттар буолбутум. Андаатар бэйэтин көрөн билбэт буолуохтаах, онон сиэркилэбэ кириэс диэн, тууга сиэркилэ угар буолбутум. Сиэркилэ уктаах, охсуһаары кэбэжэстик киирэллэр. Итинник мындырдаан, кыра да булду толкуйдаан бултуугун.

ЭБЭН ЭТТЭХХЭ

Тинг – Саха сиригэр саамай тэнийбит күндү түүлээххэ киирсэр. Олус сымса, киһи эрэ умсугуйа, таптыы көрөр кыы-

лчаана. Куорат пааркатыгар тинги көрө, аһата кэлбит киһи элбэх буолааччы.

Сайынын – кыһыллыгы кугас, кыһын боронг өҥнөр, өрөбөтө – манган. Тинг уһуна ортотунан 25 см, кутуруга итинтэн арыый эрэ кылгас – 20 см – буолар.

Тинг айылбаа үрдүк маастаах, кураанах түн ойуурга олохсуйар. Онно уйа онгостор эбэтэр суор, тураах, атын да көтөр бырахпыт уйатыгар олохсуйара суруллар. Түүн

киһи курдук, уйатыгар киирэн утуйар. Уйатын мутукка мутугу хатыйан баран, тайах, таба, мас көтөрүн түүлэрин булан уган, сылаас гына онгостор. Сымнабас оту уулар. Хомуйбут түүлэрин өссө баайталыыр үһү. Уйата ханан да хайабаһа суох буоларыгар кыһанара бэлиэтэнэр. Бэйэтэ сылдыарыгар табыгастаах гына, онтун дьөлөбөстүүр. Онтукатыгар өссө бүү онгостор үһү. “Уйатын үрдүнэн хатырыгы, туос бытархайын булан, кырыһа

онгостор. Онтун ыһыллыбат гына кэлгийэр”, – дииллэр.

Тинг ыам ыйын орто-тугар төрүүр. Үс-уон обону таһаарар. 5–6 хонукка оболорун эмтэрэн аһатар. Олус обомсох, кыһамнылаах ийэ – кини. “Оболорун мэхчигэригэр, сиргэ түспэттэрин курдук, мутук синнигэһин булан, эрэнээҥки курдук дэхси муоста онгорор”, – диэн баара. Тинг обото тонумтуо буолан, кырларыгар ийэлэрэ наар оболорун аттыгар сыта сатыыр. Тахсарыгар, били

Ата суобун көрөн, төннөн тахсар. Эһэлэргэ сүүрбэччэ хаамы тийбэтэх эбит. Тийээн көрбүтэ буоллар, иэдээн буолуо этэ. Сарсыарда турбута – ата үөһээ ойуурга турбут.

Биирдэ күнүс аһыы олордохторуна, үс эһэ күөл уңуор аһаллар. Дьэ, онтон киһи харабар көстөр буолаллар. Атыыр эһэ – улахан, ыас хара, тыһы эһэ – кугас, наар атыыр эһэ күлүгэр күлүкүс-күлүкүс гынар, сирэйин төрүт көрдөрбөт. Оттон оболоро – солуур саба кыра, мэнигэ-тэнигэ сүрдээх. Сотору-сотору бизрэктэн ууга түһэн кулупаайданар. Эмпэрэ быарыгар олорон мэниктиир, икки атабынан бизтэнниир уонна мүччү туттан ууга чолум гынар. Ууга түстэбинэ, ийэтэ онно эрэ кымаардаабат, эһэ обото бэйэтэ булуумахтанар, оттон аҕалара ол кэмгэ дьон диэки көрөн олойон олорор. Маннай Дьарааһыннаах үргүтээри хобордоохторун үлтү сыспыттар – эһэлэрэ ол аайы кыһамматтар. Онтон хобордохторун харыһыйан тохтообуттар. Эһэлэр күн аайы эбиэт сабана кэлэн аһаллар. Ол курдук нэдиэлэни быһа сылдыбыттар.

Сайын Сэргэлээххэ оттуу сылдьан, Гуриан туулуур. Ол туутун угар сирэ балааккаттан 150 хаамыы. Ону “ыаллара” кэлэн, түүн уоран көрөр. Балаакка таһыгар массыына, тыраахтар, тизхиникэ толору. Киирэ-киирэ үрэххэ сөтүөлүүбүт. Сөтүөлүүр сырбиттэн туу сүүсчэкэ митэрэни кыайбат сиргэ баар. Ыттарбыт билбэттэр, тугу эрэ үрэллэр, соробор моҕотойу да үрэллэр. Аныгы туу балык сүөкүүрү – баанга. Ону туура тардан таһаарар уонна туора бырахпыт буолар. “Ыалбыт” балыгы тууттан сүөкээн баран, ууга сыппыт сиригэр кыайан уктаах, туора угар. Туу хаһаайыннара – ыалларым кыһырыахтара диирэ дуу. Дьэ, оннук эйэлээх “ыаллардаахпыт”.

Былыр эһэ муус тууну эмиэ уоран көрөр этэ. Тууну ууттан хостоон таһааран, балыгын сүөкээн баран чурумчутун кыайан уктаах, кэтэрдэн кэбихэн баран, киллэрэн тууну сыппыт сиригэр төттөрү ууга угар. Куталаах күөлгө кутаба сүөкүүр. Тууну кытта бодууустаһан тэпсэннээтэбинэ, балыктара кутаба тимирэн иһэллэр. Ону баппаҕайынан охсор, онтон кэнники син билэн, үөһэ эһэр. Оннук бултаан төһөтүн таһаарара буолла? Кураанах сиргэ таһааран сүөкүүргэ өйө тийбэт.

Тапталы таннарап иэстэбиллээх

“Кэргэнгин таннаран, атын киһи тэллэбэ буол-
бут буруйгар эрэи-буруйу көрөн өлүөн...” Итинник
тыллары этэн баран, хайа сиргэ турар кыра дэри-
эбинэ аҕа баһылыга сөһүргэстээн турар дьахтары
туора садьыйбыта. Ону кытта тулалаан турар
дьон ол муннаабы тааһынан тамнаабыттара. Биир
таас сүүһүгэр түбэхэн, дьахтар сирэйинэн хаан
сүүрбүтэ. Лопугурас таастар түспүт сирдэринэн
этэ-сиинэ күөх баламах буолбута. Дьахтар муннаах
өлөр өлүүнү өнгөйбүтэ. Онтон субу өлөрөөрү-
өһөрөөрү турбут дьон соһуччу уоскуйан хаалбыт-
тара. Ол аата, салгыы олорорго көнүллээбиттэрэ.
Дьахтар, нэһиилэ туран, ытыы-ытыы дэриэбинэт-
тэн быралгы барбыта. Кыра уолаттар кэнниттэн
тааһынан тамныы хаалбыттара. Ол ыарыы, эрдэ
көрсүбүтүгэр тэннээтэххэ, дуона суоҕа.

Бу – кэпсээнтэн быһа тар-
дыы буолбатах. 40-ча сыл
анараа өттүгэр дын олоххо
буолбут быһы-майгы. Элбэх
норуокка кэргэнин таннарбыт
дьахтар көрсөр саамай кыра
накаастабыла итинник этэ. Эр
киһиэхэ “хангас диэки хаамар”
тоҕо эрэ көнүллэнэрэ. Оттон
дьахтар барахсаны ыар дьылҕа
күүтэрэ. Өлөрөллөрө даҕаны.
Араас дойдуга, омукка кэргэ-
ни таннаран, атын киһилиин
таптаһы иһин туох накааста-
был баарын билиэһин.

Мөлтөх сүрэхтээх дьон,
аахпаккыт ордук.

Арасыйыаҕа

Биһиги дойдубутугар “сэ-
лээр кэрэ аҥаардары ураты
кырыктаахтык накаастыыллар
этэ” диір кыах суох. Итин-
ник түгэнгэ өлөрүүнү тутуһар
дойдулары кытта тэнгээтэххэ,
Арасыйыа дьахтара тыыннаах
ордор доһоллооҕо. Арай оло-
рор сириттэн үүрүллэрэ. Үгүс
эрэгийиэнгэ олобун тухары
биіргэ олорорго, эрэллээх
буоларга биэрбит кэс тылын
кэспит дьахтары ийэттэн төрүү
сыгыннаах дэриэбинэ устун
хаамтараллара. Ол кэнниттэн
сааттаах остуолбаҕа хас да
хонукка кэлгийэн туруорал-
лара. Оннук турар кэмигэр
буруйдаахха ас да, уу да би-
эрбэттэрэ. Кэлбит-барбыт
киһи тааһынан тамныыр, итии
уунан, сытыйбытынан ыһар,
бөҕү-сыһы үрдүгэр кутар, си-
рэйигэр силлиир бырааптааҕа.
Холобур, Кубанга буруйдаах
дьахтары олоппоско олордон
баран, ойбонго уган ылал-
лара. Арай итиннэ биір сим-
натар түгэн баара: дьахтар
дьон ортотугар эриттэн алы
гынарга көрдөстөбүнэ, эр киһи
ылыныахтааҕа. Көстөрүн кур-
дук, итии хааннаах хаһаактар
кимнээбэр “сирдээх” эбиттэр.

Арҕаа Дьобуруопаҕа

Дойду аайы араас

көрүүлээхтэрэ, үгэстээхтэрэ.
Холобур, Францияҕа эрдээх
дьахтар атын киһини кытта
булустабына, манастиырга
сылкаҕа утаарыллара. Онно
олобун да монгуура. Кинини
монарх эрэ бырастыы гынар
кыахтааҕа. Ол үрдүк соло-
лоох үлэтэ, дьыалата элбэҕэ
бэрдиттэн сэлээр дьахтар
аайы соло булара уустуга.
Аангылыаҕа сэлээр дьахтары,
үөһү-көйүүрдэри, бытта-
ры-былахылары олоччу суох
буоларын курдук, тыыннаахты
уматаллара. Дьобуруопа сорох
дойдугар атын олобу амсай-
быт дьахтар мунна, кулгааҕа
суох хаалара. Ол тааһынан
тамныырдааҕар ама курдук
буолара.

Таиланга

Ити эргин дьон ордук
кырыктаабын киһи бары би-
лэр. Кинилэр бары буруй иһин
өлөрөрү эрэ билэллэрэ. Олорго
тэнгээтэххэ, Темуджин сэ-
риилэрэ сыатааҕар сымнаҕас
этилэр.

Кытайга

Уопсайынан, ити дойдуга
кими да аһымматтары билэр
буолуохтааххыт. Кэргэ-
ниттэн атын киһини кытта
таптаспыт дьахтары сыанан
сыбаан баран, ачык ыттарга
быраҕаллара. 1913 сылла-
ахха сэлээр эр дьону эмиэ
накаастыыр буолбуттар. Сулу-
мах дьахтары кытта булсубут
киһини – сүүстэ, кэргэннээҕи
кытта куодарыспыты 80-на
маһынан охсоллор. Кэрээнэ
суох эрийсибит, чугасаһарга
аһаастык тылланар эр киһини
эмиэ сүүстэ маһынан сынныал-
лар. Аныгы кытайдар кэргэни
таннарыы иһин икки сыл ха-
айыыга олордоллор эбэтэр
баайы-дуолу былдьыыллар.

Бирмаҕа

Бирмаҕа былыр-былыр-
гыттан дьахтар моонньугар

хос-хос иһини кэтэрдэр дыкти
үгэс баар. Жирафа курдук
уһун моойдоох дьахтар кэ-
рэтинэн биллэрэ. Сыл ахсын
моойго иилиллэр ии эбиллэн,
моой уһаан иһэрэ. Кыыс оҕо
18 сааһыгар моонньо ии эрэ
көмөтүнэн тутуллар буолара.
Онон кэргэнин таннарбыт
дьахтары бэрт судургутук уон-
на дьиибэтик накаастыыллара.
Оҕо сааһыттан кэтэ сылды-
быт иитин ылан кэбиһэннэр,
тутуллубат буолбут сүннүүн
тоһутан, дьахтар бэрт судур-
гутук өлөөхтүүрэ.

Римнэ

Итиннэ таннарыы иһин
накаастабыл сымнаһыар: эри-
тэн туора таптаспыт дьахтары
баһаарга аҕалан, босхону эрэ
үрдүнэн атыылаан кэбиһэллэрэ.
Өлүөх кэриэтин кулуттуу бар-
быт ордук буоллаҕа. Кыыс
оҕо кылааннааҕа, саҥа
хаһаайыныгар сөбүлэттэбинэ,
олобун санаттан онгостор,
атын дьыэ хаһаайката буолар
бырааптааҕа.

Африка Луанготыгар

Арыый сирдээх быһаарыы
диэххэ сөп. Дьахтары эрэ
буолбакка, таннарыыга кыт-
тыгастаах эр киһини эмиэ,
илиилэрин, атахтарын баайан
баран, хайа үрдүттэн ууга
быраҕаллара. Арай санаатахха,
оннук быһаарыыттан тыыннаах
ордор уустук курдук эрэри,
сатаан харбыыр буоллаахха, эк-
кирэтэн сити диэн суох эбит.
Ол эрэри Африка кураайы
сир буолан, сатаан харбыыр
киһи аҕыйах буолуон сөп. Онон,
арааһа, Тангара улаханлык
таптыыр эрэ дьонно тыыннаах
ордон эрдэхтэрэ буолуо.

Папуаҕа

Саҥа Гвинеяҕа эрин
таннарбыт дьахтары тып-
паттара дыкти. Ол оннугар
киһини ыар буруйга тиэрдибит
эр киһи барахсаны төбөтүн
быһан баран, үөрэх курдук,
өр көрдөрүүгэ туруораллара
биллэр.

Ислам дойдуларыгар

Суруйуу саҕаланытыгар
суруллубут холобур Иран,
Афганистан, Нигерия, Судан
курдук ислам итэҕэллээх дой-
дуларга тарбаммыт. Куттала
диэн, оннук быраактыка били-
гин да туттуллар. Ити сирдэргэ
дьахтары киһинэн аахпаттар.
Ас астааччы, дьыэ хомуйааччы,
оҕо төрөтөөччү уонна эр киһи
баҕатын толорооччу, табылын
ханнарааччы эрэ быһыытынан
туталлар. Аһара тарайбыт эр
дьон, ойохторуттан хал буолан
баран, “миигин таннарда”
диэн сымыйанан буруйдаан,
өлөр өлүүгэ аньаллара баар.
Огдообо хаалан, ытаабыта-
сонгообута буолан баран, ик-
кистээн ойох ылалларыгар
аартык аһаҕас. Киһи этэ тар-
дар...

Швейцарияҕа

1856 сыллаахха Швей-
царияҕа таптаспыт барахсат-
тары иккиэннэрин накаастыыр
сокуон тахсыбыт. Быстах тап-

Дьон сыһыанын тупсарар баҕаттан

Александр Бучкури диэн нуучча худуоһунньуга 1936
сыллаахха суруйбут “Вывод” диэн хартыыната эриттэн
туора хаампыт дьахтар тыйыс дьылҕатын кэпсиир. Ийэт-
тэн төрүү сыгыннаах дьахтары сыарбаа олорор эр киһи
кымныынан таһыйар. Тулалыыр дьон хаһытыыр, күлэр,
буруйдаах сордооһу тааһынан тамныыр. Худуоһунньук
бу хартыынатын ис хоһооно дэриэбинэ тыйыс үгэһигэр
олобурбут. Киһи хомойоро диэн, эриэн ыт элэгэр, күөрт
ыт күлүүтүгэр барбыт дьахтар буруйда да суох буолу-
он сөбө. Ордук, хом санааччылар сымыйа да сураҕы
тарбатан, дьахтары итинник дьылҕалыахтарын сөбө.

Оннук түгэни суруйааччы Максим Горькай илэ көрөн,
“Вывод” диэн кэпсээнин сүннүүгэр киллэрбитэ.

Сыарбаа олорор саастаах киһи ыга кыһырбыта, кыыла
турбута кытарбыт сирэйиттэн, өһөхтөөх харабыттан, арбайбыт
баттабыттан көстөр. Аҥаар илиитинэн ат тэһиинин туппунт,
оттон аҥаарынан сыарба иннигэр быаҕа баайыллан иһэр эдэр
дьахтары кымныынан сынньар. Эр киһи өһүөннээх көрүүтэ
киһи кутун-сүрүн баттыыр. Эдэркээн кыыс дьахтар түбэспит
алдьархайыттан өлө куттаммыт көрүгүнээх. Кинини өр сын-
ныбыттарын, сордообуттарын-муннаабыттарын көбөрбүт,
эмсэбэлээбит этэ-сиинэ туоһулуур. Бу көстүүнү көрө тахсы-
быт дьон үксэ күлүү гыммыт көрүгүнээх. Дьон хаһытыыр,
сарылыыр, иһириэр, эр киһини өссө күүркэтэр. Арай дьахтар
аймах аһыммытты көрбүт, сорго-мунга тиксибит барахсан
ыарыытын, аһытын тэнгэ үллэстибит көрүгүнээх. Ол барах-
сан чяхчы буруйдааҕа эрэ, суоҕа эрэ... Ким билиэй?

Худуоһунньук Александр Бучкури бу хартыынатын “Мин –
гуманиспын. Дьон бэйэ-бэйэлэрин итинник турукка тиэрдиди-
тэрин, ол хайдах курдук куһаҕанын өйдүүхтэрин баҕарбытым”
диэн судургутук быһаарбыта.

талга бэриммит сордоох ыал
буолар кыахтан матар эбит.
Хата, үс эрэ сыл иһигэр.

Онон мөөттээх дьайыыга
ылларыах иннинэ үчүгэйдик
толкуйдаабыт ордук.

Турцияҕа

1996 сылга диэри Турцияҕа
сирээр суох сокуон күннүү сыл-
дьыбыт. Атын киһини кыт-
та биір да түүнү атаарбыт
дьахтары сир-буор сирэйди-
ир буоллахтарына, эр дьон
төһө баҕарар “туора сылдыар”
бырааптаахтар. Ити дойдуга
сылдьыбыт кэрэ аҥаардар
олохтоох эр дьон сирээр суох
“эрийсииктэрин” туоһулуур
буолуохтаахтар.

Дойду Конституциятын су-
ута туора хаампыт эр киһини
биэс сылга диэри күлүүс ха-
айыытыгар олордор сокуо-
ну таһаарбыт. Ол дьайыыта
хайдаһын онно сылдыар дьон
билэн-көрөн эрдэхтэрэ.

Эмиэрикэҕэ

Эмиэрикэ обурук өйдөөх-
төрө туора хаампыт барах-
саттар көмөлөрүнэн дой-
ду экэнэмиичэскэй туругун
өрө тардыахха сөбүн ким-
хайа иннинэ сэрэйбиттэр.
Дойду 21 ыстаатыгар 1815
сыллаахха тахсыбыт сокуон
билигин да тутуһуллар. Ол
этэринэн, ойобуттан атынга
аралдьыйбыт киһи хаайыы
дьылбаланаар. Массачусетска,
Оклахомаҕа уонна Айдахоҕа
сэлээр эр киһи холуобу-

най буруйга тиксэр. Холо-
бур, Мичиган ыстаатыгар
ойобуттан туора хаампыт киһи
10 дуолларга ыстарааптанар
буоллаҕына, Мэриленгэ оло-
рор киһи хаайыыга олобун
тухары харабаланыан сөп.

Индонезияҕа

Ааспыт үйэ 50-с сылларыт-
тан ойобуттан туора хаамар
киһиэхэ судаарыстыба өстөөбөр
курдук сыһааннаһарын дьон
үчүгэйдик билэр. Олохтоох
полицияҕа “сирдээх салаа”
баар. Онно олоччу дьахтар
аймах үлэлиир. Олор ойохтоох
киһи тус эбээһинэһин төһө то-
лорорун кырабытык кэтииллэр.
Ачех диэн провинцияҕа, аһара
баран, сексуальнай быраап да-
аннайдарын хомуйаллар. Онно
эр киһи бары аймаҕын туһунан
дааннайдары тиһэллэр. Эр
киһи бэйэтин ойобуттан, хаан
аймаҕа киһититтэн ураты атын
киһини кытта сөбөтөбун хаала-
ра көнүллэммэт.

Угандаҕа

Хаһан эрэ итиннэ сэлээр эр
киһини улахан суумаҕа ыстара-
аптыыллара эбэтэр 12 сылга
хаайыыга утаараллара. 2006
сыллаахха бырабыыталысты-
ба ону уларытан, ол сокуону
дьахталларга эмиэ туттарга
туруорсубута. Онон тапталга
таалалаабыт паара иккиэн эп-
иэтинэс иннигэр тураллара.

Ытарбалаах.

Айан суола

Олох тупсар

Омук «Тойота-прадо» мас-сыыната хатын чаранг, бэс чагда быыстарынан биир кэм күөгэнгнэн олорор. Суол дин ааттаах: биир үксүн ыппыт охтуу сыйыыллар. Манна киһи сөбөрө дин суох: олох-дьаһах тубустар тупсан истэбэ эбээт. Ол эрэри ити олус дарбатан этилиннэ быһыылаах. Истэр былаһын тухары «эстии-быстыы сагаланна, тойоттор эрэ күннүүр-күөнэхтиир кэм-нэрэ үүннэ» диэн сунҥарыы баар. Итинник, сүнньүнэн, үлэ-хамнас суох сиригэр — тыаба — этээчилэр. Ол гынан баран манньк үчүгэй суолу судаарыстыба, чэхчи, кыхтаах буолан онгордоо дии. Урут, сайдыылаах сэссийэлиисим сағана, алмаастаах Мииринэй бүтүн аан дойдуга сурабырар да кэмигэр, бу суол быстар мөлтөх туруктааба. Дьэ, онно этэ дии бөһүөлэк киин уулус-сатынан таһабаҥ тийэр араас мааркалаах массыналар субуһаллара. Ити үлүгүрдээх сырыы баарын үрдүнэн (Саха сиригэр оччолорго алмааһы, көмүһү, омумунаан эттэххэ, күрдьэбинэн баһан ылар эрдэххэ) суолу онгорботторун?! Ол алта уонус сылларга таайа, оскуола суоппара Ньюкулай, дьыл имийиитэ биирдэ эмэ улахан наадаба үс-түөрт суук-канан айаннаан Дьоксуоскайы булбутун туһунан тэлэҕирээмэ ыттытабына, «тийибитэ тугун түргэнэй, дьэ, сырыылаах уола хаһан эбит!» диэн кырдыбаҥс өгтө сөгөөтөн олдубат буолар.

Ол сабанаабы пиэрмэ үлэнгиттэрин уонсай дьизэлэриттэн ырааппатах, обходо тагастаах-саптаах Мииккэ уолчаан, сааһыран баран дьоппуон омук мааны массыына-тынан таабы-таах күөгэлдытэ сыйылыллынарарам диэн, түһэн да батталпат этэ. Хантан? Оттон билигин кинини биир дойдулаахтара ол сэтэриир тойотторун кэккэтигэр холбоо буттара быданнаабыта буолуо, ким билиэй. Ол дьон харабар Миитэрэй Микиитис Доргуйап Дьокуускайга ол сүүрдүр улахан дьизэлээх, үс оботун эмиэ

биир оннук олохтообут, бйхата, сьтыйа байбыт олигарх курдук кестерё чачхы. Дынэр, ити чааһыгар багас кини суобаһа ыраас – итини барытын эт мэй-иитинэн үлэлээн, сыратын-сыл-батын бараан ситистэбэ. Өссө эбэн эттэххэ, байы-дуолу экирээтини Миитэрэй ханан да сыал-сорук онгостубатаба. Били, ханан эрэ Күннук Уу-растыырап «үтүө киһи арыгыны сырсыбат, хата, арыгы бэйэтэ кинини батыһар» диэбитигэр дылы, диэртэ-уота, массын-ната-тойо утум-ситим бэйэ-лэринэн кэлбиттэрэ. Төһөтүн да иһин, син биллэр-көстөр учуонай буоллаба дии.

Бөһүөлэгин ытык кырдыа-
бастара, үөлээннээхтэрэ ити-
ни баҕас бэркэ билэллэр.
Дьэ, бу үөрэммит оскуолатын
үбүлүүгүгэр ыгырбыттарыгар
үөрэ-көтө айаннаан истэҕэ.
Суох, «үөрэ-көтө» диир арыый
сатамныта суох, хата, «дол-
гуйа» диэтэххэ, ордук барсар
быһыылаах...

Сайылык оџото

Бйнах мангырыыра, обус
айаатыыра, түптэ торбо буру-
ута нааарыйыра – барыта Ми-
итэрэй Микитис өйгүр ханан
да умнуллубат гына ингимт.
Үчүгүр да этэ эбээт, туох да күн
кыһалбата суох сайылыкка тэ-
лэмээттэнэр, үрүмэччини сыр-
сар, моботойдуу сүүрэкэлиир!
Күрэй учаастага бэйэтэ да
наһаа кэрэ айылбалааба:
лингинэс тииттэрэ хас үйэ тур-
буттара буолуой, үрдүк харый-
алара хойуу лабааларынан сап-
тынан төһөлөөх киһини иһийэн
кэтээбэтирэн кими билиэ баа-
рай? Анаабыт курдук ааладьы
төгүрүк күөллэригэр сайылык
эмдэй-сэмдэй оболоро кыы-
стын-уоллуун суох сыгынньах
сөтүөлээн чалбааттаналла-
ра. Биирдэ эмэ ааһан иһэр
эмээхсин-обонньор ону сэм-
мэлээн кебдүүрдэхтэринэ,
сорохторо ууга умсан чолум
гыналлара, сорохторо – арыый
улахан өтүүлэрэ – тагастарын
дуомун туппутунан, талах
быһыһар түһэллэрэ. Киһини
өйдүүр буолуохтарыттан би-
иргэ үскээбит алын кылаас
оболоро бэйэ-бэйэлэриттэн
кыыстар эгин дизни билбэт
этилэр.

Арай биирдэ оройуон кииниттэн Мииккэлээх саастыылара (кэлин билбэт) киинтэн икки сүл аба эбит) кыыс Күрэйгэ олорор аймахтарыгар сайылыы кэлбитэ. Мангый утаа дьыэс-куос туттан, туспа сылдьымахтаан баран, оболору кытта холбоспута. Буспут моонньоҕон курдук хара харахтааҕа, лэппээһиннээх баттахтааҕа уонна оҕо барыта ымсыыра көрөр кыһыл сандаалыйалааҕа. Дуунньа бодоруһан барытыгар тэнгэ сылдьыһара эрэри, саҥа табаарыстара, сөтүөлээри таҕастарын ньылбы тутуннахтарына, кыбыстыбыт курдук кизэр хайыһара уонна талах быыһыгар киирэн, балачча өр буолан баран, бэйитигэр сөрү-сөп күөх туруускутаах, түөһүн хаххалыыр куйах курдук таҕастаах тахсан тэйиччи сөтүөлүүрү. Өрүс үрдүгэр үөскээбит буолан, харбыыра да ааттаах этэ.

Бу кыыс кэлиэбиттэн оболор сыһааннара уларыйбыта: кыргыттар ийэлэрин ыннабаалатан, Дууннаа таҥаһыгар маарынныыры тиктэрэн сөтүөлүүр буолбутара. Мииккэ, туруусук диэни хаһан да кэппэтэх уол, ийэтэ соло-билэ буолан тигиз диэри искиэрэтин кэппитинэн ууга киһэр идэлэммитэ уонна онто хаһан куураарын кэтэһэн ибис-инчэйэй сылдыара.

Дуунья элбэби аахпытын уонна оройуон киинигэр көрбүт киинэлэрин саас-сааһынан кэпсээтэбинэ, бары иһийэн олорон истэллэрэ.

Биирдэ үгэстэринэн бурдук бааһынатын эргийс могойотууду бардылар. Сайынгы сынһа-ланг кэмгэр бурдугу, хортуоп-пуйу хоро сиир бирэдьмитэл-лэри: могойотуу, күтэри – суох онгорухтааххыт диэн учуу-таллара соруудахтаабыттара. Оноуа Мииккэ 20 могойотуу, 5 күтэри, өссө 5 киилэ уулаах отону туттарар эбээһинэстээбэ.

Күрөө сизэрдийэтин
устун мөбөтөй кутуругун
субуруннатан сүүрэр, ардыгар
чыбыгыраабытынан, маска ыт-
тан сылыбырайар. Дьэ, очкобо
оболор күнүүллэр: сорох уол
маһынан тамныыр, биир-икки
обо урабас тутан охсордуу

тоһуйар, оттон кыыс өттө там-
ныыр мас хомуйан аҕалар.

Төрдүс мөбөтөйдорун сыр-
са сылдыан эмискэ Дуунһа
часкыйбытынан сууллан түстэ:
силестэн ингнэн охубут уон-
на хаппыт мутукка тобугун
үрдүнэн улаханлык дьуккурп-
пут. Кыыс бааһын хам туттан
олорон ытаабытыгар оболор
барыха-кэлиэх сирдэрин бул-
батылар, сорохторо кытта
ыстаа. Хантан истибитэ бу-
олла, биир кыыстара «уол оҕо
иигэ маннык бааһы түргэнник
оһорор үһү» диэн өй укта.
Онуоха Мииккэ ыстаанын сул-
бу баттаан, тобуктаан туран
Дуунһа бааһыгар тыккыратта;
ким эрэ бохсурган от улахан
сэбирдэбин хам тутта. Кыыс
ытыра тохтообута, бары да
эмтээбит-томтообут курдук
туттан сэргэхсийбиттэрэ.

Интэринээт иитиллээччитэ

Мииккэ, Күрэй начаалынай оскулатыгар ньолобой кыла-аска иккис сылын хаалгытын аахсыбатааха, түөрт көстөөх Түгүнүүр интэрнээт-оскула-тыгар бачалча ситиһилээхтик үөрэммитэ. Араас куруһоокка дьарыктанан бэртээхэй үнкүүһүт, мандалыһынаһыт, балалайкаһыт, мань таһынан үһүс эрэсэрээттээх саахы-матчыт буолбута. Хаһан да кыһырыбытын биллэрбэт, кими да кытта иирсиктэ, мэлдьи мичээрдии сылдар дьуһуннээх уолу «Миичэр Мииккэ» диэн сүрхэтээбиттэрэ.

Ийэтэ Суоппуйа, үйэтин тухары пиэрмэ Ыанньыксыта дьахтар, «оҕом 9-с кылааска төрөөбүт дойдутуттан балтараа эрэ көстөөх Үс Күөл орто оску- олалыгар үөрэжин салбаатын» диэн, Мииккэ интэринээт оскуоланы бүтэрбитин кэннэ онно олохтообута. Аңгардас дьахтар соботох оботун сонно интэринээккэ ылбытара. Уол баччаанга диэри аҕата ким буоларын билбэт. Кыра сыл- дыан бирдэ эмэ тэһэ астаран ылыттабына, ийэтэ кырдык- хорддук «аҕан сэриигэ өлбүтэ» диэн сөп ғынара. Дьон хам-түм аҕата кимин сурастактарына, туход да толкуйа суох эмиз ийэ- тин курдук хоруйдуура. Арай улаатан баран мунаахсыйар буолбута: кини, сэрии быдан кэнниттэн төрөөбүт уол, аҕам хайдах эрдэ сэриигэ өлөн хаалбыт баҕайытай диэн. Ол эрэри оскуолаҕа Мииккэ ити хоруйун ким да ингэн-тоҕон түөргэлээһ барбат этэ.

Үс Күүл орто оскулатыг
гар билэр обото диэн биір да
суоҕа. Арай онус кылааска
хап-хара харахтаах, курбуу
курдук таһаалаах сыйты кыһы
хайдах эрэ уруургуу көрбүтэ.
Кыыс эмиэ бэйэтин курду
интэринээккэ олорор, ол аата
маннаабы, олохтоох буолбатах
эбит диэн быһаарбыта. Үрдүкү
кылааска үөрэнэр буолан эбитэ
дуу, чачхы, кырасыабайын би-
лиһэр буолан эбитэ дуу – Ми-
иккэ курдук атын сиртэн кэлбит
уолаттар аһас үрдүлэринэн
көрөн кэбиһэрэ. Оскулаҕа
субуота айыы ньиригэрдээх
биэчэри тэрийллэрэ. Дьэ,
онно интэринээккэ эрдэттэн
онгостон, ытыар диэри кырг-
гэнэн кэлэн, эдэр учууталлары
вальска ыңгаран, көрүдөрү
биір ғына эргийэн элээрдэрэ.
Биірдьэ Мииккэ сүр баттанан,
бүтүннүү харах-кулгаах иччитэ
буолан дейүөрэн турдагына,
кыыс эмискэччи күөрэс ғынаат
«эй! Мэлдьс Мичээр, сатаан
үңкүүлүүгүн дуо?» диэн баран,
арылыччи көрөн кэбиспитигэр
биһиги киһибит хап-сабар
кыһы уга илиитинэн – син-
ныгэс биилиттэн, хаҕаһынан
сып-сылаас ытыһын бобо тутат-
ат, эргичиһин барбыта. Дьикти

багайы, интэринээт-оскуолаба
«Мичээр Мииккэ» бэйэтэ, ол
хос аата манна арыый улары-
ан «Мэлдьи Мичээр» буолбут.
Долгуйан, манньк кэрэ кыыһы,
өссө үрдүкү кылаас баар-сух
кырасабыссытын, кытта
дуоһуя үнкүүлээн, Мииккэ
мичээрэ, кырдьык, хаһан да
уостуо суох курдуға...

Чүмэчи сырдыгар

Кыһамныылаах Мииккэни араас үлүбэ кытыннарбытынан барбыттары: эркин хаһыатыгар эрдээткэр, кырайы үөрэтэр куруһуокка кэрэспэдиэн этэ. Кырбаҕас учуутал Баһылай Кынаачанайбыс ыйытынан-кэрдиитинэн сэриигэ сылдыбыт дьонтон ахтыы хомуйа хас эмэ биэрэтэлээх сиргэ сатыы тийгэтиирэ. Үлэтэ муньуулан-муньуулан, сүүнэ халын папка буолбута. Хомсомул оройоннуабы кэмпириэнсийэтигэр «Үс Күөл бастакы хомсомуоллара» диэн тизмэбэ дакылаат онорбутун Дьокуускайтан кэлэ сылдыар обкомул сэкирэтээрэ бэркэ хайҕаабыта, Мииккэни болокунуотугар суруммута. Үөрэбин кэнниттэн ити курдук дьа-рыктанан, субута буолла да астына үгүкүүлэн, Мииккэ күн солото суох сылдыбыта.

Биирдээ субуотага өрүс унуор баар ыраах учаастакка, үгэһинэн, ахтыы хомуйа табыста. Манна ньиэмэс сэриитигэр Албан Аат, Аба дойдуга сэриитэ уордьаннарыннан набаарадаламмыт Лэгийн дьон уруккута старшина чыыннаах сааһырыт киһи баар үһү. Урдук сарайдаах дьыбэс киирбитэ, арай, били, көрүдөрүр биир гына тэлэкэчийэ үгүкүүлүүр кыһа Дуся кинигэ ааба олорор эбит! Миийкэ мангай утаа симитиннэ эрэри, улахан дьону кэпсэтиннэрэн ахтыы суруйар идэлэммитэ таяан, хата, түргэнник өрүһүннэ.

Таага Лэгизн үүтээнигэр хоно-өрүү барбыт, отгон Дуся, үөрэжиттэн эрдэ көнүллэтэн кэлэн, дьиэни-юту өрө тардар, ас астыыр соруктаах эбит. Кыис Мииккэбэ таайын сэри-саганаабы харьтаскаларын, сагана бокуньукка суруйбут суруктарын көрдөөтөөбүт. Уол ону сыыс түһэрбэккэ тэтэрээтигэр сурунан испитэ. Чүмэчи имик-самык сыдыргар олорон, сүөгэй үрүнгээх чэй иһэ-иһэ өр кэлсэппиттэрэ. Били, хонон баран дорооболоспут дизбиккэ дылы, уонча сыллаабыта юботойдуу сылдан тобуугун дьукку түспүт Дуунньата бу кырасыабыт Дуся буолан соһутта. Ол кэмнээбини санаан, иккиэн да долгуйдудар уонна ол изийи-гэ ылларан бииргэ сылпыттарын өйдөөбөккө да хаалпылар. Оройуон киинигэр олорбут сытыы киһи уонна икки сүл аба буолан, Дуся «былаһаы ылбыта», отгон Мииккэ сатыыра эрэ хаһан да уостубат мичээрэ этэ. Хаһан да куустуһар, ууһарар, кыһыһы кытта хоонньоһор диэни ончу билбэтэх уол, сүрэхэ өрүкүйөн, уһа-таала хам кууһа сылпытта...

* * *

Массына тэтимин ыһыктыбакка биир кэм сыйыллар. Үс Күөл бөһүөлэгэ субу кэллэ, үөрэммит оскуолата, иитилибит интэринээтэ соһуйбут дуу, сөхпүт дуу курдук иһийэ көрүстүлэр. 45 сыл буолла эбээт бу оскуолаттан куорсун анньынан көппүтэ.

Оттон, били, буспут
моонньоон курдук харахтаах
Дусята бу үбүлүйгэ баара
дуу?..

БУТУКАЙ.

Үлэ буллун дуо?

Үөрэхтэрин бүтэрээчилэргэ билигин саамай эппизтинэстээх кэм кэлэн турар. Хас да сыллаах үөрэхтэрин түмүктүүр, билилэрин тургутар, ону кытта үлэ булунар кэмнэрэ. Олох саага аартыгар үктэнээри сылдыар эдэр дьон күн солото суох түбүк үөһүгэр сүүрү-көтө сылдыаллар.

Ыалдьыттарым – Т.Г. Десяткин аатынан Дьокуускайдаагы бырамы-сыланнас техникумун устудьуоннара. Бу үөрэх кыһатыгар ювелирдары, алмааһы кырыылааччылары, уот-күөс

сыбаарсыктарын, силиэсэрдэрин, о.д.а. идэлээх үлэһиттэри бэлэмниилэр. Быйыл бүтэрээчилэр үлэни төһө булбуттары? Үлэ булалларыгар туох уустугу көрсүбүттэрий?

“Бэйэм бренд айыахпын баҕарабын”

Ангелина Новикова, Дьокуускай Хатаһыттан төрүттээх, 20 саа-стаах:

– Т.Г. Десяткин аатынан Дьокуускай-даагы бырамы-сыланнас техникумун быйыл бүтэрэбин. Ювелир салаатыгар үөрэнним. 9-с кылаас кэnnэ үөрэххэ киирэр былааннаабым. Кырдьыгынан эттэххэ, аһаҕас миэстэ баарын иһин манна киирбитим. Үөрэнэн истэбим аайы сөбүлээн барбытым, чопчу бу идэбэ үөрэнэ киирбиппин кэмсиммэтэбим. Бэл, судургу мэтээлтэн киэргэл айан-онгорон таһаарар ускуустуба көрүнгэ буолар эбитин өйдөөбүтүм. Ситиһилээхтик үөрэнним диэн этиэхпин сөп. 1-кы кууруска үөрэнэ сылдьан “Ворд Скилс” күрэххэ Саха сиригэр 3-с миэстэ буолбутум. Ити сыл, иккис кууруска тахсан баран, Саха сиригэр 1-кы миэстэни ылбытым. 2022 сыллаахха Красноярск кыраакка ытыллыбыт “Ворд Скилс” ситиһилээхтик кыттан “Программирование иһин” мэтээлинэн баҕараадаламмытым.

Билигин саамай түбүктээх кэм саҕаланна. “Уруу” хампаанньаҕа быраактыкабын бара сылдыабын. Табаар отделигар быраактыкаланыбын, көмүс онгоһуктары бииркэлиибин. Бэс ыйын саңатыгар дьупулоуммутун хайдах суруйа сылдыарбытын кэпсэхтээхпит, 25 чыыһылаҕа көмүскүүбүт.

Үөрэхпин бүтэрдэхпинэ, салгыы үрдэтинэр былааннаахпын. Киэргэл дизайнын салаатыгар туттарсар баҕалаахпын. Оннук үөрэх Дьокуускайга Арктика уонна культуура институтугар баар эбит да, мин атын куоракка баран үөрэнэн, киэн сири-дойдуну көрөн үүнүөхпүнс айдыахпын баҕарабын. Бэс ыйын 20 күнүттэн үөрэххэ туттарсы саҕаланыахтаах.

Үөрэхпин бүтэрдэхпинэ, киэн билиини-көрүүнү ыллым дии санаатахпына, үлэһит быһыытынан сайдыам.

Ол кэnnэ, табылыннабына, бэйэм бренд онгоруохпун баҕарабын. Билигин да айан онгорбут киэргэлим элбэх. Соробор сакаастааччылар. Эр киһи биһилэрин, түөскэ кэтэр киэргэли, аймахтарбар кэргэнниилэр биһилэхтэрин уо.д.а. онгortoобутум. Устудьуон буолан, удамыр сыанаҕа сакаас ыларым. Үрүн көмүс, латунь матырыйаалларынан үлэлиибин. Инникитин олохпун бу идэбин кытта сибээстээн, киэргэллэри эскиистээн айан таһаарыам.

Билигин үүнэргэ-сайдарга кыах баар, эдэр киһиттэн бэйэтиттэн тутулуктаах. Онон үөрэхпин үрдэтинэр, билибин-көрүүбүн кэnnэтэр былааннаахпын. Бу үөрэммит сылларбар күүс-көмө буолбут, элбэххэ үөрэппит-такайбыт күндү учууталларым Любовь Ивановна Дорогуноваҕа, Айысен Павлович Атласовка, Александр Дмитриевич Бысынгга истинг махталбын тиэрдэбин.

Үлэ бакаансыйалара уонна хамнас

Выпускник үлэ буларыгар, үлэнэн хааччылларыгар, үөрэх тэрилтэтэ, биллэн турар, эмиэ улахан эппизтинэни сүгэр. Сааскыттан саҕалаан үөрэхтэрин бүтэрээри сылдыар эдэр дьонго аналлаах үлэ бакаансыйаларын тэрээһиннэрэ ытылла тураллар. Социальной ситимнэри хаһыстахха, быйыл үөрэби бүтэрээччигэ аналлаах бакаансыйалар син бааллар. Выпускниктары төһө хамнастаах үлэбэ ыгыраллар эбитий?

Биллэриилэргэ “хамнас” диэнгэ үксүгэр “дуоҕабарынан” диэн суруйбуттар. Маннай, биллэн турар, стажер быһыытынан ылаллар, онно эппизтииллэр хамнаһы олохтууллара өйдөнөр.

“ВТБ Юниор” тэрилтэбэ үрдүк үөрэби бүтэрбит выпускниктары стажерга ыгырыттар. “Ыйга илиитигэр ылар хамнаһа 47 000 солк. саҕаланар” диэбиттэр.

Тэхиниичэскэй идэлээх үөрэх исписэлиистэригэр “силиэсэр-накладчик” үлэтэ баар. Үлэлиир чааһа: 2/2 (12 чаас) эбэтэр 1/2 (24 чаас). Ыйга 100 тыһ. тахса солк. хамнаһы эрэннэрбиттэр. Уопсайынан, манньк үлэлэр хамнастарга ботуччу.

Физкултуура учууталын бакаансыйатыгар наадыттар. Хамнаһа, тобо эбитэ буолла, ыйга 25 тыһ. эрэ диэн турар.

Бүддьүөт тэрилтэтигэр саңа үөрэбин бүтэрбит эдэр исписэлиийи “делопроизводитель” үлэтигэр ыйга 25 000 солк. хамнаһа ыгырыттар. Чааһынай тэрилтэбэ бубаалтырынан үлэбэ ылыахтарын сөп эбит. Хамнаһа – 40 000 солк.

Быстах эбэтэр анал чопчу үөрэби эрэйбэт үлэлэр төттөрүтүн үрдүк хамнастаахтар диэн көрдүм. Холобур, араас өгөнү чааһынай тэрилтэлэргэ онгорор эбэтэр табаары атылыы улахан маҕаһыныннарга администраторга, консультантга наадыттар. Олор ыйга илиилэригэр аччаабыта 50 тыһ. ылаллар. Онтон кэрэ буолуу эйгэтигэр үлэлиир, холобур, тыгырах онгорор, баттах кырааскалыыр эбэтэр чааһынай ки-лиинькэлэргэ төлөпүөнгэ эппизтиир үлэһиттэр хамнастарга – 50-60 тыһ. солк.

олохпор син биир туһаһаҕа, билии, сатабыл хаалбат.

Инникитин саамай улахан баҕам – сайдыы суолун тутуһуу. Өссө тэтимнээхтик үлэлээбит, бу эйгэ иһигэр ки-ирэн элбэби билбит-көрбүт киһи диэн баҕалаахпын.

Диана КЛЕПАНДИНА.

“Идэм инники олохпор туһаһаҕа”

Александр Карамзин, 24 саастаах, Амматтан төрүттээх:

– Уоту-күөнү мантаастыыр силиэсэр идэтигэр үөрэнэн, үөрэхпин түмүктээри сылдыабын. Мин үөрэммит салаабар үс идэбэ үөрэтэллэр: өссө хас да идэбэ.

Устудьуоннуу сылдьан үлэ булбутум. Табаарыһым көмөтүнэн билсэн, кэпсэтэн, “Филин” полиграфия хампаанньа-тыгар иккис кууруну бүтэриэхпиттэн ситиһилээхтик үлэлиибин. Билигин

бу хампаанньаны сайыннарыыга дири-эктэрбин. Брошюра, буклет онгоробут, докумуонга хаартыскаҕа түһэрэбит, эргэ хаартысканы реставрациялы-быт уо.д.а. Устудьуон киһиэхэ сөптөөх үчүгэй хамнаһы ылабын. Үөрэхпин бүтэрдэхпинэ, идэбинэн буолбакка, салгыы бу тэрилтэбэр үлэлиир сана-алаахпын.

“Дьокуускайдаагы бырамысылан-нас техникумугар туох сыаллаах үөрэнэ киирбикиний?” диэн ыйытар буолла-хына, кыра эрдэхпиттэн араас онгоһугу онгоробун сөбүлүүбүн. Толкуйдаан, бэйэм айан арааһы онгорорум. Олору хайдах онгорорго, конструкциялар дэтэ-эллэрин, хайдах тутуллалларын билэргэ силиэсэр идэтэ туһаһаҕа. Онон манна үөрэнэн баҕа санаабын толордум, ин-никитин син биир туһаһаах, көмөлөөх буолуоҕа.

Бэйэбин сайыннарарбар үөрэбим улаханньк көмөлөстө. Ол курдук, техникум олобор көхтөөхтүк кыттан ис кыахпын арыйдым, бэйэбин со-нун өттүттэн көрдөрдүм. Социальной ситимнэргэ бөлөх арыян, үөрэнэр кыһам туһунан тэттик иһитиннэриилэри таһаарарым. Техникум да, куорат да тэрээһиннэриттэн туора турбакка кытынныбыт, бэйэбит да көбүлээн тэрээһин бөбөтүн тэрийдибит. “Дви-жение первых”, “Волонтеры Победы” хамсааһыннар чилиэннэрэбин. “Сыл бастыг устудьуона” күрэххэ “Сыл уопастыбанньыга” анал аакка үһүс

миэстэни ылбытым. Ситиһиим туһунан кылгастык кэпсээтэххэ итинник.

Идэбинэн салгыы үлэлээбэт төрүөтүм диэн, мин айар эйгэбэ ордук чугас эбиппин. Саңаны, сонуну айы-тутуу, онгорон таһаары – бу миэнэ. Ол эрээри бу үөрэммит идэм, инники

Хотун Бүлүү

Ыам ыйын 25 күнүгэр Бүлүү өрүс күнүн бэлиэтиибит. Бүлүү сүннүн иитэн-аһатан олорор Бүлүү эбэҕэ алмаас, көмүс, онтон да атын сиртэн хостонор баай көстүбүтэ. Бырамыысыланнас сайдыабыттан Хотун Бүлүү экологията улаханньк айгыраабыта. Туох да омуннааһына суох эттэххэ, Бүлүү эбэ 4 улуус олохтоохторун иитэн-аһатан олорор эрэ буолбакка, өрөспүүбүлүкэ олобор улахан суолталаах.

Бүлүү өрүс туһунан интэриэһинэй чэхчилары көрүөбүт.

Бүлүү – Саха сиригэр иккис амай уһун салаата. Эбэ уһуна – улахан өрүһэ уонна Өлүөнэ са- 2650 км, мунутуур кэтитэ – 13

км, диригэ – 5 м.

Бүлүү эбэ киэнг нэлэмэн сиригэр тайаан сытар, арааһа, өрүс баһыттан төрдүгэр диэри тилийэ көтөр киһи суоҕа да буолуо.

Өрүс Красноярскай кыраайтан Аллараа Тунгуска чугаһынан сабаланаар. Эбэ хотуттан собуруу устар. Онтон киниэхэ утары сүүрэр Чуона

өрүһү кытары холбоһон, илин диэки хайысхаланаар уонна Өлүөнэ эбэни кытары көрсүһэр.

Бүлүү баһа олус тыйыс уонна элбэх кистэлэннээх. Олохтоохтор бу сири Өлүү Чөркөчөх диэн ааттыыллар. Кэпсииллэринэн, манна тимир болгуо сиргэ көмүллэн сытар. Онно үктэммит киһи ууга тааһы бырахпытты сураҕа суох сүтэрин туһунан үһүйээн элбэх. Учуонайдар бу Өлүү Чөркөчөбү ситэ быһаарбакка сылдыаллар, манна икки атахтаах тийиэрэ уустук.

Бүлүү баһыгар бэрт аҕыйах киһи олорор. Ол эрээри манна нуучча хаһаактара 1630 сыллаахха олохсуйбуттара. Бүлүү эбэ элбэх харгылаах буолан, манна суудуна устара уустук.

Бүлүү эбэ хаптал хайаттан хочо сиригэр түһүүтүгэр үллэн-баллан олохтоох сүүрүктэрин чуумпурдар, өһүөннээх майгытын холкутатар, чуумпурар, балыга элбиит.

Бүлүү тардытыгар 67 тыһ. тахса күөллээх. Бу күөллэр бары элбэх балыктаахтар (Муоһааны, Бараталаах, Сүгдээр уо.д.а.). Үгүстэрэ тардылларынан, хорууларынан өрүһү кытары силбэһэллэр,

онон саас ахсын балык киирэн төрүүр-ууһуур. Хорууга эһэ күннээн-күөнэхтээн, тото-хана аһыыр, оттон сорох сиригэрэн хоругу, оннообор, ыт сүүрэн туоруурун курдук чычаарар. 2018 сыллаахха Өлүөнэттэн Сибиир хатыһыһын ылан, Чернышевскайдааҕы балык собуотугар уһатан, 2019 сыллаахха Хараабай Хайата диэн сиргэ балык ыамаларын ыппыттар.

Бүлүү өрүскэ икки ГЭС тутуллубута – Бүлүүтээҕи уонна Светлэйдээҕи ГЭС. Кинилэр алмааһы хостуур тэрилтэлэри, Мииринэй, Ленскэй, Бүлүү куораттарын уонна Бүлүү сүннүнээҕи улуустары эниэргийэнэн хааччыйаллар.

Бүлүү өрүс Өлүөнэҕэ түһэригэр турар бүтэһик бөһүөлэк – Промышленнай. Кэбээйи улууһугар силигили сайдан турбут бөһүөлэк билигин бырабыллан турар. Оттон урут бу бөһүөлэк Уус Бүлүүтээҕи гаас конденсаттаах сир киинэ этэ, ол эрээри 1993 сыллаахха гааһы хостоон бүтэрбиттэрин кэннэ, бөһүөлэк сабыллар аакка барбыта.

Матиас Руст

1987 сыллаахха 18 саастаах ньиэмэс пилота Матиас Руст Москубаҕа Кыһыл болуоссакка, Василий Блаженнай хараамын иннигэр “Сессна” кыракый сөмөлүөтүнэн көтөн түспүтэ. Айдаан бөҕө тахсыбыта. Ол кэннэ ССРС оборонатын министриэ Сергей Соколов, ПВО командующайа Александр Колдунов уонна үрдүк чыыннаах хас да байыаннай соллолоруттан көппүттэрэ. Сэбиэскэй ПВО аптарытыата улаханньк айгырабыта.

Билигин 55 саастаах **Матиас Руст** Гамбург чугаһыгар олохтор. Кириэмилгэ көтүүтүн кэнниттэн ньиэмэс былаастара Матиас көтөр лиссиэнсийэтин былдыабыттара, онтон ыла халлаанга харбаһар баҕата уостубута. Ол эрээри экстремал санаата түспэккэ, билигин сөмөлүөттэри күрэх матасыы-кылыгар кубулулуптат. Бэйэтэ билинэринэн, ол 1987 сыллааҕы “акаары быһыытын” “Ваня” диэн колли боруодалаах ыта эрэ санатар. Кини Лефортово силиэстийэ изоляторыгар Ваня диэн киһилиин олохтоо эбит, кини аатын ытыгар интэрибит.

Матиас Руст 1968 сыллаахха бэс ыйын 1 күнүгэр Гамбургтан 20 км тэйиччи турар Ведель диэн куоракка төрөөбүт. Аҕата Карл-Хайнц Руст инженер-электрик, 80-с сыллар ортолоругар кыра мотурдаах “Cessna” сөмөлүөттэри атылыыр пирмэни арийбыт. Матиас оҕо эрдэбүттэн лүөччүк буолар ырааах эбит, обургу сааһыттан аэрокулупка дьарыктаммыт, оттон 18 сааһын туоларыгар саамай баҕарбыт бэлэбин – пилот лиссиэнсийэтин – ылбыт. Онтон ыла эдэркээн уол “Цессне” сөмөлүөтүнэн аан дойдуну тилийэ көтөр ыра санааламмыт.

Саамай уһун көтүүтүн 1987 сыллаахха ыам ыйын 13 күнүгэр о н о р б у т . Cessna-P172 Skyhawk уларсык сөмөлүөтүнэн Германия Ютерзен куоратын аэропордунан көппүт уонна биэс чааһынан Шотландия хотугулуу-илинги архипелагар баар Шотландскай арыыларга кэлэн түспүт. Онтон эр ылан, аан дойдуну тилийэ көтөр баҕатын

олоххо киллэрэргэ быһаарыммыт – дьобус сөмөлүөтүн уларытан, уматык, ас-тангас киирэрин курдук онгостубут.

ССРС Кылаабынай байыаннай борокурууларыгар кэпсэ-эбитинэн, кини Франкфурт-на-Майне куоракка “Айзеншмид” хампаанньаттан навигационнай хаартаны атыласпыт. Онно ССРС арбаангы чааһа киирэр эбит. Ол хаартаны АХШ ВВС эрэспизэскэлиир спутнигынан онгорбуттар. Хаартаҕа ССРС байыаннай инфраструктура, эбийиэктэрэ ханна, ханан турал-

ларын эгин барытын көрдөрөр эбит. Ол хаартаҕа “көңүлү суох көтөн киирдигит да, эһигини тутан кэбиһиэхтэрэ” диэн сэрэтии баара. Ол эрээри Матиас куттамматах.

1987 сыл ыам ыйын 28 күнүгэр Матиас Руст төрөппүттэригэр Стокгольмга көтөн эрэрин эпипт. Оттон онно кинини толору баактаах Цессна кэтэһэн турара. Эбиэт саҕана Финляндия Малмитагар кэлэн салгыы салыраапкаланар уонна ССРС туһаайытынан көтөр. 20 мүнүүтэ буолан баран бортовой сигналларын, араадыһытын эгин арааран кэбиһэр. Онуоха диспизччэрдэр Руст саахалламмыт диэн сыаналыыллар уонна Финн хомотугар быһыһыр сулууспалары ыталлар. Кэлин ити түрүлүөн иһин Руст 100 тыһыынча дуоллар ыстараабы төлөөбүтэ. Аны туран, ПВО ытан кэбиспэтин диэн, Матиас матасыыскыл сүлүмүн кэппит.

14.30 ч. кини Эстония территориятынан көппүтэ. Ити кэмгэ

кинини сэбиэскэй ПВО булбута, “8255” куоду интэрибүттэрэ уонна тутта 3 зенитнэй-ракетнай дивизиону ыппыттар итиэннэ хас да МИГ-21 уонна МИГ-23 перехватчыгы. Ол эрээри “суох онгорун” диэн хамаанданы ылбакка, олох төннүбүттэрэ. Кэлин Матиас суруналыыстарга “сэбиэскэй байыаннай сөмөлүөт аңаардас тас көрүнгүнэн кутталлаах, мин кинилэри көрсөн баран, төннө сыспытым” диэн кэпсээбитэ.

Биллибэт биричиинэнэн ПВО дьуһурунай симиэнэтэ систиэмэҕэ “свой” диэн коду биллэрбит, иннээ гынан Руст Москубаҕа көңүл көппүт. Москубаҕа киириитигэр кинини хойуу былыт көрсүбүт. Кэлин силиэстийэ быһаарбытынан, ол хойуу былыкка балыйтаран, Руст сөмөлүөтүн “сэбиэскэй кыра сөмөлүөт эбэтэр көтөр үөрэ” дии санаабыттар. Атын сабаҕалааһынынан, ити күн былааннаах үлэ быһыытынан ПВО салайар систиэмэтин араара

сылдыбыттар.

Киһэ 18 чаас саҕана Руст Кыһыл болуоссакка чугаһабыта, Улахан Ордынка оройуонугар хас да эргиири онгорон баран, Василий Блаженнай хараамын аттыгар кэлэн түспүтэ. Сөмөлүөттэн тахсан, сүлүмүн устаат, автограф биэрэн барбыта. Оттон чаас аңаарынан “Цессна” аттыгар хара “Волга” кэлбитэ.

1987 сыл балабан ыйыгар Матиас Руст суут иннигэр турбута. Кини бу кутталлаах айанын “эйэҕэ ыңгыры” диэн ааттаабыта. Кини Иллини уонна Арбааны холбуур сиимбэл муостаны түһэрэр санаалааһын эпипт. Ол эрээри ньиэмэс пилота эпипэккэ син биир тардыллыбыта, кинини күлүгээннээһингэ уонна сэбиэскэй кыраныыссаны сокуоннайа суох туорааһынгга буруйдаан, 4 сыл хаайыыга бириигэбэрдээ-биттэрэ.

Ол эрээри Матиас сэбиэскэй хаайыыга биир сылтан эрэ ордук олохтоо. 1988 сыллаахха ССРС Үрдүкү Сэбиэтин Бүрүсдүүмүн Бэрэссэдээтэлэ Андрей Громыко амныыстыыалаабыта.

1989 сыллаахха Риссен куорат госпиталыгар альтернативнай байыаннай сулууспаҕа барбыт, ол сылдьан эмиз ыстатыйаҕа эриллит. Медсиэстэрэ кинини кытары сибидээннээҕэ барартан батыммытын иһин быһахтаабыт диэн оччотообу ньиэмэс хаһыаттара суруйбуттар. 1991 сыллаахха ньиэмэс суута 5 сылга хаайарга уураахтаабыт, ол эрээри Руст үчүгэй дьысси-пилиинэлээх буолан, 15 ыйынан босхоломмут.

1997 сыллааха Матиас Руст индуизмынан уонна йоганан үлүһүйбүт, Бомбейтан сылдыар, чэйи эргинэр баай атыһыт кыһыһын – Гитаны – ойох ылбыт. Билигин Швейцария биир бааныгар үп аналитигынан үлэлиир. Аан дойдуну тилийэ көтөн айанныыр баҕатын толорон, Сири эргийэ барар идэлээх.

1987 сыллааҕы Кириэмилгэ айанын кэнниттэн Матиас “Цессна” сөмөлүөтүн Германияга төннөрбүттэр. Сөмөлүөтү дьоппуон бизнесменэ атылаһан баран, үрдүк сыанага атыылаары аңаарыгар харайа сыппыт. Онтон 2008 сыллаахха сөмөлүөтү үлүгэр сыанага ньиэмэс тэхническэй түмэлэ атыласпыт. Билигин Матиас Руст “Cessna” сөмөлүөтэ түмэл кизэн туттууга буолан турар, элбэх туриһы угулар.

Дмитрий ИВАНОВ
бэлэмнээтэ.

Мааны	Кураанах, дэхси сир					Хомолто	Сыгын- ных таас хайа	Оноһуу сирэй						
	... иэнниир		... Мохсобол (олонгхо)		Аччыгый кийиит улахан кийииккэ					Чиэс, бочуот		Туспа буол		4 саастаах муммут кыыс
						... тамайар		Сизэ						
	Өрт ...		Хайа быарыгар үүнэр		Туос иһит	Бажа санаа				Хайа охсубут ...		Хаптат		Күндү таас
	Горнай улуунун нэһилиэгэ						Айаба ...							
			... бийргэ	Дьапталба						Кыбыһын	Томтор оройо			
Тас бүрүү		Көппөх тэллэх- тээх баар үһү					... гынан ыстаа			Көрдөс	Аһы суорат		Сир ... буста	
...-сарай		...-бур дэһэллэр		Онгорон таһаар										
Кыыс аата										... барда				

19-с нүөмэргэ тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ:

Туруору: "Куттаммыт", кытыан, там, аба, хабыс, Ар, Кыталык, ...ма, ынтака, тыл, сыра, байаа, арыт, сах, кыдама, ас, аалыы, араллаан.

Сытыары: кыстык, ылбабай, ар, уот, Татыйык, атыыр, тыа, кыа, харыйа, саал, саамал, матаба, аты, хала, абырым, ыра, ыа, мас, таала, атын.

Сканворду сөбүлээччилэргэ анаан <https://kyym.ru> аан ситиммитигэр эмиэ сканворд таһааран сабалаатыбыт. Бу куар-коду төлөпүнүг камератынан туһаайан киирэн таайыаххын сөп. Үчүгэйэ диэн, ситэри таайбакка бэринэр түгэнгэр түмүктээн, хоруйдарын көрүөххүн сөп. Чэ, сабалаа!

БИЛЛЭРИИЛЭР

Посуточно комнаты и койко-место от 1200 руб. ЗОЖ, паспорт. Рядом новый онкодиспансер, РБ-2.
Тел.: 8-914-111-8458

* Считать недействительным диплом ДВС 0250528, рег. номер 124 от 28.06.2001 года на имя Андреевой Любови Николаевны.

* Считать недействительным аттестат 01405000193745 на имя Никифорова Рустама Ивановича, выданный МБОУ Нюрбинской СОШ №1 20.06.2014 г.

"Кыым" телеграмыгар киир

ГОРОСКОП. Ыам ыйын 27 – бэс ыйын 2 күннэрэ

Хой

Түбүк-садык элбэх буолсу. Быыс булан сыннана сатаа. Туох эмэ кыһалба, өйдөмөт түгэн күөрэйдэбинэ, туораттан мэхэйдээбэттэрин курдук, бүөмнээн олорон өйгүн-санаабын сааһылан. Былааннаан дьаһан. Нэдиэлэ иккис аңаарыгар үбү-харчыны халтайга ытар кутталлааххын. Баар харчыгын бастаан кирэдьиити, араас төлөбүрү сабарга туһан. Ыарыы, дьаҥ кестүбэт – доруубуйан этэнгэ.

Обус

Ардыгар кыайан туолбаты да ыралланаргын, кэлэр нэдиэлэбэ өтө көрөр дьобурун күүһүрэн кэлиэн сөп. Онон, инни-кигин былаанныртытан толлума. Дьоботторун, биир санаалаахтарын көмөтүнэн ис кыаххын арыларын биллэ судургутуйуо. Бэйэни сайыннараарга, туохха эрэ санга хайысхаба үөрэнэргэ тобоостоох кэм. Дьоботторгуттан тэйимэ. Кинилэр эн бэйэбэр эрэлинг улаатарыгар көмөлөһүөхтэрэ. Доруубуйан этэнгэ.

Игирэ

Төһөнөн дьаныардааххын, утум-ситим ылсан дьаһанан иһэбин да, соччонон сыалгын ситигэр кыабыҥ улаатар. Аптарытыаттаах, былаастаах дьон эйиэхэ көмөлөһүөх курдуктар. Бу, бастатан туран, карьераны онгосторго сыһаннаах. Онтон да атынгга көмөлөһүөхтэрин сөп. Медитациялыырын, салгынгга сылдьарын, хаамарын үтүө дьайылаах буолуоҕа. Нэдиэлэ иккис аңаарыгар утуйан-туран быстыбакка, уугун хаммакка эрэйдэниэххин сөп. Ааһыа.

Араак

Билэр-көрөр баба улаатыһы. Сулустар айанга турунарга уонна үөрэнэргэр сүбэтииллэр. Элбэх интэриэһинэи биллэн-көрүөҥ. Устудьуоннарга ситиһиилэнэр кэм. Уругу ыарырҕаппыккын дьэнтэтик өйдүөҥ. Учуталы, настаабынныгы кытта уопсай тыл кэбэбэстик көстүө. Интэриниэккэ күнү-күннүктээн олоруох курдуккун. Тугу эрэ дүүллүлэһэр, мөккүһэр да санаан күүһүрэр чинчилээх. Арамаантыка да тыына чугас сылдьар.

Хахай

Хайабыт эрэ карьерата тулсан үөрүүһү. Үлэн салалтатыгар уларыйыы тахсын сөп. Долгуйума, ол уларыйыы эйиэхэ үтүө өттүнэн дьайыа. Сулус субэтэ – “Үрүҥ күн анныгар бэйэ миэстэтин булунар туһугар киирсэртэн толлума”. Успуордунан дьарыктанарга, уустук моһоллору ааһылаах күрэххэ кытарга үчүгэй кэм. Нэдиэлэ иккис аңаарыгар санаан, сыалын да уларыйара элбэх буолсу.

Кыыс

Ыал дьон сыһыана, таптала бөбөргүүр кэмэ. Бары болпурдуоһу сүбэлэһэн быһаараргыт, киэнэ эйгэбэ бииргэ сылдьаргыт ордук. Ханна эрэ айан күтүр эбэтэр туох эрэ тэрээһингэ ынгырыыны тутоох курдуккун. Үлэбэ сыһаннаан, туһалаах дуоҕабарга илии баттаһы көстөр. Сулумах эрэри таптыыр кигилээх буоллааххына, сыһыан чингэтэр санаа да киридэбинэ көҥүл. Уруу тэрийэртэн, саахсаба сайабылыанна суруйартан толлубат куолу.

Быйааһын

Дьыэбэр, үлэбэр төһөнөн барыта бэрээдэк да, соччонон күөс-уох, нэбир дэлэй буолар кэмэ. Оттон ыһыллан-тобуллан сырыттааххына, туга кэлээхтиэй, туругун да биир оннук, соччото суох буолуо. Онон, бэрээдэктэн, дьыэбин-уоккун, үлэн хоһун сууй-тараа. Туһата суохтан босхолон. Түргэн-тарбан толкуйу эрэйэр балаһыанһа үөскүөн сөп. Доруубуйанг чааһын көрүңэ, эти-сиини эрчийэ сырыт.

Скорпион

Нэдиэлэ сагаланыыта ыал Скорпионнарга ситиһиилээх буолсу. Ого иитиитэ, аңааргын кытта сыһыан туох да ааттаах үчүгэйдик табыллыа. Сулумах, билсэр кигилээх түгэнгэр, анараа өрүт туғунан эрэ үөрдэн туруон сөп. Ыал буоларга этии онгортон эбэтэр тапталга билинэн баран, соһуччу бэлэх да ууннабына, көҥүл. Итинтэн хайата да суох буоллабына, хомойума, тыйаатырга, киинэбэ сырыт.

Охчут

Нэдиэлэ сагаланыыта дьыэ кэргэн эбэтэр үп-харчы, баай-дуол болпурдуоһун быһаарарга, нээккэ уяны, даачаны онгосторго табыгастаах кэм. Ил-эйэ, өйдөһүү тыһынын баттаһа, үөрэн-көтөн, сылаанныйан хаал. Дьыэни-уоту онгостуу үтүө түмүктээх буолуо. О.и. дьыэбэ-уокка эбэтэр иитэр кылыларгар аналлаах тэрили атыыластааххына, өр сулууспалыа. Дьонго көмөлөһөртөн батыныма.

Чубуку

Сэһэн-сэппэ элбиир, интэриэһинэй көрсүһүү тосхойор чинчилээх. Билэр дьонун биитэр ыалларын тугу эрэ көрдөһүөх, соруйсуох курдуктар. Кинилэр дьыалаларын быһаарсарын эйиэхэ туһалаах уопуту бизирэ эбэтэр интэриэһинэй билсигиңгэ тиэрдэ. Ону тэнгэ кэлэр нэдиэлэбэ туох эрэ үчүгэй сонуну истиэх курдуккун. Салгынгга элбэхтик сырыт, эркин-сиинггин эрчий. Чугас аймахтаргыныын билис, алтыс.

Күрүлгэн

Үп-харчы балаһыанһа биллэ тулсуох курдук. Бириэмийэлэнэн биитэр дьонгуттан көмөнү ылан үөрүөҥ. Эбэтэр эбии харчылаһар үлэни, дьарыгы булунар эбининг. Үп-харчы чорбойор түгэнигэр дьыэбин-уоккун тулсарарга туһан. Ханна эрэ чэпчэтиигэ түбэһэн, барыстаахтык атылаһар кыах бэриллээх курдук. Нэдиэлэ иккис аңаарыгар уотунан барар тэрил алдыаныан сөп үһү – болҕомтолоох буол.

Балык

Тус дьарыккын, үлэбин болҕомтонг кинигэр илдэ сырыт. Төһө да иллэн суох курдугун илии, чуолаан эппиэтинэстээх үлэни дьонго көлбөрүлпэккэ, бэйэң дьарыктанарын ордук. Барыта эн дьаныаргыттан, көххүттэн тутулуктаах. Олугун-дьаһабың даһаны тус бэйэбиттэн тутулуктаабын өйдөө. Бэйэң быһаарсыбат өрүккүн, дьэ, сүбэлиэтиэххин сөп. Суол быраабылатын кэһэн, ыстарааптаммат гына, бэрээдэктээхтик сырыт.

КЫЫМ

16+

НОРУОТ ХАҢЫАТА

Хаһыат тахсар ахсаанын
Национальной тираж сулууспата
бигэргэтэр.

Хаһыат Бэчээт уонна маассабай
коммуникация федеральной
агентствотын өйбүлүнэн тахсар.

Сурутуу индексэ: ПР320

Кылаабынай эрдээктэр: И.И. ГАВРИЛЬЕВ
Тэрийэн таһаарааччы: М.Н. ХРИСТОФОРОВА
Генералнай дириэктэр: А.Д. ШИЛОВ
Шеф-эрдээктэр: Альберт КАПРЫНОВ
Эрдээктэри солбуйааччы: Дмитрий ИВАНОВ
Эппиэттиир сэкирэтээр: Мария САННИКОВА
Тыа хаһаайыстыбатын салаата: Татьяна ЗАХАРОВА
Уопастыбаннаһы кытта үлэ: Оксана ЖИРКОВА
Тыл эрдээктэрэ: Геннадий ГУРЬЕВ
Кэрэспэдьиэннэр: Нина ГЕРАСИМОВА,
Туйаара СЕРГЕЕВА, Саргылаана БАГЫНАНОВА,
Федор РАХЛЕЕВ, Диана КЛЕПАНДИНА
Таһаар онгорулар: Евдокия ДЬЯКОНОВА,
Мария ПЕТУХОВА
Корректор: Людмила БАИШЕВА-ФЕДОРОВА
"Ситим" медиа-бөлөх көмүүтэрин
сыаһар таһаар онгоһулунна

Сибээс эйгэтин информационнай технологияба уонна
маассабай коммуникацияба надзорун федеральной
сулууспатын Саха сиринээҕи бырабылыанньатын
02.03.09 бэриллбит сибидиэтэлиэбэтэ:
ПИ № ТУ 14-0038
Хаһыат "Ю.А. Гагарин аатынан өрөспүүбүлүкэтээҕи
типография" АУО бэчээттэннэ. Аадырыһа:
Дьокуускай к. Бүлүүлүүр куоллаһас, 20
Ааптар санаата эрдээксийэ тутуһар
позициятыгар сөп түбэһимизэн сөп.
Эрдээксийэбэ кирибит суруктар
төннөрүлүбэттэр.

РЕКЛАМА СУЛУУСПАТА (ТӨЛӨБҮРДЭЭХ ӨНӨ БАРЫ КӨРҮНЭ):
"Бэчээт дьыэтэ", Орджоникидзе ул., 31, 111 хос, тел.: 34-05-03

Эрдээксийэ уонна таһаарааччы
аадырыһа:
677027, Дьокуускай к.,
Киров ул. 18, В блок, 709 кэб.
Тел.: 42-21-08
Электроннай почта: kuumsakha@mail.ru
Ахсаана 13.150 экз. Кээмэйэ 10 б.л.
Бэчээккэ илии баттыыр бириэмэ: 20.00
Бэчээккэ туттарылына: 19.00
Сыаната көҥүл